

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN AFGANİSTAN'A
MÜDAHALESİ VE AFGANİSTAN'DA OLUŞTURULAN YENİ
YÖNETİM YAPISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat BÜYÜKBAŞ

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Mehmet AKTEL

ISPARTA, 2006

ÖZET

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN AFGANİSTAN'A MÜDAHALESİ VE AFGANİSTAN'DA OLUŞTURULAN YENİ YÖNETİM YAPISI

Murat BÜYÜKBAŞ

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü
Yüksek Lisans Tezi, 182 Sayfa, Şubat 2006

Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Mehmet AKTEL

Bu tezin amacı; ABD'nin, koalisyon ülkeleri ile birlikte Afganistan'a yaptığı müdahalenin boyutlarını incelemek ve aynı zamanda, uluslararası örgütlerin desteğiyle, bu güne kadar oluşturulan yönetsel yapıyı ortaya koymaktır. Amaç ve sonuçları bakımından, Afganistan'a yapılan askeri müdahale, yeni dünya düzeni ve küreselleşme sürecinde ABD tarafından izlenmeye başlanan yeni stratejinin bir örneği olarak görüldüğünden, çalışmanın çıkış noktası, bu müdahalenin görünmeyen amaçlarının olduğu temeline dayandırılmıştır. Araştırma sonucunda, yapılan askeri müdahalenin hedefinin sadece, Afganistan'da barınan teröristleri yok etmek ve evrensel ölçülerde, demokratik bir yönetim yapısı oluşturmak olup, olmadığını ortaya konması ve ABD'nin müdahale ile elde ettiği kazanımların tespit edilmesi, hedeflenmiştir.

Tez içeriğinde esas olarak, koalisyon güçlerinin askeri müdahalesinin amaçları, hukuki durumu ve sonuçları ile Afganistan'da oluşturulan yeni yönetimin özellikleri incelenirken, devlet otoritesinin sağlanması ve yönetsel yapının kurulması amacıyla düzenlenen, önemli uluslararası konferans ve toplantılara da yer verilmiştir. Ayrıca; Afganistan'ın jeostratejik önemi ve bu nedenle bölgede yaşanan hakimiyet mücadelesi, Sovyet işgali, Afganistan'da Taliban ve köktendinci islami terörizm gerçeği, müdahale sonrası Afganistan'da bulunan uluslararası örgütler ve askeri güçler ele alınmış, Türkiye'nin Afganistan'daki siyasi ve askeri faaliyetlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Afganistan, 11 Eylül, Afganistan Yönetim Yapısı, Geçici Yönetim, Geçiş Yönetimi, Afganistan Anayasaları, Taliban, Bonn Antlaşması, UGYK.*

ABSTRACT**US INTERVENTION TO AFGHANISTAN AND (NEWLY EMERGED)
ADMINISTRATION STRUCTURE IN AFGHANISTAN****Murat BÜYÜKBAŞ**

Süleyman Demirel University, Department of Public Administration

Master Thesis, 182 pages, February 2006

Supervising: Asst. Prof. Dr. Mehmet AKTEL

The understanding of work: To analyze different dimensions of the Afghanistan intervention made by U.S. and her allies, and at the same time, to analyze administrative structures experienced with the support of international organizations in Afghanistan so far. In terms of objects and results, because it is thought that military intervention to Afghanistan is an example to the strategy followed by US in the new world order and globalization process; focus of this work is based on the idea that there are some invisible aims of this intervention. At the end of this work, it is aimed to inquire whether the aim of the coalition governments is only to destroy terrorist groups in Afghanistan and to implement new administration structure accepted by international agenda or not, and on the other hand it is aimed to clarify interests of US through this intervention.

In the core, this work examines the characteristics of new administration structure in the lights of the aims, results and legal framework of the intervention to Afghanistan. The work also consist of important international conference and meetings which aims to provide state sovereignty and to establish administrative structure in Afghanistan. In addition the subjects like geo-strategic importance of Afghanistan and as a result of this importance the struggle for dominance experienced in the region , Soviet occupation in Afghanistan, Taliban and radical Islamic terrorism, international organization and military powers in Afghanistan are highlighted in the thesis. And also Turkey's political and military activities on Afghanistan issue is analyzed.

Keywords: *Afghanistan, September 11th, Administrative Structure of Afghanistan, The Interim Administration, The Transitional Administration, Constutions of Afghanistan, Taliban, Bonn Agreement, ISAF.*

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR DİZİNİ	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE AFGANİSTAN VE BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ

2.1. Afganistan'ın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi	4
2.1.1. Afganistan Coğrafyası	5
2.1.2. Jeostratejik Önemi	7
2.2. Boylar ve Aşiretler Ülkesi Afganistan'da Etnik Yapı	13
2.2.1. Peştunlar (Afganlar)	14
2.2.2. Tacikler	15
2.2.3. Türkler	17
2.2.3.1. Özbekler	19
2.2.3.2. Türkmenler	20
2.2.3.3. Hazaralar	21
2.2.3.4. Aymaklar	22
2.2.3.5. Avşar Türkleri	23
2.2.4. Diğer Etnik Guruplar	23
2.2.4.1. Beluciler	23
2.2.4.2. Nuristaniler	24
2.2.4.3. Brahuiler	25
2.3. Milli Afgan Devletinin Kuruluşu	25
2.4. Avrasya'da Rus-İngiliz Mücadelesi (Büyük Oyun) ve Afganistan'ın Denge Politikası	27
2.5. XX. Yüzyıl İlk Yarısında Türk-Afgan İlişkileri	31

2.6.	Bağımsızlıktan Sovyet İşgali Giden Süreç.....	37
2.6.1	Sovyet Etki Alanına Giriş ve Marksizm-İslami Hareket Mücadelesi	37
2.6.2.	Muhammet Davut Dönemi (1973-1978).....	42
2.6.3.	Afgan Komünist İhtilali (1978).....	43
2.6.4.	Sovyet İşgali (25-27 Aralık 1979)	45
2.7.	Sovyetlere Karşı Direniş	48
2.7.1.	Yeni Dönem ve Ruslara Karşı İlk Hareket	48
2.7.2.	Afgan İslami Direniş Örgütleri	50
2.8.	Sovyetler Sonrası Afganistan'da İç Savaş	54
2.8.1.	İşgal Güçlerinin Çekilmesi.....	55
2.8.2.	Komünist Rejimin Sonu ve İç Savaş.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

11 EYLÜL OLAYI VE ABD'NİN AFGANİSTAN'A MÜDAHALESİ

3.1.	11 Eylül Saldırısına Giden Süreç ve Orta Asya'da Köktendinciliğin Yükselişi..	61
3.1.1.	Orta Asya ve Afganistan'da Din Nasıl Öne Çıktı?	61
3.1.2.	ABD'nin Afganistan Politikası ve Arap Afganlar	64
3.1.3.	Afganistan'da İslam ve Taliban	66
3.2.	Nedenleri, Hukuki Durumu ve Sonuçları ile ABD Müdahalesi	71
3.2.1.	ABD'nin Afganistan'a Müdahale Nedenleri	72
3.2.2.	Amerika'nın Afganistan Müdahalesinin Hukuki Durumu	75
3.2.3.	ABD'nin Afganistan'a Müdahalesinin Sonucu ve Bölgedeki Yansımaları	81
3.3.	BM, NATO ve Koalisyon Güçlerinin Afganistan'daki Durumu ve Faaliyetleri	86
3.3.1.	BM ve Afganistan.....	87
3.3.2.	Afganistan'da NATO ve Koalisyon Güçleri	93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN'IN YÖNETİM YAPISI

4.1.	Afganistan'da Yönetim Yapısı ve Teşkilatının Gelişimi	97
4.1.1.	Emirlikten, Cumhuriyet'e Yönetim Yapısı	97
4.1.2.	Anayasal gelişim	100

4.1.2.1.	Mutlak Monarşi ve İlk anayasa	101
4.1.2.2.	1931 Anayasası	103
4.1.2.3.	1964 Anayasası	104
4.1.2.4.	Cumhuriyet İlanı ve 1976 Anayasası	106
4.1.2.5.	1987 Anayasası	107
4.1.2.6.	1990 Anayasası	108
4.1.3.	Yönetsel Teşkilat	109
4.1.4.	Yönetsel Bölgeler	111
4.2.	BM Kararları ve Uluslararası Antlaşmalar ile Afganistan'da Kurulması Öngörülen Yönetim Yapısı ve ABD'nin Etkisi	112
4.2.1.	BM Kararlarında Afganistan Sorunu	112
4.2.2.	Bonn Antlaşması	114
4.2.2.1.	Afgan Geçici Otoritesi (Afgan Interim Authority)	116
4.2.2.1.1.	Geçici Yönetim	117
4.2.2.1.2.	Özel Bağımsız Komisyon (ÖBK)	117
4.2.2.1.3.	Afganistan Yüksek Mahkemesi	118
4.2.2.2.	Afgan Geçiş otoritesi (Afgan Transitional Authority)	119
4.2.2.3.	Bonn'da Alınan Diğer Kararlar	119
4.2.3.	Tokyo Konferansı	121
4.2.4.	Cenova Görüşmeleri ve Afganistan'da Güvenlik Sektör Reformu	122
4.2.4.1.	Silahsızlandırma, Terhis Etme, Sivil Hayata Kazandırma Programı	122
4.2.4.2.	Uyuşturucu ile Mücadele:	123
4.2.4.3.	Afgan Milli Ordusu'nun Eğitimi	124
4.2.4.4.	Yargı Reformu	124
4.2.4.5.	Afgan Milli Polisi Eğitimi	125
4.2.5.	Berlin Konferansı (1 Nisan 2004).....	125
4.2.5.1.	Afgan Hükümetinin Çalışma Planı	126
4.2.5.2.	Faaliyet İlerleme Raporu	128
4.2.6.	ABD'nin Etkisi	129
4.3.	2004 Anayasası ve Yeni Kanunlar Işığında Afganistan İslam Cumhuriyeti ..	133
4.3.1.	2004 Anayasası ile Oluşan Devlet Yapısı	133
4.3.1.1.	Yasama	135
4.3.1.1.1.	Halk Meclisi (Wolesi Cirge)	137
4.3.1.1.2.	Büyükler Meclisi (Meshrano Cirge)	138
4.3.1.1.3.	Büyük Milli Meclis (Loya Cirge)	138
4.3.1.2.	Yürütme	139
4.3.1.2.1.	Devlet Başkanı ve Bakanlıklar (Merkezi Yönetim)	139

4.3.1.2.1.1. Devlet Başkanı	139
4.3.1.2.1.2. Bakanlıklar	142
4.3.1.2.2. Yerel Yönetim Teşkilatı	143
4.3.1.3. Yargı	144
4.3.2. Seçim Kanunu ve Seçimler	147
4.3.2.1. Seçim Kanunu	147
4.3.2.2. Devlet Başkanlığı Seçim Süreci	149
4.3.2.2.1. Devlet Başkanlığı Adayları	149
4.3.2.2.2. Hazırlık, İcra ve Sonuçları Bakımından Seçimler	150
4.3.2.2.3. Başkanlık Seçimleri Ardından	154
4.3.2.3. Parlamento (Milli Meclis) Seçimleri	155
4.4. Yeni Yönetim Kurulma Sürecinde Türkiye'nin Yeri Ve Etkinliği	157
4.4.1. Askeri Alanda Türkiye'nin Katkıları	157
4.4.2. Siyasi Çalışmalar	159
4.4.3. Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)'nın Afganistan'daki Faaliyetleri	160

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ	162
KAYNAKÇA	174
ÖZGEÇMİŞ	182

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
AB	: Avrupa Birliği
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADHP	: Afganistan Demokratik Halk Partisi
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
A.K.G.K.	: Afganistan Koalisyon Kuvvetleri Komutanlığı
A.M.P.	: Afgan Milli Polisi
A.M.O.	: Afgan Milli Ordusu
AP	: Associated Press Haber Ajansı
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı
Bknz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler.
B.M.Y.M.	: Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Misyonu
ev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
ISAF	: International Security Assistance Force
JEMB	: Joint Electral Main Body
Md.	: Madde
NATO	: North Atlantic Treaty Organization.
O.S.Y.K.	: Ortak Seçim Yönetim Kurulu
.B.K.	: Özel Bağımsız Komisyon
s.	: Sayfa
SAREM	: Genelkurmay Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
S.T.K.P.	: Silahsızlandırma, Terhis Etme ve Sivil Hayata Kazandırma Programı
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
UGYK	: Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti
Yay.	: Yayın

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu araştırmanın konusu, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Afganistan'a müdahalesi ve Afganistan'da oluşturulan yeni yönetim yapısıdır. Bu konu kapsamında araştırma sorusu olarak, "ABD'nin Afganistan'a müdahalesinin nedenleri, amaçları ve sonuçları nelerdir? Uluslararası örgütlerin de katılımıyla, nasıl bir yönetim yapısı oluşturulmuştur?" sorusu belirlenmiş, "ABD'nin Afganistan'a müdahalesi, bu ülkede barınan teröristleri yok etmek ve ülkeye demokrasiyi getirmekten daha çok, burada kendine yakın bir yönetim oluşturmak suretiyle, bölgede etkinliğini artırmak, siyasi ve ekonomik çıkarlarına katkıda bulunacak kazanımlar elde etmek." şeklinde temel bir varsayım ortaya konarak, çalışmaya başlanmıştır.

Bu tezin amacı, ABD'nin koalisyon ülkeleri ile birlikte Afganistan'a yaptığı müdahalenin boyutlarını incelemek, bu müdahale ile ABD ve müttefiklerinin amaçlarının sadece, Afganistan'da barınan teröristleri yok etmek ve evrensel ölçülerde demokratik bir yönetim yapısı oluşturmak olup olmadığını ve ABD'nin müdahale sonucu elde ettiği kazanımları ortaya koymak, aynı zamanda BM başta olmak üzere, NATO ve diğer uluslararası kuruluşların desteğiyle, müdahaleden bu yana ortaya çıkan yönetsel yapıyı incelemektir.

28 Eylül 1901'de Emirliği büyük oğlu Habibullah Han'a devreden, Ahmed Şah Dürrani ve Dost Muhammed Han'dan sonra üçüncü büyük Afgan lideri olan Abdurrahman Han'ın, Afganistan'ın idaresi için oğluna yaptığı tavsiyeler çok manalı ve düşündürücüdür. *"Afganistan öyle bir memleket ki, ya yükselip kudretli bir devlet olacak veya yeryüzünden silinip gidecektir. Şu anda içinde bulunduğu şartlara göre Afganistan, askeri maksatlar haricinde, mali yönden hiçbir yabancı devletin işine yaramaz. Afganistan'ın stratejik durumundan askeri maksatlar için, bir yabancı devletin ordularını geçirerek başka bir yabancı devlete hücum etmede faydalanması mümkündür. Fakat herhangi bir yabancı devletin Afganistan'ı kontrole kalkışması iyi*

bir yatırım olmaz. Böyle bir yatırım, ancak 50-60 sene geçtikten sonra yabancı devlete faydalı olabilir...’’¹

Emir Abdurrahman’ın ifade ettiği gibi, Afganistan askeri maksatlar haricinde mali yönden hiçbir yabancı devletin işine yaramaz. Çünkü ülke topraklarında çok büyük oranda zengin maden veya kaynak mevcut değildir. Öyleyse bu ülkeye askeri ve arkasından gelecek siyasi ve de ekonomik bir amaca hizmet etmek üzere asker sevk edilmiş olmalıdır. Yine Emir’in ifadesiyle, Afganistan’ın stratejik durumundan askeri maksatlar için bir yabancı devletin ordularını geçirerek başka bir yabancı devlete hücum etmede faydalanması mümkündür. Emir Abdurrahman zamanında geçerli olan Hindistan-Orta Asya eksenli bir kuvvet aktarımı günümüz yapısı içerisinde geçerli olmadığına göre, Afganistan’a askeri kuvvet çıkartan güçlerin, başka bir ülkeyi hedef almış olması veya bir başka gücü caydırarak, bölgede söz sahibi olmayı istemesi gereklidir. Son gelişmeler çerçevesinde, hedef ülke İran olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Sovyetlerin dağılması sonrasında yeni bir döneme giren Orta Asya’da, Rusya ve Çin’in yanında etki alanı mücadelesine katılmak adına, ABD tarafından caydırıcı bir askeri gücün Afganistan’a yığıldığı da söylenebilir. Öyleyse önümüzdeki on yıl içerisinde gelişecek olaylar açısından Afganistan’a yapılan müdahale, ABD’nin dünya hâkimiyeti alanında başlattığı politikaları bağlamında, önemli bir safha olarak görülmelidir. Bu açıdan, Afganistan’a yapılan askeri müdahalenin öncesi, sonrası, amaç ve sonuçları, yeni dünya düzeni içerisinde, önemli bir yer tutmaktadır.

11 Eylül 2001’de ABD’de meydana gelen terör saldırılarının hemen arkasından, ABD ve koalisyon ülkelerinin teröristleri barındırdığı gerekçesiyle, Afganistan’a askeri müdahalede bulunması, başlangıçta dünya kamuoyunca teröristlere gereken cezanın verilmesi gerektiği düşüncesiyle, Birleşmiş Milletler anlaşması çerçevesinde meşru müdafaa hakkı olarak algılanarak desteklense de, zamanla askeri harekâtın uzaması, sivillerin zarar görmesi, ABD güçlerinin bölgede kalıcı olduğu izleniminin elde edilmesi ve Irak gibi başka bölgelerde de, benzer ABD girişimlerinin görülmesi nedeniyle, gerçekleşen bu askeri müdahalenin görünmeyen hedeflerinin olabileceği ihtimalinin artması, kamuoyu desteğini kaybetmesine yol

¹SARAY, Mehmet, **Afganistan ve Türkler**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s.101,102

açmıştır. Bu bağlamda, ABD ve koalisyon ülkelerince güdülen amaçların ortaya konması önem kazanmıştır. Öte yandan koalisyon güçlerinin müdahalesinden itibaren geçen süreçte ülkede kontrolün sağlanması, devlet otoritesinin kurulması ve yönetim yapısının düzenlenmesi alanlarında gelinen noktanın ortaya konması, Afganistan'ın bu müdahale sonrasında, güçlü ve demokratik bir devlet olarak uluslararası topluma dahil olup olamayacağı açısından bir fikir oluşturacaktır.

Bütün tarihi boyunca aşiretler halinde yaşayan ve merkezi otoriteye kendisini yönlendirme fırsatını vermeyen, din ve etnik kimlikten başka, bir arada yaşama amacı taşımamış olan Afgan kabilelerinin, 1990'lı yıllardan itibaren dünyanın değişik bölgelerine müdahale ederek, kendilerine “ulus inşa etme” misyonu edinen küresel dünya liderlerine, bir ulus devlet oluşturma projesinde ne ölçüde fırsat vereceğini görmek, küresel liderlerin bu bölgede sadece kendilerine yakın bir yönetim oluşturarak, gelecekteki askeri, ekonomik ve siyasi emellerini destekleyecek bir düzen kurmak şeklinde tanımlanabilecek bir amacının olup olmadığını ortaya çıkarmak adına, önem kazanmıştır.

Araştırmada ABD'nin Afganistan'a müdahalesi kapsamlı olarak, nedenleri, amaçları ve sonuçları ile incelenmiş, ülkede bulunan uluslararası örgütlerin faaliyetleri ve gelinen noktada son anayasa çerçevesinde oluşan yönetim yapısı incelenmiştir. Ancak, Afganistan'da girilen çalışmaların geleceği hakkında doğru bir fikir elde edebilmek adına, çalışmada; ülke coğrafyası ve jeostratejik önemi, etnik yapı, Afgan devletinin oluşumu ve İngiliz-Afgan mücadeleleri, Türk-Afgan ilişkileri, Sovyet işgali, iç savaş ve Taliban konuları da ele alınmıştır.

Yukarıda belirtilen konuları incelemeyi amaçlayan bu çalışma beş bölümden meydana gelmiştir: Giriş bölümünde, çalışma hakkında bilgiler verildikten sonra, ikinci bölümde, Afganistan tarihi ve sosyal yapısı her yönü ile incelenmiş, ülkeyi Sovyet işgaline götüren toplumsal ve siyasi olaylar vurgulanmıştır. Üçüncü bölümde, 11 Eylül olayı ve arkasından Afganistan'a karşı yapılan askeri harekât, neden ve sonuçlarıyla ele alınmış, harekât sonrası ülkeye yerleşen uluslararası örgütlerin konumu ortaya konmuştur. Dördüncü bölümde, Afganistan'ın yönetim yapısı incelenmiştir. Son ve beşinci bölümde ise çalışmada ulaşılan sonuçlar tespit edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE AFGANİSTAN VE BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ

2.1. Afganistan'ın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi

Eski çağda Aryana, ortaçağda Horasan diye adlandırılan, 1747 tarihinden bu yana Afganistan adıyla bilinen² bugünün “Afganistan İslam Cumhuriyeti”³ Orta Asya, Güney Asya, Ortadoğu ve Kafkasya arasında kesişme noktasında yer alan bir ülkedir. Afganistan, bu önemli coğrafi konumunun sonucu olarak, tam bir kilit ülke durumundadır. Coğrafi, tarihi, kültürel ve stratejik olarak Orta Asya'nın bir parçası olan Afganistan'ı, siyasi ve dini coğrafyası, Güney Asya ve Ortadoğu'ya yakınlaştırmaktadır.⁴

İran Hükümdarı Dara'dan (M.Ö. 500) başlamak üzere, Makedonya Kralı İskender, Sakalar, Ak-Hunlar, Araplar, Gazneliler, Harzemşahlar, Moğollar ve Babürler gibi birçok devletin işgaline maruz kalmış Afganistan, XIX. yüzyılda İngiltere ve Rusya'nın egemenlik mücadelesinin alanı olmuştur.⁵

Dünyada ender rastlanan bir özellik, Afganistan'ın sahip olduğu sert coğrafya, bu ülke insanının hem tarihine, hem devlet politikalarına, hem de halkın mizacına yansımıştır. Bir yandan İran-Arap Denizi-Hindistan, diğer yandan Orta Asya-Güney Asya arasında bir kavşak noktası oluşturan konumu, bu ülkeye tarih boyunca büyük önem kazandırmıştır.⁶

²DURSUN, Gülfem, “Afganistan'ın Etnik Kimliği”, *Avrasya Dosyası*, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı: 3-4, s.49; MESUN, Gulam Saki, *Münasebet-i Beynül-milel-i Afganistan*, Devlet Matbaası, Kabil, 1977 (1356)'den aktaran, EMİNİ, Mehmet Emin, “Afganistan'da Yönetim Arayışları ve Anayasal Görünüm”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1-2, 1996, s.455.

³3 Ocak 2004 tarihinde kabul edilen son anayasada ülkenin adı bu şekilde kabul edilmiştir.

⁴SAREM, *Afganistan ve Taliban Hareketi ile ABD, Rusya Federasyonu, Pakistan, İran, Hindistan, Çin Halk Cumhuriyeti ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin Afganistan'a Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi*, Genelkurmay ATASE Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM) Yay., Ankara, 2001, s.1.

⁵*A Chronology of Afghan History*, <http://www.afghan-web.com/history/achron.html>, (24.12.2005).

⁶RAŞİD, Ahmet, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, Everest- Mozaik Yay., İstanbul, 2001, s.11.

2.1.1. Afganistan Coğrafyası

Afganistan, Asya'nın güneyinde, kuzeyde Türkmenistan ile 744 km., Özbekistan ile 137 km. ve Tacikistan ile 1206 km., doğuda Çin Türkistan'ı ile 76 km. ve Pakistan ile 2430 km., batıda ise İran ile 936 km. sınırı bulunan, 647 bin 500 kilometrekare yüzölçüme sahip bir devlettir. Başkenti Kabil'dir.⁷

Afganistan'ın coğrafi yapısı genellikle üzerinde sıradağların bulunduğu yaylalardan ve yer yer ovalardan oluşmaktadır. Tarım ülkesi olan Afganistan'da, kuraklığın da etkisiyle topraklarının ancak %12'si tarım alanı olarak kullanılabilir. Tarımın yanında hayvancılık da yapılmaktadır. Ülke topraklarının yaklaşık % 46'sı otlak, %3'ü ormanlık, kalanı dağlık ve bozkırdır.⁸

Afganistan'ın büyük çoğunluğu, özellikle orta ve kuzeydoğu bölümü, dağlık bir yayladır. Dağların %49'undan fazlası iki bin metreden yüksektir. Bu dağların en büyüğü olan, Kuzey Pakistan'da başlayıp ülkenin merkezini kaplayan ve Kuzeydoğu Afganistan'ın içlerine kadar uzanan Hindukuş Dağları, dünyanın ikinci yüksek dağ sistemidir. Hindukuş Dağları ülkenin kuzeyi ile diğer kesimleri arasında bir sınır gibi durur ve ülkeyi merkez dağlık bölge, güney platosu ve kuzey ovaları olmak üzere, üç farklı coğrafi bölgeye ayırır. Ülkenin doğu kısımlarında bulunan, Vahan Koridoru olarak adlandırılan bölgede dağların yüksekliği 7 bin metreyi bulur.⁹

Dağların yanında ülkenin kuzey ve güneybatısında ovalar yer almaktadır. Türkmenistan ve Özbekistan ile sınırı oluşturan ve ülkenin en alçak yeri olan (258.m.) Amu-Derya Nehri boyunca 500 km. uzanan, "Afgan Türkistanı" olarak adlandırılan ova, başlıca tarım alanıdır. Ayrıca, kuzeybatıda Badgis, batıda Herat ve İran'a yönelmiş olan Heru Rud Irmağı Ovaları ile Kabil Irmağı Vadisi ve Hilmand Suyu Havzası, ülkenin önemli düzlükleridir. Güneybatıdaki yayla büyük çöllerle ve yarı çöllerle kaplıdır. Hindukuş Dağlarının güney eteklerinde kurak topraklar uzanır,

⁷"Afganistan Ülke Profili", **Avrasya Dosyası**, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4, s.128.

⁸SARAY, a.g.e., s. 9-10; "Afganistan Ülke Profili", a.g.e., s. 129.

⁹<http://www.afghan-web.com/geography/lr.html>, (02.04.2005); DURSUN, a.g.m., s.49; **The World Factbook**, <http://worldfacts.us/Afghanistan.htm>,(15.11.2005); <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/af.html#Intro>, (02.05.2005); **A Country Study: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (02.05.2005).

bunların en tanınmış “Ölüm Çölü”dür.¹⁰

Batı ve Güney Afganistan İran Platosu'nun doğu ucunu oluşturur. Burada yerleşim seyrek, nüfus az, toprak kurak ve çoraktır. Bu bölge yerel dilde Registan (Çöl) olarak bilinir. Bu yörenin tek istisna vaha şehri ise tarihi bin yıllar öncesine dayanan, uygarlık merkezi Herat'tır. Doğu Afganistan Pakistan sınırında, üzerinde ve iki tarafında Peştunlar'ın yaşadığı, Süleyman Dağları bulunur. Bu dağların üzerinde Hindistan kapısı olan ünlü Hayber Geçidi vardır.¹¹

Afganistan'da bugüne kadar 1962 ve 1974 yıllarında iki nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayımlarda genel olarak ülke nüfusu hakkında bir sonuç alınmış olsa da, etnik dağılım ile ilgili veriler gerçekçi değildir. Bu duruma, ülkede yaşayan değişik etnik unsurların, kendi nüfuslarını fazla göstermek için gösterdikleri çaba etkili olmuştur. Diğer yandan bu iki nüfus sayımı verilerinin birbiriyle de çeliştiği görülmektedir.¹² 1962 sayımında ülkenin nüfusu yaklaşık 15 milyon 200 bin olarak belirlenirken¹³, 1974 sayımında yaklaşık 20 milyon olduğu tespit edilmiştir.¹⁴ Afganistan nüfusu 2005 Temmuz itibari ile 29 milyon 900 bin olarak tahmin edilmektedir. 1978 yılından itibaren, yaşanan savaşlarda genç erkek nüfusunun büyük bölümünün öldüğü veya sakat kaldığı ülkede, 2004 yılı tahminlerine göre nüfusun yaklaşık %51'i erkek %49'u kadındır. Yine 2005 verilerine göre, nüfusun %44.7'si 0-14 yaşlarında, %52.9'u 15-64 yaşlarında ve %2.4'ü de 65 üzeri yaştadır. Ortalama yaşam süresi, kadın ve erkeklerde yaklaşık aynı düzeyde olmak üzere, 42 yıl ve nüfus artış hızı %4,92'dir.¹⁵

Ülkede okuma-yazma oranı oldukça düşüktür. 1995 verilerine göre kadınlarda %15 olmak üzere, genel nüfusun okur-yazar oranı %31 iken, 1995-1999 yılları arasında olumlu yönde ilerleme kaydedilmiş, 1999 verilerine göre, 15 yaş üstü

¹⁰“Afganistan Ülke Profili”, **Avrasya Dosyası**, a.g.e., s. 129; SARAY, a.g.e., s. 9-10; **A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (02.05.2005).

¹¹RAŞİD, a.g.e., s.12.

¹²EROL, Mehmet Seyfettin ve Fazıl Ahmet BURGET, “Afganistan Özbekleri”, **Avrasya Dosyası**, Sonbahar 2001, Cilt 7, Sayı 3, s.113-114.

¹³GUBAR, Mir Gulam Muhammed, **Afganistan der Mesir-i Tarih**, Matbaayı Devleti Yay., Kabil, 1967'den aktaran, EROL ve BURGET, a.g.m., s.113.

¹⁴CLIFFORD, Mary Louise, (Çev.) Murtaza Asadi, **Serzemin ve Mardomi Afganistan**, Şirketi İntişarati İlmi ve Ferhengi Yay., Tahran, 1993'den aktaran, EROL ve BURGET, a.g.m., s. 113.

¹⁵**The World Factbook**, <http://worldfacts.us/Afghanistan.htm>,(27.03.2005); <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/af.html#Intro>, (02.05.2005).

toplum ele alındığında, genel nüfusun %36'sı okur-yazar hale gelmiştir. Kadınlarda okur-yazar oranı %21, erkeklerde %51'dir.¹⁶

Afganistan'da birçok bölgede farklı dil veya lehçeler konuşulmakta, ülke genelinde kullanılan dil sayısı otuzu bulmaktadır.¹⁷ Ancak Peştunca ve Darice Afganistan'ın resmi dilleridir.¹⁸ Peştunca, Peştunların kullandığı dildir. Genelde sadece bu grup tarafından kullanılmaktadır. Darice, Farsça'ya yakın bir dildir ve tüm ülkede yaygın olarak kullanılmaktadır.¹⁹ Ülkede dillerin halk tarafından kullanım dağılımına bakılırsa, Peştunca %35, Darice %50, Özbekçe-Türkmence %11 ve diğer etnik diller %4 tarafından kullanılmaktadır.²⁰ Afgan halkının %84'ünü Sünni Müslümanlar, %15'ini Şii Müslümanlar ve %1'ini de diğer dinler oluşturmaktadır.²¹

2.1.2. Jeostratejik Önemi

Ortak tarihi ve kültürel benzerliğinin yanında coğrafi olarak da Afganistan Orta Asya'nın bir parçasıdır.²² Orta Asya, coğrafi olarak, çok farklı şekillerde tanımlanabilir: İstanbul'dan Çin'e kadar bir bölgeyi tarif etmek için kullanılabilirliği gibi, Amuderya ve Sirderya nehirleri arasındaki bölgeye, yani Meveratünnehir bölgesine karşılık da kullanılabilir. İdari ve siyasi olarak ise Sovyetler Orta Asya'yı Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ile Kazakistan devletlerinin

¹⁶“Afganistan Ülke Profili”, **Avrasya Dosyası**, a.g.e., s.130; **The World Factbook**, <http://worldfacts.us/Afghanistan.htm>, (27.03.2005);

A Country Study: Afghanistan, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (27.03.2005).

¹⁷**Country Profile: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/Afghanistan.pdf>, (27.03.2005).

¹⁸Peştunca, Darice, Özbekçe, Türkmence, Belucice, Puşhace ve Nuristanice dilleri ve ülkede konuşulan diğer diller arasında, Peştunca ve Darice Afganistan'ın resmi dilleridir. Ayrıca anayasa gereği bir dilin insanların çoğunluğu tarafından konuşulduğu bölgelerde, Peştunca ve Darice'ye ek olarak üçüncü resmi dil de, kanunlar tarafından düzenlenerek kullanılabilir. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 16.

¹⁹Afganistan ve Orta Asya bölgesinde halk arasında çok farklı ve kendilerine ait diller kullanılırken, Farsça; sarayın, kentli seçkinlerin ve İslam dininin dili olarak kullanılmıştır, ROY, Oliver, **Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi**, Mehmet Morali (Çev), Metis Yay., İstanbul, 2000, s.32.

²⁰TİKA, **Afganistan İslam Devleti**, www.tika.gov.tr, (14.12.2005).

²¹“Afganistan Ülke Profili”, **Avrasya Dosyası**, a.g.e., s.130; Bu dağılım, bazı Amerikan kaynaklarında; %80 Sünni Müslüman, %19 Şii Müslüman ve %1 diğerleri olarak verilmektedir, **The World Factbook**, <http://worldfacts.us/Afghanistan.htm>, (27.03.2005).

²²SAREM, a.g.e., s.1.

sınırlarını içine alan bölge için kullanılmıştır.²³

Etnik çeşitlilik ve büyük güçlerin mücadele ve rekabet alanı olan Balkanlar'dan esinlenerek, “Avrasya Balkanları” adıyla tanımlanan, ancak Balkanlar'a oranla daha kalabalık, dini ve etnik açıdan daha karışık olan Orta Asya, Güney Asya, Basra Körfezi ve Ortadoğu'yu içine alan coğrafi bölge, Brzezinski tarafından, küresel istikrarsızlığın merkezi olarak görülmektedir. Brzezinski'ye göre Avrasya Balkanları'nda bulunan sorunlu 9 ülkeden birisi de Afganistan'dır. Jeopolitik olarak önemli olan bu bölgenin en önemli özellikleri, güç boşluğu ve güç elde etme imkânının olmasıdır. Bölge önemli bir ekonomik kaynak bölgesi olarak da tanımlanmaktadır. Altın dahil, önemli minerallerin olduğu, doğalgaz ve petrol açısından zengin olan Avrasya Balkanları'na hakim olmak isteği, yayılcı düşünceleri ortaya çıkartıp, uluslararası mücadeleyi hızlandırmaktadır. Afganistan işte böyle bir hâkimiyet güdüsünün sıçrama tahtası konumundadır.²⁴

XX. yüzyıl başlarında siyasi coğrafya alanında çalışan bilim adamlarınca dünya egemenliğine yönelik birçok teori ortaya atılmıştır. Bu çalışmalardan birisi de “Kara Hâkimiyet Teorisi”dir. Bu teorinin sahibi John Mackinder²⁵, dünya coğrafyasını siyasi ve askeri strateji bakımından “Merkez Bölge”, “İç Kuşak” ve “Dış Kuşak” alanlarına ayırmıştır. Macinder'e göre dünyaya hakim olabilmek için denizden gelecek saldırılara karşı korunaklı bir konumdaki, Orta Asya'yı da içeren, Merkez Bölge'de hâkimiyet sağlamak şarttır. Mackinder'e göre, “*Doğu Avrupa'ya hakim olacak büyük güç, Orta Asya bölgesini de içine alan Merkez Bölge'ye, Merkez Bölge'ye hakim olan ise, dünya adasına ve daha sonra da tüm dünyaya egemen olabilir.*”²⁶ Başka bir deyişle Mackinder, “Merkez Bölge” olarak isimlendirdiği Orta Asya'yı kapsayan geniş ovanın, Asya - Avrupa ve Afrika kıtalarından oluşan “Dünya Adası”nın denetlenebilmesi için mutlaka elde bulundurulması gereken bir bölge

²³ROY, a.g.e., s.29.

²⁴BRZEZINSKI, Zbigniev, **Büyük Satranç Tahtası**, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998, s.140-143.

²⁵Sir Halford John Mackinder, 1861-1947 yılları arasında yaşamış olan, İngiliz siyasi coğrafyacısıdır, <http://www.britannica.com/eb/article-9049795?tocId=9049795>, (15.12.2005).

²⁶İLHAN, Suat, “Jeopolitik Gelişmeler ve Türk dünyası”, **Avrasya Etüdleri**, Sonbahar 1995, Cilt 2, Sayı 3, s.23; DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yay., İstanbul, 2003, s.104,105.

olduğunu belirtmiştir.²⁷

Başka bir hâkimiyet teorisi olarak bilinen, Spykman'ın²⁸ “Kenar Kuşak Teorisi”nde de aynı coğrafya kullanılmış, fakat “*Dünya adasına egemen olmak için Merkez Bölge’yi çeviren kenar kuşağa yani Türkiye-Irak-Pakistan-Afganistan-Hindistan-Çin ve Kore’ye kadar uzanan bölgeye, egemen olmak gerektiği*” savunulmuştur.²⁹

Afganistan, Kara Hâkimiyet Teorisi’nde, dünya hâkimiyeti sağlayabilmek için bir şart ve basamak olarak görülen “Merkez Bölge”nin güneyinde, diğer yandan Spykman’ın Kenar Kuşak Teorisine göre ise dünya hâkimiyeti sağlayabilmek için mutlaka kontrol edilmesi gereken “Kenar Kuşak” ülkeleri arasındadır.

Asya’daki önemli konumundan ötürü, İngiliz’lerin “Asya’nın Gözetleme Kulesi” olarak adlandırdıkları Afganistan,³⁰ Orta Asya ile Güney Asya arasında geçiş kapılarından birisidir. Hindistan ve İran gibi aynı özellikte geçiş ülkeleri üzerinden mümkün olmadığı takdirde, Afganistan, Güney Asya’dan Orta Asya’ya tek giriş kapısı konumuna sahip olmaktadır.³¹

Orta Asya’dan Hint Havzası’na ve açık denizlere inen Hayber, Kocak ve Gomal Geçitleri’nin yanında, Orta Asya-Hint ve Çin arasındaki en stratejik koridor olan Vahan Koridoru’nun bulunduğu Afganistan, iki kutuplu dönemde dünya lideri ülkelerin karşılıklı etki alanlarının temas ve geçiş bölgeleri ile düğüm noktalarını barındırmaktaydı. Soğuk savaşın son çatışmasının Sovyet işgali sonrasında Afganistan’da olması, ülkenin bu anlamda jeostratejik konumuyla bağlantılıdır.³²

Büyük bölümü dağlık olan ve bulunduğu bölgedeki ülkelere oranla, çok zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmayan Afganistan’ın, büyük devletler için önemini artıran başka etkenler de mevcuttur: Afganistan, elinde nükleer güç

²⁷ERHAN, Çağrı, “ABD’nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları”, <http://www.stadigma.com/türkçe/Kasım2003/vizyon>, (15.11.2004).

²⁸Nicholas J. Spykman, 1893-1943 yılları arasında yaşamış olan, Amerikalı jeopolitikçidir, <http://www.britannica.com/eb/article-9049795?tocId=9049795>, (26.12.2005).

²⁹İLHAN, a.g.m., s.23; DAVUTOĞLU, a.g.e., s.104,105.

³⁰ÜLGER, İrfan Kaya, “Taliban: Afganistan’da Pax American’nın İslamcı Militanı”, **Avrasya Dosyası**, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4, s. 96.

³¹ÇEÇEN, Anıl, “Afganistan’ın Öne Çıkışı”, **Avrasya Dosyası**, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4, s. 111.

³²DAVUTOĞLU, a.g.e., s.113.

bulunduran üç ülkenin (Rusya, Hindistan ve Pakistan) oldukça yakınında olması ve Rusya'nın güneye inmesinin önüne set olmasının yanında, Hazar Havzası petrolü ile doğalgazının Hint Okyanusu'na aktarılabilmesi için geçiş güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Planlanan petrol ve doğalgaz hatları sebebiyle Afganistan, bazı ülkelerin kendi menfaatleri için türlü politik oyunlar tezgâhladıkları bir alan olmuştur. Bu politik oyun ve operasyonlara şeriat yanlısı Taliban'ı desteklemek de dahil edilmiştir.³³

Afganistan'ın XX. yüzyılın sonunda bu derece dünya gündeminde olması ve bölgede yaşanan çatışmalar ve mücadelelerin altında Orta Asya'nın doğalgaz ve petrolünün paylaşılmasının yanında, çıkan enerjinin dünyaya aktarımı için gerekli boru hatlarının yapım mücadelesi de vardır. İşte bölge zenginliklerinden menfaat elde etme gayretleri bu coğrafyada Yeni Büyük Oyun'u³⁴ ortaya çıkarmıştır.³⁵

Alternatif taşıma güzergâhları arasında Afganistan'ın da adının geçtiği Hazar Havzası hidrokarbon potansiyeli, dünya kamuoyunun gündemine 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında girmiştir. Bölge kaynakları her ne kadar Azerbaycan petrolü ve Türkmenistan gazı başta olmak üzere, Sovyetler döneminde de önemli kaynaklar olarak bilirse de, bu kaynaklar SSCB tarafından daha çok Doğu Blok'u içinde kullanılmaktaydı ve dünyanın diğer bölgelerine aktarılması söz konusu değildi.

ABD Enerji Enformasyon İdaresi'nin Aralık 1998 tarihli raporuna göre, Hazar bölgesinde "İspatlanmış Üretilbilir Petrol Rezervleri" 16 ila 32,5 milyar varildir. Bu miktar ABD'nin rezervleri ile başa baştır. "Olası Rezervler" (235 milyar varil) de hesaba katıldığında, bölgenin petrol rezervi, ispatlanmış üretilbilir dünya petrol rezervlerinin % 24-26'sına karşılık gelmektedir. Hazar Bölgesi doğal gazı da ispatlanmış ve olası gaz rezervleri birlikte dikkate alındığında, 16-19 trilyon m³

³³ATAY, Mehmet, "Avrasya'nın Balkanları, Afganistan'da İç Çatışma Dinamikleri", **Avrasya Dosyası**, Sonbahar Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4, s. 23.

³⁴"Büyük Oyun"; Orta Asya ve Afganistan'ı kontrol altına alarak, tüm bölgeye hakim olma adına Rusya -İngiltere arasında yaşanan mücadelenin literatürdeki tanımıdır, RAŞİD, a.g.e., s.9; SSCB'nin dağılması sonrasında, İngiltere'nin bölgedeki rolünü ABD devralmıştır. Siyasal analizciler ile gazeteciler bu olguyu "Yeni Büyük Oyun" olarak adlandırmışlardır, ÜLKÜ, İrfan, **Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2002, s.39-40; "Yeni Büyük Oyun" tabiri ilk defa Pakistanlı gazeteci Ahmed RAŞİD tarafından kullanılmıştır., KLEVEMAN, Lutz, **Yeni Büyük Oyun, Orta Asya'da Kan ve Petrol**, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, s.3.

³⁵RAŞİD, a.g.e., s.9.

olarak tespit edilmiştir. Bu da bugün bilinen üretilebilir dünya gaz rezervlerinin % 11-12'dir.³⁶

1999 yılı itibariyle Hazar Havzası ülkelerinin ispatlanmış ham petrol ve doğal gaz rezervlerine bakıldığında, ham petrol rezervleri açısından Kazakistan'ın, doğal gaz rezervleri açısından ise Türkmenistan'ın en zengin ülkeler olduğu görülmektedir. Yapılan tahminlere göre 2010 yılında Orta Asya ve Azerbaycan'dan 100 Milyon ton petrol ve 100 milyar m³ doğal gazı ihraç edilebilecektir. İhraç ile ilgili olarak herhangi bir sınırlamanın olmadığı varsayılsa bile, bu miktarın mevcut petrol ve gaz hatları ile taşınamayacağı aşikârdır. İlave petrol ve doğal gaz boru hatları projeleri geliştirilmesi gerekmektedir.³⁷

Bu kadar zengin kaynaklara sahip Hazar Havzası'nın denizlere doğrudan çıkışının bulunmaması sebebiyle, bölge enerji kaynaklarının ihraç potansiyeli ancak komşu ülkelere geçecek transit boru hatlarıyla gerçekleştirilebileceklerdir. Burada önemli olan ve altı çizilmesi gereken konu, boru hatlarının geçeceği ülkeleri uzun süre stratejik açıdan güçlendirmenin yanı sıra, üretici ülke ve uluslararası piyasayla arasında büyük oranda lehinde işleyecek bir bağımlılık ilişkisi doğmasına yol açacaktır. Dahası, geçiş ücreti gibi bir takım ekonomik kazançlar da elde edeceklerdir.³⁸

Hazar havzasındaki kaynakların dünyaya aktarılması için önerilen 5 ana boru hattı vardır. Bunlar Kuzey (Rusya), Güney (İran), Doğu (Çin), Batı (Gürcistan, Türkiye) ve Güneydoğu (Pakistan) hatlarıdır. Bu hatlar içerisinde, Hazar Havzasında bulunan en büyük rezerve sahip Türkmenistan'a ait gazın ve petrolünün, Afganistan üzerinden Pakistan'a ve belki Hindistan'a taşınmasını öngören hat "Güneydoğu" hattıdır. Önümüzdeki yıllarda, doğal gaz ve petrol talepleri açısından en büyük pazarın gelişen Asya'da olması, Afganistan'ı, zengin enerji kaynakları ile "en büyük

³⁶EFEGİL, Ertan, "Washington 'un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye", **Avrasya Dosyası**, Yaz 2000, Cilt 6, Sayı 2, s.187-190.

³⁷YARDIM, Gökhan (BOTAŞ Yönetim Kurulu Başkanı ve Genel Müdür), "Kafkasya, Hazar Petrolleri ve Doğal Gazları ile İlgili Projelerin Mevcut Durumları ve Türk Ekonomisine Etkileri" konulu konferans metni, Harp Akademileri, İstanbul, 13 Aralık 2000.

³⁸KURUBAŞ, Erol, "Uluslararası Güç Mücadelesi Ekseninde Hazar Petrolleri ve Boru Hatları Sorunu" konulu konferans metni, Dağ Komando Okulu, Isparta, 14 Şubat 2004.

pazar” arasında stratejik geçiş yolu yapmaktadır.³⁹ Son yıllarda Afganistan topraklarında sürmekte olan çatışmaların başlıca nedenlerinden birisinin, bu gerçek olduğu söylenebilir.⁴⁰

Hazar kaynaklarının dünyaya ihracında Batılı büyük güçlerin kazanımlarına bakılacak olursa:⁴¹

- Bu kaynakları güvenli şekilde ve Rusya’nın kontrolü olmaksızın dünya piyasalarına sunabilen Batılı Devletler, petrol ve doğal gaz konusunda hem Rus hem de Ortadoğu hâkimiyetinden ve bağımlılığından kurtulacak,
- Mevcut kaynaklarını dünya piyasalarına sunarak belli bir zenginliğe ulaşan bölge devletleri, dünya devletleri için yeni “Pazar” haline gelecek,
- Ekonomik ve siyasi açıdan kendi egemenliklerini sağlamlaştıran bölge devletleri, Rusya’nın bölge ve kaynakları üzerindeki hâkimiyetini tümüyle kırarak ve Rusya’nın yeniden süper güç olması engellenebilecektir.

Son dönemde ABD’nin bu bölgeye yönelik politikasının belirleyicisinin enerji kaynakları, enerji kaynaklarının dünya pazarlarına istikrarlı ve sürekli olarak güven içinde ulaştırılması olduğu, bölge üzerinde istikrarı bozucu unsurları istemediği görülebilmektedir. ABD, Avrasya coğrafyası üzerinde önümüzdeki yıllardaki gelişmelerin dünya üzerindeki yeni düzenin belirleyicisi olacağına inanmakta ve bölgedeki enerji kaynaklarının Rusya-İran tekeline dünya pazarlarına açılmasını istememektedir. Bu durum değişen dünya düzeninde Afganistan’ın öneminin neden arttığını ortaya koymaktadır.

³⁹DAVUTOĞLU, a.g.e., s. 182; İŞCAN, İsmail Hakkı, “Küresel Değişimin Getirdiği Yeni Stratejilerle Enerji Güvenliği Sorunu ve Türkiye”, **Avrasya Etüdleri**, Bahar 2002, Sayı 22, s. 87-117; KOHEN, Ariel, “Yeni Büyük Oyun: Avrasya Boru Hattı Siyaseti”, **Avrasya Etüdleri**, İlkbahar 1996, Cilt 3, Sayı 1, s. 2-15.

⁴⁰Hazar Havzası kaynaklarının iletimi konusunda yukarıda sıralanan alternatif güzergahlar için, konuyla ilgili olan birçok ülke mücadelesine devam ederken, Afganistan boru hatları kavgasında, iki ayrı cephede (ABD’li Unocal ve Arjantinli Bidas tarafından temsil edilen) iki ayrı Suudi petrol şirketi (Delta Oil ve Ningharco) yer almaktadır. Usame Bin Ladin’in de bu cephelerden biriyle bağlantılı olduğunu ve her iki Suudi şirketin arkasında Suudi hanedanının farklı güç odaklarının olduğu iddiaları vardır, YALÇINKAYA, Alaaddin, **Türk Cumhuriyetleri Petrol Boru Hatları**, Bağlam Yay., İstanbul, 1998, s.12.

⁴¹EFEĞİL, a.g.m., s.188.

2.2. Boylar ve Aşiretler Ülkesi Afganistan’da Etnik Yapı

Yüzyıllar boyu değişik ordular tarafında işgale uğrayan ve birçok devletin, imparatorluğun hüküm sürdüğü Afganistan’da, Afgan ulusunun oluşumunu geciktiren yoğun bir etnik, kültürel ve dinsel karışım vardır.⁴² Yerel ve ulusal düzeyde bütünleşmenin yetersiz ve zayıf kaldığı ülkede, ortak bir ulusal kimlik ve ortak milli ideolojinin ortaya konamaması, coğrafi şartlar kadar ağır ve büyük bir toplumsal sorun olarak durmaktadır.⁴³

Afganistan, bilinen anlamda üniter bir devlet değildir. Bu ülkede, tarih boyunca hiçbir zaman tam olarak bir ulusa ait olma duygusu ortaya çıkmamış ve bir milletten söz edilmemiştir. İnsanlar kendisini, ait olduğu etnik boy veya aşiret ile tanımlamışlardır.⁴⁴ Bu coğrafyada yaşayanlar arasında dini kimlikten sonra, Kabil’e kavramı ve etnik milliyetçilik daima ön plandadır. Amerikan müdahalesine kadar geçen dönemde Afganistan’da iktidara sahip olan Taliban hareketinin, etnik milliyetçiliği dini kılıfa büründürüp sahneye çıkararak kısa bir sürede ülkeyi ele geçirmesi, ülkedeki etnik tutuculuğun ne kadar büyük bir boyutta olduğunu göstermektedir.⁴⁵ Karmaşık etnik yapı içerisinde tüm etnik kimlikler arasında paylaşılan ortak bir değer bulmak da çok zordur.⁴⁶

Afganistan nüfusunu meydana getiren en büyük etnik gruplar, Peştunlar, Tacikler ve Türkler’dir.⁴⁷ Ülkede “Afgan” adıyla bir halk veya topluluk yoktur. Bu kelime Peştunlar’ı ifade etmektedir.⁴⁸

Afganistan coğrafyasında yaşayan etnik gruplara çok genel bir ayrımla bakılırsa, ülkeyi ortadan ikiye bölen Hindukuş dağlarının güneyinde Peştunlar ve Farsça dilli bazı küçük etnik grupların, Hindukuş Dağları’nın kuzeyinde ise Pers ve Türk kaynaklı etnik grupların yaşadıkları, söylenebilir. Hindukuş Dağları’nın

⁴²RAŞİD, a.g.e., s.15.

⁴³ÜLGER, a.g.m., s. 95.

⁴⁴OĞUZ, Esedullah, **Afganistan**, Cep Kitapları, İstanbul, 1999, s.35.

⁴⁵TAFLIOĞLU, Serkan, “İslami Direnişden Taliban’a”, **Avrasya Dosyası**, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4, s. 26.

⁴⁶BURGET, Fazıl Ahmet, “Afganistan’da Karzai ile Devam Kararı Ardından”, www.turksam.org, (18.12.2005).

⁴⁷SARAY, a.g.e., s. 12.

⁴⁸OĞUZ, a.g.e., 35.

üzerinde ise yine Fars dilli, Hazaralar ve Tacikler yaşamaktadır.⁴⁹

Ülkede yaşayan tüm etnik gurupların büyüklüğüne bakıldığında, Peştunlar'ın %42 gibi bir oranda en büyük etnik gurubu oluşturduğu görülmektedir. Peştunlar'ı, %27'lik oranla Tacikler takip etmektedir. Hazaralar %9, Özbekler % 9, Aymaklar %4, Türkmenler %3, Beluciler'in ise %2'lik bir nüfusa sahiptir. Diğer küçük guruplar %4 civarındadır.⁵⁰

2.2.1. Peştunlar (Afganlar)

XVIII. yüzyılda, Afganistan coğrafyasına hakim olan devletlerin zayıflaması sonrasında, siyasi birlik oluşturan ve etkinlik kazanan Peştunlar'ın anayurdu, Hindistan'ın kuzeyi ve Himalayalar'ın etrafı olarak bilinmektedir. XIX. yüzyıl sonuna kadar geçen sürede şimdiki Afganistan coğrafyasının tamamına dağılmışlardır.⁵¹ Peştunlar'ın Orta Asya kaynaklı bir etnik gurup olduğu, X. yüzyılda Güney Afganistan'da yaşamış olan Halaç Türkleri soyundan geldikleri de iddia edilmektedir. Peştun aşiret adları ve kullanılan bazı Türkçe kelimelerin varlığı, bu iddiaları desteklemektedir.⁵² Afganistan'da en büyük ve hakim etnik gurubunu teşkil eden Peştun'ların kökeni kesin olan ifade edilecek olursa, anayurtları olan Himalaya ve Kuzey Hindistan bölgesinden Afganistan'a geldikten sonra, hem burada yaşayan yerli halkı ile hem de daha sonraları kuzeyden gelen Halaç (Ak-Hun, Eftalit) Türkleri ile karışmaları üzerine, bugünkü Patan-Pathan (Peştun-Pathun) adını aldıkları, yerli halkın tesiri ile de onların konuştuğu Paştu (Peştu) dilini benimsedikleri, böylece bugünkü Peştunlar'ın meydana geldiği kabul edilebilir.⁵³ ABD kaynaklı ülke incelemelerinde Peştunlar, fiziksel olarak temelde büyük Kafkas ırkının Akdeniz alt gurubundan kabul edilmektedir. Hind-Avrupa dil ailesinden olan Peştunca ve bu dilin birbirine yakın muhtelif diyalektini konuşurlar, bazıları ise aynı dil gurubundan

⁴⁹RAŞİD, a.g.e., s.12.

⁵⁰**The World Factbook**, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/af.html>, (02.05.2005); Bu etnik dağılım Türk İşbirliği Kalkınma Ajansı (TİKA) tarafından farklı verilmektedir. TİKA, Türkmenleri %10 olarak verirken, Aymak ve Belucilerin durumunu vermemiştir, TİKA, **Afganistan İslam Devleti**, www.tika.gov.tr, (28.12.2005).

⁵¹EROL ve BURGET, a.g.m., s.105.

⁵²OĞUZ, a.g.e., s.35-36.

⁵³SARAY, a.g.e., s.12.

Darice'yi kullanır. Büyük oranda Hanefi Sünni Müslümanlardır, çok az bir kısmı Şii'dir.⁵⁴

2004 yılı tahminleriyle ülke nüfusunun %42'sini oluşturan 12 milyon Peştun, birçok alt guruptan oluşmaktadır. En büyük olanlar Dürrani ve Gılzaylar'dır.⁵⁵ Afganistan dışında Pakistan'da da 14 milyon Peştun olduğu bilinmektedir. Bugünkü Afganistan sınırları dahilinde Peştunlar'ın yaşadıkları bölgeler, kabaca büyük hilal şeklinde ülkenin sınırlarını kapsar.⁵⁶

Peştun sosyal yaşamı ve kültürü *Peştunveli* denen kurallar bütününe dayanır.⁵⁷ Bu kültür etkisinde yaşayan savaşçı yapılı Peştunlar'ın hala devam eden en katı kuralı kan davasıdır.⁵⁸

Peştunlar, Sadozay aşiretinden Ahmet Şah'ın (Dürrani) zamanından bu güne kadar, yani 1747'den itibaren siyasal olarak da Afganistan'da hakim olan guruptur.⁵⁹ Halen ülkenin Devlet Başkanı olan Hamid Karzai de bir Peştun'dur.

2.2.2. Tacikler

Büyük çoğunluğu Tacikistan'da yaşayan Fars kökenli Tacik'lerin bir kısmı da Afganistan ve Türkmenistan'da yaşamaktadır.⁶⁰ Afganistan'da ikinci büyük etnik gurubu teşkil eden Tacikler'in, bu ülkede çok eskiden beri yaşadıkları bilinmektedir.

⁵⁴**A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (24.11.2005).

⁵⁵Diğer kabileler, Vardak, Caji, Tani, Cadran, Mangal, Kugiani, Safi, Mohmand ve Şinvariye'lerdir, **A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (24.11.2005); Peştun'ların yaklaşık altmış farklı kabileden oluştuğu da değişik çalışmalarda ifade edilmektedir, DURSUN, a.g.m., s.50.

⁵⁶Peştun yaşam alanları, doğuda bulunan Afgan-Pakistan sınırı boyunca uzanarak, Nuristan'ın güneyine doğru ve güney sınır boyunca devam eder, kuzey yönünde İran sınırı boyunca neredeyse Herat'a kadar gider, **A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (24.11.2005).

⁵⁷Peştunveli, sosyal düzen ve sorumluluğun meşru ve ahlaki kuralını belirleyen bir düsturdur. Bu düstur namus ve iffete, dayanışma ve birliğe, konukseverliğe, ortak yardımlaşmaya, utanç ve kine ait olan belirli değerleri içerir. Sosyal düzeni ve kişisel sorumlulukları belirler. Namusun korunması her Peştun için mecburidir. Bu kurallar bütününe davranış unsurları çoğunlukla Şeriata zıttır, **A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (12.12.2005).

⁵⁸OĞUZ, a.g.e., s.37.

⁵⁹OĞUZ, a.g.e., s.36.

⁶⁰DURSUN, a.g.m., s.50.

Afgan Tacikleri çoğunlukla Kabil'in kuzeyindeki Penşir Vadisi'nde, Parvan'ın kuzey ve kuzeydoğusunda, Hindukuş Dağları'nın kuzeydoğu kısımlarında bulunan Takhar, Bedahşan ve Baglan ile Samangan'da ve bir kısmı Herat çevresinde yaşamaktadır. Çoğunluğu Sünni Müslümandır.⁶¹

2004 tahminlerine göre nüfusları 7.7 milyondur. Hint-Avrupa dillerinden İran ailesine ait bir dil olan Darice konuşurlar.⁶² Yaşadıkları yerlerde genelde çiftçilikle uğraşan veya zanaat sahibi olan Tacik'lerin kesin sınırlarla birbirinden ayrılmış alt etnik gurubu yoktur.⁶³ Çoğunlukla ülke içinde yaşadıkları coğrafi bölge ismi ile anılan aşiret adları vardır.⁶⁴ Tacikler, bazı kaynaklarda "Dağ Tacikleri" ve "Farsivanlar" olarak iki gurup olarak ele alınmaktadır.⁶⁵

Taciklerin Delhi'de kurdukları Gur ve yine Güney Asya'da kurdukları Kart Hanedanlıkları, bölgeye gelen Türkler tarafından yıkılmış ve 1928-1929 yılına kadar bölgede başka bağımsız bir devlet kuramamışlardır. 1929 yılında ise Beçei Saka adındaki bir çete reisi 9 ay süren bir dönemde Kabil'de iktidarı ele geçirmiştir. O tarihten beri Tacikler Afganistan'da etkin, ama siyasi olarak egemen olamamışlardır.⁶⁶

Afganistan tarihinde, her ne kadar çeşitli askeri Tacik liderler öne çıksa da, bunların en ünlüsü Penşirli Ahmet Şah Mesut'dur. 1992-1996 yıllarında Afganistan

⁶¹EROL ve BURGET,a.g.m., s.105; SARAY,a.g.e., s.13; Bamyana'dan doğu Bedahşan'a kadar bir bölgede büyükçe bir sayıda ismaili Şii Tacikler bulunmaktadır, **A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (12.10.2005).

⁶²**A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (05.02.2005); www.joshuaproject.net, (5.5.2005).

⁶³<http://www.afghana.com/Directories/Facts.htm>, (10.12.2005).

⁶⁴Penşir vadisinde yaşayan Penşiriler, Andarabiler, Samanganiler, Badahşan'da yaşayan Badahşiler, Vahan koridorunda alçak rakımlarda bulunan küçük köylerde yaşayan Vakhiler, Amu Derya nehri üzerinde kurulu Darvazi şehrinde yaşayan Darvaziler, Paryalar(Laghmani), Sangleciler, Sughniler, Tanşuriler bu tür guruplara örnektir. Yaşadıkları tarıma uygun bu kırsal alanlarda ve vadilerde Tacikler, genelde çiftçilik ve hayvancılık yaparlar; ülkede en iyi meyve ve fındıkları yetiştirirler. Dil olarak bir çok gurup kendi aşiret adları ile aynı olan Darice lehçesi kullanırlar, **A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (12.10.2005).

⁶⁵Bunlardan, Tacikçe konuşan Dağ Taciklerinin, ülkenin kuzeydoğusundaki Vahan bölgesinde yaşadıkları, pek şehre gelmeyen Dağ Taciklerinin aksine, Farsivanların, kentlerde ve daha güney kırsal bölgelerde yaşadıkları belirtilmektedir, OĞUZ, a.g.e., s.37; Amerikan kaynaklarında Farsivanlar, Tacik değil, Fars kökenli ayrı bir etnik gurup olarak değerlendirmektedir. Darice konuşan bu gurubun nüfusu 800 bin civarındadır. Bir çoğu Şii Müslüman'dır, **A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (11.12.2005).

⁶⁶OĞUZ, a.g.e., s.37-38.

İslam Cumhuriyetinin başkanı olan Burhaneddin Rabbani de Tacik'tir.

Afganistan'da Tacikler ile Peştunlar arasında kökenleri eskiye dayanan rekabet, ülkenin yakın tarihine ve bugünkü yönetim yapısına da damga vuran bir gerçektir. Afgan tarihinde bu iki önemli etnik unsur arasında her zaman bir denge sistemi oluşturulmuş, yönetim Peştun olduğunda alt kadrolar Taciklerle dengelenmeye çalışılmıştır.⁶⁷

2.2.3. Türkler

Afganistan'daki Türk varlığı ve hâkimiyeti, bu bölgede M.S. 45-420 yıllarında egemenlik süren Kuşanlar'a veya onlardan önce bölgede bulunan Saka'lara kadar götürülebilir.⁶⁸ Bu iki devletin Türk olduklarının tartışmalı olduğu varsayımıyla, bölgedeki Türk hâkimiyeti başlangıcı olarak Akhunlar'ın (Halaç'lar) kabul edilmesi durumunda, M.S. 424 yılından, Milli Afgan devletinin kurulduğu 1747'ye kadar, kısa süreli istisnalar hariç, Afganistan coğrafyası değişik Türk devletlerinin hâkimiyetinde kaldığı, söylenebilir.⁶⁹

Türkler, ülkenin büyük etnik guruplarından birisidir. Doğuda Vahan koridorundan batıda Herat'a kadar, Türklerin yaşadığı Afganistan'ın kuzey bölgeleri "Afgan Türkistanı" olarak bilinir. Bu bölge Hazar denizinden Kaşgar'a, Urallardan Hindukuş dağlarına kadar uzanan Türkistan'ın doğal parçası olarak kabul edilmektedir. Afgan Türkistanı'nın doğusu "Katağan", batı bölümü ise "Türkistan" diye adlandırılmaktadır. Afganistan coğrafyasında Türk boyları olan Akhunlar, Gazneliler, Göktürkler, Selçuklular, Timur'lar, Şeybani Özbekleri, Harzemşahlar ve Avşarlar'ın izlerine rastlanmaktadır.⁷⁰

Afganistan'ın en kalabalık Türk Boyları Özbekler ve Türkmenlerdir. Bu iki boydan başka Kazak, Kırgız, Tatar, Avşar⁷¹, Halaç, Karakalpak gibi Türk

⁶⁷ÜLGER, a.g.m., s. 95.

⁶⁸KONUĞU, Enver, **Kuşan ve Akhunlar Tarihi**, Sevinç Matbaası Yay., Ankara, 1973, s.28.

⁶⁹Bu devletler; Akhunlar, Batı Göktürkler, Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlılar, Timur Türk Devleti, Babür Devleti, Afşar Türk Devleti ve Şeybani Devletleridir, EROL ve BURGET, a.g.m., s.107-110.

⁷⁰OĞUZ, a.g.e., s.39.

⁷¹Avşar Türkleri bazı kaynaklarda, Kızılbaş Türkleri, bazılarında ise Şii Caferi Türkler adlarıyla

toplulukları da mevcuttur. Türklerin yoğun olarak bulunduğu Afganistan'ın kuzey ve kuzeybatısı dışında yaşayan birçok boy asimile olmuştur. Avşarlar, Halaçlar, Aymaklar, çoğu asimile olan topluluklardır. Nuristaniler, Keluçlar, Paşayiler ve Şıgniler de Türk boyları sayılmaktadır.⁷²

Afganistan'da yaşayan diğer küçük Türk boyları, Celalabad çevresindeki Karakalpaklar; Akça, Andhoy ve Hanabad bölgesindeki Kazaklar; Özbekler ile Kazaklar arasında yaşayan ve sayıları pek fazla olmayan Kıpçaklar; Katağan, Bedahşan, Rustag ve Şehr-i Büzürg çevresinde küçük guruplar halinde yaşayan Karluklar; Herat ile eski Gazne şehri etrafında yaşayan ve küçük bir gurup olan Çağatay Türkleri'dir.⁷³ Vahan Koridoru'nun doğusunda, dünyanın ulaşılması en zor bölgelerinden biri olan Pamir dağlarında yaşayan Kırgızlar, Orta Asya kaynaklı başka bir Türk guruptur. Kıpçakça konuşurlar. Yaklaşık 10 bin kişilik Kırgız nüfustan bugün bölgede üç bin civarında bir gurup kalmıştır.⁷⁴

Afganistan'daki etnik dağılım içinde Türklerin durumu ve büyüklüğünün değişik çalışmalarda farklı yorumlandığı görülmektedir. Bu farklılık daha çok Hazara ve Aymakların Türk olup olmadığından kaynaklanmaktadır. *Afganistan ve Türkler* isimli çalışmasında Saray, bu iki etnik gurubu Türk boyları içerisinde kabul etmektedir.⁷⁵ Benzer şekilde, *Dünyada Türkler* isimli çalışmasında, Londra Üniversitesi Asya tarihi profesörü Malcolm Yapp, "Türkçe konuşmamasına rağmen Hazara ve Aymakların Türk veya yarı Türk kökenli olduğunun kabul edildiğini" belirtmektedir.⁷⁶ Bu iki yazarın aksine, Afgan Türkmeni gazeteci Esedullah Oğuz ise *Afganistan* isimli çalışmasında bu iki gurubu Moğol kökenli saymaktadır.⁷⁷

Hazaralar'ın ve Aymakların Türk kökenli oldukları varsayımından hareketle, 1997 yılında Amerikan Kongresi Federal Araştırma Birimi tarafından yapılan ve yayınlanan ayrıntılı Afganistan ülke araştırmasında, Hazaralar'ın %18, Türkmenlerin

anılmaktadır.

⁷²EROL ve BURGET, a.g.m., s.106.

⁷³SARAY, a.g.e., s.15.

⁷⁴Dört bin civarında Kırgız, 1978 yılında Sovyet askerleri Vahan'ı işgal ettikten sonra, Pakistan'a, 1983'de oradan, Türkiye'ye göç etmiştir. Bu gurup Türkiye'de Van ilinde yaşamaktadır, OĞUZ, a.g.e., s.43.

⁷⁵SARAY, a.g.e., s.12-15.

⁷⁶YAPP, Malcolm, "Afganistan'da Türk Halkları", **Dünyada Türkler**, Say Yay., 1995, İstanbul, s.50.

⁷⁷OĞUZ, a.g.e., s.43,46.

%2,5 Özbeklerin %6,3 ve Avşar Türklerinin %1'lik oranına bakılırsa, Türkler gerçekten de Peştunlar'dan sonra Afganistan'ın ikinci büyük gurubu olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁸ Ancak, yapılan yeni çalışmalarda Hazara nüfus %18 değil, %9 olarak gösterilmektedir. Günümüzde Türk nüfusun toplamı, Peştun ve Taciklerden sonra üçüncü büyüklükte görünmektedir.⁷⁹

2.2.3.1. Özbekler

Günümüz Türk boylarının en kalabalıklarından biri olan ve adını Altın Ordu Hükümdarı Özbek Han'dan alan Özbekler, kendi bağımsız ülkeleri haricinde, birçok ülkede olduğu gibi, Afganistan'da da yaşamaktadır. Kuzey ve kuzeydoğuda Afgan Türkistanı bölgesinde yaşayan bu boy daha çok ticaret, tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Genellikle Sünni Müslüman olan Özbeklerin Karluk, Kıpçak, Kongurat, Çağatay ve Katağan Özbekleri şeklinde farklı alt boyları vardır. Ancak bu alt boylar sadece dillerindeki çok küçük ayrıntılarla birbirinden ayrılır.⁸⁰

Özbek sosyal yapısı oldukça ataerkindir.⁸¹ Orta Asya kökenli olan Özbekler'in Kuzey Afganistan'da etkin politik güç olarak yükselmeleri, Herat merkezli Timur Hanedanlığı'nın ortadan kalkmasıyla gerçekleşmeye başlamış, günümüzde Kuzey Afganistan'da Özbek etkinliği ve hâkimiyeti sürmektedir.⁸²

Afganistan'da yaşayan en büyük Türk boyu olan Özbek'lerin Afgan

⁷⁸<http://countrystudies.us/afghanistan/38.htm>,(02.05.2005); **A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (02.05.2005).

⁷⁹<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/>, (12.11.2005); <http://worldfacts.us/Afghanistan.htm>, (13.11.2005).

⁸⁰EROL ve BURGET, a.g.m.,s.104,116 ; Bazı Özbekler, Haraki, Kamaki, Mangit gibi kendi eski Özbek aşiret adları ile tanınırken, diğerleri Orta Asya'da geldikleri kent ismi ile bilinirler, YAPP, a.g.e., s.47-48.

⁸¹Özbek aile yapısında, “bey”, “arabab” veya “kağan” denilen liderlere katı yetkiler verir. Genelde kabile içi evlilik yaygın ve önemlidir. Özbek, Türkmen ve Tacikler ile evlilik görülse de Peştun ile evliliğe antipati duyulur, **A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (02.05.2005).

⁸²Güçlü liderlerin emrinde Meymene'dan Kunduz'a kadar olan bölgede onbir güçlü “Hanlık” kurmuşlar, bazen bağımsız, bazen de Buhara Emirliği veya Kabil'in hakimiyetini altında ve bu iki güç arasında güçlü olandan yana bir politika izleyerek yaşamışlardır. 19. yüzyıl sonunda Emir Abdurrahman bu Özbek hanlıklarını hakimiyeti altına almıştır. Bu dönemde birçok Peştun, Özbekler arasına yerleştirilmiş ve Özbekler etkin oldukları bazı bölgelerde küçük azınlık durumuna düşmüştür, YAPP, a.g.e., s.47-48; EROL ve BURGET, a.g.m., s.118,121; **A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (02.05.2005).

Türkistanı'nda yaşadıkları önemli şehirler Kunduz, Andhoy, Şibirgan, Taş-Kurgan, Mezar-ı Şerif, Belh, Meymene, Akça ve Bala Murgab ile Katagan ve Bedahşan bölgesindeki bazı köy ve kasabalarıdır.⁸³

Afganistan nüfusunun %9'unu oluşturan 2,5 milyondan fazla Özbek, Özbekçe denilen merkezi Türk lehçesi konuşur. Ülkede yaşayan en tanınmış Özbek, Taliban karşıtı koalisyon cephesinin lideri ve 1992'den beri kuzeydeki etkili güç odaklarını kontrol eden General Abdürreşid Dostum'dur.⁸⁴

2.2.3.2. Türkmenler

Afganistan'da diğer bir Türk kökenli grup Türkmen'lerdir. Büyük çoğunluğu hayvancılıkla uğraşan Türkmenler, Herat, Meymene, Andhoy, Taş-Kurgan, Mezar-ı Şerif, Belh, Akça, Katağan, Bedahşan ve Bala Murgab'da yaşamaktadırlar. Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin çoğunluğunu Alieli boyu ile Teke, Salur, Sarık, Çavdar ve bilhassa Esrarı boyları oluşturmaktadır.⁸⁵ İran'da Yamud Türkmenleri ve Türkmenistan'da Teke Türkmenleri ağırlıklı olmak üzere, birçok Türkmen boyu yaşarken, Afganistan'da yaşayan en kalabalık boy, Ersarı boyudur.⁸⁶

VII. yüzyıldan bu yana Afgan Türkistan'ında yaşayan Türkmenler'in bir kısmı, 1887 yılında Rus-Afgan sınırı çizildiğinde bugünkü Türkmenistan tarafında kalmıştır. Bunun yanında değişik zamanlarda bu bölgeye göç ile gelen Türkmenler de olmuştur.⁸⁷ Bu gruplar Belh Bölgesinden Herat'a kadar olan bölgede yoğun yerleşim yerleri kurmuşlardır. Bazı küçük gruplar ise Kunduz bölgesine yerleşmiştir. Türkmenler modern Türkçe'ye çok yakın bir dil kullanırlar. Tamamı Sünni Müslümandır. Afgan Türkmen nüfusu 2004 yılı tahminleri ile yaklaşık 850

⁸³SARAY, a.g.e., s.13.

⁸⁴**A Country Study: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (11.12.2005).

⁸⁵SARAY, Mehmet, "Türkmen İli ve Boyları" Togan Armağanı, **Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, Sayı 13 (1985), s.265,266.

⁸⁶OĞUZ, a.g.e., s. 41.

⁸⁷Bazı Türkmen boyları, 19. yüzyıl sonlarında Ruslar ülkelerini istila ettikten sonra, bazıları 1920'de Bolşeviklere karşı girişilen başarısız "Basmacı İsyanı" sonrasında, bir bölümü de 1930'lu yıllarda Sovyetlerin Türkmenistan'da uyguladığı baskı rejimi nedeniyle, Hazar Denizi doğusundan kuzeybatı Afganistan'a gelmişlerdir, OĞUZ, a.g.e., s. 42.

bine ulaşmış olup, bu sayı toplam nüfusun % 3'üne karşılıktır. Halı ve mücevher ustalığı ile de bilinen Türkmen boyları içinde, büyük kabile üyeleri oldukça otorite sahibidir.⁸⁸

2.2.3.3. Hazaralar

Büyük çoğunluğu Şii Müslüman olan ve Türk olup olmadıkları halen tartışılan Hazaralar, kendilerinin Türk olduğuna inanır. Farsça konuşurlar. Yoğun olarak Afganistan'ın merkezi dağlık kesiminde bulunan "Hazaracat", yani "Hazara Ülkesi" olarak adlandırılan bölgede yaşarlar. Kabil yönetiminin izlediği politikalar sonucunda, XIX. yüzyılda göç ettikleri Batı Türkistan, Cevizcan ve Badgis bölgesinde yaşayanlar da mevcuttur. Tahmini nüfusları bugün yaklaşık 2,6 milyondur. Bu nüfus toplam nüfusun %9'una karşılık gelmektedir.⁸⁹

Hazaralar'ın Moğol veya Türk oldukları konusu halen tartışmalıdır. Bazı çalışmalar Hazaralar'ı Cengiz Han'ın Afganistan ve Hindistan seferleri esnasında bölgede kalan Moğol askerleri olarak kabul ederken,⁹⁰ bazı yazarlar Hazaralar'ı Moğol ordusu içindeki Türklerin soyundan olduğunu iddia etmektedir.⁹¹

Hazaraca denilen ve Çağatay Türkçesi ile Moğolcadan birçok kelime barındıran Farsça'ya benzer bir dil kullanırlar. Çoğunluğu Şii'dir.⁹²

Hazara liderler, mir veya kaan olarak adlandırılır. En etkili şahsiyetleri, topluluğun dini ihtiyaçlarına hizmet eden Seyyidlerdir. Aşiret içi her türlü sorun, geleneksel kurallara göre ve liderleri vasıtasıyla giderilmektedir. Emir Abdurrahman zamanında Hazara liderlerin toplum içindeki güçlü statüleri önemli derecede azaltılmıştır. Bu dönemde Peştun iktidar, atadığı yerel yönetimler vasıtasıyla, Hazara bölgelerinde sert vergi politikaları uygulamış ve verimli otlaklar da dahil olmak

⁸⁸YAPP, a.g.e., s.49 ; OĞUZ, a.g.e., s.42; **A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (02.05.2005).

⁸⁹EROL ve BURGET, a.g.m., s.106; <http://www.afghana.com/Directories/Facts.htm>,(10.12.2005) ; **A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (02.05.2005).

⁹⁰OĞUZ, a.g.e., s.43.

⁹¹YAPP, a.g.e., s.50; SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.15.

⁹²OĞUZ, a.g.e., s.44.

üzere birçok araziyi Peştun göçebelerine dağıtmıştır.⁹³

Afganistan'da yaşayan Hazaralar, ülkede etkin bir konuma gelmeleri için maddi ve siyasi yönden İran tarafından desteklenmektedir. Bu yardımlar günümüzde de yoğun olarak sürmektedir.⁹⁴

2.2.3.4. Aymaklar

Etnik kökenleri için farklı iddialar bulunan Aymakların Hazaralar gibi Doğu Türk-Moğol karışımı⁹⁵ veya tamamıyla Türk oldukları kabul edilmektedir.⁹⁶ Yapp'a göre Aymaklar, Kuzeybatı Afganistan'da yaşayan göçebe ve yarı göçebe, kısmen veya tümüyle Türk olan bir halktır. Ayrıca Farsça'ya benzeyen Aymakça'da çok sayıda Türkçe kelime olduğu bilinmektedir.⁹⁷ Bu iki görüşten farklı olarak, Oğuz'a göre Aymaklar tamamen Moğol kökenlidir.⁹⁸

Aymak kelimesi, Türkçe'de kabile (oymak) anlamına gelir. Çeşitli etnik grupların göçebe hayvancılar ile tarım toplumlarını birbirinden ayırmak için de bu kelime kullanılır. Kabile hayatı yaşamayan insanların arasında Badgis'in batı bölgeleri, Gor ve Herat bölgesinde yaşarlar. Sünnidir ve Darice'ye yakın Aymakça konuşurlar. Yaşadıkları yerler kendi kabile unvanları ile anılır.⁹⁹

Ülke nüfusunun %4'ünü oluşturan Aymaklar, yaklaşık 1 milyon 250 bin nüfusa sahiptir. En önemli Aymak boyları Çaraymakları, Firozkohiler, Hazara Aymaklar, Cemşidiler, Taymaniler, Timuriler'dir.¹⁰⁰ Göçebedir ve Yurt denen çadırlarda yaşarlar.¹⁰¹

⁹³DURSUN, a.g.m., s.51; **A Country Study: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (6.1.2006).

⁹⁴AKDEVEELİOĞLU, Atay, "İran'ın Orta Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası", www.stradigma.com, (6.1.2006).

⁹⁵<http://www.afghana.com/Directories/Facts.htm>, (10.12.2005).

⁹⁶SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.15.

⁹⁷YAPP, a.g.e., s.50.

⁹⁸OĞUZ, a.g.e. s. 46.

⁹⁹**A Country Study: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (6.1.2006).

¹⁰⁰www.joshuaproject.net; (5.5.2005); Bazı kaynaklarda Çaraymaklar'ın asıl etnik grup olduğu, "Dört Oymak" anlamındaki bu gurubun; Firozkohiler, Cemşidiler, Taymaniler, Timuriler olmak üzere 4 alt etnikten oluştuğu, Timuriler hariç Şii oldukları belirtilmektedir, OĞUZ, a.g.e., s.46.

¹⁰¹OĞUZ, a.g.e. s. 46.

2.2.3.5. Avşar Türkleri

Afganistan'da yaşayan önemli Türk boylarından birisi de Avşar Türkleri'dir. Savaşta Kafalarına taktıkları kırmızı külahlardan dolayı "Kızılbaşlar" da denilen bu gurup, 1738 yılında Afganistan'ı işgal eden Nadir Avşar'ın Herat ve Kabil arasındaki bölgede bıraktığı askerlerdir.¹⁰²

Darice konuşan ve Şii olan Avşar Türkleri, günümüzde çoğunlukla Kabil'de yaşarlar. Avşar nüfusu 1997 yılında Amerikan kongresi Federal Araştırma Birimi tarafından yapılan Afganistan ülke araştırmasında %1 olarak vermektedir. Araştırmanın yapıldığı yılda 18,5 milyon nüfusa göre sayıları 185 bin civarındadır.¹⁰³

2.2.4. Diğer Etnik Guruplar

Afganistan yaşayan bu büyük etnik gurupların yanında daha küçük ve dağınık gurupların varlığı da bilinmektedir: Beluciler, Nuristaniler ve Brahuiler'in yanında, büyük çoğunluğunu Pakistan'da yaşayan, 25 bin Sünni Pencabi, 20 bin civarında Sünni Kürt, 18 bin civarında asıl anavatanı Hindistan olan Gujurlar, Arap kökenli olmalarına rağmen Taciki diye de bilinen, sayıları yaklaşık 5 bin olan Araplar, ülkede yaşayan küçük guruplardır. Diğer taraftan Müslüman olmayan bazı etnik guruplar da mevcuttur. Hindu dinine inanan yaklaşık 15 bin kişilik Sihler'in birçoğu Afganistan'ın büyük kentlerinde yaşarlar, tüccardırlar. 1978'de sayıları yaklaşık 30 bin iken birçoğu 1992'de ülkeyi terk etmiştir.¹⁰⁴

2.2.4.1. Beluciler

Afganistan'da yaşayan yaklaşık 300 bin kişilik batı Beluciler, 8 milyona yakın sayıdaki tüm Beluciler'in, alt kolu ve en büyük grubudur. Pakistan, Güney

¹⁰²SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.14; OĞUZ, a.g.e., s.43; Nadir Şah'ın komutanlarından birisi olan ve daha sonra onun yerine geçen Ahmed Şah Dürrani zamanında sarayda ve hükümdar yanında sayılarına oranla çok fazla güç ve etki elde etmişlerdir. Emir Abdurrahman zamanında ülkeye ihanet ile suçlanarak tüm mal mülküne el konan bu guruba çok eziyet edilmiştir; **A Country Sudy: Afghanistan**. <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (02.05.2005).

¹⁰³<http://countrystudies.us/afghanistan/38.htm>, (02.05.2005); **A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (02.05.2005).

¹⁰⁴www.joshuaproject.net,(5.5.2005); **A Country Sudy: Afghanistan**,<http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (5.5.2005).

Afganistan ve İran sınırını birleştirdiği Sistan Bölgesi'nde ve ayrıca bu üç ülkede yaşarlar. Beluci dili konuşurlar, diğer taraftan birçoğu Darice ve Peştuca da konuşur. Beluci guruplar konuştuıkları dilleri nedeniyle Doğu, Batı ve Güney Beluciler diye ayırt edilmektedir. Batı Beluciler, Rakşani diye de adlandırılan Beluci dilinin bir lehçesini konuşurlar. Sünni Müslüman'dırlar.¹⁰⁵

Afganistan'da Kuzeybatı Faryab eyaletinde Beluci yoğunluklu yerleşim alanları olsa da, Beluciler'in Afganistan'daki anayurtları güneybatıda seyrek yerleşim olan Hilmand eyaletinin çöl ve yarı-çöl alanlarıdır. Göçebe olan bu toplum deve yetiştiriciliği ile ünlüdür. Beluciler'in %70'i Pakistan'da yaşar. Pakistan'ın 4 eyaletinden birisi Belucistan'dır. Burada 7 milyon Beluci yaşamaktadır. Beluci sosyal yaşamı kabile düzenine göre kurulmuştur ve "Serdar" denen kabile reisleri güçlü ve otoriterdir.¹⁰⁶

Pakistan-Afganistan sınırında yaşayan Beluciler'in durumu, Peştunlarla birlikte, Afganistan İngiliz ilişkilerinde sürekli sorun olmuştur. Özellikle, İngilizlerin Hindistan'dan ve bölgeden çekilmesi sonrasında, Afganistan-Pakistan arasında bu iki etnik gurubun yaşadığı yerlerde sınır sorunları devam etmiş ve uzunca bir süre ülkelerin dış politikalarının esasını teşkil etmiştir.¹⁰⁷

2.2.4.2. Nuristaniler

M.Ö. IV. yüzyılda Büyük İskender'e eşlik eden tarihçilerin, Afganistan'ın doğusunda, kültürel ve dini özellikleri ile bölgedeki diğer insanlardan ciddi olarak ayrılan bir topluluktan bahsettikleri bilinmektedir. Bu gurup, uzun süre "Kâfirler" diye bilinen, Hint ırkının karışımı olan bir ırktan gelen, Nuristaniler'dir.¹⁰⁸ Afgan Emiri, Abdurrahman Han'ın orduları, o zamanlar "Kâfiristan" olarak bilinen bölgeyi işgal ettiğinde, orada yaşayan insanlar Müslümanlığı kabul etmişler ve Emir bölgenin adını "Nuristan" olarak değiştirmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁵DURŞUN, a.g.m., s. 53; www.joshuaproject.net, (5.5.2005); www.turkishweekly.net, (25.12.2005).

¹⁰⁶**A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (5.5.2005); www.turkishembassy.org.pk, (25.12.2005); www.turkishweekly.net, (25.12.2005).

¹⁰⁷ÇINARLI, Özgür, "Afganistan'ın Dünü Bugünü", www.hirc.hacettepe.edu.tr, (22.12.2005).

¹⁰⁸**A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (5.5.2005).

¹⁰⁹OĞUZ, a.g.e., s.45.

Batı Dardik dilini kullanırlar. Kabil'in doğu ve kuzeydoğusunda, Laghman, Nangahar ve Kunar eyaletlerinde yaşarlar.¹¹⁰ Nuristaniler, sık ormanlık ve engebeli olması nedeniyle sadece yaya olarak ulaşılabilen doğudaki Pakistan-Afganistan sınırında 8 bin kilometrekarelik bir bölgesinde, vadilerde yaşar ve yaşadıkları yerlerin coğrafi isimleri ile adlandırılırlar. 1990'lardaki nüfusları 125 bin olarak tahmin edilmekteydi, fakat Nuristaniler 300 bin rakamını tercih etmektedir.¹¹¹

Yaşadıkları bölgenin yapısı nedeniyle ülkede izole bir yaşam süren bu etnik gurup ülkedeki diğer guruplardan, kültür ve gelenek açısından oldukça farklı özellikler taşımaktadır.¹¹²

2.2.4.3. Brahuiler

Güneybatı Afganistan'da, *Kumlar Bölgesi* ya da *Registan* diye bilinen bir bölgede yaşayan Brahuiler 200-250 bin kadar bir nüfusa sahiptir. Temel Brahui fiziksel tipi Hint tipidir. Brahui veya Dravidian denen bir dil konuşurlar. Bu dil güney Hindistan'da büyük bir dildir. Bu kadar uzak mesafeye rağmen her iki bölgede de aynı dilin konuşulması, yüzyıllara öncesi yaşanan göçlere ve savaşlara bağlanabilir. Birçok Brahui çiftçidir veya tarlalarda günlük işçilik yaparlar. Büyük bir gurup Brahui Pakistan'ın Belucistan bölgesinde yaşamaktadır. Brahuilere Kur Galli de denir. Sunni Müslüman'dırlar.¹¹³

2.3. Milli Afgan Devletinin Kuruluşu

Dünyadaki önemli ve büyük istila yollarından birisinin üzerinde bulunan Afganistan, tarih boyunca birçok ordunun işgal ettiği ve gelip geçtiği bir ülkedir:

¹¹⁰<http://www.afghana.com/Directories/Facts.htm>, (10.12.2005).

¹¹¹**A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (5.5.2005); Nuristanilerin alt etnik gurupları olarak; yaklaşık 10 bin nüfuslu Vaigeliler, 15 bin kişilik Başgariler (Katiler), sayıları 25 bin civarında olan Grangali (Nangalamiler)ler, 7 bin civarında olan Amulahlar, 10 bin nüfuslü Aşkuniler (Vamayiler), 4 bin kişiden oluşan Kamviriler, 2 bin kişilik Malakeller ve Urmuriler ile Prasuniler, bin kişilik Tregamiler sıralanabilir. Büyük çoğunluğu sünni Müslüman'dır, www.joshuaproject.net, (5.5.2005).

¹¹²OĞUZ, a.g.e.,s. 45-46.

¹¹³DURSUN,a.g.m.,s.54.; **A Country Sudy: Afghanistan**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (5.5.2005); www.joshuaproject.net, (5.5.2005).

M.Ö. 500'lü yıllarda İranlılar, onlardan iki yüzyıl sonra Büyük İskender orduları, İskender'in dönüşünden sonra, bölgede kalan bir gurup Yunanlı idaresinde kurulan Baktriana Devleti, 50-125 yılları arası Türk asıllı Sakalar (İskit) ve 125-480 yılları arasında ise Kuşanlar bölgede egemen olmuştur. 480 yılından sonra Afganistan'ın yeni hakimleri, Akhunlar (Halaçlar) olmuştur. VII. yüzyıl sonlarına doğru bölge İslamiyet'i yayan Arap ordularının istilasına uğramıştır. Bu tarihlerden itibaren bölgede büyük bir devletin hâkimiyeti görülmezken kabileler halinde yaşayan halk “Şah” denilen kişiler tarafından yönetilmiştir. Bu durum İran'da kurulan Samanilerin IX. yüzyıl sonlarında bölgeyi işgal etmelerine kadar devam etmiştir.¹¹⁴ Daha sonraki dönemde Türkler, Sebük Tekin liderliğinde, bugünkü Afganistan'ın Gazne şehri merkez olmak üzere, Gazne Devleti'ni kurmuşlardır. Gazneliler kısa zamanda bu bölgedeki Halaçlarla birleşerek güçlenmiştir. Gazneli Mahmut zamanında Gazneliler, Afganistan bölgesinde yaşayan kabileler arasında iyi bir kaynaşma sağlamıştır.¹¹⁵

Afganistan'daki Gazneli hâkimiyeti 1040 yılında sona ererken, daha sonra sırasıyla Büyük Selçuklu Devleti, Gur Hanedanlığı ve Harzemşahlar bölgede egemen olmuştur. 1220'den sonra Moğollar Afganistan'ı istila edip yaklaşık 150 yıl ülkeye hakim olmuşlardır. Moğol egemenliği XIV. yüzyıl sonlarında Timur ordularınca sona erdirilmiş, Timur'un torunlarından Muhammed Babür'ün bölgede kurduğu Babür Türk devleti, Nadir Şah'ın istilasına kadar bölgede egemen olmuştur. XVII. yüzyıl sonlarında Babür Devleti'nin zayıflaması üzerine, büyük Afgan kabileleri de bağımsız hareket etmeye başlamıştır.¹¹⁶

Abdaliler ile birlikte Peştunların iki ana kolunu oluşturan ve bölgede önemli kabilelerden birisi olan Gılzaylar'ın İran Şahlığını ele geçirmeleri sonrasında, Avşar Türkü olan Nadir Kulu (Şah) liderliğindeki İranlılar, Gılzaylar'dan şahlığı geri aldığı gibi, Afganistan dahil tüm bölgeye hakim olmuştur.¹¹⁷ Nadir Şah'ın ölümü sonrasında, özellikle Şiilerin bölgeye egemen olmalarının da etkisiyle, birleşen Peştun kabileler Ahmet Abdali liderliğinde hareket etmeye başlamıştır. XVIII.

¹¹⁴SARAY, *Afganistan ve Türkler*, a.g.e., s.16-17.

¹¹⁵KAFESOĞLU, İbrahim, “Mahmud Gaznevi” maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt VII, s.173-183.

¹¹⁶SARAY, *Afganistan ve Türkler*, a.g.e., s.17-27.

¹¹⁷Nadir Şah'ın, İran tahtına geçişi, Afganistan'da yaşayan kabilelerle mücadelesi için bkz., ÖZCAN, Azmi, “Nadir Şah ve Afganistan” içinde *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Ali AHMETBEYOĞLU (der.), Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yay., İstanbul, 2002, s. 51-82.

yüzyılda batıdan Safevi, doğuda Hindistan hakimi Moğolların (Babür Devleti), kuzeyde ise Özbek hanlıklarının gerileme ve zayıflama dönemine girdikleri bir tarihsel görünümde bugünkü anlamda Afganistan devletini kurmak Peştun kabilelere düşmüştür. Kandahar bölgesinde Abdali aşiretler, aşiret liderlerinden oluşan Büyük Milli Meclisi¹¹⁸ toplayıp, bir birlik oluşturarak, başına Ahmet Şah Abdali'yi geçirmiştir. Kendisine Dürr-i Dürran (inciler incisi) unvanı verilen Ahmet Şah liderliğinde kurulan bu konfederasyon yapı “İlk Milli Afgan Devleti” olarak kabul edilmektedir. Başkenti ise Kandahar'dır. Kurulan bu yeni devlet, bölgede hâkimiyet sağlayarak Kabil bölgesini de almıştır. Afganistan'da bu şekilde başlayan Abdali (Dürrani) iktidarı 1973 yılında Zahir Şah'ın darbe ile devrilerek cumhuriyetin ilanına kadar sürmüştür.¹¹⁹

XVIII. yüzyıl ikinci yarısında Ahmet Şah Dürrani'nin kurduğu devlet, egemenliğini Meşhed'den Keşmir ve Delhi'ye, Ceyhun'dan Umman denizine kadar genişletmiştir.¹²⁰

2.4. Avrasya'da Rus-İngiliz Mücadelesi (Büyük Oyun) ve Afganistan'ın Denge Politikası

Ahmet Şah'tan sonra Afganistan'ın hükümdarı olan oğlu Timur Şah ve torunu Zaman Şah iyi bir devlet adamlığı yapamamış, onların döneminde devlet içte ve dışta yıpranmış, iç karışıklıklar çıkmış, Buhara Emirliği'ne, İran'a toprak verilmiştir. Timur Şah döneminde başkent Kabil olmuştur. Bu karışık dönemde 1818 yılında Dost Muhammet isyan ederek yönetimi ele geçirmiştir. Kabil'de emirliğini ilan eden Dost Muhammet'ten sonra artık Afgan liderlerine *Şah* yerine *Emir* denmeye başlanmıştır. Dost Muhammed iktidarının ilk yıllarında, güneye yayılma gayreti içindeki Rusya'nın İran ile Kafkasya bölgesinde giriştiği savaşı kazanması ve

¹¹⁸Büyük Milli Meclis, Afgan sosyal ve yönetim alanında çok önemli yere sahiptir. Yerel dilde “Loya Cirge” olarak bilinmektedir. “Loya”, Peştuncada “büyük”, “Cirge” ise “toplantı” anlamına gelir. İslamiyet öncesi Afgan toplumundan bu yana uygulanan bir gelenektir. Aşiret halinde yaşayan bölge halkları, bölgesel sorunlar için, daha küçük çaplı meclisler oluştururken, büyük ve milli konular sözkonusu olduğunda, bölgesel liderler ve merkezi yönetimin katılımıyla Loya Cirge tolanıp, halk adına karar alır, <http://www.institute-for-afghan-studies.org/>, (18.01.2006).

¹¹⁹RAŞİD, a.g.e., s.15-17 ; SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.17-27.

¹²⁰ESMER, Cüneyt, “Yeniden Ayağa Kalkmaya Çalışan Ülke: Afganistan”, **TİKA Avrasya Bülteni**, Mart/Nisan 2005, Sayı 32-33, s.34.

İran'ı kontrolü altına almasıyla, Rus etki alanının Afganistan'a ve oradan da Hindistan'a yayılabileceği endişesindeki İngilizler, Ruslara karşı Hindistan savunma merkezini İran'dan Afganistan'a kaydırmış, Rus yayılmasını Afganistan'da engelleme politikası takip etmiştir.¹²¹ Rus İmparatorluğunun kendilerine karşı düşmanca planlarına bir adım olarak Afganistan'a göze dikebileceğini düşünen İngilizler, erken davranıp bu ülkeyi Ruslardan önce fethetmek için üç ciddi girişimde bulunmuştur. Bu üç girişim tarihte Afgan-İngiliz savaşları olarak bilinmektedir.¹²²

Rusların desteklediği İran ordusunun Herat'ı kuşatması sonrasında, Hindistan'ın tehdit altında olduğunu düşünen İngilizler, Afgan Emiri Dost Muhammed'in Ruslara yakınlaştığını ileri sürerek, Afganistan'a müdahale etme kararı almış, 1839 yılında Kandahar ve daha sonra da Kabil'i ele geçirmesiyle I. Afgan-İngiliz savaşı başlamıştır. Savaş sonunda yenilen Dost Muhammed, Buhara Emirliğine sığınmış, ancak İngilizlerin ülkedeki tutumundan ve Kabil'deki kötü yönetimden hoşnut olmayan halkın Dost Muhammed'in oğlu Muhammed Ekber liderliğinde ayaklanması sonrasında, İngilizler büyük kayıplarla ülkeden çekilmiş, sürgünden çağrılan Dost Muhammed tekrar tahta geçirilmiştir. Böylece, 1839-1842 yılları arasında süren ilk İngiliz-Afgan savaşı sona ermiş, sonuçları bakımından iki tarafın da kayıp veya kazancından bahsedilemeyen bu savaşta ülke büyük bir yıkıma uğramıştır.¹²³

Dost Muhammedin öldüğü yıllarda Ruslar, gerek diplomatik gerekse askeri hazırlıklarını tamamladıktan sonra Orta Asya'da yayılmaya başlamıştır. İngilizler Rus yayılmasına tedbir olarak Afganistan'a yardımda bulunmuş ve bu dönem 1872 yılına kadar Afgan-İngiliz ilişkileri açısından oldukça dostane geçmiştir.¹²⁴

Rus ve İngilizlerin Afganistan'da etki alanı oluşturmak için giriştikleri mücadelede, İngilizlerden yardım alamayan Afgan Emiri Şir Ali'nin Ruslara yaklaşması İngiliz menfaatlerine ters gelmiş, Dost Muhammed'e yapıldığı gibi,

¹²¹SARAY, *Afganistan ve Türkler*, a.g.e., s.28-37.

¹²²RAŞİD, a.g.e., s.18.

¹²³YAZICI, Orhan, "Birinci İngiliz-Afgan Savaşı ve Sonuçları", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Ali AHMETBEYOĞLU (der.), Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yay., İstanbul, 2002, s.51-82; ÖZCAN, Azmi,"II. Abdülhamid Döneminde Afganistan ile İlişkiler ve İngiltere", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, a.g.e., s.83 ; SARAY, *Afganistan ve Türkler*, a.g.e., s.44-54.

¹²⁴SARAY, *Afganistan ve Türkler*, a.g.e., s. 62-69.

İngilizler Afgan yönetimini ele geçirmek için hareket geçmiş ve böylece 20 Kasım 1878’da II. Afgan-İngiliz savaşı başlamıştır. Savaş sonrasında 26 Mayıs 1879 tarihinde yapılan Gandamak Antlaşması ile Afganistan, İngiliz himayesinde yarı bağımsız bir ülke haline gelmiş, Hindistan’ın savunması için önemli olan Kuvetta, Hayber Geçidi ve Kurram Vadisinin kontrollerini alan İngilizler, Afgan Emirliğini Abdurrahman Han’a vererek, 1881’de ülkeyi tamamen terk etmişlerdir.¹²⁵

İkinci Afgan İngiliz savaşı sonrası İngilizler, “Demir Emir” lakaplı Emir Abdurrahman’ı tahta çıkarmıştır. Emir Abdurrahman, İngiliz desteğiyle ülkede çok katı bir yönetim izlemiştir. Merkezi idareyi kuvvetlendiren Emir, diğer yandan ülkedeki Peştun harici tüm etnik guruplara baskı uygulamış, hatta etnik kıyıma varan yöntemler izlemiştir. Emir Abdurrahman’ın gerek etnik politikaları ve yarattığı etnik düşmanlık, gerekse ülkenin sosyal yaşamına yönelik dini öne çıkartan uygulamalarının aşırılığı, Afgan tarihini inceleyenlerce Taliban’ın ülkedeki uygulamalarına ve Taliban dönemindeki etnik kısımlara benzetilmektedir.¹²⁶

Ülkede iç düzeni sağlayan Emir Abdurrahman’ın idare alanında bazı düzenleme ve yeniliklerinin olduğu da bilinmektedir: Emir bu dönemde orduyu yeniden düzenlemiş ve maaşlı sisteme geçirmiş, mecburi askerlik hizmeti getirmiş, idare alanında, Emir’e alacağı kararlarda tavsiyelerde bulunması için, kabile reislerinden oluşan ve bugünkü Büyük Milli Meclis’in ilk hali olan Yüksek Danışma Meclisi ve Umumi Meclis kurmuştur. Emir, daha önce kadıların yürüttüğü adli işleri kendisi tekeline almış ve çok sert kararlarla baskı yönetimi kurmuştur. Emir Abdurrahman döneminde, Afganistan güneyinde kalan bazı kabilelerinin İngiliz yönetimine karşı gelmesi üzerine, sınırın tam olarak oluşturulması için yapılan görüşmeler sonucunda, 12 Kasım 1893’de imzalanan *Durand Antlaşması* ile bugünkü Afganistan’ın güney ve güneydoğu sınırı oluşmuştur. Yüz binlerce Peştun’un Afganistan dışında kaldığı bu antlaşma ile oluşan durum günümüzde hala Pakistan ve Afganistan arasında önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.¹²⁷

¹²⁵EMİNİ, a.g.m., s.70-89.

¹²⁶RAŞİD, a.g.e., s.18-19.

¹²⁷SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.95-98.; BAL, Halil, “Afganistan-Türkiye İlişkilerinin Başlıca Yönleri”, **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, Ali AHMETBEYOĞLU (der.), Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yay., İstanbul, 2002, s. 244-245.

Emir Abdurrahman Han'dan sonra 1901'de başa geçen Habibullah Han, iktidarı döneminde İngiliz ve Ruslar ile mesafeli bir politika izlemiştir. Afganistan'ın 24 dış ülkede elçilik açması, bir antlaşma ile bağımsız hükümdar olduğunu İngilizlere kabul ettirmesi önemli olaylardır. Devlet idaresi ve ordu başta olmak üzere ülkede birçok yenilik başlatan Emir Habibullah kendine güvenen bir liderlik sergilemiş, kendisine Emir yerine Şah denmesini talep etmiştir. Ülkenin modernleşmesinin ilk adımlarını atan Habibullah Han, hükümdarlığı esnasında daha önce değişik nedenlerle sürgüne gönderilmiş aydın ve eğitilmiş Afganlıları ülkeye geri getirmiş ve önemli mevkiler vermiştir. Ülkenin geleceği düşünülerek atılan bu adım, zaman içinde ülkede karışıklıkların artmasına neden olmuştur. Habibullah Han, I. Dünya savaşında tarafsız kalma politikası sürdürmüş, izlediği bu politika karşılığı İngilizlerden tam bağımsızlık talebinde bulunmuştur. İngilizler bu talebi reddettiği gibi, Afganistan'ın tüm ilişkilerinin İngiliz kontrolünde sürdürüleceğini bildirmiştir. Ülkede yaşanan karışık dönemde Habibullah Han öldürülmüş ve yerine oğlu Emanullah Han geçmiştir.¹²⁸

Yeni Afgan hükümdarı Emanullah Han, iyi bir öğrenim görmüş, dünyadaki gelişmelerden haberdar, yenilik taraftarı ve demokrat düşünceli bir liderdi. Hükümdar olur olmaz, hukuken Afganistan'ın iç ve dış meselelerinde tam bağımsız bir devlet olduğunu ilan etmiştir. Bundan sonra, kayınpederi Mahmud Beg Tarzi'nin yardımı ile Afganistan Devletinin devlet teşkilatını modern bir şekilde yeniden kurdu. Modern manada ilk defa Savunma, Dışişleri, İçişleri, Eğitim, Maliye, Adliye, Ticaret, Bayındırlık, Sağlık, Posta ve Telgraf Bakanlıkları kurdu, çok önem verdiği Dışişleri Bakanlığı'nın başına Mahmud Beg Tarzi'yi getirerek Afganistan'ın bağımsızlığını kısa zamanda diğer devletlere tanıtmak istemiştir. Emanullah Han, İngiliz'lere, Afganistan'ın bağımsız bir devlet olduğunu ve İngiltere ile iyi ilişkiler kurmak istediğini iletmiş, bu durum ilişkilerin gerginleşmesine ve üçüncü İngiliz-Afgan Savaşı'nın başlamasına sebep olmuştur. Bu savaşta iki taraf da başarı elde edemeyince başlayan barış görüşmeleri sonrasında, 8 Ağustos 1919'da imzalanan 5 maddelik Ravalpindi Antlaşması ile Afganistan bağımsız bir devlet olarak tanınmış, bu antlaşma 22 Kasım 1921 tarihli Kabil Antlaşması ile

¹²⁸BAL, a.g.m., s.245-247; SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.103-110.

onaylanmıştır.¹²⁹

İngiliz ve Rusların etki alanı oluşturma mücadelesinin ortasında kalan Afganistan, kuzeyden Ruslar, güneyden de İngilizler tarafından devamlı olarak tehdit edilmiş, uzun zaman devam eden bu çekişme Afganistan'ı iki büyük gücün egemenlik alanı arasında tampon devlet konumuna getirmiştir. Bu iki devlet, Afgan sınırını geçmemeye özen göstermek suretiyle, bu bölgede bir denge durumu yaratmışlardır.¹³⁰ Rus ve İngiliz'lerin birbirlerine saygılı kalarak kurnazlık, askeri baskı ve zaman zaman da para ve rüşvet kullanılarak, aralarında yürüttükleri bu gizli menfaat savaşı daha sonraları "*Büyük Oyun*" olarak tanımlanmıştır.¹³¹

2.5. XX. Yüzyıl İlk Yarısında Türk-Afgan İlişkileri

Afgan halkı arasında önceden beri Osmanlı'ya karşı dini bağ nedeniyle bir saygı bulursa da, Afganistan ve Türkiye'nin aynı yıllarda İngiliz yayılcılığına karşı bağımsızlık savaşı vermelerinin, bu iki ülke halkının yakınlaşmasına ve benzer duyguları paylaşılmasına katkı sağladığı söylenebilir. Bağımsızlık öncesi Afganistan'da Türk dostluğunu pekiştiren en önemli devlet adamı, Mahmud Beg Tarzi olmuştur. Emir Abdurrahman zamanında babasıyla birlikte Afganistan'ı terk eden, eğitimini Şam ve İstanbul'da tamamlayan Mahmud Beg Tarzi, Emir Habibullah zamanında ülkesine döndükten sonra, birçok Türk aydını ülkesine çağırarak, hem modern Afganistan'ın kuruluşuna katkı sağlamış hem de Türk-Afgan ilişkilerini geliştirmiştir. Emanullah Han'ın iktidarında dışişleri bakanı olan Tarzi, Afganistan'ın ilk bağımsızlık yıllarında önemli bir reformcu olarak ülkesine hizmet etmiştir. Emanullah Han'ın isyanlar üzerine ülkeyi terk etmesiyle, Tarzi de İstanbul'a yerleşmiş ve 1933'de burada ölmüştür.¹³²

XX. yüzyıl başlarında kurulan bağımsız Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkilerin ilk döneminde, Enver Paşa ve Ahmet Cemal Paşa önemli rol oynamıştır. I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi sonrasında dönemin önde gelen askeri kişileri olan

¹²⁹SARAY, *Afganistan ve Türkler*, a.g.e., s.111-114; EMİNİ, a.g.m., s.458; BAL, a.g.m., s.249-251.

¹³⁰ÇEÇEN, a.g.m., s. 112.

¹³¹RAŞİD, a.g.e. s. 18.

¹³²SARAY, *Afganistan ve Türkler*, a.g.e., s.106-149.

bu iki paşa, Talat Paşa ile birlikte ülkeyi terk edenlerdendir.¹³³

İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelenlerinden birisi olan Ahmet Cemal Paşa, Osmanlı Ordusu'nda 2. ve 4. Ordu Komutanlığı yapmış, Mısır'da savaşlara katılmıştır.¹³⁴ Osmanlı kara ordusunda birçok görev icra eden ve değişik yerlerde savaşlara katılan Ahmet Cemal Paşa, bir dönem Bahriye Nazırı (Deniz Kuvvetleri Komutanı) olarak da görev yapmıştır.¹³⁵

I. Dünya savaşı sonrası Ahmet Cemal ve Enver Paşa'lar, önce Almanya arkasından da Rusya'ya gitmişlerdir. Ruslar, Müslüman dünyası üzerinde etkinliklerini fark ettiği Paşaları, Afganistan ve Hindistan Müslümanların İngilizlere karşı kışkırtılması maksadıyla kullanmaya karar vermiştir.¹³⁶

Sovyetlerin de onayıyla 1920 yılında Afganistan'a ulaşan Cemal Paşa, Türk subaylarının yardımıyla, Afgan ordusunun modernleştirilmesi için birçok çalışma yapmıştır. Cemal Paşa, Afganistan ordusu ile ilgili çalışmalarının yanında, Avrupa ülkelerinin Afganistan'ı tanıması ve Afganistan'a yardım ve yatırım yapmaları konusunda da girişimlerde bulunmuştur. Afganistan ve Avrupa'daki faaliyetleri ile ilgili olarak sürekli Atatürk'e de rapor veren Cemal Paşa, yazdığı mektuplarda, Afganistan'ı güçlendirmek, idari teşkilatını yenilemek, ordusunu modernleştirmek ve ekonomisini canlandırmak için ihtiyaçlarını bildiriyor, gerekli yardımın yapılmaması halinde ise Afganistan'ın kaybedileceğini dile getiriyordu.¹³⁷ Cemal Paşa'nın, Enver Paşa gibi Afganistan Türklerini organize edeceğini ve Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesini destekleyeceğini düşünen Ruslar, Cemal Paşa'yı Tiflis'te 1922 yılında kiralık bir Ermeni katile öldürmüştür.¹³⁸

¹³³BAL, a.g.m., s.251.

¹³⁴MART, Metin, **Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa Hatırat**, Arma Yay, İstanbul, 1996, s.146,147,161.

¹³⁵Osmanlının son döneminde kara kuvvetlerinde uygulanmakta olan reform hareketlerinin deniz kuvvetlerinde de başlatılması için Bahriye nazırlığı görevine getirilen Ahmet Cemal Paşa'nın Bahriyedeki çalışmaları için bkz., YAVUZ, Celalettin, "A. Cemal Paşa'nın Bahriye Nazırlığı Döneminde Osmanlı Türk Bahriyesinde Reform Arayışları", **VII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri II**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2001, s.73.

¹³⁶CEBESOY, Ali Fuat, **Moskova Hatıraları**, Temel Yay., İstanbul,2001, s.159.

¹³⁷Cemal Paşa ile Atatürk arasındaki yazışmalar için bkz., BAYKAL, Hülya, "Milli Mücadele Yıllarında Mustafa Kemal Paşa ile Cemal Paşa Arasındaki Yazışmalar", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 1989,Cilt 5, Sayı 14, s.379-381.

¹³⁸SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.137.

Orta Asya bölgesinde bulunan olan Enver Paşa ise Türkistan bölgesinde Ruslara karşı mücadele veren guruplara katılmıştır. Müslüman dünyasında halife damadı olarak büyük üne sahip olan ve saygı duyulan Enver Paşa, kısa sürede birçok silahlı gurubu etrafında birleştirmiş ve onları organize ederek, Orta Asya istilasına girişen Sovyetlere karşı savaşa girişmiştir. Enver Paşa, Kızılordu birliklerine karşı birkaç başarı kazansa da eğitimsiz ve silah bakımından yetersiz olduklarından Sovyet ordularına yenilmiş, 5 Ağustos 1922 'de ölmüştür.¹³⁹

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve Afganistan arasındaki ilk resmi ilişki 1921 yılında gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği ve Afganistan'ın birbirini ilk tanıyan ülkeler olarak tarihe geçmesini sağlayan Sovyet-Afgan anlaşmasından üç gün sonra, 1 Mart 1921'de Moskova'da, Afganistan Özel Elçisi General Mehmet Veli Han ile Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Bakanı Dr. Rıza Nur ve Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal'den oluşan Türk heyeti arasında, ilk Türk-Afgan İttifak Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma Türkiye Cumhuriyetinin Gümrü'den sonraki ikinci anlaşmasıdır.¹⁴⁰

On maddelik bu anlaşmaya göre,¹⁴¹

- Türkiye Afganistan'ın bağımsızlığını tanıırken, her iki ülke de tüm doğu milletlerinin bağımsız yaşamaya hakları olduğunu ve bu kapsamda Buhara ve Hive Hanlıklarının bağımsızlıklarını tanıdıklarını bildirmişler,
- Taraflardan birine yapılacak saldırıyı, diğer taraf kendine yapılmış sayacak,
- Taraflar, aralarındaki ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmeye yönelik düzenlemeler için ayrıca anlaşma yapacaklar ve şimdiden merkezlerine elçi gönderecekler,
- Taraflar iki ülke arasında haberleşme ağı oluşturarak siyasi, eğitim, ticaret ve sair gelişmelerden birbirini haberdar edecekler,
- Türkiye, kültürel yardım çerçevesinde Afganistan'a 5 yıllığına öğretmenler ve subaylar gönderecektir.

Cemal Paşa'nın katkıları ile başlayan Afgan ordusundaki yenilik çabaları, Paşa'nın öldürülmesi üzerine bir süre kesintiye uğramış, ancak Türkiye-Afganistan

¹³⁹CEBESOY, a.g.e.s.324,325; SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.138,139.

¹⁴⁰NUR, Rıza, **Türk Tarihi**, Toker Yay., İstanbul,1994, Cilt 13-14, s.152.

¹⁴¹www.dışişleri.gov.tr, (10.01.2005); SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.118.

İttifak Antlaşması sonrasında, Türkiye’den giden subay ve öğretmenler sayesinde Afganistan’da modernleşme çabaları hızlanırken, diğer taraftan Avrupa ve özellikle Türkiye’ye öğrenim için yüzlerce Afgan genci gönderilmeye başlanmıştır.¹⁴²

Türk-Afgan ilişkileri tarihindeki önemli olaylardan birisi de, Afganistan’ın eğitim ve modernleşme çabalarına katkı ve destek için diğer ülkelerdeki yenilikleri yerinde görmek amacıyla dış geziye çıkan Emanullah Han’ın, Mayıs 1928’de Türkiye’ye gelmesidir. Mustafa Kemal Atatürk, Emanullah Han’a ilgi ve dostluk göstermiş, ülke yönetimi ile ilgili bazı konularda ve öncelikle güçlü bir ordu kurulması konusunda tavsiyelerde bulunmuştur.¹⁴³ Bu ziyaret esnasında, 1921’de imzalanan Türk-Afgan İttifak Antlaşmasına ek olarak, “Türkiye ve Afganistan Arasında Dostluk ve Teşrik-i Mesai Muahedenamesi” adıyla yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmada iki devletin birbirleriyle dost oldukları, düşmanlarına karşı ortak tavır alınması ve ilerlemek için gerekenleri sağlamada imkânları iyi olan taraf diğerine yardımcı olması gibi esaslar yer alıyordu. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti ilmi, hukuki, askeri alanlarda uzmanlarından bir kısmını Afganistan’da görevlendirecekti.¹⁴⁴

Yenilik taraftarı bir devlet adamı olan Emanullah Han, Avrupa, Türkiye ve İran gezisinde gözlemlediklerini ülkesinde uygulamaya girişmiştir. Ülkesinin dinamiklerini, maddi imkânlarını, sosyal gerçekleri dikkate almayan Han, düşündüğü reformları aceleye getirmiş, devlet kurumlarının tam anlamıyla yerleşmesini beklemediği gibi, özellikle Atatürk’ün de süratle oluşturulması gerekliliği konusunda kendisini uyardığı ulusal ordusunu kurmakta, iktidarına rakip olabilir endişesiyle, gecikmiştir. Emanullah Han giriştiği yenileşme hareketlerinde, kabileciliğin, geleneklerin ve katı İslami kuralların karşısında mağlup olmuş, Afgan halkı Han’a karşı ayaklanmıştır.¹⁴⁵

Bu dönemde tüm ülkede yaşanan kargaşa ve kabileler arası çatışma ortamında, Beçe-i Saka olarak tanınmış, ordudan atılma bir çete lideri Kabil’i işgal

¹⁴²SARAY, *Afganistan ve Türkler*, a.g.e., s. 140,141.

¹⁴³*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I (1919-1938)*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları No:1, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1981, s.357.

¹⁴⁴www.dışişleri.gov.tr, (10.01.2005)

¹⁴⁵DOĞAN, Süleyman, *Afganistan’da Kim Kazandı*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1995, s.18; SARAY, *Afganistan ve Türkler*, a.g.e., s. 148.

etmiş ve Afgan iktidarını ele geçirmiştir. Bu durumu kabullenemeyen Emanullah Han tahtı kardeşi İneyetullah Han'a bırakıp İtalya'ya gitmiştir. Ülke yönetimi konusunda herhangi bir bilgisi bulunmayan Habibullah önce orduyu dağıtmış ve orduyu eğitmek üzere Afganistan'da bulunan Türk askeri heyetini geri göndermiş, yönetimdeki icraatları ile ülkeyi iyice kargaşaya sevk etmiştir. Bu dönemde Fransa'da sürgünde bulunan Nadir Han, ülkesine dönerek giriştiği mücadele ile yönetimi ele geçirmiş, Afganistan'ı Habibullah'dan kurtarmıştır.¹⁴⁶

Birinci Dünya savaşı sonrası dönemde Atatürk'ün İran ve Afganistan ile yakın ilişkiler kurması, bu iki ülkenin yönünü çağdaşlığa çevirmesine neden olmuş, bu dönemde İran Şahı ve Afgan Han'ı ülkelerinde benzer yeniliklere girişmişlerdir.¹⁴⁷ Atatürk'ün İran ve Afganistan'a yakın duruşu, yeni cumhuriyetin Asya'ya açılma gayreti yanında, doğu-batı arasında denge oluşturma gayreti olarak da düşünülmelidir. Bu politika, üç ülkenin aynı dönemde bağımsızlık mücadelesi vermelerinin de etkisiyle, yayılmacı güçlere karşı kendilerini savunmaya yönelik bir duruş ve politika olarak değerlendirilmelidir.¹⁴⁸

Habibullah'tan iktidarı ele geçiren Nadir Şah, Emanullah Han'ın tüm reformları durdurduğunu açıklamış, Sovyetler ile ilişkilerini dondurmuş ve onlardan uzak durmaya özen göstermiştir.¹⁴⁹ Emanullah Han'ın başlattığı tarafsızlık politikasını devam ettiren Şah, Afganistan'ın dış politikasında İngiltere ve Rusya arasında bir denge kurmuştur. Bu politika Afganistan'ı uluslararası alanda özellikle Asya'da yalnız bırakmıştır. Reformlardan uzak duran, din adamlarına yakınlık kurarak ülkede dini ağırlıklı bir yönetimi tesis eden Nadir Şah'ın içe dönük ve tutucu politikaları nedeniyle uluslararası alanda yalnız kalan Afganistan'ı destekleyen Türkiye, bu dost ülkenin BM'e girmesine yardım etmiştir. Yine aynı yıllarda Türkiye çeşitli ülkelerdeki büyükelçilikleri vasıtası ile Afgan çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Bu dönemde eğitim kurumlarına ağırlık veren Nadir Şah'ın idareci, doktor, hukukçu, uzman ve profesör gönderilmesi talebi sonrasında Türkiye'den birçok eğitimci

¹⁴⁶SARAY, *Afganistan ve Türkler*, a.g.e., s.149,150.

¹⁴⁷ÇEÇEN, a.g.m.,s.114.

¹⁴⁸ÇEÇEN, a.g.m.,s.113.

¹⁴⁹OĞUZ, a.g.e., s.61.

Afganistan'a gitmiştir.¹⁵⁰

2. Dünya Savaşı öncesinde, Avrasya bölgesinde ülkeleri lehine etki alanı oluşturmaya çalışan Alman ve İtalyanlar karşısında güvenlik ve işbirliğini geliştirmek amacıyla, Türkiye, İran, Afganistan ve daha sonra Irak'ın katılımıyla Sadabad Paktı oluşturulmuştur. 1937'de Tahran'da imzalanan ve saldırmazlık anlaşması olan Sadabad Paktı, içişlerine karışmama, sınırlara saygı gösterilmesi, ortak çıkarların olduğu alanlarda karşılıklı işbirliği öngörmekteydi. Sadabat Paktı sayesinde bu dost ülkeler, savaşı öncesi zor günlerde birlikte hareket edip, birbirlerine destek olmuşlardır. Atatürk'ün önderliğindeki Balkan Paktı ile İtalya ve Almanya'nın faşist tehdidi, Sadabat Paktı ile de Sovyet Rusya'nın komünist tehdidi önlenmiştir. Afganistan ve Türkiye arasında 1937 yılında ayrı bir ittifak anlaşması yapılmış, bu iki ülke arasında 1958 yılında hava ulaştırması, 1959 yılında kültür işbirliği, 1969 yılında transit ve ulaştırma, 1972 yılında karşılıklı vizelerin kaldırılması, 1976 yılında ise ekonomik ve teknik işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.¹⁵¹

2. Dünya Savaşı sonrası yıllarda ekonomik sıkıntıların yanında, beliren Sovyet tehlikesi nedeniyle zor dönem geçiren Türkiye, her ne kadar bu sorunları ABD desteğiyle atlatsa da, diğer dost ülkeler ve Afganistan'la olan dış ilişkilerinde bazı değişiklikler yapmak durumunda kalmıştır. Bu durum, Afganistan'ın içeride olduğu kadar dışarıda da sıkıntıya sokmuş ve yeniden yalnızlığa itmiştir.¹⁵²

Afganistan-Türkiye ilişkilerinin genel durumuna bakıldığında, ülkeler arasındaki coğrafi uzaklık nedeniyle yaşanan güçlükler rağmen, daima iyi seviyede olduğu görülür. Afganistan'ın bağımsızlığından itibaren başlayan dönemde, I. ve II. Dünya savaşının en zor şartlarında bile karşılıklı dostluğun devam ettiği görülür. Türkiye, Afganistan'a uluslararası alanda verdiği siyasi desteğin yanında, bu ülkeye

¹⁵⁰Bu yıllarda Türk büyükelçisi olan Memduh Şevket Esendal, Türk hükümeti ile Atatürk'ün direktiflerini Afganistan'da başarıyla uygulayarak Türk Etki Alanını arttırmış, hükümetin başkanışmanı haline gelmiştir. Türkiye'den giden üniversite hocaları, uzman ve doktorlar da Afganistan'da üstün hizmetler vererek takdir kazanmışlardır. Prof. Dr. Mehmet Ali Dağpınar hukuk müşaviri olarak gittiği Kabil'de 9 Haziran 1938'de Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni kurmuştur, SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.150-156; Bu dönemde Afganistan'a giden Türk'ler ve ailelerinden orada ölenler için, Kabil'in şehir mezarlığında ayrı bir bölüm oluşturulmuş ve bu mezarlık halen T.C. Kabil Büyükelçiliği'nce korunmaktadır.

¹⁵¹BAL, a.g.m., s.273; SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s. 156.

¹⁵²SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s. 162.

askeri, eğitim, sağlık ve bazı ekonomik yardımlar da yapmıştır. I. Dünya savaşı yıllarında Afgan ordusunun modernleşmesi için bu ülkeye giden gönüllü Türk subaylar yanında, sonraki yıllarda iki ülke arasında imzalanan anlaşmalar kapsamında, Afganistan'a giden birçok subay, öğretmen ve doktor bu ülkeye hizmetlerde bulunmuş, ayrıca birçok Afgan öğrenci Türkiye'de öğrenim görerek ülkesine dönmüştür.¹⁵³

2.6. Bağımsızlıktan Sovyet İşgali Giden Süreç

Nadir Şah'ın 1933 yılında bir törende vurulması sonrasında, oğlu Zahir Şah Afgan hükümdarı olmuştur. Zahir Şah iktidara geçer geçmez ülkeye yönelik bir şeyler yapmak isteğiyle önce ABD'den ülkesine yardım etmesini istemiş, istediği desteği alamayınca bu kez yönünü Sovyetlere dönmüştür. Bu durum Afgan-Sovyet ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcıdır.¹⁵⁴ Yeni dönemde Zahir Şah ve Başbakanı Davut Han ülkelerini modernleştirme adına yardımlar alabilmek için sürekli olarak Sovyetlere yakın politikalar izlemişlerdir. 1956-78 yılları arasında Sovyetler Afganistan'a yarısı ekonomik yarısı da askeri olmak üzere yaklaşık 3 milyar dolar yardımda bulunmuştur. Oysa aynı dönemde ABD bu ülkeye toplam 500 milyon dolar yardımda bulunmuştur. Amerikan yardımının büyük kısmı da 1950'li yıllardadır. 60 ve 70'li yıllarda ABD, Afganistan'a ilgisiz kalmış, adeta Sovyetlerin önüne itmiştir.¹⁵⁵

2.6.1 Sovyet Etki Alanına Giriş ve Marksizm-İslami Hareket Mücadelesi

1953 yılında Sovyetler Birliği'nde Stalin ölmüş ve yerine Nikita Hruşçev geçmiştir. Nikita Hruşçev ile ekibi tarafından Stalin'in bazı politikaları değiştirilmiş, tehdit ve baskı yoluyla yayılma şekli bırakılarak, sızma ve etki altına alma politikası benimsenmiştir. Sovyet'ler takip ettikleri bu yeni politikanın başarısı için en uygun zemini Afganistan'da bulmuştur. Aynı yıl ABD Başkanlığına seçilen Eisenhower ve ekibi ise Ortadoğu ile Güney Asya'da Sovyet yayılmasını önlemek için başta

¹⁵³BAL, a.g.m., s. 276.

¹⁵⁴UYSAL, Hasan, **Adı Afganistan**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1996, s.77.

¹⁵⁵RAŞİD, a.g.e., s.20.

Pakistan, İran ve Irak olmak üzere, bölge ülkelerine büyük askeri ve ekonomik yardımlar yapmaya başlamıştır. İran ve Pakistan'a yapılan yardımların neredeyse onda birinin Afganistan'a yapılması, ABD'nin kredi taleplerine cevap vermemesi, Afganistan idarecilerini ABD'den iyice soğutmuş ve yavaş yavaş Sovyet etki alanına girmeye başlamasına neden olmuştur.¹⁵⁶

Afganların Amerikalılardan istedikleri yardımı alamamaları yanında, Afganistan-Pakistan arasındaki Peştunistan meselesinin¹⁵⁷ devam ettiğini gören Sovyetler, Afganistan'a yardım teklif etmiştir. Sovyetler ile Afgan yönetimi arasında 1954'de 3,5 milyon dolar, 1955'de 100 milyon dolarlık iki kredi anlaşması imzalanmış, anlaşmalar sonrasında Afgan yöneticileri, kredilerin kullanılacağı sahalarda çalışmak üzere, çok sayıda Sovyet teknisyenin Afganistan'a gelmelerine müsaade etmiştir. Bu dönemde Sovyetler Afganistan'da kuzey-güney ulaşımında stratejik önemi olan Salang Tüneli, otoyollar, köprüler, Kabil'in kuzeyindeki Bagram hava üssü gibi büyük projeler de üstlenmişlerdir. Sovyetlerin bu dönemde yaptığı Bagram ve Şindant hava üsleri yıllar sonra Kızılordu'nun Afganistan'ı işgalinde önemli işlev görecektir.¹⁵⁸ İlişkilerin geliştiği ve üst düzeyde karşılıklı ziyaretlerinin olduğu bu dönemde, artık Sovyet danışmanları Afganistan'a iyice yerleşmiş, özellikle orduya danışmanlıkta tekelleşmişlerdir.¹⁵⁹

Afganistan-Pakistan arasında devam eden sorunların bir yansıması olarak, 1955 yılında Pakistan'ın Afganistan'ın ithal ve ihraç mallarının Pakistan üzerinden transit geçişini yasaklaması üzerine, Sovyetler Afganistan ile ihracat ve ithalatını

¹⁵⁶BROXUP, Marie, **Sovyetler Afganistan'da: Bir İşgalin Anatomisi**, Rasih Malyalı (Çev.), ODTÜ Asya-Afrika Araştırmaları Grubu Yayın No 5, Ankara, 1985, s.1; SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.172,173.

¹⁵⁷1950'li yıllarda başlayan Kabil-Moskova yakınlaşmasında "Peştunistan" sorunu da önemli rol oynamıştı.1947 yılında İngiliz'ler Hindistan'dan ayrıldığı zaman, Afgan Hükümeti, bugünkü Pakistan'ın kuzeybatı eyaletinde yaşayan Peştunlara "bağımsız olmakla Afganistan'a katılmak" arasında bir seçenek tanıyacağını umuyordu. İngilizler, Peştunlara ya Pakisatan'ı, ya da Hindistan'ı seçmesini önerdiler. Peştunlarda doğal olarak, Müslüman olduğu için Pakistan'a katılmaya karar verdiler. Afgan Hükümeti ise Peştunların yaşadığı Pakistan'ın sınır bölgelerinin sadece etnik açıdan değil, bazı tarihi gerçeklerden dolayı da kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. İngilizler bir çok sömürgelerinde yaptıkları gibi, burada sınırı kendi hesaplarına göre çizilmişler, bölgenin etnik ve coğrafi yapısını dikkate almamışlardı, OĞUZ, a.g.e., s.64.

¹⁵⁸OĞUZ, a.g.e., s.63; SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.174,175; Bagram bölgesinde, halen çok büyük bir Amerikan Hava üssü olduğu, bu bölgede yapılan araştırma gezisinde yerinde görülerek teyid edilmiştir. Sonsuz Özgürlük Harekatı'nda hava operasyonlarının buradan yönetildiği bilinmektedir.

¹⁵⁹BROXUP, a.g.e., s.2.

Sovyetler Birliği üzerinden, hiçbir gümrük ödemededen yapmasını sağlayan bir antlaşmayı imzalamıştır. Artık Afganistan dış dünya irtibatını sadece Sovyetler Birliği üzerinden yapmak mecburiyetinde kalmıştır.¹⁶⁰

1960 yılında Sovyet-Afgan Hkmetleri arasında Kültür Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmayla Afgan ğrencilerinin öğrenim için Sovyet Rusya'ya gitmesi, üniversitelerde görevli Profesörlerin karşılıklı olarak ülkelerde ders ve konferanslar vermesi kararlaştırılmıştır. Sovyet profesörler doğal olarak bu fırsatı mümkün olduğu kadar Marksizmi anlatmak için kullanmışlardır.¹⁶¹

1960'dan sonra, Sovyet eğiticiler Askeri Akademide görev yapmak için Kabil'e gelmişler, aynı yıl Afganistan Çekoslovakya ile silah teknikleri, bakımı ve tamiri için bir işbirliği anlaşması imzalamıştır. Afgan ğrenciler eğitim için Çekoslovakya'ya da gitmeye başlarken, aynı zamanda ek eğiticiler Kabil'e gelmeye başlamıştır.¹⁶²

Tüm bu gelişmeler olurken Afgan liderleri, başta Başbakan Davut Han olmak üzere, Sovyetlerin komünizmi diğer Asya lkelerinde olduğu gibi, Afganistan'da kolayca yayamayacaklarını inancında idiler. Sovyetler ise komünizmin Afganistan'da yayılması hususunda aynı görüşü paylaşmıyorlar, Afganistan'da yapacakları ekonomik yardımların ve geliştirecekleri kültürel ilişkilerin sonunda, komünizm için uygun bir ortamı kolaylıkla yaratabileceklerine inanıyorlardı.¹⁶³

Sovyetlerin çok dikkatli ve planlı bir şekilde yürüttükleri Marksist propaganda çok geçmeden neticelerini vermeye başlamış, Hruşev ve Davut Han'ın Afgan subaylarının Sovyetler Birliği'nde eğitilmesi konusunda vardıkları anlaşma sayesinde, eğitim için Sovyetler Birliği ve Çekoslovakya'ya gönderilen Afgan subayların neredeyse tamamı, beyinleri Komünist propaganda ile yıkanmış olarak ve ülkedeki mevcut düzeni değiştirmek azmiyle geri dönmüşlerdi. Zaten çoğu krala karşı olan bu subaylar, 1973 ve 1978 yıllarındaki ihtilallerde kilit rol oynamışlardır.¹⁶⁴

¹⁶⁰SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s. 180; OĞUZ, a.g.e., s.64.

¹⁶¹SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s. 177.

¹⁶²BROXUP, a.g.e., s.2.

¹⁶³SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.174,175.

¹⁶⁴OĐUZ, a.g.e., s.63,64; SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.177.

1963 yılına gelindiğinde, dünyada ve bölgede değişen şartları göz önüne alan Zahir Şah, ülkenin merkezîyetçi ve otoriter idari şeklini değiştirmeye karar vererek, Sovyetlerle ilişkiler başta olmak üzere, pek çok konuda görüş ayrılığı bulunan Davut Han'ı Başbakanlıktan almış, babası Nadir Şah'ın 1931 tarihli anayasası yerine daha liberal ve özgürlükçü bir anayasa hazırlatarak, ülkede meşruti bir idare kurulmasını sağlamıştır. 9 Eylül 1964'te yürürlüğe giren yeni anayasaya sonrası 1965 yılında yapılan parlamento seçimleri sonucunda oluşan parlamentoda çoğunluğun muhafazakârların eline geçmesi, ülkenin karışık bir döneme girmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca yeni anayasanın komünist parti haricinde siyasi partilerin kurulmasına da izin vermesi üzerine, 1964 yılında, önce Davut Han'ın kurduğu Vihzelmeyan (Bilinçli Gençler) ve 1965'de ise Taraki'nin kurduğu Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP) ülke genelinde faaliyete başlamışlardır. ADHP, gerçekten komünist bir partidir. Partinin tüzüğü, Sovyet Komünist Partisinin yapısı örnek alınarak hazırlanmıştı. Partinin kurucuları Nur Muhammed Taraki, Hafızullah Emin, Babrak Karmal ve Dr.Necibullah'tı. Hepsi Peştun olan bu kişiler yaşanacak birçok olayda daima ön planda olacak, hepsi de sırasıyla Cumhurbaşkanlığı yapacak kişilerdir. ADHP Kuruluşundan iki yıl sonra, Halk ve Parçam(Sancak) adında iki guruba ayrılmıştır.¹⁶⁵

Zahir Şah'ın uygulamaya koyduğu yeni program ile Afganistan'ın dış politikasında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir: ABD, Sovyet taraftarı Davut Han'ın Başbakanlıktan ayrılması üzerine Afganistan ile ilişkilerini düzeltmek için yeni Afgan Hükümetiyle temaslara başlamıştır. Amerika'nın, Afganistan'a Sovyet etkisine karşı bir denge yaratmak maksadıyla yakınlaşması, ülkeye büyük faydalar sağlamıştır. Hem Sovyetlerden ve hem de Amerikalılardan yardım gören Afganlar, ülkeleri kalkındırmada kısa zamanda büyük mesafe almışlar, ülkelerindeki Sovyet etkisini azaltarak, Amerika ile Sovyetler arasında dengeli politika izlemeye çalışmışlardır. Bu denge siyasetini ancak 1970'lerin başına kadar devam etmiştir.¹⁶⁶

Yeni anayasanın kabulünden ve sol görüşlü partilerin kuruluşundan sonraki dönemde ülkede özellikle eğitim alanında materyalist fikirler aşılınmaya başlamış ve

¹⁶⁵UYSAL, a.g.e., s.77; BROXUP, a.g.e., s.2; SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.183; OĞUZ, a.g.e., s.62,66-70.

¹⁶⁶SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.183,184.

muhafazakâr Afgan halkı bundan son derece rahatsız olmuştur. Buna tepki olarak Afgan halkı çocuklarını okul yerine medreseye göndermeye başlamış, bu da beraberinde mektepli-medreseli çatışmasını getirmiştir. Fakir halk arasında İslam ağırlık kazanırken, daha kolay şartlarda okuyabilen ve İslami duyarlılıkları nispeten az olan zengin bürokrat ve üst düzey yönetici çocukları arasında, Marksist fikirler yayılmıştır. Bu dönemde eğitim kurumları tamamen halktan kopmuştur. Bu açıdan bakıldığında radikal İslami hareketin doğuş noktası ve beşiği Kabil Üniversitesi olarak kabul edilebilir.¹⁶⁷

Kabil üniversitesinde başlayan İslami hareket kısa zamanda etkisini göstermeye başlamış, Nisan 1970’de muhafazakâr guruplarla, komünist eğilimli olanlar arasındaki çatışmalar son derece şiddetlenmiştir. Ülkenin önde gelen İslami liderlerinin yeni bir hareket oluşturmak için Mart 1970’de Kabil’de topladıkları kongre, komünist ve İslami hareketlerle karşı karşıya kalan hükümetin komünistleri desteklemeyi tercih etmesi sonucunda dağıtılmıştır.¹⁶⁸

Başta üniversite eylemleri olmak üzere, ülkede başlayan kargaşa ortamı siyasi istikrarsızlıkla birleşince, parlamento ve hükümet çıkmaza girmiş ve durum gün geçtikçe kötüye gitmeye başlamıştır. Yaşanan bu kargaşa ortamına ilave olarak, ülkede baş gösteren kuraklık ve kıtlık nedeniyle binlerce insan ölmüştür. Halkın ve ülkenin düştüğü zor durum, Zahir Şah’ın ABD ve diğer ülkelerden aldığı gıda yardımları ile biraz hafifletilmeye çalışılsa da, kesin ve kalıcı çözüm bulunamamıştır.¹⁶⁹

1970-1973 yılları arasında, halk tabanında İslami hareketin, devlet kadrolarında ise Marksist hareketin hızlı bir şekilde geliştiği, ülkede İslami ve Marksist çatışmaların iyice büyüdüğü bir dönemde, Temmuz 1973’de General Abdulkadir başkanlığındaki bir kısım solcu subayın ve Nur Muhammed Taraki önderliğindeki sivil Marksistlerin yardımı ile eski Başbakan Davut Han Zahir Şah’ı kansız bir darbeye devirip başa geçmiştir. Davut Han meşruti hükümdarlık idaresini kaldırıp “Cumhuriyeti” ilan ederek, hem Cumhurbaşkanlığı hem de Başbakanlığı eline geçirmiştir. Böylece bazı kesimlerce Afganistan tarihinin “Duraklama Dönemi”

¹⁶⁷OSMANOĞLU, Mahmut, **Afganistan’da Cihadın 10 Yılı**, Rehber Yay., Ankara, 1990, s.75.

¹⁶⁸BROXUP, a.g.e., s.3.

¹⁶⁹UYSAL, a.g.e., s.77-78.

olarak nitelendirilen, 1933 yılından 1973 yılına kadar süren 40 yıllık Zahir Şah iktidarı sona ermiştir. Zahir Şah'ın iktidardan indirilip, sürgüne gönderilmesiyle ülkede Dürrani (Abdali) hâkimiyeti de son bulmuştur.¹⁷⁰

2.6.2. Muhammet Davut Dönemi (1973-1978)

Cumhuriyet ilanı sonrasında, hem başbakanlık hem de cumhurbaşkanlığını üzerine alan Davut Han, başbakan olarak 1953-63 yılları arasında takip ettiği Sovyet taraftarı politikasından vazgeçerek tamamıyla tarafsız bir siyaset izlemeye başlamıştır. Bu dönemde Sovyet danışmanlar, orduda her seviyede, hatta Savunma Bakanlığı askeri danışmanlığında bile bulunmaktaydı. Subaylar komünist partilere rahatça kaydolmaktaydılar. Davut Han'ın darbe esnasındaki destekçilerinden General Abdülkadir, Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmal başta olmak üzere, Davut Han'ın izlediği bu bağımsız siyasete tepki veren Marksistler, kısa zamanda tesirsiz hale getirmiştir.¹⁷¹

Diğer taraftan, Davut Han ülkedeki İslami hareketleri ortadan kaldırmak için de çaba gösteriyor, son derece sert tedbirler uyguluyordu. Ülkede yayılan İslami köktendinciliği yok etme hareketine girişen Başbakan'ın en büyük destekçileri ise ordudaki solcu kesim ve komünist Perçem Partisi olmuştur. Bu uygulamalar sonrasında yönetim tamamen halktan kopmaya başlarken, Afganistan içinde faaliyetlerini devam ettiremeyen İslami hareketin liderleri 1975'de Peşaver'e kaçarak, Pakistan yönetiminin, özellikle Başbakanı Zülfikar Ali Butto'nun desteğini de alarak, faaliyetlerini buradan sürdürmüşlerdir.¹⁷²

Davut Han dönemi ve askeri darbe sonrası kurulan yeni cumhuriyet, geleneksel yapının katı ve değişmez olduğu Afganistan'da iktidara karşı yeni bir muhalif grubun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Tutucu halkın ve devrik kraliyet ailesinin desteğini alan şehir orta sınıfı, özellikle yurtdışında eğitim alan aydınlar ve

¹⁷⁰SANDER, Oral, **Siyasi Tarih (1914-1994)**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s.503-504; SARAY, **Afganistan ve Türkler**, s.183,184 ; BROXUP, Marie, **Bugünkü Afganistan**, ODTÜ Asya-Afrika Araştırmaları Yayın No: 21, Ankara, 1985, s. 3; OĞUZ, a.g.e., s.61; RAŞİD, a.g.e., s.20.

¹⁷¹BROXUP, **Sovyetler Afganistan'da: Bir İşgalin Anatomisi**, a.g.e., s. 4 ; SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.185.

¹⁷²RAŞİD, a.g.e., s.20 ;BROXUP, **Sovyetler Afganistan'da: Bir İşgalin Anatomisi**, a.g.e., s. 4.

subaylar, iktidara karşı bir hareketi başlatmıştır. Zahir Şah'ın devrilmesinde Davut Han'a destek veren ADHP üyeleri ve ona destek veren sol eğilimli tüm çevrelerin yanında halk ve darbeye etkili subaylar Davut Han'ın karşısında olunca, iktidar taban desteğini kaybetmiş bir duruma gelmiştir. Bu durum Davut Han'ı daha otoriter hale getirmiş ve demokratikleşmeyi sınırlamıştır. Bu dönemde muhalefeti Pakistan'dan sürdüren İslami gurupların da etkin olduğu, çatışmalar ülkeyi yeniden gerginlik ve karışıklıklar içine sürüklemiştir¹⁷³

Davut Han'ın yeni dönemde izlediği politikalar bağlamında, komşularıyla ve batıyla bozulmuş olan ilişkilerini düzeltme ve geliştirme gayretleri¹⁷⁴ Sovyet yönetimini son derece rahatsız etmiştir.¹⁷⁵ Afganistan'daki etkinliğinin azalacağından endişelenen Sovyetler, Sovyet üniversitelerinde ve askeri akademisinde yoğun bir şekilde Marksist propandaya yetiştirilen ve halen ordunun ve sivil idarenin kilit mevkilerindeki bulunan Afganlılara da güvenerek, Afganistan'da tamamıyla kendilerine tabi bir politika takip edebilecek bir hükümet için çalışmalara hız vermiştir.¹⁷⁶

2.6.3. Afgan Komünist İhtilali (1978)

İzlediği politikalar nedeniyle Sovyetlerin tepkisini çeken Davut Han, tüm ülkede ve özellikle ordudaki Sovyet etkinliğine dokunmaması ve orduda herhangi yapısal bir değişiklik yapmaması nedeniyle, Sovyetlerin kendisini desteklemeye devam edeceğini düşünürken, muhalif guruplar yönetime karşı büyük bir hareket başlatmıştır. Aralarında Babrak Karmal ve Nur Muhammed Taraki'nin de bulunduğu, gösterileri yönlendiren liderler tutuklansa da, askeri birliklerin komünist darbesi olduğunu bilmeden olaylara dahil olmasıyla, 27 Nisan 1978'de Davut Han ve

¹⁷³UYSAL, a.g.e., s.78-80.

¹⁷⁴Davut Han, 1976 yılında Amerikalıların teşviki ile, İran'ı, Amerika'yı ziyaret ederek, bu ülkelerle arasındaki durgun ilişkileri canlandırmaya çalıştı. İran'da, Meşhad-Herat-Kabil-Peşaver demiryolu yapımı için önemli bir borç vaadi aldı. Pakistan'ı ziyaret eden Davut Han, Peştunistan meselesi yüzünden bu ülkeyle bozulmuş olan ilişkilerini de düzeltmeye gayret etti. 1977'de Mısır'da Enver Sedat'ı, Pakistan'da Ziya-ül Hak'ı ve Suudi Arabistan'ı ziyaret etti, BROXUP, **Sovyetler Afganistan'da: Bir İşgalin Anatomisi**, a.g.e., s. 5 ; SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s. 185.

¹⁷⁵ BROXUP, **Sovyetler Afganistan'da: Bir İşgalin Anatomisi**, a.g.e., s. 4.

¹⁷⁶BAL, a.g.m.,s. 275 ; SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.186.

ailesi öldürülmüş, tutuklu olan Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmal hükümeti kurmak için bir araya gelmişlerdir. Darbeden birkaç gün sonra Sovyetlerin muhtemel isyanlara karşı büyük nakliye uçaklarıyla her türlü silahlı Afganistan'a getirmesi Sovyetlerin darbeyi fiilen desteklediğini göstermektedir.¹⁷⁷

Darbe ile iktidarı ellerine geçirenler, anti-feodal, anti-emperyalist, ulusal ve demokratik olduklarını açıklamışlar, oluşturdukları Devrim Konseyi sonrasında¹⁷⁸ Sovyet yanlısı ADHP'nin en önemli siyasal güç olduğu *Demokratik Afgan Cumhuriyeti'ni* kurmuşlar ve Nur Muhammed Taraki'yi Cumhurbaşkanlığı'na getirmişlerdir. Sovyetler derhal bu yeni yönetime ekonomik ve askeri yardımda bulunmuştur. Taraki hükümeti iktidara geldikten sonra bağlantısız bir dış politika izleyeceğini ilan etmiştir. Ancak 1978 Aralık ayında Sovyetler Birliği ile "Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması" imzaladıktan sonra Afganistan hızla Sovyet etkisi altına girmeye başlamıştır. 27 Temmuz'da Hafızullah Emin'in başbakanlığında yeni bir hükümet kurulmuş ve Cumhurbaşkanı Taraki İslami hareket ile etkili bir biçimde mücadele etmek üzere özel yetkilerle donatılmıştır.¹⁷⁹

İslami örgütlerle mücadele için gerekli yetkileri elde eden ve Moskova'nın direktifleri dahilinde hareket eden Nur Muhammed Taraki'nin kendine muhalif olanları birer birer öldürmesi ile Afganistan'da komünistler ile komünist olmayanlar arasında kanlı bir iç savaş başlamıştır. Taraki'nin takip ettiği katı ve amansız tedbirlerden yalnız halk değil, aynı zamanda bazı komünistler de rahatsız olmuştur.¹⁸⁰ Taraki'nin iktidara geldikten sonra uygulamaya koyduğu toprak reformu, kadınlara verilen haklar, okullardan dini yayınların kaldırılması, radyodan İslami yayınların kesilmesi, hükümete karşı ayaklanmalara sebep olmuştur. Yönetim şiddeti arttırdıkça halktan fazlasıyla karşılık almaya başlamış, silahlı mücadele Afganistan kırsalına yayılmıştır.¹⁸¹ Yeni yönetim de halk tarafından pek hoş karşılanmamış, İran'daki İslami rejim değişikliğinin de katkısıyla ülkede İslami görüşü savunan direniş gurupları hükümet ile mücadelesini artırmıştır. Dağınık ve

¹⁷⁷BROXUP, *Sovyetler Afganistan'da: Bir İşgalin Anatomisi*, a.g.e., s. 7; UYSAL, a.g.e., s.78-80; BAL, a.g.m.,s. 275.

¹⁷⁸UYSAL, a.g.e., s.84.

¹⁷⁹SANDER, a.g.e., s.503-504.

¹⁸⁰SARAY, *Afganistan ve Türkler*, a.g.e., s.188.

¹⁸¹BROXUP, *Sovyetler Afganistan'da: Bir İşgalin Anatomisi*, a.g.e., s. 8; BAL, a.g.m., s. 275.

aralarında fikir ayrılıkları bulunan direniş gurupları bu dönemde yönetim tarafından pek önemsenmemiştir. Komünist yönetime karşı direniş, çıkarı bozulan büyük toprak sahipleri, kabile liderleri, uyuşturucu tacirleri gibi gurupların tahrikleri sonrasında ülke çapına yayılmış ve tamamen silahlı mücadeleye dönüşmüştür.¹⁸²

Ülkede güçlü bir teşkilata sahip olan ADHP'nin desteğiyle Davut Han'ı devirip iktidara geçen Taraki'nin icraatları, ülkede çatışma ortamını iyice alevlendirdiği gibi bu dönemde, yönetimin baskıcı ve sert müdahaleleri, birçok muhalif İslami örgüt liderinin İran ve Pakistan'a kaçmaya devam etmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler, Afganistan'da uzun ve kanlı bir dönemin başlangıcını işaret ederken, direniş örgütleri kanalıyla ülkenin yabancı güçler tarafından kontrol edileceği bir dönemi de başlatmıştır.¹⁸³

2.6.4. Sovyet İşgali (25-27 Aralık 1979)

Başkan Taraki ve Başbakan Hafızullah Emin arasındaki anlaşmazlığın iyice büyüdüğü bir dönemde, kendisine suikast düzenlenen Hafızullah Emin, erken davranıp Taraki'yi ortadan kaldırarak, Afganistan'daki Marksist rejimin başına geçmiştir. Ancak şiddet yanlısı Taraki'nin ölmesi ile yaşanan yönetim değişikliği ülkede devam eden İslami direniş hareketini etkilememiştir.¹⁸⁴

Hafızullah Emin'in Sovyet taraftarı bir politika takip edeceğini açıklamasına rağmen, Afganistan'daki bu yönetim değişikliği Sovyetlerin hoşuna gitmemiş, Sovyetler, kendilerine bağlılığından şüphe ettikleri, Afganistan'ın yeni hakimini ortadan kaldırarak yerine kendilerine bağlı Babrak Karmal'ı başa geçirmek için planlar yapmaya başlamışlardır.¹⁸⁵

Sovyet ordusu, Kabil dışındaki sarayında yaşayan Hafızullah Emin'i, 25 Aralık 1979'da Kabil yakınlarına indirdikleri Rus birliklerine öldürtmüş, aynı gece eski Başbakan Yardımcısı Babrak Karmal Prag'dan Kabil'e getirilmiştir. Babrak

¹⁸²UYSAL, a.g.e., s.85-89.

¹⁸³BEG, Rauf , **Adı Afganistan'dı, Talibanların Eline Nasıl Düştü**, Turan Kültür Vakfı Yay., İstanbul, 2001, s.19.

¹⁸⁴SANDER, a.g.e., s.505 ; DOĞAN, a.g.e., s.23.

¹⁸⁵SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.190.

Karmal ile birlikte Kabil'e sayıları 1980 Ocak'ında 85 bine yükselecek olan Sovyet birlikleri de gelmiş, başkent Kabil'deki ve ülkedeki stratejik noktalara yerleşmişlerdir. 27 Aralık 1979'da Kabil Radyosu Karmal'ın idareyi ele geçirdiği duyurmuştur.¹⁸⁶

Afganistan'da kargaşanın iyice arttığı bir dönemde, ülkeye Rus askerlerinin girmesi ve şehirlerde görülmeleri halkı iktidara karşı daha da hırslandırmıştır. Sovyet tarafı ise bu işgali Brejnev doktrini ekseninde izah etmeye çalışmıştır: “Rus askerleri, dost ve kardeş Afganistan yönetimine karşı bayrak açan, emperyalist ülkelere desteklenen, bir kısım asiye karşı, seçilmiş hükümeti korumak amacıyla orada bulunuyor.”¹⁸⁷

Sovyetler Birliği 1978 tarihli “Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması'na” uygun bir biçimde, Afgan hükümetinin daveti üzerine geldiklerini iddia ederken, uluslararası alanda Sovyet hareketi, “Bağımsız bir ülkenin işgali” olarak, tepkiyle karşılanmıştır. Afganistan'ın işgalinden sonra ABD, ilk tepki olarak yalnız 1979 Haziran ayında imzalanan Salt-2 Antlaşması'nın Senato'da onaylanmasını ertelemekle kalmamış, aynı zamanda Sovyetlere karşı tarım ürünleri ambargosu da dahil, uluslararası tedbirler alınması için çaba göstermeye başlamıştır. Bunlardan başka ABD, 4 Ocak 1980'de Afganistan ve İran bunalımları yüzünden Hint Okyanusu'nda sürekli bir deniz gücü bulundurmaya karar verdiğini ve bu gücü Umman, Kenya ve Somali'den üs kolaylıkları elde ederek destekleyeceğini açıklamıştır.¹⁸⁸

Yetmişli yılların sonunda Afganistan'da yaşanan halk-yönetim çatışması veya başka bir açıdan Komünist-İslami hareket çatışmaları, bağımsız bir ülkeyi işgale kadar sürüklemiştir. 1973 yılında yönetimini beğenmedikleri Zahir Şah'a karşı, Davut Han'ın yanında darbeye girişen ve iktidarı Davut Han'a veren bir gurup Marksist asker, 1978 yılında giriştikleri darbe ile bu kez Davut Han'ı öldürüp iktidarı ele geçirmiştir. Ülkedeki karmaşık aşiret yapısını ve toplumsal düşüncüyü etkileyemeyen ve toplumu anlayamayan komünist darbecilerin uygulamalarına karşı tüm ülkede, kırsal bölgelerden başlayan bir isyan dalgası çıkmıştır. Bu süreç, bir

¹⁸⁶SANDER, a.g.e., s.505; BAL, a.g.m., s. 275.

¹⁸⁷ÜLGER, a.g.m., s. 97; SANDER, a.g.e., s.505,506.

¹⁸⁸SANDER, a.g.e., s.505,506.

yıldan kısa bir süre sonra ülkenin Sovyet ordularınca işgali ile son bulmuştur.¹⁸⁹ Soğuk savaş döneminde ABD ve Sovyetler arasında yaşanan etkinlik mücadelesinde, hem bu durumu kendi lehine kullanıp iki taraftan da maddi yardım alan hem de uygulamaya çalıştığı denge politikası ile ayakta kalmaya çalışan Afganistan, 1978 darbesiyle başa geçen ADHP'nin Sovyet yanlısı politikasının ve Sovyet yayılma doktrininin mağduru olarak işgale sürüklenmiştir.¹⁹⁰

Afganistan'ın Sovyetlerce işgaline kadar giden süreçte, ABD'nin bir dönem bu ülkeyi başka ülkelere tercih ederek, yalnız bırakmasının payı büyüktür. ABD'nin bu yıllarda Afganistan'ı ihmal etmesinin nedeni, Robert Neumann'a¹⁹¹ göre, Afganistan'ın coğrafi konumu açısından çok elverişsiz bir bölgede bulunması ve bu ülkede iletişim ağının çok zayıf olmasıydı. Ayrıca Washington, bu ülkeye verilecek Amerikan yardımlarının, iki süper güç arasındaki soğuk savaşı daha da tırmandırabileceğini düşünüyordu. Büyükelçi Neuman'ın Washington'a 1971 yılında gönderdiği mektup, Beyaz Sarayın Afganistan'a bakışını çok güzel özetlemektedir: *“Şu anda Afganistan, ABD'nin doğrudan doğruya ilgi alanında değildir. Afganistan, Amerika'nın önemli bir ticaret ortağı olmadığı gibi, bizim üçüncü ülkelerde ticaretimizde bir güzergâh daha değildi. Önemli sayılabilecek petrol veya diğer madenlere sahip olmayan Afganistan'la ABD arasında herhangi bir antlaşma yoktur. Bununla birlikte Afganistan, Orta Asya ile Hint yarım adası arasındaki stratejik konumundan ötürü bizim ilgimizi çekmektedir...”* Neuman'a göre, Washington'un Afganistan'da Sovyetler kadar etki alanına sahip olması aslında mümkün değildi: Afganistan Sovyetler Birliği ile uzun bir sınırı paylaşıyordu. Ayrıca SSCB Afganistan'ın en büyük ticaret ortağıydı. Moskova'ya çok büyük borcu olan Afganistan, Sovyet silahlarına bağımlıydı. Bununla birlikte Afgan askeri ve sivil öğrencilerinin Sovyetler Birliğinde eğitim görmesi, Sovyet danışmanlarının Afgan ordusunu eğitmesi konusunda iki ülke arasında yapılan anlaşmalar, Afganistan'da Sovyet etkisinin artmasına neden olmuştu.¹⁹²

Gerçekten de bağımsız Afganistan'ın 60 yıl içerisinde (1919-1979) adım

¹⁸⁹RAŞİD, a.g.e., s.21.

¹⁹⁰ÜLGER, a.g.m., s. 96-97.

¹⁹¹1966-1973 yılları arasında Kabil'de Amerikan büyükelçisidir.

¹⁹²DUPREE, Luis, **Afganistan**, Princeton Universty Press, 1980'den aktaran, OĞUZ, a.g.e., s.65,66.

adım işgale gidişi, ABD'nin Afganistan'ı dışlayan politikasının yanında, Sovyetlere coğrafi yakınlık, bu ülkeyle zamanla oluşan ticari bağımlılık, kültür ve eğitim ilişkilerinin etkisiyle meydana gelmiştir.

1978 ve 79 yıllarına Afganistan ve İran'da meydana gelen iç çatışmalar, işgaller ve rejim değişiklikleri, sadece bu iki ülkenin iç yapısıyla ilişkili değil, bu dönemde doğu-batı ekseninde devam eden uluslararası mücadelenin bölgesel yansımasıdır: Afganistan'da 1978 darbesiyle komünist rejimin başa geçmesinden çekinen Batı, Şah Rıza Pehlevi'ye karşı Humeyni tarafını tutarak, kendilerince komünist yayılmaya set çekmişlerdir. İran rejiminin kısa sürede ülkede komünist gurupları yok etmesi sonrası, Afganistan'da destekledikleri rejimin de halk isyanına dayanamayacağından korkan Sovyetler ise kendi çıkarları açısından Afganistan'ı işgal etmeye karar vermiştir.¹⁹³

2.7. Sovyetlere Karşı Direniş

1978 Nisan'ında iktidara gelen komünistlerin, birbiri ardına açıkladıkları ve zorla uygulamaya başladıkları, çoğu Afganistan'ın karmaşık geleneksel toplum ve yaşam tarzına aykırı olan reform programları nedeniyle, komünist rejime karşı ülke genelinde başlayan küçük çaplı ayaklanmalar ve direniş, Sovyetlerin 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmesiyle daha da genişleyerek, kendisine Sovyet ordusunu hedef seçmiş ve topyekün milli bağımsızlık mücadelesine dönüşmüştür.¹⁹⁴

2.7.1. Yeni Dönem ve Ruslara Karşı İlk Hareket

28 Aralık 1979 sabahı Afganistan tarihinde yeni bir dönemin başlangıcıdır. Artık Afganistan'ın kontrolü doğrudan doğruya Sovyetlerin elindeydi ve Sovyet ordusuyla ülkesine geri dönen Babrak Karmal Afganistan'ın yeni cumhurbaşkanıydı.

Babrak Karmal iktidara geldikten sonra yeni bir program ilan etti. Kendinden önceki komünist yönetimlerin yaptığı hataları tekrarlamamak isteyen yeni başkanın

¹⁹³KOCAOĞLU, Timur, "Afganistan Ulusal Sorununun Uluslar arası Boyutları", **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, Ali AHMETBEYOĞLU (der.), Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yay., İstanbul, 2002, s.302.

¹⁹⁴OĞUZ, a.g.e., s.142.

programı şu altı başlık altında özetlenebilir:¹⁹⁵

- Tüm siyasi tutukluların serbest bırakılması,
- Hükümetin tüm anti-demokratik ve insanlık dışı uygulamalarının yasaklanması,
- İslamın kurallarına, düşünce ve vicdan özgürlüğüne, aile bütünlüğünün korunmasına ve vatandaşların mülkiyet haklarına saygı gösterilmesi,
- İnsanların bireysel ve toplumsal güvenliğinin sağlanması, ülkede barış ve istikrar ortamının temin edilmesi,
- İlerici parti ve derneklerin kurulması, basın ve gösteri yapma özgürlüğü, seyahat ve haberleşme hakkının dokunulmazlığı,
- Öğrencilerinin ve aydınların gelişmesine devlet desteğinin sağlanması.

Kabil’de Sovyet işgaline karşı ilk eylem, 1980 Şubat’ında esnaf ve memurların ilan ettiği genel grev ile başlamış, 1980 Nisan’ında Afganlı öğrencilerin yaptığı, kanlı olay olarak bilinen yürüyüş ile iyice büyümüştür. 1981 Nisan’ında Kabil ve çevresinde şiddetli çatışmalar başlamış, başkenti ülkenin öteki kentlerine bağlayan otoyollar ulaşıma kapatılmıştır. Aynı yıl Herat başta olmak üzere, birçok şehirde ayaklanmalar patlak verirken, Afganistan’ın yirmi dokuz ilinin yirmisinde Ruslar ile İslami direniş örgütleri arasında çatışmalar başlamıştır.¹⁹⁶

Afganistan’ın Sovyet ordusunca işgali sonrası tüm ülkede, ADHP dışında, büyük bir uzlaşma ortaya çıkmıştır. Kralcı, laik, köktendinci, fark etmeden tüm halk Sovyet ordularından ülkesini kurtarma mücadelesine katılmıştır. Afgan halkı ile Sovyet güçleri arasındaki bu savaşta her kesim ve ideolojiden insanlar yer alsada, Pakistan’da üslenen İslami direniş gurupları daima ön plana çıkmıştır. İslam dininin etnik gurup ve ırk ayrımını reddederek, din adına top yekun savaşı öngören kutsal savaş, yani cihat anlayışını öne çıkartan, tüm dünyada “*Mücahit*” olarak tanımlanan bu guruplar, dini argümanların yanında, dünyanın her yanından, özellikle ABD’den gelen silah ve para yardımları sayesinde, bu mücadelede daha avantajlı olmuşlar ve

¹⁹⁵OĞUZ, a.g.e., s.124; Babrak Karmal, halkı, kendisinin ateist değil, Müslüman olduğuna ikna etmek için özel çaba harcıyor, halk, kendisinin dini bütün bir Müslüman olduğuna inanırsa, ülkede ayaklanmaların duracağını sanıyordu. Ancak, bu politikayı ondan önce Hafizullah Emin de denemiş, fakat başarılı olamamıştı. Diğer taraftan Karmal’in durumu, Emin’den çok farklıydı; Afgan halkının gözünde Karmal sadece ateist ve komünist değil, aynı zaman da vatanını Ruslara satan bir vatan hainiydi, OĞUZ, a.g.e., s.125.

¹⁹⁶OĞUZ, a.g.e., s.145-147.

direnişin bayraktarlığını yapmışlardır.¹⁹⁷

2.7.2. Afgan İslami Direniş Örgütleri

Afganistan'da komünistlerin iktidara gelmesinden sonra Pakistan'a sığınan Afganlı İslamcılar, burada kendi örgütlerini kurmuşlardır. Ayrıca Afganistan'daki Hazaralar'ın liderliğindeki Şii İslami direniş örgütleri de İran'da üslenmişti.¹⁹⁸ Bu dönemde ülkede Sovyetlere karşı direnen gurupların sayısının bine yakın olduğu, bu örgütlerdeki silahlı direnişçi sayısının ise 400 bin civarında olduğu tahmin edilmekteydi. Küçük örgütler ve menfaat çeteleri bir yana Sovyet savaşında öne çıkan Peşaver'de ki önemli Sünni guruplar şunlardır:¹⁹⁹

- Hizbi İslami Gulbiddin (İslam Partisi)²⁰⁰
- Cemiyeti İslami (İslam Cemiyeti)²⁰¹
- Hizb-i İslami Halis (İslam Partisi)²⁰²
- İttihadi İslami (Liberal Afganistan İçin İslami Birlik) ²⁰³
- Harekâtı İnkilabi İslami (Devrimci İslam Hareketi) ²⁰⁴
- Mahazı Milli (Afganistan İçin Milli İslam Cephesi)²⁰⁵
- Cephe-i Necati Milli Afgani (Afganistan Milli Liberal Cephesi)²⁰⁶

¹⁹⁷ÜLGER, a.g.m., s. 98.

¹⁹⁸OĞUZ, a.g.e., s.185.

¹⁹⁹UYSAL, a.g.e., s.98-100.

²⁰⁰Lideri Gulbettin Hikmetyar'dır. Hikmetyar, ülkemizde de tanınan sert ve radikal fikirli bir liderdir ve Necmettin Erbakan'ın yakın arkadaşıdır. Tek yasanın Kuran olduğunu ve iktidara geldiğinde şeriatı uygulayacağını açıklamıştır. Direniş cephesindeki ılımlı ve liberal görüşlere tamamen karşı fikirleri vardır, UYSAL, a.g.e., s.98-100; ATAY, a.g.m., s. 17.

²⁰¹Lideri Burhanettin Rabbani'dir. 60'lı yıllarda Kabil Üniversitesinde İslam hukuku dersleri vermiş bir ilahiyatçıdır, UYSAL, a.g.e., s.98-100; ATAY, a.g.m., s. 17.

²⁰²Lideri Muhammed Yunus Halis'dir. İslamcı tanınmış bir yazardır ve Direniş Örgütleri gurubunun başkanıdır, UYSAL, a.g.e., s.98-100; ATAY, a.g.m., s. 16.

²⁰³Lideri Abdulresul Sayyaf'dır. Kahire'de doktora yapmış bir ilahiyatçıdır. Uzun yıllar yönetime muhalefet yapmış ve hapis yatmıştır, UYSAL, a.g.e., s. 98-100; ATAY, a.g.m., s. 17.

²⁰⁴1970-74 yıllarında parlamentoda milletvekilliği de yapmış, başka bir ilahiyatçı, Muhammed Nabi Muhammedi liderleridir, UYSAL, a.g.e., s.98-100; ATAY, a.g.m., s. 17.

²⁰⁵Lideri Pir Seyit Ahmey Geylani'dir. Krallık yanlısı ilahiyatçı bir din adamıdır, UYSAL, a.g.e., s.98-100; ATAY, a.g.m., s. 17.

²⁰⁶Lideri Sibgetullah Müceddidi'dir.Yunus Halise yakın Doktoralı bir din adamıdır. İlimli fikirleri

Peşaver’de bulunan bu örgütlerin altısı Peştunlarca ve sadece biri, Burhaneddin Rabbani liderliğindeki Cemiyet-i İslami, Tacik’lerce kurulmuştur. Hepsi de Sünni Müslüman olan, ancak kendi aralarında görüş ayrılıkları bulunan, bu örgütlerde Hazara ve Türklere yer verilmemiştir.²⁰⁷

Sovyetlere karşı savaşta en büyük ve etkin bu 7 Sünni direniş gurubunun, Pakistan ve Afganistan’da yaklaşık 130 bin silahlı gücü olduğu bilinmekteydi.²⁰⁸ Peşaver’de kısa sürede oluşan onlarca örgütten sadece yukarıda isimleri sayılan yedisi Pakistan yönetimince tanınarak desteklenmiştir. Bu örgütlere daha sonra kuzeydeki Türklerin oluşturduğu, Azad Beg liderliğindeki Kuzey Afganistan İleri İslami Birliği’nin²⁰⁹ katılımıyla, resmen tanınan ve desteklenen örgütlerin sayısı 8 olmuştur. Peşaver’deki Sünni İslami direniş örgütleri inandıkları ve savundukları fikirler bakımından, dördü köktendinci aşırı sağ, diğer dördü ise Batı yanlısı ılımlı liberal guruplar olarak tanınmıştır. Afgan direniş hareketinin en güçlü örgütleri, Hizb-i İslami Gulbiddin ve Cemiyet-i İslami’dir. Diğer yandan liberal İslami direniş örgütlerinin ortak özelliği ise batı tarzında demokratik bir devlet düzeninden yana olmalarıdır. Bu iki farklı görüşteki oluşuma dahil olan örgütler şunlardır:²¹⁰

Köktendinci İslami Direniş Örgütleri:

- Hizb-i İslami Gulbiddin (Gulbettin Hikmetyar)
- Cemiyet-i İslami (Burhaneddin Rabbani)
- Hizb-i İslami (Yunus Halis)
- İttihad-i İslami (Gulam Resul Sayyaf)

Liberal İslami Direniş Örgütleri :

- Hareket-i İnkilab-ı İslami (Muhammed Nabi Muhammedi)

vardır ve radikal Hikmetyar ile görüşleri tamamen zıttır, ATAY, a.g.m., s. 17.

²⁰⁷ATAY, a.g.m., s. 16.

²⁰⁸UYSAL, a.g.e., s.101; BEG, a.g.e.,s.20.

²⁰⁹1981 yılında kurulmuştur. İlk başkanı Kerim Mahmudi’dir. Onun istifasıyla yerine Azad Beg geçmiştir. Azad Beg ise 1997’de şüpheli bir helikopter kazasında ölmüştür. Diğer partilerde yer verilmeyen, tamamen Türk asıllı asker ve siviller yer almıştır.1983-84 yıllarında kuzeyde büyüyen ve bu bölgede söz sahibi olan bu gurup, Taliban’ın Kabil’i ele geçirmesi sonrası ilerlemesini duruduran en büyük güçtür. BEG, a.g.e., s.20.

²¹⁰OĞUZ, a.g.e., s.187,188,196; ATAY, a.g.m., s. 16, 18; SARAY, Mehmet, **Atatürk ve Türk Dünyası**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1995, s.165.

- Mahaz-i Milli İslami (Pir Seyid Ahmet Geylani)
- Cephe-i Necat-i Milli (Sibgetullah Müceddidi)
- Kuzey Afganistan İlleri İslami Birliği (Azad Beg)

1980 yılında üçü liberal, üçü köktendinci görüşlü, altı İslami direniş örgütünün kurduğu, “İttihad-i İslam-i Mücahidin-i Afganistan” (*Afganistan İslami direnişçileri İslami Birliği*) Peşaver’de, altmış üyeli bir sürgün parlamentosu kumuş, ancak bu birlik ve parlamento uzun süre yaşayamamıştır. 1983 yılında liberaller ve köktendinciler ayrı ayrı iki çatı altında toplanmışlardır. İkinci kez kurulan bu birliktelikler de yürümemiş, Mısır kökenli Müslüman Kardeşler Örgütü’nün müdahalesi ile köktendinci guruplar tekrar toplanarak, daha önceki ittifakları feshederek, “*Afgan İslami Direnişçileri İslam Birliği*” adıyla yeni bir birlik kurmuşlardır. Kurulan bu birliğe, Şii ve liberal örgütler katılmamıştır. Aşırı ve liberal İslami direniş gurupları arasındaki bu çekişmesi artarak devam etmiştir.²¹¹

Sovyetler Birliğinin Afganistan’ı işgali ile birlikte silahlı mücadele yürüten direniş gurupları içinden, Mülteciler Yüksek Komiserliği, Köktendincilerin desteklenmesini istemiştir. BM Genel Kurulu bundan sonraki yıllarda aldığı kararlarda, bu grubun desteklenmesini tekrarlamıştır.²¹²

Peşaverde’ki oluşumlarda yer verilmeyen bir başka etnik gurup olan Şii Hazaralar ise kendilerine hem dil hem de mezhep olarak yakın olan İran’da, 8 ayrı örgüt kurmuştur. Bu örgütlerden Şura ve Nasr isimi taşıyanlar en güçlü olanlardır. Şura olanlar Seyyidler²¹³ tarafından, Nasr olanlar ise Humeyniciler tarafından desteklenmiştir.²¹⁴

Şii (Hazara) İslami Direniş Örgütleri:

- Sızman-ı Nasr (Zafer Örgütü), Lideri Abdulkerim Halili’dir.
- Hareket-i İslami (İslami Hareket), Lideri Asıf Muhsini’dir.
- Nehzet-i İslami (İslami Uyanış), liderleri Efteri Ali ve Cagori’dir.

²¹¹OĞUZ, a.g.e., s.185-186.

²¹²ARMAOĞLU, Fahir, **XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi I (1914-1989)**, T.İş Bankası Yay., Ankara, 1991, s. 900.

²¹³Hazara toplumunun dini adamlarıdır ve halk içinde en etkili kişilerdir, DURSUN, a.g.m., s. 51.

²¹⁴ATAY, a.g.m., s. 16; OĞUZ, a.g.e., s.202.

▪ Cephe-i Müttehid (Birleşik Cephe), 1988’de 4 küçük partinin birleşmesiyle oluşmuştur. Bu partiler İslam-Maktab-i Tevhid (İslam- Birlik Okulu), Ruhaniyat-ı Cevan-i İslami (İslami Gençlik Ruhu), İttihadı Ulema(Ulema Birliği) ve Cambeşi Mustafazanı İslami (İslami Ezilenler Cemiyeti)’dir.

▪ Pasdaran-ı Cihadi İslami(İslami Cihad Muhafızları), lideri Şeyh Kurbanî’dir.

▪ Niru-e İslami Afganistan (Afganistan İslam Gücü), lideri Seyyid Zahir Muhakkık’dir.

▪ Davet-i İttihad İslami (İslami Birliğine Davet)

▪ Hizb-i İslami Rad-e Afganistan (Afganistan İslami Şimşek Partisi), lideri Kari Ahmed’dir.

Komünist iktidara karşı İran merkezli oluşan bu 8 Şii örgüt, daha sonra 3 ana yapı altında birleşerek faaliyetlerine devam etmiştir. Bu üst oluşumlar şunlardır:²¹⁵

- Şeyh Muhammed Asıf Muhsini liderliğindeki, Hareket-i İslami,
- Abdül Ali Mezari ve Kerim Halili liderliğindeki, Hizb-i Vahdeti İslami,
- Cinahi Muhammed Ekber liderliğindeki, Hizb-i Vahdeti İslami

Tüm dünya, Afganistan’daki savaşta sadece sağ görüşlü İslami direnişçilerin varlığından haberdardı. Oysa Afgan direniş hareketinde sol görüşlü örgütler de vardı: Peştun milliyetçisi aydınlarca kurulan, üniversitelerde etkin olan Afgan Milleti (Afgan Ulusu) örgütü; Mao Ze-Dung’un ideolojisini benimseyen, kısaca SAMA olarak da anılan, Sovyetleri “*Sosyalist emperyalistler*” olarak tanımladıkları için Komünistlerce dışlanan, Afganistan Halk Kurtuluş Örgütü; Mao’nun İdeolojisini benimseyen Şula-i Cavid (Sonsuz Meşale) örgütü; daha çok büyük kentlerde ve ülkenin kuzey bölgelerinde faaliyet gösteren, Maocu bir başka muhalefet örgütü olan Sütem-i Milli (Ulusal Baskı) örgütleri, sol görüşlü olmasına rağmen Sovyetlere karşı mücadelede bulunan örgütlerdir. Afganistan’da sol örgütlerin halk arasında tabanı yoktur. Halkın çoğu, direniş hareketi içinde yer almalarına karşın, onları direniş

²¹⁵BEG, a.g.e.,s.21.

örgütü olarak tanımlamamıştır.²¹⁶

Sovyetlere karşı savaşan guruplar genelde “İslam” adını kullansa da farklı etniklerin oluşturduğu direniş örgütleridir. Bunlardan, Hizbi İslami, Peştunların; Hizbi Vahdet, Hazaralar’ın; Cemiyeti İslami, Tacik’lerin; Cümbüşü Milli İslami, Özbek ve Türkmen’lerin yönetimindeydi. Bu siyasi teşkiller hepsi de değişik ülkelere yakın durmuş ve destek almıştır.²¹⁷ Diğer yandan İslami direniş guruplar arasında en teşkilatlı ve disiplinli olanı, Gulbettin Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslami olarak görülüyordu. Her ne kadar bu gurubun düşünceleri radikal olsa da, verilen silah ve paranın amacına ulaşması gayesiyle, ABD yardımlarının çoğu bu guruba verilmiştir. Yapılan silah yardımları içerisinde bulunan Stinger hava savunma füzelerinin Hikmetyar tarafından İran’a verilmesi ve İran’ın da bunları Irak’a karşı kullanması, ABD’de büyük bir skandala yol açmıştır.²¹⁸

Peşaver’de kurulan köktendinci örgütler Müslüman Kardeşler Örgütü çizgisinde, İran’da üslenen Şii Hazara örgütler Humeyni rejiminin güdümünde olsalar da, bütün Afgan örgütleri temelde aynı amaçlar uğrunda mücadele veriyordu: Ülkeyi istilasından kurtarmak. Ancak Burhaneddin Rabbani ve Gulbettin Hikmetyar gibi köktendinci liderler, komünist rejim sonrasında Afganistan’da şeriat devletini kurmayı düşünüyorlardı. Afgan toplumu ise böyle bir düzenden yana değildi. Afgan toplumu, köktendinci tehlikenin büyüklüğünü, ancak Taliban iktidarını bizzat yaşayarak öğrenmiştir.²¹⁹

2.8. Sovyetler Sonrası Afganistan’da İç Savaş

Sovyetler Birliği, 1980’li yılların ortalarına gelindiğinde çıkmaza girdiğini anlamıştı. Beş yıldan beri Afganistan’da bulunan yüz kırk bin kişilik ordu, 25 bin ölü, bunun üç katı kadar yaralı vermesine rağmen başarılı olamamıştı. Sovyet yönetimi bu dönemde savaşı daha da tırmandırmak, koşulsuz geri çekilmek veya geri çekilmeyi sağlayacak siyasi bir çözüm yolu bulurken, Kabil’deki komünist rejimin

²¹⁶OĞUZ, a.g.e., s.204-206.

²¹⁷KOCAOĞLU, a.g.m., s.308; BEG, a.g.e., s.21.

²¹⁸UYSAL, a.g.e., s.101.

²¹⁹OĞUZ, a.g.e., s.186-187.

ayakta kalmasını sağlamak, şeklindeki seçeneklerle karşı karşıyaydı. Ekonomik gerekçeler ve Moskova'nın dış itibarı açısından bu maceradan kurtulmanın en uygun yolu, hem Afganistan'dan itibarla geri çekilmeyi sağlayacak, hem de bu ülkedeki komünist rejimin işgalden sonrada ayakta kalmasını temin edecek bir çözüm olarak belirlenmiş ve belirlenen yeni strateji çerçevesinde girişimler başlatılmıştır.²²⁰

Sovyetler çekilme yönündeki yeni stratejileri kapsamında ilk olarak, Kasım 1986'da Babrak Karmal'in yerine, Perçem partisinden gizli örgüt başkanı Dr. Necibullah'ı Cumhurbaşkanlığına getirmiştir. Necibullah Afgan sorununu çözmeye yönelik yeni bir barış planı açıklamıştır. Ulusal Uzlaşma Planı (Sulh-u Milli)'nda, Afganistan'da yeni bir milli birlik koalisyon hükümetinin kurulması öngörülmüyor, direniş örgütlerinin liderlerine bu hükümette yer almaları çağrısı yapılıyor, ateşkes ilan ediliyor ve mülteciler ülkeye çağrılıyordu. Ülkedeki İslami direniş örgütlerince, daha öncekiler gibi, bu barış planı da derhal reddedilmiştir.²²¹

2.8.1. İşgal Güçlerinin Çekilmesi

Cenevre'de BM'nin gözetiminde yapılan bir düzüne görüşmeden sonra 15 Nisan 1988 tarihinde Pakistan, Afganistan ve ABD arasında dört anlaşma imzalanmıştır: Antlaşmaların ilki, Afganistan ile Pakistan arasında, tarafların birbirlerinin içişlerine karışmamasını öngören antlaşma; ikincisi, Pakistan ile Afganistan arasında imzalanan antlaşmanın Garantörlük Antlaşması, ki garantör ülkeler olarak SSCB ve ABD imza koymuştur; üçüncü anlaşma, Afgan mültecilerin gönüllü olarak ülkelerine geri dönmesiyle ilgili; dördüncü anlaşma ise Sovyet birliklerinin Afganistan'dan 15 Mayıs 1988 tarihinden itibaren 10 ay içerisinde geri çekilmesiyle ilgiliydi. Anlaşmaya ile 29 Mayıs'a kadar dörtte biri, 15 Ağustos'a kadar diğer dörtte biri olmak üzere 3 ayda Sovyet askerlerinin yarısının, 15 Şubat 1989'a kadar ise tamamının ülkeyi terk etmesi öngörülmüyordu. Gerçekten de 15 Şubat 1989 günü Mezar-ı Şerif'in Hayratan limanını Özbekistan'ın Termez kentine bağlayan köprüden son Sovyet askeri Sovyet toprağına geçmiştir.²²²

²²⁰OĞUZ, a.g.e., s.214-215; UYSAL, a.g.e., s.109.

²²¹UYSAL, a.g.e., s.114-116.

²²²UYSAL, a.g.e., s.110; OĞUZ, a.g.e., s.163, 214-219; SANDER, a.g.e., s.507.

Afganistan'ı işgal ederken, bu ülkedeki yeraltı ve yerüstü doğal kaynakları kullanmayı, Ortadoğu petrol bölgesi ve Hint Okyanusu'nu denetim altına almayı hesap eden Sovyetler, 10 yıl süren işgal döneminde bu hesabını gerçekleştirememiştir. Bu başarısızlık birçok sebebe dayanmakla birlikte bunlardan üç tanesi özel önem arz etmektedir. Bu önemli sebepler: Müslüman Afgan halkının olağanüstü bir direniş göstermesi, Amerika'nın dünya kamuoyunda konuyu sıcak tutması ve bazı yaptırımlar uygulaması ve Sovyetlerin gerçekleştirdiği haksız işgalin, Rus halkına getirdiği yükün ve insan kaybının, Gorbaçov'un açıklık politikaları döneminde Sovyet halkınca öğrenilmesi ve tepki toplaması, olarak belirtilebilir.²²³ Ayrıca, Sovyetlerin Afganistan'da başarılı olamamasında şu faktörler de etkili olmuştur:²²⁴

- İslami direniş örgütlerinin rekabeti bırakarak, Cihat inancıyla birleşmesi,
- Afgan toplumunun “*kana kan*” geleneği nedeniyle intikam hırsından vazgeçmemesi,
- Afganların savaşma geleneği ve tarihsel Rus düşmanlığı,
- Afgan toplumunun feodal yapısı ve coğrafi zorluklar nedeniyle, merkezi hükümet ele geçirilse bile tüm ülkeyi denetim altına almak için yeterli olmaması,

Sovyet işgalini, yabancı orduların Afgan halkını boyunduruk altına almaya, dinleri ve toplumlarını yok etmeye yönelik, defalarca yapılan girişimlerden bir yenisi olarak değerlendiren Afgan halkının on yıl süren özgürlük savaşı, yaklaşık 1,5 milyon Afganlının ölümü sonrasında başladığı gibi bitmiş, ancak ülkeyi yeni bir kargaşanın içine sürüklemiştir.²²⁵

2.8.2. Komünist Rejimin Sonu ve İç Savaş

Sovyet işgali sona ermeden kısa bir süre öncesi Kabil'de, Sovyet birliklerinin çekilmesi sonrasında İslami örgütlerin Kabil'i işgal edeceği ve Necibullah rejiminin düşeceği endişesi hakimdi. Bu nedenle Kabil'deki elçilikler boşaltılmaya başlamıştı.

²²³BÖRKLÜ, Meşkure Yılmaz, “Tarihsel Boyutu İçinde Afganistan'daki Gelişmeler ve Türk-Afgan İlişkileri” *Avrasya Dosyası*, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4, s.89.

²²⁴OĞUZ, a.g.e., s.148-150.

²²⁵RAŞİD, a.g.e., s.21.

Ancak beklenenin aksine, Sovyet ordusunu geri çekilmesinin üzerinden 6 ay geçtiği halde tek bir büyük kenti bile İslami direniş örgütlerinin eline geçmemiştir. Bu durumun nedenleri olarak ise Afganistan'ı terk etmeyen Sovyet danışmanlarının etkisi ve Necibullah yönetimine Sovyet yardımlarının devam etmesi gösteriliyordu.²²⁶ Yönetimin ayakta kalmasının diğeri bir nedeni de, Necibullah'ın çatışmalardan yılmış olan Afgan halkının ulusçu duygularını ustaca kullanması ve İslami direniş gurupları arasında bir ortak görüşün sağlanamaması, bu gurupların din ve kabile çizgileriyle birbirlerinden ayrılmalarıydı. Kabil yönetimi bu ortamda, ABD ve Pakistan başta olmak üzere, birçok devletin desteğine karşın, İslami direnişçileri ülkenin birçok yerinde mağlup etti.²²⁷

Sovyetler, Afganistan'daki son birliklerini geri çekerken, İslami direniş örgütleri de Pakistan'da yeni bir hükümet kurmuştur. Yeni kurulan yönetimde Müceddidi Devlet Başkanı, Sayyaf Başbakan, Hikmetyar Dışişleri Bakanı olmuş, ılımlı ve batı yanlısı Müceddidi'nin Devlet Başkanlığına seçilmesi dünyada olumlu karşılanmıştır. Yeni hükümetin Şiileri ve Türkleri temsil etmemesi, ulusal bir nitelik taşıması yanında, ömrünün de kısa olacağını gösteriyordu.²²⁸

Ülkenin her tarafında yayılan bağımsızlık hareketleri ve ayrılıkçı eylemler nedeniyle kendi sorunlarıyla ilgilenen Sovyetler ve Amerika'nın 13 Eylül 1991'de Afganistan'a silah ve askeri yardımı durdurma anlaşması, Kabil'deki yönetimin sonunun geldiğini işaret ediyordu.²²⁹

Sovyet ordusu Afganistan'dan çekilmesine rağmen, İslami direniş gurupları arasında strateji oluşturmada yaşanan sorunlar ve kopukluklar, birbiriyle işbirliği yapamamaları, birçok konuda fikir ayrılıklarına düşmelerinin yanında, Sovyetlerden gelen destekle, Kabil'deki Necibullah yönetimi 1992 yılına kadar iktidarını devam ettirmiştir. Kabil hükümetinin sonu görüldüğünde ise Abdürreşid Dostum ve İsmail Han gibi güçlü bölgesel aşiret liderleri iktidardan uzaklaşarak, İslami direnişçilere yaklaşmıştır.²³⁰

²²⁶OĞUZ, a.g.e., s.221-222.

²²⁷SANDER, a.g.e., s.507 ; SARAY, **Atatürk ve Türk Dünyası**, a.g.e., s. 165.

²²⁸OĞUZ, a.g.e., s 225-227.

²²⁹OĞUZ, a.g.e., s.233.

²³⁰ÜLGER, a.g.m., s. 99-100.

Birbirleriyle mücadele eden gurupların anlaşarak Kabil'e doğru harekete geçmeleri üzerine başkan Necibullah istifa etmek zorunda kalmıştır. Başkente ilerleyen Şah Mesut'un birlikleri Kabil'de 28 Nisan 1992'de iktidarı tam olarak ele geçirip, 14 yıllık Sovyet destekli yönetimi devirdiklerinde, 1979 yılından bu yana 2 milyon Afganlı ölmüş ve 6 milyonu ülkeyi terk ederek mülteci durumuna düşmüş bulunuyordu. 28 Nisan'dan hemen sonra ılımlı güçlerle İslami köktendinciler arasında iktidar mücadelesi başlamıştır.²³¹

Afganistan'daki komünist rejimin devrilmesi ve Tacik komutan Ahmet Şah Mesud'un başkent Kabil'i işgal etmesi sonrasında, Peşaver'deki örgüt liderleri ve hükümet üyeleri de Kabil'e gelmiştir. Devlet Başkanı Müceddidi'nin, Peşaver'de varılan anlaşmanın aksine iki ay değil, iki yıl iktidarda kalacağını açıklaması, Gulbettin Hikmetyar'ın Müceddidi yönetimini tanımadığını belirterek lideri olduğu Hizbi İslami güçleri ile başkent Kabil'i roket ateşine tutmasına yol açmıştır. Böylece ülkeyi kan gölüne çevirecek olan iç savaş başlamıştı.²³²

Pakistan'da İslami örgüt liderlerinin vardıkları anlaşmaya göre, geçici hükümet yerine, Cumhurbaşkanlığını Burhaneddin Rabbani, Başbakanlığını Gulbettin Hikmetyar ve Savunma Bakanlığını da Ahmet Şah Mesut'un yaptığı BM destekli Afganistan İslam devleti kurulmuştur.²³³ Ancak, Hikmetyar Başbakanlığı kabul etmeyerek, başkente saldırılarını sürdürmüş, Şii Hizbi Vahdet örgütü lideri Abdul Ali Mazari'nin de hükümetin aleyhine dönmesiyle ülke yeniden karışmıştır. Dostum'un Hizbi Vahdet tarafında çatışmalara katılmasıyla, 1993 yılı, hükümet taraftarı Ahmet Şah Mesut ile Hikmetyar, Ali Mazari ve Dostum kuvvetlerinin çatışmalarıyla geçmiştir. Kurulan yeni Afgan yönetimi ve hükümeti kısa sürede fikir ayrılıkları nedeniyle işlemez hale gelmiş tüm ülkede çatışmalar başlamıştır. Peştunlar ve Taciklerin karşılıklı kutupları oluşturduğu bu mücadelenin temelinde tarihi eskilere dayanan etnik iktidar çekişmesinin yanında gurupların menfaat çekişmesi de vardır. Özbek General Abdürrašid Dostum haricinde, tüm guruplar ülkede şeriata dayalı bir yönetim konusunda hemfikir idiler. Ancak şeriat kavramının yorumunda bazı farklılıklar olduğu bilinmektedir. En azından Şii Guruplar İran örneğini

²³¹SANDER, a.g.e., s.507,508

²³²OĞUZ, a.g.e., s.236-238.

²³³ESMER, a.g.m., s.35.

benimsemekteydiler. Dostum'un lideri olduğu Cümbüş-ü İslami ise Özbek milliyetçiliğini temel almasının yanında, Kabil'de tüm etnik gurupların temsil edildiği demokratik bir yönetimi savunuyordu. Bu mücadelede Pakistan, Peştun Gulbettin Hikmetyar'ı, İran, Şii Hazaralar'ın Hizbi Vahdet örgütünü ve Özbekistan ise Abdürraşid Dostum'u desteklemekteydi.²³⁴

Sovyet ordusunun ayrılması sonrasında ülkede başlayan iç savaşta beş büyük etnik grubun mücadelesi vardır: Tacik, Özbek, Hazara, Türkmen ve Peştunlar. Bu gurupların hepsinin, ülke dışında kardeşi ve destekçisi vardır: Peştunlar, Pakistan; Özbekler Özbekistan; Türkmenler, Türkmenistan; Tacikler, Tacikistan; Hazaralar ise İran desteklidir. Zaman zaman diğer dört gurup tarihsel düşmanları, Peştunlar'a karşı birleşmiş ve genel anlamda onları güneye doğru yeniden sürmüşlerdir.²³⁵

Binlerce insanın öldüğü veya ülkeyi terk etmesine neden olan iç çatışmalar, başkentte on yıllık Sovyet iktidarında bile görülmeyen bir yıkım yapmıştır. Afganistan'da çatışmalar devam ederken, BM, 1993 Aralık ayında aldığı bir kararla, Mahmut Mestiri'yi barış görüşmeleri yapması için Afganistan'a göndermiştir. Mestiri, geçici bir hükümet kurulması ve seçime gidilmesi esasına dayalı görüşmelerde, Rabbani'yi istifaya bir türlü razı edememiştir. Son olarak 1995 başlarında ortaya atılan yeni BM planı tüm taraflarca olumlu karşılanmış, ancak bu sefer de ülkede başka bir tehlike ortaya çıkmıştır. Eylül 1994'de ortaya çıkan ve kısa sürede güneyde birçok ili ele geçiren Taliban adındaki bir gurup militan, Kabil önlerine kadar ilerlemiştir. Cumhurbaşkanı Rabbani'nin isteğiyle Taliban'ın da barış görüşmelerine dahil edilmesi için bu guruba temsilci gönderilmiş, ancak Taliban, kayıtsız şartsız Kabil'in kendilerine verilemesini isteyerek, bu teklifi kabul etmemiştir. Afganistan'daki çalışmalarından başarılı olamayan Mestiri 1996 Mayıs'ında istifa etmiştir.²³⁶

1994 yılında güney kenti Kandahar'da ayaklanarak bu şehri ele geçiren Taliban grubu büyük bir direnişle karşılaşmadan Peştun bölgelerinden başlayarak

²³⁴ÜLGER, a.g.m., s. 100-102; OĞUZ, a.g.e., s.239-241.

²³⁵Bilindiği üzer Peştunlar geçmişte, Peştun Afgan hanları zamanında kuzeye muhacir olarak taşınmış ve diğer etnik gurupların elindeki verimli topraklara yerleştirilmiştir, KOCAOĞLU, a.g.m. s.306-307.

²³⁶OĞUZ, a.g.e., s.247-249.

kısa sürede tüm ülkeyi ele geçirmeye girişmişlerdir. Tacik Devlet Başkanı Rabbani, Taliban'ın hızlı ilerlemesini ülkede iktidar için çatışan guruplardan, Peştun lider Hikmetyar'ın zor duruma düşmesine yarayacak bir gelişme olarak değerlendirirken, Hikmetyar rakiplerine karşı kendisine Peştun bir yandaş bulduğu kanısındaydı.²³⁷ Tüm beklentilerin aksine Taliban ilk olarak Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslami denetimindeki bölgelere saldırmış ve Kandahar'ı ele geçirmiş, Ocak 1995'de Gazne bölgesini almış, Şubat ayında Hizb-i İslami'nin tüm mevzilerini ele geçirmiştir. Daha sonra İran sınırına doğru ilerleyerek Herat'ı almış, 1996 Eylül'üne kadar, diğer rakip güçleri bertaraf ederek Kabil'i kuşatmıştır. Rabbani hükümeti çekilince başkente giren Taliban ülkenin en büyük gücü haline gelmiştir. Eylül 1996'da Kabil'i ele geçiren Taliban ilk iş olarak 1992 yılından beri Kabil'de BM korumasında yaşayan, eski Cumhurbaşkanı Necibullah'ı asmıştır.²³⁸

Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesi ülkede süren iç savaşı etkilememiş, şiddetli çatışmalar başkent dahil birçok bölgede devam etmiştir. Yaşanan iç savaşın bundan sonraki safhasında en önemli gelişme ise Hikmetyar'ın geri plana çekilmesidir. Burhanettin Rabbani-Gulbettin Hikmetyar arasında süren Tacik-Peştun eksenli çatışmalar, Taliban'ın ortaya çıkışıyla, Hikmetyar'ın etkinliğini kaybederek Pakistan'a oradan da İran'a gitmesi sonrası, Rabbani-Taliban mücadelesi olarak devam etmiştir.²³⁹

²³⁷ÜLGER, a.g.m., s. 103.

²³⁸ATAY, a.g.m., s. 20-22.

²³⁹ÜLGER, a.g.m., s. 105-106.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

11 EYLÜL OLAYI VE ABD’NİN AFGANİSTAN’A MÜDAHALESİ

3.1. 11 Eylül Saldırısına Giden Süreç ve Orta Asya’da Köktendinciliğin Yükselişi

İslamın siyasi yönü yani siyasal İslam, dünya gündemine 1948 yılında Ortadoğu’da Arap-İsrail çatışmasıyla girerken, siyasal İslam’ı yükselten asıl önemli gelişme olarak, Sovyetlerin İran devrimi sonrasında Afganistan’a girmesi kabul edilmektedir. ABD’nin Afganistan’daki Sovyet işgaline karşı örgütlediği İslami direniş gurupları sayesinde bu ülkede oluşan savaşı köktendinci militanlar, işgal sonrası dönemde tüm dünyaya dağıldığı gibi, Ortadoğu’da etkin olan, Hizbullah gibi bazı örgütleri de kontrolüne alarak, terörizmi Güneydoğu Asya’ya yaymaya başlamıştır. Amerikan Teröre Karşı Koyma Grubu Başkanı Michael A. Sheehan’a göre, yakın zamanda örgütlenme anlayışını değiştirerek uluslararası bir yapıya bürünen terörizmin kaynağının, Ortadoğu’dan Güney Asya’ya kaymasının sebebi, Sovyet işgali esnasında ve işgali takip eden iç savaş yıllarında Afganistan’da yaşanan çatışmaların, bu ülkedeki hükümeti ve sivil toplumu, dolayısıyla tüm devlet yapısını ve otoritesini tamamen yok etmesidir.²⁴⁰ Tüm dünya kamuoyunda oluşan ortak görüş de bu doğrultudadır: Sovyet işgaliyle başlayan ve günümüze kadar geçen süreçte Afganistan’da yaşanan ideolojik, ekonomik, etnik ve dini temelli çatışmalar, bölgesel ve küresel dengeyi bozmuştur.

3.1.1. Orta Asya ve Afganistan’da Din Nasıl Öne Çıktı?

Orta Asya ile güney sınırını oluşturan Afganistan bölgesi, İran, Türk ve Hint kültürlerinin birbirine temas ettiği, tarihi ve kültürel kırılma alanıdır. Müslümanlığın bu bölgelere yayılması sonrasında bu üç tarihi ve jeokültürel hat, İslam

²⁴⁰SHEEHAN, Michael A., “Sheehan Testimony on Counterterrorism and South Asia”, US Department of State, International Information Programs, Washington File, 17 Temmuz 2000’den aktaran; KONİ, Hasan, “ABD’nin İslam Politikası”, *Avrasya Dosyası*, Yaz 2000, Cilt 6 Sayı 2, s.6,7.

Medeniyeti'nin merkezi halini almıştır. XV. ve XVI. yüzyılda yükselen Avrasya İslam Medeniyeti bu bölgeyi sömürgeci mücadelenin dayanışma alanı yapmış, Osmanlı-Orta Asya havzasında Türkçülük öne çıkarken, Osmanlı-Hint havzasında İslamcılık yükselmiştir. XIX yüzyılda Rusların güneye, İngilizlerin ise Hindistan'dan kuzeye ilerlemek için giriştikleri ve “*Büyük Oyun*” adı verilen süreçte, Orta Asya ve Afganistan bölgesi tersine bir sürece girerek sömürgeciliğin baskısında kültürel, ekonomik ve demografik gerileme yaşamıştır. Soğuk Savaş sonrasında yaşanan değişimler ile tekrar özgürleşen bölge ülkeleri, yeniden bir diriliş ve dönüşüm sürecine girmişlerdir. Sovyet sisteminin çöküşünün bölgede yarattığı hızlı dönüşüm, ekonomik ve siyasi alanlarda etkili olmakla birlikte, kültürel dönüşüm de bölgede kimlikler üzerine önemli etki yapmıştır. Toplumlarda farklılık ve aidiyet hissi artmış, dini, dil temelli, ulusal ve etnik kimlikler değişik düzlemlerde etkili olmaya başlamıştır. Uyguladığı ateist eğitim politikası ile Orta Asya'da bütünleştirici etki yapabilecek kimlikleri pasifize eden Sovyet yönetimi sonrasında Orta Asya'da, din gibi bütünleştirici reel kimliklerin etkisini artırması için uygun bir ortam oluşmuştur.²⁴¹

Soğuk savaş yıllarında SSCB'nin güneye, kenar kuşak ülkeleri olarak adlandırılan ülkelere komünizmi yayma çabaları vardır. Bu tehlike karşısında ABD'nin Vietnam'a doğrudan askeri müdahalesi dahi olmuştur.²⁴² Özellikle 1970'li yılların sonunda Sovyet yayılma çabalarının daha çok Afganistan ve Türkiye üzerinde hissedilmesi üzerine, bu girişime bir tampon oluşturmak adına, Batı'nın İran'daki İslami rejimi desteklediği de bilinmektedir. Diğer yandan Afganistan'da Ruslar'a karşı yerel direniş grupları birlikte hareket edilmesi, Sovyet yayılmasına karşı güneyde oluşturulmaya çalışılan “*Yeşil Kuşağın*” somut göstergeleridir. Afganistan'da yaşanan İslami gruplarla Ruslar arasındaki, aslında Doğu-Batı blokları arasındaki savaş, İslami direnişçi olarak anılan yerel savaşçı grupların etkinliğini artıran ve ülkede dini ön plana çıkaran bir etki yaratmıştır.²⁴³

Necibullah, Kabil'i işgal eden Taliban tarafından asılmadan önce verdiği son beyanatta, “*ABD ve uygar dünya Afganistan'la birlikte köktendinciliğe karşı ortak*

²⁴¹DAVUTOĞLU, a.g.e. s. 459-466.

²⁴²DAVUTOĞLU, a.g.e., s. 471.

²⁴³KOCAOĞLU, a.g.m., s.302.

mücadele etmelidir, eğer Afganistan yenilir ve köktendinciliğin merkezi haline gelirse o zaman Orta Asya devletlerini kaybedersiniz” dediği bilinmektedir. Gerçekten de 1999 yılına gelindiğinde, Kafkasya’da Çeçenler, Orta Asya ve Afganistan’da ise Taliban, Usame Bin Ladin ve Tahir Yoldaşev liderliğindeki Özbekistan İslami Cihad Hareketi, bölgelerinde faaliyetlerini çok ileri seviyelere getirmişti. İslami şuralar dahi toplayan bu grupların hedefinin Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan’ı içine alacak “Orta Asya Şariat Devleti” kurmak olduğu iddia edilmekteydi.²⁴⁴

Orta Asya’nın önemli aktörü Ruslar, Orta Asya’da İslami tehlikenin yayıldığına farkındaydı. Bu dönemde Rusya’nın hazırladığı “İslam Aşırıcılığı ve Rusya’nın Çıkarları” adlı rapor, dünyadaki ve Orta Asya’daki İslamcı faaliyetleri irdeleyerek, izlenecek politikalar, alınacak tedbirleri sıralıyor, aynı zamanda izlenecek politikayla, ABD ve Avrupa’nın, Orta Asya’da yayılan İslamcı tehlikeyle korkutularak pasifize edilmesini öngörüyordu: Doksanlı yılların başında ağırlıklı olarak Ortadoğu petrolü ile ilgilenen ABD politikası sayesinde, Orta Asya’da rahat hareket alanı bulan Ruslar, Özbekistan ve Kırgızistan’a, büyüyen İslami terörist eylemler ve güneyden kendisine gelebilecek köktendinci tehdit nedeniyle işbirliği için baskı yaparken, batı ülkelerine ve ABD’ye, “Ortak tehdidi engellemeye çalışıyorum” mesajı veriyordu. Bu politika kapsamında Ruslar’ın Özbekistan’ı Afganistan’a saldırtmak veya Özbekler’den üs elde etmek, bu sayede Afganistan’ı kontrol etmek istediği söylenebilir.²⁴⁵

Orta Asya’daki İslamcı gelişme, yeni Türk devletlerini enerji kaynakları açısından kendisine rakip gören İran ve Orta Asya’da bir İslam devleti hayal eden Suudiler tarafından da desteklenmekteydi. Bölgede etkin olan bu aktörlerin ortak düşüncesi, bölgeye ABD’nin girmesine engel olmaktı. Ancak 11 Eylül saldırısı sonrası ABD Orta Asya’ya girmiş ve dengeler alt üst olmuştur.²⁴⁶

²⁴⁴ÜLKÜ, a.g.e., s.94-98.

²⁴⁵ÜLKÜ, a.g.e., s.49-53, 99-100.

²⁴⁶ÜLKÜ, a.g.e., s.101-102.

3.1.2. ABD'nin Afganistan Politikası ve Arap Afganlar

2. Dünya savaşı sonrası soğuk savaş döneminde ABD'nin Sovyetler'e karşı politikalarının merkezini Doğu Avrupa oluşturmuştur. Sovyetler'in etki alanını bu bölgede sınırlandırmayı hedefleyen politikaların da etkisiyle, büyük Sovyetler batısından başlayan gelişmeler sonucunda dağılmaya kadar gitmiştir. Bu dönemde ABD politikaları içerisinde, Sovyetler'e karşı Orta Asya'da bir faaliyet öngörülmemiştir. Afganistan coğrafyasını da kapsayan Orta Asya, ABD gündemine ilk defa Sovyetler'in Afganistan'ı işgali ile ciddi olarak girmiştir. Bu dönemde İslamın, komünizmin yayılmasını kalkan olabileceği, görüşüne dayanan “Yeşil Kuşak” projesi uygulamaya sokulmuştur.²⁴⁷ Bu dönemde ABD'nin Afganistan ve yakın bölgesinde İslami hareket oluşturma gayretleri, Sovyetler'in çöküşüne etki etmediği gibi, bu politikanın tüm dünyada sorun haline gelen radikal İslamın ve 11 Eylül saldırısını gerçekleştiren terörist zihniyetin temellerinin atıldığı bir girişim olduğu açığa çıkmıştır.²⁴⁸

ABD'nin son 25 yıldaki Afganistan politikası üç farklı özellik göstermiştir: Sovyet işgali esnasında İslami direnişçilerle aynı safta yer alırken, Sovyetler'in çekilmesi sonrası Taliban'a destek verilmiştir. ABD'nin Taliban'a desteğinde gözden kaçırılmaması gereken konu, Türkmen petrol ve gazını Afganistan ve Pakistan üzerinden güneye indirme planları için ülkede en kısa zamanda düzeni sağlayacak güç olarak Taliban'ın görülmesidir. ABD'nin iç çatışmalar dönemindeki bu tercihi 11 Eylül dahil, ileride yaşanacak olaylara yön vermiştir. Sonraki dönemde, Taliban taraftarı politikasına eleştiriler ve sivil toplum baskısı sonrasında ABD, politika değişikliği ile Taliban'ı ve onun desteklediği Usame Bin Ladin'i düşman kabul etmiştir.²⁴⁹

Sovyetler'e karşı İslami direnişçileri yönlendiren ABD, 1986 yılından itibaren savaşın seyrini değiştirecek üç önemli karar almıştır: Bu kararlardan ilki, direnişçilere Stinger²⁵⁰ yardımı, ikincisi, Amerikalı uzmanların İslami direnişçileri

²⁴⁷ERHAN, Çağrı, “ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Güz 2004, Cilt 1, Sayı 3, s.124-128.

²⁴⁸KLOBY, Jerry, **Küreselleşme Sefaleti**, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.352.

²⁴⁹KOCAOĞLU, a.g.m., s.309.

²⁵⁰Stinger, ısıya karşı hassas güdümlü sistemi sayesinde, uçaklara karşı çok etkili olan, portatif bir hava

eğitmesi, üçüncü ve en önemlisi ise tüm dünyadan köktendinci Müslüman savaşçıların Afganistan'a getirilerek, Sovyetler'e karşı savaşa sokulmasıdır. Özellikle son madde ile ABD tüm Müslümanların Sovyetler'e karşı kendileri ile birlikte mücadele ettiğini göstermeyi düşünmüştür. Alınan bu karar kapsamında, 1992 yılına kadar 43 ayrı ülkeden 35 bin kadar köktendinci Müslümanın, İslami direnişçilere dahil edildiği tahmin edilmektedir. Pakistan-Afganistan sınır bölgesinde eğitilen bu savaşçılar kısa sürede birbiriyle kaynaşmış etkili bir grup haline gelmiştir. Afgan savaşındaki başarıları sonrası, aynı fedakârlıkla, çabayla ve kanlarıyla İslam için zaferler kazanabileceklerine inanan, “*Arap Afganlar*” olarak nitelendirilen bu köktendinci militanlardan birisi de, tüm dünyadan Afganistan'a gelen savaşçıları karşılayıp, sınırda kurduğu kampta barındıran ve yönlendiren Usame Bin Ladin'dir.²⁵¹

ABD'nin Sovyet işgali sırasında İslami direniş guruplarına destek verme politikası sonucunda ortaya çıkan, Usame Bin Ladin ve El Kaide Örgütü'nün Batı'dan yapılan büyük miktarlardaki silah ve para desteğiyle başarılı olması ve Sovyet ordularının Afganistan'dan çekilmesiyle, değişik ülkelerden Afganistan'a gelen binlerce Arap Afgan bu ülkede kalmıştır. Sonraki yıllarda, Çeçenistan, Bosna, Somali ve Sudan'da ortaya çıkarak çatışmalara giren bu savaşçıların kontrolsüz kalması sonucunda, İslami direniş örgütleri terör örgütlerine dönüşmüştür. 11 Eylül terörünü yapanlar bu süreçte ortaya çıkmıştır.²⁵²

1990'ların ortasından itibaren başta ABD'nin ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski olmak üzere, birçok uzman ABD'nin hayati önemi olan petrol ve doğalgaz zengini Orta Asya bölgesinde kontrolü ele geçirmesi gerektiği dile getirilmeye başlamıştır. Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının kontrolünün sağlanması ve uluslararası pazara çıkartılması amacına yönelik ABD, bu doğrultuda en ucuz maliyeti olan, Afganistan-Pakistan üzerinden Hint Okyanusu'na çıkışı bir alternatif olarak değerlendirmiştir. Ancak bu güzergâhın gerçekleşebilmesi için, özellikle Afganistan'da istikrarlı bir yönetimin bulunması ve diğer bölge ülkelerinin,

savunma füzesidir.

²⁵¹RAŞİD, a.g.e., s.212-215.

²⁵²KONİ, Hasan, a.g.m., s.7; KONGAR, Emre, <http://www.ntvmsnbc.com/news/245912.asp>, (12.11.2005).

başta radikal İslami terör olmak üzere, riskli durumundan kurtulması gerekiyordu. Tüm bu amaçlara ulaşmak ise uzaktan politikalarla değil bizzat askeri güçlerle bölgede bulunmakla sağlanabilirdi. İşte ABD askeri gücünü Orta Asya ve Afganistan bölgesine çıkarma fırsatını 11 Eylül ile bulmuştur.²⁵³

Sovyet işgali başlar başlamaz, gönüllülerle birlikte Afganistan'a savaşmaya gelen ve Peşaver'de ABD desteğiyle, önce “*Taraftarlar Evi*” adlı bir örgütü, daha sonra 1989 yılında El Kaide Örgütü'nü kurduğu bilinen Usame Bin Ladin, bu yıllarda birçok direniş kampını kontrol etmiş, silah ve personel desteği vermiştir. 1999 Ağustos'ta Kenya ve Tanzanya'daki ABD Büyükelçilikleri'nin bombalanması olayı sonrasında, ABD tarafından, bu olayların ve kendilerine karşı küresel bir gizli ittifakın baş sorumlusu olarak gösterilen Bin Ladin, gerçekten bu saldırıların tek sorumlusu olduğu hala tam olarak ispatlanmamıştır. ABD bu suçlamayı yaparken, organize ettiği Afgan Cihadi'nin dünyada onlarca aşırı hareketi doğurduğu ve bu örgütlerin hem ABD hem de kendi ülke yönetimlerine düşmanlık yapar hale geldiği gerçeğini gözden kaçırmaktadır. Diğer yandan, Usame Bin Ladin, birçok örgüt ile irtibatla olsa da, ABD'nin iddia ettiği gibi, tüm bu saldırıları yönetebilecek yeterliliğe ve etkinliğe sahip bir kişi olmadığı kanaati vardır. Parasal kaynak sağlama açısından değil, ancak terör eylemlerinin organizasyonu açısından tek sorumlu olmasının pek mümkün olmadığı değerlendirilmektedir.²⁵⁴

3.1.3. Afganistan'da İslam ve Taliban

Afganistan'da İslam, etnik kökeni ne olursa olsun, Afgan halkının günlük hayatının merkezindedir. Yıllarca Komünizm-İslam mücadelesine sahne olan ülkede, zengin, fakir, komünist, köktendinci fark etmeden, herkesin aynı özenle İslamın gereklerini yerine getirdiği görülür. Din, bu ülkedeki etnik çeşitliliği birbirine yaklaştıran en önemli motiftir. Afgan halkının büyük bölümü, dört Sünni mezhepten biri olan Hanefiliği benimsemiştir.²⁵⁵ Azınlık din ve mezhepler çok yaygın değildir. Şii inancı, ülkedeki diğer etnik guruplar içerisinde az da olsa görülürken, daha çok

²⁵³ERHAN, “ABD nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri”, a.g.m., s.128-133.

²⁵⁴RAŞİD, a.g.e., s.217-223; KONİ, Hasan, a.g.m., s.7.

²⁵⁵IX. yy.'da ortaya çıkan bu mezheplerin diğer üçü, Maliki, Şafi ve Hanbeli'lidir, RAŞİD, a.g.e., s.135.

Hazaralar arasında yaygındır. Emanullah Han zamanında, medeni hukukun uygulanmaya başlandığı 1925 yılına kadar, ülkede şeriat kurallarının uygulanması, yüzyıllar içinde İslamın Afganistan'da derin köklerinin oluşmasına neden olsa da, geleneksel kuralların ağır bastığı, uygulamaları katı olmayan, devletin merkezi otoritesinden ziyade, dini konuları yerel din alimlerine, cemaat ve aşiretlere bırakan bir anlayışa sahip, Hanefiliğin ülkede yaygın olması, Afganistan'da, esnek ve anlayışlı bir inanç sisteminin oluşmasını sağlamıştır.²⁵⁶

Afganistan'da, İslamın ılımlı yaşanmasına, katkısı olan başka bir faktör ise otoriteye, entelektüelliğe, hukuka ve mollalara karşı çok eski bir tepkiyi ifade eden Sufizmin, ülkede yaygın olmasıdır. Nakşibendilik ve Kadirilik, Sovyetler'e karşı savaşta halkı bir araya getiren en önemli Sufi tarikatlarıdır. Nakşibendilik, Sibgetullah Müceddidi Ailesi'nin liderliğinde, ülkede örgütlenen köktendinci direniş guruplarının en önemli rakiplerinden birisi olmuştur. Diğer önemli sufi tarikatı, Kadiriliğin lideri Pir Seyid Ahmet Geylani'dir. Bu iki tarikat ılımlı İslamdan yanadır. Afganistan'da muhafazakâr partilerin ve Sufilerin karşısında, Abdulresul Sayyaf'ın liderliğinde ve Suudi'lerin desteğinde örgütlenen, Vahabiler²⁵⁷ bulunmaktadır. Suudiler'in büyük yardımlarına rağmen, Bin Ladin dahil, Vahabi Araplar, Peştunlar arasında etkinlik kazanamamışlardır. Sovyet savaşı ve iç savaş sırasında, dış ülkelerden gelen silah ve para yardımları, muhafazakâr, Sufi veya vahabi yanlısı örgütlerden ziyade, Gulbettin Hikmetyar'ın liderliğindeki köktendinci Hizbi İslami'ye akmıştır. Yüzyıllar öncesindeki İslami yaşantıya özenen ve o düzeni yeniden kurmayı hayal eden köktendinci guruplar, Afganistan'da bu amaçlarına hizmet eden, Cemaati İslami ve Hizbi İslami gibi iyi teşkilatlanmış eğitimli örgütler kurmuşlardır.²⁵⁸

İç savaşın tüm hızıyla devam ettiği ve ülkenin her yanının farklı guruplarca kontrol edildiği, 1994 yılına gelindiğinde, Güney Afganistan ve Kandahar'daki Peştunlar, aşiret yapısı, ekonomik sorunlar ve liderlik mücadelesi nedeniyle

²⁵⁶RAŞİD, a.g.e., s.133-136.

²⁵⁷İbni Teymiye'nin fikir babası olduğu, Muhammed bin Abdilvehhab'ın koyduğu doktrin çerçevesinde gelişen, esasları bakımından katı ve kesin kurullarla İslamı yaşayan Hanbeli'liğin yeni bir yorumu olan, ancak yine de dinde aklı dışlayan, fikir hürriyetini rededen, hoşgörüden uzak özelliğiyle, daima gericiliğin kaynağı olan, Osmanlı döneminde yönetime karşı bir isyan örgütleyerek, siyasi bir boyut da kazanan, dini bir akımdır., ECER, Ahmet, Vehbi, **Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri**, ASAM Yay. No 16, Ankara, 2001, s.245-247.

²⁵⁸RAŞİD, a.g.e., s.138-140.

birbirleriyle savaşa girmişlerdi. Diğer yandan bu durum, güneydeki karlı ticareti ve kaçakçılığı da sekteye uğratiyordu. Kuvetta ve Kandahar'daki medreselerde çalışan, Molla Ömer ve Molla Hasan gibi ileride Taliban örgütünde etkin olacak kişilerin de bulunduğu medrese mollaları ve dini guruplar, güneydeki çatışmalara ve karışıklığa bir çözüm bulmak adına, Taliban'ın ilan edilmiş hedeflerini yani "Barışı getirmek, halkı silahsızlandırmak, şeriatı uygulamak ve Afganistan'ın büyüklüğü ile İslami karakterini savunmak" şeklinde belirlenen bir ortak gündemde buluşarak, kontrolü ele almışlardır. Bu gurupların büyük kısmı medreselerde çalıştıkları için kendilerine Talib ismini seçmişlerdi.²⁵⁹ Taliban üyeleri kendilerini yolundan sapmış bir gerilla savaşının, yanlış işleyen bir toplumsal sistemin ve aşırılıklarla çürümüşlük yüzünden tehlikeye düşmüş İslami hayat tarzının düzelticileri ve arılaştırıcıları olarak ilan etmişlerdi.²⁶⁰ Afganistan'da kardeş kavgalarını sonlandıracaklarını, ülkede barış huzur ve adaleti getireceklerini iddia eden Taliban, ülkede savaşan birçok gurup gibi şeriat yönetimini esas alıyordu.²⁶¹

Taliban'ın Güney Afganistan'da ortaya çıkmasının nedenlerine bakıldığında ise çok ilginç ayrıntılar ortaya çıkmaktadır: Sovyet savaşında ve iç savaş yıllarında yokluk içinde yaşayan Kandaharlılar'ın çoğu Dürrani Peştunları idiler. Dürrani Peştunları ve güneydeki Kandahar şehri sakinleri, İslami direnişçileri silahlandıran ve finanse eden batı yardımlarından, ülkenin doğusu ve Kabil çevresindeki Gılzay Peştunları'ndan yani Hikmetyar ve onun Hizb-i İslami taraftarlarından çok daha az faydalanmışlardı, çünkü batı yardımları (Peştunistan sorunu nedeniyle) Dürraniler'e daima şüphyle yaklaşan Pakistan tarafından dağıtılıyordu. Savaş döneminde Peşever'de bulunan ve Pakistan'ın tanıdığı 7 ayrı İslami direniş örgütü arasında Dürrani Peştunu olan bir lider bulunmaması da bu gurubun geri planda kaldığını göstermekteydi. Aslında Taliban hareketi, Dürrani-Gılzay etnik çekişmesinden başka bir şey değildi.²⁶²

²⁵⁹Arapça, "Dini öğrenci" anlamına gelmektedir, SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.2.

²⁶⁰RAŞİD, a.g.e., s.32-35; ATAY, a.g.m.,s. 20-22.

²⁶¹ÜLGER, a.g.m., s. 103; Arkasında Pakistan'daki Cemiyet-i İslami ve Cemaat-ı Ulema-i İslami gibi önemli kuruluşlar bulunan örgüt kendi içinde 3 ana koldan oluşmaktaydı; Molla Ömer'in başında olduğu güney kolu, Dürrani Kandahar kolu ve Pakistan'daki medreselerden gelen koldur., ATAY, a.g.m.,s. 20-22.

²⁶²RAŞİD, a.g.e., s.27-28.

Peştunlar'dan oluşan ve Peştun milliyetçiliğini aşırı şekilde harekete geçiren Taliban, geleneksel İslami değerler, toplumsal yapı ve mevcut devlet yapısı ile uyumu kabul etmeyen, köktendinciliğin yeni bir örneğini, İslamiyetin ve şeriatın aşırı bir yorumunu temsil ediyordu. Bu görüşleri doğrultusunda kontrolü ele geçirdikleri her yerde kız okullarını kapatıyor, kadınların evden çıkışlarına kısıtlama getiriyor, müzik, televizyon, kâğıt oyunları, uçurtma dahi yasaklanıyordu.²⁶³ Bu görüşleri ile Taliban, Afganistan'da bilinen hiçbir İslami akım veya ideolojiye yakın olmayıp, Pakistan'da yaygın Deobandilik'in bir kolu sayılmaktadır.²⁶⁴ Ayrıca Taliban'ın manevi altyapısını ve dini anlayışını şekillendiren başka bir etken de, Peştun Aşiret anlayışı, Peştunveli'dir.²⁶⁵

Taliban örgütü, Molla Ömer başkanlığında, toplam 10 kişiden oluşan, idare meclisi veya yüksek şura olarak bilinen heyet tarafından yönetiliyordu. En yüksek karar organı olan yüksek şuraya iki komite bağlıydı: Kabil Şurası (hükümet) ve askeri şura. Taliban'ın Afgan halkına barışı getirme açısından bir umut ışığı olmasının nedenlerinden birisi, hemen hemen ülkedeki tüm örgüt liderlerinin kişiselleşmiş idare anlayışı karşısında, Taliban örgütünün tek bir kişinin hâkimiyeti yerine kolektif bir siyasi irade göstermesidir. Ancak onlar da bu usulü zamanla terk ederek, Molla Ömer'in merkezi ve gizli olarak aldığı kararlarla yönetilecektir.²⁶⁶

Afganistan'da çok kısa bir sürede yönetimi ele geçiren Taliban'ın

²⁶³RAŞİD, a.g.e., s.2,3.

²⁶⁴Deobandilik, 19. yy. ortalarında, Hindistan'da hayatta kalma mücadelesi veren Müslüman toplumda, reformlar yapmak ve onları birleştirmek amacıyla oluşmuş, gerici değil reformcu bir hareket olarak ortaya çıkmıştır, RAŞİD, a.g.e., s.143; Deobandiliğin farklı bir temsilcisi olan Taliban'ın ortaya çıkışına zemin oluşturan gelişmeleri, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar götürmek mümkündür. Bu tarihlerde İngiliz sömürgesinden ve baskısından kurtulmak isteyen Hindistan Müslümanları, İngiliz yönetimine karşı mücadele için halkın daha iyi eğitim alması gerektiği kanaatine vararak, 1867'de "Darul-Ulum Medresesi"ni, 1898'de "Aligarh Müslüman Üniversitesi"ni kurmuşlar, bu okula mensup aydınlar bir süre sonra, 1919'da "Camiat al Ulama-i Hind" teşilatını kurarak, İngiliz sömürge idaresine karşı politik mücadele yürütmeye başlamışlardır. Bu İslami direniş hareketi ve önderleri Hindistan Müslümanları arasında "Hilafet Hareketi" olarak meşhur olmuştur. Bir müddet sonra Pakistan'ın bağımsızlığında önemli görevler üstlenen bu iki okul, Sovyetler'in Afganistan'ı işgalinden sonra yepyeni bir hüviyetle ortaya çıkmıştır. Sovyet sisteminin Afganistan'a yerleşmesine mani olmak için İslami direnişçilerin giriştiği mücadelede, bu okulların önemli rolü olmuştur, SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.1,2.

²⁶⁵ÖZCAN, Mustafa, "Büyük Oyun II: Taliban Sonrası Afganistan", **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, Ali AHMETBEYOĞLU (der.), Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yay., İstanbul, 2002, s.359.

²⁶⁶RAŞİD, a.g.e., s.147-159; ATAY, a.g.m., s. 20-22.

desteklenmesi veya engellenmesi bağlamında, birçok ülkenin kendi menfaati ve dış politikası çerçevesinde davrandığı görülür: Taliban'ın hızla büyüyerek ülkeyi kontrol etmesi ve İslami anlayışı karşısında, başta Türkiye olmak üzere, Hindistan, Rusya ve Orta Asya Cumhuriyetleri, bu gurubun ilerlemesini engellemek için ülkede gelişen bu tehlikeyi durdurabilecek tek güç durumundaki Kuzey İttifakı'na her türlü yardımı yapmıştır. Bunun karşısında ise Pakistan ve Suudi Arabistan, Taliban'ı desteklemiştir.²⁶⁷ Bu dönemde Taliban'ı resmen tanıyan ülkeler ise Pakistan, Birleşik Arap Emirliği ve Suudi Arabistan olmuştur.²⁶⁸ Afganistan'da Sünni bir İslami rejimin kurulmasını ve bu rejim ile kendisine en büyük rakip olarak gördükleri İran'daki Şii İslami rejimini zor durumda bırakmayı düşünen, Taliban sayesinde Özbekistan'a ve Tacikistan'a da Vahabi görüşündeki İslami akımı sokmayı planlayan Suudiler, Taliban'ı siyasi ve maddi olarak desteklemiştir. İslami hareketin kendi idaresindeki Müslüman halklara ulaşmasından rahatsızlık duyan Rusya ise bu tehlikeyi önlemek için tedbirler almıştır. Taliban'ın eğitimine yardım eden Suudi ve Pakistan yetkililerine el altından yardım eden ABD'nin ise iki önemli hedefi bulunuyordu: Orta Doğu'da teröre büyük destek veren ve Amerika'ya kafa tutan İran'ı sıkıştırmak için İran rejimine ters düşen dini bir rejim Afganistan'da oluşturmak, diğer yandan Orta Asya Cumhuriyetleri'nin enerji yataklarından istifade edebilmek için dini bir idare de olsa, Taliban rejiminin Afganistan'da istikrarı sağlamasına yardımcı olmak. Pakistan ise gerek sorunlu bölgeye sınır olması, gerekse tarihi ve etnik nedenlerle, Afgan ve Taliban probleminin içindedir. Pakistan, Peşaver Vadisi başta olmak üzere kuzey illerinde yaşayan 15 milyona yakın Peştun halk ile Afganistan'da yaşayan aynı etnik grubun yakınlığını kullanarak, tarih boyunca Afganistan'da kendi güdümünde bir idareyi hep desteklemiştir. Taliban'ın Peştun milliyetçiliğine de temsil ettiği düşünülürse, Pakistan'ın onları desteklemesi kendi çıkarına olacaktır. Ayrıca, ABD'nin enerji kaynakları politikasının, Pakistan'a önemli ticari avantaj ve maddi kazanç getirecek olması, Pakistan'ın ABD ile paralel olarak Taliban hareketini desteklemesini ortaya çıkarmıştır.²⁶⁹

Afgan halkının ülkede yaşanan iç savaş nedeniyle bunaldığı bir dönemde

²⁶⁷RAŞİD, a.g.e., s.8.

²⁶⁸ÖZCAN, Mustafa, a.g.m., s.361.

²⁶⁹SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.3-4; ATAY, a.g.m., s. 20-22.

ortaya çıkan Taliban'ın birbirleriyle kıyasıya savaşan İslami direnişçi guruplara savaş açması, yıllardır savaşın içinde yaşayan, silahlardan, ölümlerden, haraç vermekten bıkan Afgan Halkı tarafından da benimsenerek, sempati duyulmuştur.²⁷⁰ Taliban örgütünün başarısında etkili olan diğer faktörler ise çok iyi ideolojik ve savaş eğitimi almış, disiplinli gençlerden oluşması, dışardan destek alması, batıl gelenek ve inanışların, cehaletin yaygın olduğu tüm toplumlar gibi, Afgan halkı içerisinde de, Taliban'a, kurşun işlemediği, uçtukları, kilometrelerce uzaktaki konuşmaları duyabildikleri gibi akıl ve mantık dışı birçok söylentinin yayılması, ilk ortaya çıktığı dönemde, Afganistan-Pakistan sınırında, Pakistan desteğiyle ele geçirdiği cephaneliklerden elde edilen büyük miktardaki silah ve cephane stoğudur.²⁷¹

Taliban grubu, Pakistan'daki medreselerde aldıkları dini eğitim derecesi ve kalitesi ne olursa olsun, Afgan dini yaşantısına aykırı ve İslamın prensiplerine uymayacak bir katılık ve acımasızlıkla mücadeleye atılmış, işgal ettikleri her Afgan kentinde, özellikle Peştun ve Sünni olmayan herkese son derece kötü davranmışlardır. Taliban yöneticileri, insan haklarına aykırı, kadınları aşağılayan, ülke geçlerini cehalete mahkûm eden hoşgörüden uzak bir idare şekli ortaya koymuştur. Usame Bin Ladin gibi teröre bulaşmış bir Suudi milyoneri ile işbirliğine girmeleri, mali ihtiyaçlarını karşılamak için eroin üretimi ve işbirliği ticaretine girmeleri, tüm dünyada huzursuzluk yaratmıştır. Nihayet, 11 Eylül saldırısında Bin Ladin ile birlikte adlarının anılması ise Afganistan'ı ve Afgan halkını büyük bir çıkmazın içine sürüklemiştir.²⁷²

3.2. Nedenleri, Hukuki Durumu ve Sonuçları ile ABD Müdahalesi

Sovyetler'in 1979 yılında Afganistan'ı işgali, Ruslar'ın İngilizler ile bu bölgedeki ezeli mücadelesinin rövanş ve 1850'de başlattığı Orta Asya işgal hareketinin devamı olarak görülebilir. Diğer taraftan bu gelişmeyi “*Yeni Büyük Oyun*”un başlangıcı kabul edenler de vardır. Ancak, Ruslar'ın Afganistan'dan ayrılmasından ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, pamuk, maden, stratejik

²⁷⁰ ATAY, a.g.m., s. 20-22.

²⁷¹ UYSAL, a.g.e., s.148.

²⁷² SARAY, *Afganistan ve Türkler*, a.g.e., s. 5-6.

geçitler, büyük ve karlı pazar kavgasına ilave olarak nükleer silahlar etrafında şekillenmeye başlayan Yeni Büyük Oyun'da İngiltere'nin yerini artık ABD'nin almış olduğu gözden kaçırılmamalıdır.²⁷³

Sovyetlerin dağılması sonrası Türkiye, Rusya, İran, Pakistan, Hindistan ve Çin'den oluşan bölgesel güçler, Orta Asya'dan kenar kuşağa inen stratejik nitelikli koridor ve geçiş yolları ve Avrasya'yı doğu-batı istikametinde kesen enerji, ulaşım ve ticaret hatları nedeniyle karşı karşıya gelmiş ve kısa ve çıkar temelli ittifaklara yönelmişlerdir. Bünyesinde bulundurduğu, Hayber, Kojak ve Gomal geçiş yolları, Vahan Koridoru ile Orta Asya'dan Hint alt kıtasına geçişin ana güzergâhını kontrol eden Afganistan'da, tüm bölgesel ve küresel güçlerin değişik biçimde katıldığı bir iç savaşa dönüşen çatışmalar aslında, kıta ölçekli stratejik dengelerin sonucudur.²⁷⁴

3.2.1. ABD'nin Afganistan'a Müdahale Nedenleri

Soğuk savaş sonrasında, batıların, özellikle Amerika'nın gevşememesi ve belki de yayılmacı amaçlarına somut neden gösterebilmesi için yeni bir düşman arayışına girdiği ve nihayet düşman olarak İslam dininin ilan edildiği, bir anlamda İslam ile girişilen "uygarlıklar savaşı" adı altında, Sovyetler Birliği yerine, yeni bir düşman, yeni bir hedefin üretildiği, şeklinde sıradışı fikirler ortaya atılsa da,²⁷⁵ ABD'nin Afganistan'ı işgalinin nedenleri, yeni dünya düzeni ve anlayışı göz önüne alınarak, daha farklı dayanaklarla ortaya konabilir. Bu anlamda ABD'nin son yıllarda Afganistan'a bakışı genellenecek olursa şu hususlar dikkati çekmektedir:²⁷⁶

- ABD'nin İran'a yönelik çevreleme politikasında Afganistan'ın önemli bir rolü bulunmaktadır. Taliban'ın ortaya çıkması, İran'ın doğu sınırında Sünni bir tampon bölgenin oluşturulmasını sağlaması nedeniyle, ABD'nin stratejik çıkarlarıyla örtüşen bir durum yaratmış, böylece ABD açısından İran'ın Orta Asya'ya yönelik ticaret yolları üzerindeki tekelinin kırılması, alternatif güvenli bir ticaret ve boru hattı güzergâhının temin edilmesi politikasının gerçekleştirilebilmesi olanağı belirlemiştir.

- Taliban'ın terörizme verdiği destek, özellikle Usame bin Ladin'e ev

²⁷³ÜLKÜ, a.g.e., s.39-40; KLEVEMAN, Lutz, "Yeni Büyük Oyun", The Guardian, 20 Ekim 2003.

²⁷⁴DAVUTOĞLU, a.g.e., s. 480.

²⁷⁵KONGAR, Emre; <http://www.ntvmsnbc.com/news/245912.asp>, (12.11.2005).

²⁷⁶SAREM, a.g.e., s.5.

sahipliği yapması ABD'nin çok hassas olduğu bu konuda Taliban'a yönelik baskı politikası uygulamasına yol açmıştır.

- Taliban'ın uyuşturucu ticaretindeki rolü dikkat çekicidir. Taliban'ın önemli bir afyon üreticisi olan Afganistan'daki afyon üretimini sürdürmesi ve afyon ticaretinden gelir elde etmesi, ABD'nin stratejik ilgisini çekmiştir.

- Bölgede bir dengenin ve sakinleşmenin sağlanmasının, Orta Asya'daki zengin enerji kaynaklarının dünya pazarlarına çıkarılmasındaki kilit rolü nedeniyle, ABD'nin Afganistan'a bu açıdan özel önem atfettiği anlaşılmaktadır.

- Orta Asya Cumhuriyetleri'nden gelip Afganistan ve Pakistan üzerinden dünya pazarlarına açılacak doğal gaz ve petrol yollarının garanti altına alınabilmesi, ABD'nin Afganistan'a yönelik orta ve uzun vadedeki stratejik politikalarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

ABD, Orta Asya'ya yönelik mesafeli politikası 1997 yılında radikal olarak değiştirmiştir. Artık, ABD politikasının,

- Orta Asya devletlerinin demokratikleşmesi ve normalleşmesi,
- Enerji kaynaklarının Rus kontrolünden kurtarılması,
- Amerikan şirketlerine bölgede destek verilmesi şeklinde özetlenebilecek bir eksene girmiştir. Bu değişiklik ABD'nin, Hazar merkezli yeni dünya düzeni kurma hedefine yöneldiği söylenebilir.²⁷⁷

ABD'nin Afganistan'a müdahalesinin nedenleri bu genel bakışın ışığında daha ayrıntılı incelemeye muhtaçtır. ABD'nin bu ülkeye odaklanmasının gereği ve bunun temel gerekçeleri aslında 11 Eylül saldırılarından yaklaşık 9 ay önce hazırlanan bir raporda ortaya konmuştu.²⁷⁸ Rapora göre ABD,

- Afganistan üzerinde kurulacak bir denetimle, nükleer güce sahip olan tüm bölge güçlerine ve bu alanda çalışmalar yapan İran üzerinde bir denetim sağlayacak,
- Afganistan'ın kontrol edilmesi ile bu bölgedeki jeokültürel dinamikleri istediği zaman harekete geçirebilme imkânına kavuşacak,
- Balkanlar ve Kafkaslar sonrasında, Asya'dan güneye inen üçüncü geçiş yoluna da hakim olmak suretiyle, kontrolü elde edecek,

²⁷⁷EFEGİL, a.g.m., s.190-191.

²⁷⁸EROL, Mehmet Seyfettin ve Çiğdem, TUNÇ, "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya", **Avrasya Dosyası**, Sonbahar 2003, Cilt 9, Sayı 3, s.17.

- Bölgenin enerji kaynaklarını kontrol ederek, Ortadoğu petrollerine olan bağımlılığı azalacak,
- Orta Asya petrol ve doğal gaz kaynaklarının dünya pazarlarına taşınmasında, önemli bir mesafe alınacaktır.²⁷⁹

ABD, Orta Asya petrol ve doğal gaz kaynaklarının kontrolü alanındaki kararlılığını, Taliban ile diplomatik ilişki kurarak göstermiş, bu anlamda Taliban'ın şeriat kurallarını uygulamak için gerekli adımları atmasında bir sakınca görmediğini dahi açıklamıştır. Ancak, Taliban'ın Usame Bin Ladin'i koruma altına alması, kendi şirketinin projesini desteklememesi ve ülke içindeki muhalefetin de baskısıyla Taliban'ı destekleme politikasını değiştirip, Bin Ladin'in peşine düşmüştür.²⁸⁰

Afganistan'daki çatışmaların İslami köktendincilik, terör veya uyuşturucu sorunun kendi ülkelerine sıçramasından korkan ve aynı zamanda Rusya bağımlılığından kurtulup enerji kaynaklarını Afganistan üzerinden güneye, denizlere ulaştırma fırsatı kollayan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için Afganistan ve Afganistan üzerinden geçecek boru hattı, aynı zamanda dünya ile bir iletişim güzergâhı anlamı da taşımaktadır. Afganistan'da yaşanan işgal ve iç savaş döneminde Orta Asya'dan Güney Asya'ya boru hattı inşa etmenin mümkün olmaması, böyle bir projenin Afganistan'daki düzen ve barış ortamının sürmesiyle doğrudan bağlantılı olduğunu göstermiştir. Bu açıdan, Afganistan'ın kontrol altına alınması en az ABD kadar, bu ülkeleri de ilgilendirmektedir.²⁸¹

Taliban yönetimince köktendinci teröristlerin korunması ve teröristlerle yakın

²⁷⁹Yeni Büyük Oyun'un Hazar Petrolleri alanında ilk gelişmeler, 1994 yılında Arjantinli BRİDAS şirketinin Türkmen'lere, Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan hattında bir doğalgaz boru hattı yapmayı teklif etmesi ile başlamıştır. Daha sonra Washington destekli Amerikan UNOCAL şirketi de benzer bir hat yapma isteğini bu ülkeye bildirmiş ve sonrasında iki şirket arasında, Taliban ve diğer grupları da içeren Afganistan merkezli bir mücadele başlamıştır, RAŞİD, a.g.e., s.248; Hazar petrol kaynaklarının kontrolü için yaşanan petrol boru hatları savaşında, Rusya, Kuzey Kafkasya'daki Çeçenistan'ı da kapsayan, kendi topraklarından geçen boru hatlarını desteklemektedir. Bölgede artan petrol bağımlılığının uyandırdığı dev olan Çin, doğuda Kazakistan'dan geçen bir boru hattı kurmak istemektedir. İran ise İran Körfezi'nden geçen bir boru hattı ağını önermektedir. Bunların tersine, Washington, Rusya'yı ve İran'ı saf dışı bırakan iki boru hattını desteklemektedir. Birisi, Türkmenistan'dan Afganistan'a oradan da Hint Okyanusu'na uzanmaktadır. Diğeri ise Azerbaycan'ın başkenti Bakû'den başlayıp Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e oradan da Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan'a uzanan Bakû-Tiflis Ceyhan Boru Hattıdır; KLEVEMAN, Lutz, "Yeni Büyük Oyun", The Guardian, 20 Ekim 2003.

²⁸⁰RAŞİD, a.g.e., s. 273,274,288-301.

²⁸¹RAŞİD, a.g.e., s. 255.

ilişkilerde bulunulması, ABD liderliğindeki müdahalede önemli bir faktör olmuştur. Bu bölgeden tüm dünyaya yayılan İslami köktendincilik ve paralelinde oluşan terörizmin temsilcileri olan Özbekistan İslami Hareketi, Hizbullah ve El Kaide gibi örgütler için güvenli bir ülke olarak görülen Afganistan'a yapılan müdahale ile hem terörist grupların hem de onları koruyanların etkisiz kılınması ve küresel terörün ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.²⁸²

ABD'nin müdahale nedenlerinden birinin de, büyük yatırımlar yaptığı Özbekistan ve Kazakistan da istikrar sağlamak ve menfaatlerini kollamak olduğu dile getirilmektedir.²⁸³

3.2.2. Amerika'nın Afganistan Müdahalesinin Hukuki Durumu

Geçmiş Vestfalya Anlaşması'na kadar giden çağdaş uluslararası hukuk düzeni, devletlerarası ilişkilerde güç kullanımını engellemeyi öngörmektedir. Bu kapsamda, XX. yüzyıl başlarında oluşturulan Milletler Cemiyeti, dünya barışını sağlama ve sürdürme amacıyla oluşturulmasına rağmen, iç çatışmalar, etnik sorunlar ve insan hakları ihlallerinin engellenmesinde yeterince çözüm olamamıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında, BM ve Uluslararası Adalet Divanı kurallarıyla özdeşleşen uluslararası hukuk, yaptırım gücünün eksikliğinin büyük katkısıyla ve ülkelerin sığındığı çeşitli bahanelerle yok sayılmış, şiddet karşıtı ve barış yanlısı olan bu ortak kurallar sık sık çığnenmiştir. Bu alanda ABD en fazla karşımıza çıkan ülke durumundadır.²⁸⁴ 2. Dünya Savaşı sonrası ABD, komünizmle mücadele adı altında birçok diktatörü veya baskıcı rejimi desteklemiş, değişik ülkelere müdahalede bulunmuş, bazılarını ise havadan bombalamıştır. ABD'nin müdahale ettiği yerlerde kendisi veya yandaşları tarafından hukuk dışı yöntemler ve şiddet uygulansa bile, bu eylemlerinin kamuoyuna masum gösterilmesi, dünya kamuoyunda, "komünizm karşıtlığı adı altında kullanışlı terörizmin rasyonalize edildiği" şeklinde yorumlanmıştır.²⁸⁵

²⁸²EROL ve TUNÇ, a.g.m., s.18.

²⁸³ÖZCAN, Mustafa, a.g.m., s.367.

²⁸⁴ÖZKAN, Ayşe, "Uluslararası Hukukta BM ve Afganistan Operasyonu", **Avrasya Dosyası**, BM Özel, İlkbahar 2002, Cilt 8, Sayı 1, s. 238.

²⁸⁵ROY, Arundhati, "Savaş Barıştır", **ABD, Terör ve İslam**, Ahmet DEMİRHAN (der.), Vadi Yay.,

ABD'ye yapılan 11 Eylül saldırısının hemen ertesinde büyük bir şaşkınlık ve korku yaşayan Amerikan kamuoyunda, bu saldırıya verilecek tepkiler tartışılırken değişik görüşler ortaya atılmıştır. Genel olarak saldırıya verilebilecek 4 farklı tepki tartışılmıştır: Savaş karşıtı/pasif tepki, yasaya dayalı BM yaklaşımı, askeri yaklaşım ve sınırlı araç-amaçlar yaklaşımı: Savaş karşıtı/pasif tepki, hiç askeri güç kullanmamayı öngörüyordu. Yasaya dayalı BM yaklaşımı, uluslararası antlaşmalar çerçevesinde, BM yetkisinde kurulacak bir mahkemede ile zanlıların yargılanmasını benimsiyordu. Ancak bu yöntem, dünya çapında büyük bir terörist eyleme yeterli karşılık olmayacağı gibi kamuoyu önünde yapılacak yargılamanın teröristlerin sempatanlarına şov yapabilecekleri bir ortam oluşturabileceği düşüncesiyle taraftar bulmuyordu. Tamamen askeri güç kullanarak, askerlerin idaresine bırakılmış bir tepkiyi tanımlayan askeri yaklaşım, aşırı güç kullanımına gidebileceği için ters tepip yeni saldırılara neden olabilecekti. Sınırlı araçlar ve amaçlar yaklaşımını savunanlara göre 11 Eylül saldırılarına verilen cevap eğer kamuoyunda meşru algılanırsa etkili olabilirdi. Meşruluğun askeri gücün yeterince ve minimum düzeyde, ahlaki ve yasal çerçevede kullanılırsa mümkün olabileceği, aşırı askeri gücün İslami tepkiyi artıracığı ve cihat seslerini yükselteceği kabul edilmekteydi. Bu düşünce, 11 Eylül'e verilen tepkinin çerçevesinin belli olması, amacın net olarak ortaya konması, ortaya konan amaç haricinde gizli emeller güdülmemesini benimsiyordu.²⁸⁶

Kamuoyunda 11 Eylül olayı her yönüyle tartışılıp, değişik tepkiler ortaya atıldığı bu dönemde, ABD ve İngiltere kendilerinin “*Meşru Müdafaa*” hakkını gerekçe göstererek, 8 Ekim 2001'de Afganistan'a askeri harekât başlatmıştır.²⁸⁷

ABD ve koalisyon güçlerinin Afganistan'a askeri müdahalesinde gerekçe olarak ileri sürdükleri meşru müdafaa hakkı, hukuk kurallarının zorunlu istisna durumudur. Meşru müdafaa kapsamında, hukuka uygunluk nedenleri çoğu zaman hukuk düzeni tarafından tanınan bir yetkiye dayanır. Hukuka uygunluk nedenleri, hukuk düzenince yasaklanmış bir fiilin, bu fiilin işlenmesine yetki veren veya onu emreden bir normun varlığı nedeniyle suç sayılmasını engelleyen özel durumlar

Ankara, 2001, s.45.

²⁸⁶FALK, Richard, “Adil Bir Savaşı Tanımlamak”, **ABD, Terör ve İslam**, Ahmet DEMİRHAN (der.), Vadi Yay., Ankara, 2001, s.60-69.

²⁸⁷www.un.org/news/press/docs/2001/afg152.doc.htm ,(12.12.2005).

olarak tanımlanabilir. Bu anlamda bir şiddet eyleminin meşru müdafaa olarak nitelendirilmesi, saldırganın haksız, tehlikeli, acil ve kaçınılmaz saldırısına karşı onun saldırısı ile orantılı şiddette karşılık verilmesi ile mümkün olur. Gerek ulusal gerekse uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkına konu olan vakıanın özünde hukuka aykırı bir eylem “*saldırı*” bulunmaktadır²⁸⁸

Dünya barışının sürdürülmesi ve savaşın önlenmesi gayretleri kapsamında, 1945 yılında kabul edilen BM Antlaşması'na göre, BM'nin temel amacı uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasıdır. Anlaşma'nın 2. maddesinin 3. paragrafına göre uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi esastır ve aynı maddenin ünlü 4. paragrafı devletlerin uluslararası ilişkilerinde başka bir devletin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı askeri güç kullanımından yahut güç kullanma tehdidinden kaçınmaları gerektiğini hükme bağlamaktadır.²⁸⁹

BM Anlaşması'nın 2. Madde, 7. Paragrafında devletlerin içişlerine BM'nin karışamayacağını belirtilirken, bunun istisnası olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin BM Anlaşması yedinci bölümü uyarınca aldığı kararların uygulanmasıdır. Yedinci bölüm uyarınca, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasından sorumludur ve Konsey'in barışın tehlikede olduğuna karar verme yetkisi vardır. Buna karar verirken silahlı güç kullanmak da dahil olmak üzere tedbirlerin alınmasını isteyebilir. Nitekim BM Anlaşması'nın yedinci bölümü çerçevesinde Güvenlik Konseyi ilk aşamada kararlarının uygulanması amacıyla ekonomik önlemler, diplomatik ilişkilerin kesilmesi gibi yaptırımlar uygular. 41. maddeye göre alınan bu kararlar yeterli gelmediği takdirde BM Anlaşması'nın 42. maddesi uyarınca Güvenlik Konseyi hava, deniz ve kara kuvvetlerinin kullanılması ile barış ve güvenliği sağlamaya yönelik tedbirler alabilir. BM'nin askeri kuvvetleri olmadığı için bu tür askeri güç kullanımı BM Güvenlik Konseyi'nin üye devletlere izin vermesi şeklinde gerçekleşecektir.²⁹⁰

BM Anlaşması'nın 7. bölümü 42. maddesi, yetki verme suretiyle, “Müşterek Zorlama Tedbirleri”ni açıklarken, 51. maddesi ise “*Meşru Müdafaa*” hali tanımını ile

²⁸⁸ TOROSLU, Nevzat, **Ceza Hukuku**, Savaş Yayınları, Ankara, 1988, s.77,82.

²⁸⁹ http://www.un.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf, (23.01.2006).

²⁹⁰ http://www.un.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf, (23.01.2006); KAYA, İbrahim, **Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 19, Kasım 2001, s.102-107.

anlaşmanın 2. Madde 4. Paragraf gereğince yasaklanmış olan güç kullanımına başka bir istisna getirmektedir. BM Anlaşması'nın 51. Maddesinde, “*Üye ülkelerden birinin silahlı saldırıya hedef olması durumunda Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alıncaya kadar, bu üyenin doğal olan münferit ya da müşterek meşru müdafaa hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru müdafaa hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir...*” demek suretiyle bu istisnanın nasıl uygulanacağını çok da açık olmayan şekilde düzenlemiştir.²⁹¹

Bu genel amaca uygun olarak konulan kuvvet kullanma yasağını düzenleyen 2. madde 4. paragraf ile 51'nci madde birlikte ele alındığında, varılacak bazı mantıksal sonuçlar vardır: Bunlardan ilki, meşru müdafaa hakkının kullanımının geçici bir durumu ifade ettiğidir. İkincisi, meşru müdafaa gerekçesiyle yapılan bir saldırının meşru müdafaa olup olmadığının tespitinde mümkün olduğunca dar yoruma gidilmesinin isabetli olacağıdır²⁹²

BM Anlaşması'nın 51. maddesinde tanımlanan “*Bireysel Meşru Müdafaa*”, saldırıya uğrayanın kendi savunma emniyetini almasıdır. Şayet alınan savunma tedbir ve eylemine birden çok ülke katılırsa bu durumda, “*Kolektif Meşru Müdafaa*” meydana gelir. Her iki durumda da Güvenlik Konseyi'nden izin alınmasına gerek olmazken, alınan tedbirler hakkında bilgi verilmelidir. Burada tecavüze uğrayanın kullanacağı gücün oranı ve sınırı ne olduğunun belirsiz olması sorun olmaktadır.²⁹³

BM Anlaşması'ndan kaynaklanan “*Meşru Müdafaa*” hakkının kullanılabilmesi için bir ülkeye fiilen silahlı saldırının gerçekleşmiş olması gerekir. Burada meşru müdafaa hakkı veren “silahlı saldırı” kavramı ile “saldırı” kavramı birbirinden farklıdır. Saldırı kavramının içinde meşru müdafaa hakkının

²⁹¹http://www.un.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf, (23.01.2006); KÖROĞLU, İrfan Mesut, “Uluslararası Sistemde Meşru Müdafaa Hakkı ve Sınırları”, www.kho.edu.tr, (20.11.2005).

²⁹²BAŞEREN, Sertaç, **Terörizm Kavramsal Bir Değerlendirme-Terörizm İncelemeleri**, ASAM Yay., Ankara, 2000, s.13; 5 Nisan 1986 tarihinde Berlin'de Amerikan askerlerinin devam ettiği bir diskotekte meydana gelen patlamadan Libya'yı sorumlu tutan Amerika Birleşik Devletleri, Libya'nın devam eden saldırılarının ve tehditlerinin BM Antlaşmasının 2/4 ncü maddesini ihlâl ettiğini, bu nedenle meşru müdafaa hakkı kapsamında Libya'ya karşı bir hava saldırısı düzenlediği açıklamasını yapmıştır. Geniş bir yorumla varılan bu sonuç Amerika Birleşik Devletleri'ni BMde zor durumda bırakmış, Güvenlik Konseyinde Amerika Birleşik Devletleri aleyhine bir karar çıkması son anda engellenmiştir, KÖROĞLU, a.g.m., s.3.

²⁹³ÖZKAN, a.g.m., s. 241,242.

kullanılmasını gerektiren silahlı saldırı eyleminin yanı sıra bunu gerektirmeyecek ölçüde, plansız, ani, küçük, tesadüfi fakat düşmanca şiddet hareketleri de yer alır. Bu anlamda saldırı, silahlı saldırıyı da içine alan daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Meşru müdafaa söz edebilmek için öncelikle bir silahlı saldırının varlığı gerekir. Bu saldırı diğer gücün silahlı kuvvetlerinin bütün unsurlarını veya bunların bir kısmını kullanarak gerçekleştireceği bir saldırı veya taciz ve sabotaj gibi, korku ve dehşet yaratmayı amaçlayan bir eylem tarzında da olabilir. 11 Eylül olayında bir silahlı saldırının olduğu, Güvenlik Konseyi tarafından da teyit edilmiştir. Bu saldırıda uçaklar silah olarak kullanılmıştır. Her ne kadar uluslararası kurallar silahın cinsini belirtmese de bu olayın da bir silahlı saldırı olduğu açıktır. Uçakların bu şekilde, bir silah olarak, II. Dünya Savaşı sırasında Japonlar tarafından ABD'ye karşı kullanıldığı bilinmektedir.²⁹⁴

Meşru müdafaa hakkının kullanılması için diğer bir şart olarak, saldıran ve saldırılan tarafların olması gerekir. Saldırılan, Amerika iken, saldıran Afganistan'dır. Her ne kadar Afganistan, ülke olarak bu saldırıyı icra etmese de, Taliban Yönetimi'nin denetiminde olan topraklarda faaliyetlerini sürdüren ve hükümetin desteklediği bir örgütün başka bir devlete yönelik saldırılarda bulunması, Afganistan'ı sorumlu yapmakta ve uluslararası hukukun Afganistan tarafından ihlali olarak anlaşılmaktadır. Uluslararası Adalet Divanı'nın önceki yıllarda, benzer davalarda içtihatları da bu yönde olmuştur.²⁹⁵

Afganistan Operasyonu'na, meşru müdafaa kapsamında, İngiltere'nin de katılmış olması, bu durumu kolektif meşru müdafaa haline getirmektedir. İngiltere saldırıya maruz kalmamasına rağmen, "Ülkeler doğrudan saldırıya maruz kalmasa da, BM Antlaşması 51. maddesinin, küresel barışı koruma amacını taşıması nedeniyle, tüm diğer ülkelere sorumluluk yüklediği" tezinden hareketle, İngiltere ve harekâta katılan diğer ülkelerin durumu hukuka uygunluk taşıdığı söylenebilir. Meşru müdafaa'nın meşruiyeti bakımından, bu kapsamda gösterilen tepkinin ve alınan tedbirlerin Güvenlik Konseyi'ne bildirilmesi koşuludur. Ancak bu koşulun meşru müdafaa hakkını engellemediği veya hukuka aykırı hale getirmediği düşünülmektedir. Meşru müdafaa eylemini saldırı ile orantılı olması ve amacını

²⁹⁴ÇAYCI, Sadi, **Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması**, Genelkurmay Basımevi, 1995, s. 25.

²⁹⁵KAYA, a.g.e., s.102-107; ÖZKAN, a.g.m., s. 244.

aşmaması diğer bir şarttır. Yani tehdit yok edildiğinde eylemin bitmesi gereklidir. Aksi halde bu hak meşruiyetini yitirir²⁹⁶

Meşru müdafaa hakkının kullanımının geçici bir durumdur. Silahlı saldırının gerçekleşmesini müteakip savunma amaçlı olarak başlayan karşı saldırı, saldırının önlenmesi ile ya da BM Güvenlik Konseyi'nin alacağı kararla ya sona erecek ya da BM'nin de taraf olduğu bir konuma gelecektir. Güvenlik Konseyi'nin uluslararası sistemdeki siyasi sıkıntılar ve siyasi amaçlı vetolar nedeniyle kuvvet kullanma kararı almaması durumunda meşru müdafaa hakkının kullanımının başlamış ve sürmekte olan saldırı bertaraf edilinceye kadar silahlı saldırıya uğrayan devlet ve varsa müttefikleri tarafından, devam ettirilmesi BM Anlaşması'nın kuvvet kullanımına ilişkin yasak içeren hükümlerini ihlal anlamına gelmemesi gerektiği genel kabul görmektedir. Afganistan olayının en başından itibaren Güvenlik Konseyi'nin gereken adımları atmaması, yaşanan süreçte liderliği ve inisiyatifi kendini savunma anlamında ABD'ye bırakmıştır.²⁹⁷

BM'nin 11 Eylül saldırısı sonrası aldığı ilk karar, 1368 sayılı karardır. Bu kararda saldırı kınanmaktadır. Ayrıca 51. maddedeki meşru müdafaa hakkı tekrar edilmiş ancak bir ülkeye müdahale yetkisi verilmemiştir. Güvenlik Konseyi, 29 Eylül 2001'de aldığı 1373 sayılı kararında, terörizmle mücadele çağrısı yapmış ve teröristlerin finanse edilmemelerini istemiştir. Ayrıca uluslararası barışı tehdit eden eylemelere karşı her türlü tedbirin alınacağı belirtilmiştir. Bu kararlarda Güvenlik Konseyi askeri güç kullanımına açıkça izin vermemiştir. Ancak Afganistan olayında alınacak tedbirlerin askeri güce dayalı olmayacağını kararlarında belirtmemesi nedeniyle ve müdahale sonrası aleyhte bir görüş veya karar almayarak zımnen onay vermiştir. Yani kasıtlı belirsizlik durumunun bu operasyonun meşrulaştırılmasına katkı sağladığı ifade edilebilir.²⁹⁸

Diğer taraftan, Afganistan'da başlayan çatışmalarda ele geçen personelin *savaşan* statüsünde kabul edilip edilemeyeceği konusu da bu müdahalede güncellik kazanmıştır. Hukuk düzeninin, istisnai olarak verdiği yetkiye dayanılarak yapılan bir operasyonda, aynı hukuk düzeninin çatışmaya ilişkin kurallarının da uygulamada

²⁹⁶ÖZKAN, a.g.m., s. 244,245.

²⁹⁷KÖROĞLU, a.g.m.; ÖZKAN, a.g.m., s. 245-247.

²⁹⁸ÖZKAN, a.g.m., s. 250.

olması gereklidir. Şayet ele geçenlere somut olarak bir suçlama yapılabiliyorsa, bağımsız ulusal ya da uluslararası mahkemelerde yargılanması daha doğru olacaktır.²⁹⁹

Sonuç olarak ABD'nin müdahale süreci değerlendirildiğinde, BM'nin 11 Eylül olayı ve sonrası izlediği tepki ve karar alma süreci öne çıkmaktadır. BM Güvenlik Konseyi, yapısından kaynaklanan nedenlerden dolayı bazen çok basit kararları dahi almakta güçlük çekmektedir. Devlet ya da devlet gruplarının bireysel ve ortak çıkarları ile uluslararası güç dengeleri, yapılan oylamalarda ve alınan kararlarda siyasi kaygıları ön plana taşımaktadır.

Meşru müdafaa hakkının bir kural değil istisna olduğu unutulmamalıdır. Aksi halde kuvvete başvuran her devlet kendi eyleminin BM Anlaşması'nın 51'nci maddesi kapsamındaki meşru müdafaa sınırları içinde bir kuvvet kullanma olduğu iddiasına girişecektir. ABD'nin Afganistan müdahalesi meşru müdafaa olarak kabul görse de, dünya kamuoyuna, ortaya konan amaç haricinde gizli emeller güdüldüğü izlenimi vermektedir. Ayrıca meşru müdafaada meşruiyetin sağlanması için sivillere zarar vermemek, orantılı güç kullanmak, yakalanan ve yaralananlar iyi muamele edilmesi gerekir ki, ABD'nin bu anlamda durumu iç açıcı değildir.

3.2.3. ABD'nin Afganistan'a Müdahalesinin Sonucu ve Bölgedeki Yansımaları

ABD'nin Afganistan'a müdahalesi, Orta Asya'nın geleceği için bir dönüm noktası olarak görülmelidir. ABD'ye karşı yapılan saldırılar ve bunlardan El Kaide örgütünün sorumlu tutulması tüm dikkatleri Orta Asya ve Afganistan'a yöneltmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından beri bir türlü istikrara kavuşamayan bölge böylece "*Afgan Sorunu*" nedeniyle bir kez daha gündeme gelmiştir.

11 Eylül saldırısı, bir yandan ABD'nin terörle mücadele adı altında dünyanın değişik yerlerinde askeri operasyonlar yapmasının yolunu açarken, diğer yandan birçok ülkeyle de işbirliğine girmesine neden olmuştur. Bu anlamda ilk sıralarda Orta Asya Cumhuriyetleri gelmektedir. ABD ilk etapta Özbek, Kırgız ve Tacikistan hava

²⁹⁹CUMHURİYET, "Taliban Esirleri", Cumhuriyet Gazetesi, 26 Ocak 2002.

sahlarından yararlanmaya başlamış, Özbekistan'ın Termez ve Hanabad; Kırgızistan'ın, Manas; Tacikistan'ın, Kulyab, Kurgan-Tyube ve Hokand havaalanları ABD ve koalisyon güçlerine açılmıştır. Ayrıca Kazakistan'la yapılan bir anlaşma ile acil hallerde Almaatı Havaalanı'nın kullanılması sağlanmıştır.³⁰⁰

1990 ikinci yarısından itibaren Orta Asya ülkeleri ile ikili tatbikatlar ve askeri ortak çalışmışlar yaparak bölgeye girmeye istekli olduğunu belli eden ABD, terörle mücadele söylemi ile ve Rusya'nın geçici onayı ile bölgeye girmiştir. Sovyetler Birliği deneyimini yeniden yaşamak istemeyen ve ABD ile birlikte Afganistan'a girmeyen Rusya bölgede kendi etkinliğini kaldırabilecek bu onayı verirken, ABD'nin ön alıcı saldırı yaklaşımından kendisine kazanımlar çıkarma ve verdiği dolaylı destekle uzun dönemde bölgede en etkili güç olma peşindeydi. Kendilerini Müslüman teröristlerin tehdidi altında hisseden Ruslar, verdikleri destek sayesinde Çeçenistan'daki insan hakları ihlalleri nedeniyle uğradığı eleştirilerden kurtulmak, Taliban sonrası Afgan yönetimler ile iyi ilişkiler kurmak ve yakınlaşmak, Orta Asya ülkeleri üzerindeki etkisini sürdürmek ve Bağımsız Devletler Topluluğu sınırlarını daha iyi kontrol etmek istemiştir. Ayrıca, NATO ile yeni perspektifler oluşturmak, ABD şirketlerinin Rusya'daki enerji yatırımlarını artırmak, NATO genişlemesinde ve ittifak operasyonlarında daha fazla söz sahibi olmak ve Batı ile arasını düzeltmenin yanında, Çin'in bölgedeki yükselişinden duyduğu endişe de bu desteğin ve işbirliğinin nedeni olduğu söylenebilir. Ruslar ABD'nin bölgede denetlenemez olduğunu fark edince, politika değiştirerek, bölge ülkelerini yanına çekmeye çalışsa da başaramamış, tepkisini ancak ABD'nin Irak'ı işgaline destek vermeyerek göstermiştir.³⁰¹

Taliban-ABD arasındaki çıkan kriz esnasında Orta Asya Cumhuriyetleri'ni en çok rahatsız eden konu, Afganistan'daki savaşın kendi topraklarına sıçrama tehlikesiydi. Ayrıca, Afganistan'a düzenlenecek bir askeri operasyon sonrasında kendi ülkelerinde bulunan köktendinci unsurların ABD'ye, hatta kendi rejimlerine yönelik saldırılara başlayabileceklerinden endişe ediyorlardı. Yapılacak bir

³⁰⁰ERHAN, "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri", a.g.m., s.143.

³⁰¹ERHAN, "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri", a.g.m., s.144,145; STCİNBERGER, Michael, "Medeniyetler Savaşta mı?", **ABD, Terör ve İslam**, Ahmet DEMİRHAN (der), Vadi Yay., Ankara, 2001, s.64; ZAMAN, "Rusya'dan Etkili Strateji", Zaman Gazetesi, 26 Eylül 2001.

operasyon sonrasında güneyden gelebilecek, bir mülteci akınının üstesinden gelemeyecekleri güvenlik, ekonomi ve sağlık sorunları yaratabileceği ihtimali bu ülkelerin endişelerini artırmaktaydı.³⁰² Taliban-ABD arasındaki kriz, Orta Asya Cumhuriyetleri açısından, köktendinci terör ve kaynağının yok edilmesi şansı anlamına da geliyordu. ABD'nin bölgeye yerleşmesi, bölge ülkeleri için Rusya ve Çin'e karşı bir denge unsuru olabilirdi.³⁰³ 11 Eylül sonrası ABD müdahalesinde ABD'ye kapılarını açan Orta Asya ülkelerinin liderleri, yaptıkları işbirliği ile yeterince demokratik olmayan yönetimlerinin, bu sayede yolsuzluk ve insan hakları ihlalleri gibi ithamlardan kurtularak yerlerini sağlamlaştırarak, üzerlerindeki Rus baskısını azaltacaklardı³⁰⁴

11 Eylül saldırıları ve takip eden dönemde ABD'nin izlediği politikalar ve askeri harekâtına karşı Çin, başlangıçta terörizme karşı ABD'ye destek verdiğini açıklamakla yetinmiş ve sessizlik diplomasisi izlemiş,³⁰⁵ ancak ABD'nin bölgede kalma niyetini ortaya koymasıyla birlikte, Çin Milli Güvenlik Bakanlığı'na bağlı Uluslararası İlişkiler Araştırma Enstitüsü tarafından yayınlanan “Çin'in Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Ortamı” yıllık raporu ile rahatsızlığını açığa çıkarmıştır. Bu raporda, ABD'nin bölgede bulunmasının Çin'in çıkarlarıyla ters olduğu, Çin'e yönelik kuşatma ve tedbir almaya yönelik olduğu, Çin'i askeri bir baskıyla karşı karşıya bıraktığı vurgulanmıştır. Ayrıca, bu rapora göre 11 Eylül sonrası Afganistan'a düzenlenen askeri müdahale ile Çin'in etrafındaki jeostratejik ortamın güvensizliğinin arttığı, Rusya'nın ABD ve AB ile ilişkilerini düzeltmesi ile Rusya-Çin stratejik ortaklık ilişkisini olumsuz yönde etkilediği ve ABD askeri kuvvetlerinin, Orta Asya ülkelerinin Batı'ya kaymasını sağladığı, böylece Şanghay İşbirliği Örgütü'nün birleştirici gücünü azalttığı vurgulanmıştır.³⁰⁶

İran başlangıçta Taliban Rejimi'ne karşı yürütülen operasyon karşısında, olaylardan en fazla yararlanan ülkelerden biri olarak sessiz kalmış, fakat ABD'nin

³⁰²EROL, Mehmet Seyfettin, “ABD'deki Terör Saldırıların Bölgesel Yansımaları: Türkistan”, **Stratejik Analiz**, Ekim 2001, Cilt 2, Sayı 18, s.26-28.

³⁰³EROL ve TUNÇ, a.g.m., s.19.

³⁰⁴ERHAN, “ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri”, a.g.m., s.145-146.

³⁰⁵EROL ve TUNÇ, a.g.m., s.21.

³⁰⁶China Institute of Contemporary International Relations, Guoji Zhanlue yü Anguan Xinshi Pinggu (Uluslararası Stratejik ve Güvenlik Durum Raporu) Pekin: Shishi Chubanshe, 2002'den aktaran, EROL ve TUNÇ, a.g.m., s.21.

hemen yanı başına yerleşmesiyle birlikte, gelişmelerden giderek daha fazla rahatsızlık duymaya başlamıştır. Afganistan operasyonu ile birlikte İran, ABD'nin fiili çevrelemesiyle somut bir şekilde karşı karşıya kalmış ve dolaylı tehdit algılamasından doğrudan tehdit algılamasına geçmiştir. ABD'nin Afganistan dışında Kafkaslar'da, Azerbaycan ve Gürcistan'a yerleşmesi, Orta Asya'da üsler etmesi, İran'ın Orta Asya'ya açılan kapısı konumunda bulunan ve tarafsız bir politika izlemeye çalışan Türkmenistan'ın yoğun bir baskı altında kalması, Rusya'nın ABD eksenli politikaları İran'ı endişeye sevk etmiştir.³⁰⁷

Pakistan açısından hadiseye baktığımızda, bölgede Taliban sonrası kurulan bir Afganistan'ın sürekliliği ve istikrarı büyük ölçüde bu ülkeye endeksli olduğundan ve ayrıca, Hindistan'a karşı elinde bir baskı unsuru olması açısından ABD, Pakistan'la olan ilişkilerini iyi tutmaya çalışacaktır. Bu noktada, Pakistan'da istikrarın korunması ABD açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü Orta Asya enerji kaynaklarının Afganistan üzerinden sevki bu istikrara bağlıdır. Bu durumda ABD'nin Pakistan'a fazla yaklaşması ise, kaçınılmaz olarak Hindistan'ı rahatsız etmektedir. ABD'nin 11 Eylül ile birlikte Pakistan ve Hindistan'a 1998'den itibaren uygulamaya koyduğu ambargoyu kaldırması, aslında ABD-Hindistan ilişkilerini olumlu havaya sokarken, diğer taraftan ABD-Pakistan ittifakının kendi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmasını engelleyici politika arayışları içerisine de sokmaktadır.³⁰⁸

Bu gelişmeler ışığında, 11 Eylül'de Amerika'ya yapılan saldırıların, yeni bir dönemin başlangıcı olduğu söylenebilir. Bu süreçte yaşananlar, ABD'nin Orta Asya'ya girmesine gerekçe olmuştur. Dünya hâkimiyetine oynayan ABD'nin Afganistan'a müdahalesi küresel güç mücadelesine yeni bir boyut getirmiştir. Artık Asya'daki kuvvet dengesi değişmeye başlamıştır. Bu değişim, yeni ittifaklara yol açabilecek özelliindedir. ABD, dünyada yeni dengeler oluşurken, Rusya Federasyonu'nu dikkate almak zorunda olduğunu görmüştür. Çünkü bu ülkenin her zaman olduğu gibi, yeni düzene güvenlik, ekonomik politik ve sosyal konularda

³⁰⁷EROL ve TUNÇ, a.g.m., s.23.

³⁰⁸ABD-Pakistan ilişkileri hakkında detaylı bir analiz için bkz. EROL Mehmet ve Fazıl A. BURGET, "İniş ve Çıkışlarıyla ABD-Pakistan İlişkilerinin Son Elli Yılı ve 11 Eylül", **Stratejik Analiz**, Ocak 2003, Cilt 3, Sayı 33, s.41,46.

doğrudan etkisinin olacağı kesindir. Öte yandan her ne kadar Rusya ile Çin arasındaki ilişkiler çelişki ve ihtilaflarla dolu olsa da, her iki ülkenin müşterek bir noktada her an anlaşmaya hazır oldukları da göz ardı edilmemelidir. Eğer ABD Asya’da tek taraflı olarak hareket ederse, bir Rus-Çin uzlaşmasını tetikleyebilir. Bunun sonucunda ABD’nin karşısına Çin, Rusya ve belki de İran’ın oluşturacağı büyük bir koalisyon çıkabilir.³⁰⁹

Ülkesine yapılan saldırı sonrası, Afganistan’ı işgal ederek çok önemli bir jeostratejik köprübaşı elde eden ve daha sonra askeri gücünü Asya’ya yerleştiren ABD’nin, bölgede uzun süre kalacağı değerlendirilmektedir. Asya-Kafkasya-Körfez üçgenini kontrol ederek dünyanın en büyük gücü haline gelme hedefi güden ABD’nin, Afganistan müdahalesi için orta vadeli Amerikan stratejisinin bir başlangıç aşaması denebilir. ABD açısından Orta Asya’da kendisine yakın rejimleri oluşturma ve bu bağlamda Amerikan çıkarlarına hizmet edecek yeni liderleri başa getirme gibi örtülü operasyonlar da bu bağlamda kaçınılmaz gözükmektedir. Bu kadrolar, aynı zamanda ABD’nin Çin’i çevrelemeye yönelik stratejisinde en önemli destekçileri olacaktır. ABD’nin önümüzdeki dönemde, Kafkaslar ve Orta Asya’yı ve bu bölgelerin enerji kaynaklarını kontrol etmeye yönelik, bölgesel güvenlik örgütlerinin kurulmasını teşvik edecektir. Orta Asya Devletleri’nin ABD’yi, diğer büyük aktörlere karşı bölgede bir denge unsuru olarak görmeleri, ABD’nin bölgedeki stratejisine uygun bir zemin hazırlamaktadır.³¹⁰ Ancak, ABD’nin mevcut rejimleri desteklemesi bu ülkelerin demokrasiye geçişlerini geciktirecektir.³¹¹

ABD’nin son dönemdeki politikalarını yönlendiren Yeni muhafazakâr ekibin temel politika olarak, ABD çıkarının olduğu her yerin, askeri güç de kullanılarak kontrol altına alınmasını ve böylece ABD’nin küresel egemenliği istemesine bakılırsa, terörle mücadele örtüsü altında da olsa, ABD, Afganistan ve Orta Asya bölgesinde uzun süre kalacaktır. Orta Asya Cumhuriyetleri’nin durumdan şikâyetçi olmaması ise bu süreyi daha da uzatacaktır.³¹²

³⁰⁹BRZEZINSKI, a.g.e., s.53.

³¹⁰EROL, Mehmet Seyfettin, “11 Eylül Türk Dış Politikasında Macera Arayışları ve Orta Asya-Kafkasya Boyutu”, *Avrasya Dosyası*, İlkbahar 2004, Cilt 10, Sayı 1, s.38; EROL ve TUNÇ, a.g.m., s.27.

³¹¹ERHAN, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri”, a.g.m., s. 149.

³¹²ERHAN, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri”, a.g.m., s.146-148.

Sonuç itibariyle, ABD yönetiminin hem ekonomik hem de askeri alanlarda küresel boyutta Amerikan hegemonyasını sağlamlaştırmak amacıyla gerçekleştirdiği son operasyonlar, Avrasya bölgesindeki hassas güç dengelerini bozup, yeni çatışmaları da beraberinde getirme potansiyeli taşıyarak, bölgenin siyasi çerçevesini değiştirecek bir süreci başlamıştır.

3.3. BM, NATO ve Koalisyon Güçlerinin Afganistan'daki Durumu ve Faaliyetleri

BM örgütü, 1988 yılında Cenova Antlaşması'ndan bu yana Afganistan'da faaliyettedir. İlk olarak mültecilerin durumu ile ülkedeki açlık, sağlık eğitim ve mayın sorunlarıyla ilgilenirken, 1990-2001 yılları arasında bu faaliyetlerinin yanında, ülkede çatışan guruplar arasında barışı sağlamak üzere de gayret göstermiştir. Ekim 2001' den bu yana ise Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Misyonu (B.M.Y.M.),³¹³ vasıtasıyla, başkanlık seçimlerinin ve parlamento seçimlerinin organizasyonu için çalışmıştır. BM, halen Afganistan'da birçok alanda çalışmalarına yoğun olarak devam etmektedir.³¹⁴

Afganistan'da bulunan iki askeri güçten birisi NATO komutasında Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK)'nin birlikleri iken, diğer güç ise asıl müdahaleyi yapan, ABD liderliğindeki Koalisyon birlikleridir. Afganistan Koalisyon Güçleri Komutanlığı (A.K.G.K.), ABD komutasındadır ve ülkenin değişik yerlerinde konuşlanmıştır.³¹⁵

BM tarafından Afganistan'da görev yapmak üzere oluşturulan UGYK komutasını da yürüten NATO, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye karşı yapılan terörist saldırılar sonrasında aktif bir rol almıştır. NATO üyesi müttefikler, içinde bulunduğu kritik dönemde ABD'ye siyasi ve somut destek sağlamak amacıyla, NATO Antlaşması'nın kolektif savunma hükmünü içeren 5. maddesini ilk kez uygulamaya

³¹³United Nation Assistance Mission in Afghanistan-UNAMA.

³¹⁴<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5380.htm>, (22.01.2006).

³¹⁵PALMER, Diego A. Ruiz, "Kabil'eGidenYol", <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue2/turkish/art3.html>, (18.11.2005); Diego A. Ruiz Palmer, NATO'nun Operasyonlar Bölümü'nde Planlama Bölüm Başkanıdır.; ORAL, Zeynep, "Çatışmaların Kıskaçında Afganistan", Cumhuriyet Gazetesi, 11 Haziran 2005; Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti, International Security and Assistance Force-ISAF, olarak bilinmektedir.

sokmuştur. Müttefiklerin ABD'ye terörle mücadelesinde destek veren bu kararı aynı zamanda uluslararası terörizmle mücadele alanında NATO'nun yeteneklerini artırma yönünde atılan adımların da başlangıcını teşkil etmiştir.³¹⁶ Ayrıca NATO liderlerinin 2002 Kasım Prag Zirvesi'nde, üyelerin ittifak tarafından belirlenen yerlerde yapılacak operasyonları desteklemeye veya yönetmeye hazır olması yönünde yapmış oldukları talep çerçevesinde, Nisan 2003'de Kuzey Atlantik Konseyi bu yönde bir karar alarak, İttifak'ın Afganistan'daki UGYK'nin komuta, koordinasyon ve planlamasının sorumluluğunu üstleneceğini duyurmuştur. Bu karar ile NATO Konseyi, İttifak'a Avrupa dışındaki ilk askeri görevini vermiştir.³¹⁷

3.3.1. BM ve Afganistan

Afganistan sorunu 1980'li yıllardan bu yana BM'nin çözüm için çabaladığı en önemli sorunlardan biridir. BM, özellikle Sovyetler sonrası yaşanan iç savaşı bitirme alanında her yolu denemiş, özel temsilciler atamış, ancak başarılı olamamıştır.³¹⁸ Afganistan BM gündemine ilk olarak, 1980'li yılların başlarında girmiştir. Güvenlik Konseyi Sovyetler'in Afganistan'ı işgalini görüşmek üzere toplanmış, işgali kınamak amacıyla hazırlanan taslak karar, SSCB'nin vetosu nedeniyle geçirilememiştir. Konu daha sonra BM Genel Kurulu'nda ele alınmıştır. BM Genel Kurulu bu işgal ile ilgili olarak, "Afganistan'daki Durum" konulu kararlarından ilki olan ES-6/2 sayılı kararı almıştır. Bu kararla Afganistan'a yapılan silahlı müdahale kınanmış, tüm dış kuvvetlerin geri çekilmesi istenmiş, üye ülkelere Afganistan'a insani yardımda bulunmaları çağrısı yapılmıştır.³¹⁹

BM Genel Kurulu 1980'li yıllarda dikkatini Afganistan'a yoğunlaştırmış ve çatışmaların sona ermesini, yabancı birliklerin geri çekilmesini, soruna politik çözüm bulunması konusunda BM'nin yardımda bulunmasını ve savaştan etkilenen

³¹⁶"21. Yüzyılda NATO", http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_tur.pdf, (10.11.2005).

³¹⁷PALMER, a.g.m.

³¹⁸Bu sorunun çözümü için BM tarafından günümüze kadar atanan temsilciler; Perez de Cuellar, Diego Cordovez, Benon Sevan, Mahmud Mestiri, Dr. Norbert Holl, Lakhdar Brahimi, Francesc Vendrell'dir, <http://www.institute-for-afghan-studies.org/UNITED%20NATIONS/UNITED%20NATIONS.htm>, (20.01.2006).

³¹⁹BM Kararı, ES-6/1, http://www.unama-afg.org/docs/_BM%20Docs/_sc/resolutions.htm, (12.11.2005).

mülteciler ile yer değiştirenlere uluslararası yardım yapılmasını öngören bir dizi kararlar almıştır.³²⁰

1985 yılında BM Genel Kurulu Afganistan'daki insan hakları durumunu ayrı bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Bu kapsamda BM, Afganistan'daki insan hakları ihlallerini incelemek üzere Özel Raportör atamıştır. Bu dönemde Afganistan'daki İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler konusundaki yıllık kararlardan ilki olan 40/137 sayılı karar alınmıştır.³²¹

BM Genel Sekreteri'nin girişimiyle Afganistan, Pakistan, SSCB ve ABD, Mayıs 1987'de BM'nin himayesinde Afganistan sorununun çözümü konusundaki antlaşmayı imzalamışlardır. Bu antlaşma, Afganistan'daki işgali sona erdirmiş ve SSCB askeri birliklerini çekmeye başlamıştır. BM Güvenlik Konseyinin 622 sayılı kararı ile yabancı kuvvetlerin Afganistan'dan çekilişini izlemek amacıyla Afganistan ve Pakistan'da BM Dostça Girişim Misyonu adlı izleme görevi oluşturulmuş, ayrıca mültecilerin geri dönüşlerini destekleme planları yapılmıştır. Sovyet birliklerinin geri çekilmesi Şubat 1989'da tamamlanmış, ancak antlaşmaları imzalamamış olan isyancılar, Necibullah Hükümeti'ne karşı savaşlarına devam ettiklerinden, ülkede iç savaş devam etmiştir.³²²

Afganistan'daki içi savaş sürecinde BM, ilki 7 Mart 1993'de İslamabat'ta, diğeri 18 Mayıs 1993'de Celalabat'ta olmak üzere Cumhurbaşkanı Rabbani ile diğer sekiz Afgan lideri arasında iki barış anlaşması imzalanmasını sağlamıştır. Bu antlaşmalarda liderler, 18 aylık süre için bir hükümet kurmayı, seçim sürecini başlatmayı, bir anayasa yapmayı ve milli bir ordu oluşturmak amacıyla savunma konseyi kurmayı kabul etmişlerdir. Bu dönemde BM Genel Kurulu, Afgan liderleri hakkında bir dizi kamuoyu yoklaması yapmak ve BM'nin ulusal uzlaşma ve yeniden yapılanmaya nasıl yardım edebileceği konusunda Afgan halkının görüşlerini almak amacıyla Genel Sekreter'den Afganistan'da özel görev oluşturulması talebinde

³²⁰Ayrıntılar için bkz., BM Kararı 41/33, 5 Kasım 1986; BM Kararı 40/12, 13 Kasım 1985; BM Kararı 39/13, 15 Kasım 1984; BM Kararı 38/29, 23 Kasım 1983; BM Kararı 37/37, 29 Kasım 1982; BM Kararı 36/34, 18 Kasım 1981; BM Kararı 35/37, 20 Kasım 1980, http://www.unama-afg.org/docs/_BM%20Docs/_sc/resolutions.htm, (12.11.2005).

³²¹Ayrıntılar için bkz., BM Kararı 40/137, <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r137.htm>, (14.12.2005).

³²²Ayrıntılar için bkz., BM Kararı 622, <http://www.unama-afg.org/docs/sc/resolutions/sc622.pdf>, (18.12.2005).

bulunmuştur. Bunun üzerine Genel Sekreter, Aralık 1993'te Afganistan'a BM Özel Görevi oluşturmuştur.³²³

1994 yılı sonlarında ve 1995 yılı başlarında, Kandahar ve Herat dahil Afganistan'ın Batı'sı ve Güneyi'nin büyük bir kısmı, Eylül 1996'da ise Kabil, Taliban kontrolüne geçmiştir. Taliban'ın kısa bir sürede Afganistan'ın büyük bir bölümünü kontrol altına alması ve Kuzey İttifakı'nın kuzeydeki bölgede hâkimiyet kurması üzerine, 22 Ekim 1996'da BM Güvenlik Konseyi, Afganistan'daki bütün tarafların düşmanlığa son vermesi ve ulusal barışı sağlamada politik diyaloga başlaması konusunda 1076/1996 sayılı kararı almıştır.³²⁴ Bu karar, çatışmaların uluslararası terörizme ve uyuşturucu trafiğine zemin hazırladığını yinelemiş ve tarafları çatışmaları durdurmaya davet etmiştir.³²⁵

Taliban ile Kuzey İttifakı arasında 1997-2000 yılları arasında devam eden savaş sırasında Genel Sekreter, Cezayir'in eski Dışişleri Bakanı Lakhdar Brahimi'yi, ilgili ülkeler ve mevcut partiler ile danışmalarda bulunmak ve BM'nin Afganistan'da barış yapma girişimi konusunda teklifler sunmak amacıyla Afganistan'a Özel Elçisi olarak atamıştır. Brahimi, Afganistan'ı "13 ülke turu" ülkesinden biri olarak ziyaret etmiş ve Ekim 1997'de, Genel Sekreterin Politik Danışmanı sıfatıyla, daha sonra "Altı Artı İki Grubu" olarak bilinen, Afganistan'a sınır altı ülke (Çin, İran, Pakistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan) ve bunlara ilaveten Rusya ve ABD ile bir dizi resmi olmayan görüşmeler yapmıştır.³²⁶

7 Ağustos 1998'de Nairobi-Kenya ve Dar-es Salam-Tanzanya'da, Amerikan elçiliklerine yapılan ve yüzlerce kişinin ölümüne neden olan bombalı saldırıları takiben BM Güvenlik Konseyi, Afganistan topraklarında devam eden terörist mevcudiyeti konusundaki endişelerini tekrar dile getiren 1193 sayılı kararı almıştır. 08 Aralık 1988 tarihinde alınan 1214/1998 sayılı karar ile Güvenlik Konseyi, Taliban'ın uluslararası teröristlere ve bunların organizasyonlarına yardım ve yataklık yapmayı ve eğitim vermeyi kesmesini ve bütün Afgan grupların, teröristlerin adaletle

³²³<http://www.unama-afg.org/about/info.htm>, (11.12.2005).

³²⁴Ayrıntılar için bkz., <http://www.unama-afg.org/docs/sc/resolutions/sc1076.pdf>; (12.11.2005).

³²⁵Ayrıntılar için bkz., Güvenlik Konseyi kararı S/PRST/1996/40; <http://www.unama-afg.org/docs/ga/resolutions/ares51108.pdf>, (15.12.2005).

³²⁶<http://www.unama-afg.org/about/info.htm>, (18.12.2005).

teslim edilmesi konusunda işbirliği yapmasını istemiştir.³²⁷

15 Ekim 1999 tarihinde BM Güvenlik Konseyi, Taliban'ın bu taleplere cevap vermemesi üzerine BM Antlaşması'nın VII. Bölümü'ne istinaden geniş kapsamlı yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. 1267/1999 sayılı kararda, Taliban iktidarının, Afganistan'ın resmi temsilcisi olarak kabul edilmesi nedeniyle, Usame Bin Ladin'in Ağustos 1998 elçilik bombalaması suçundan dolayı uygun yetkililere teslim edilerek, adalet önüne çıkarılması talep edilmiştir. Bu istek yerine getirilmeyince 14 Kasım 1999 tarihinden itibaren yaptırımlar uygulamaya başlanmış, bu kapsamda Taliban'a ait olan veya Taliban tarafından kontrol edilen bütün devlet hesapları ve diğer finansal kaynaklar dondurulmuş, Kabil hava alanı uluslararası ulaşımına kapatılmıştır.³²⁸

1990'lı yılların sonunda Afganistan, toplam işlenilebilir toprağın % 1'lik bir kısmıyla, dünyadaki yasadışı Afyon üretiminin yaklaşık % 80'lik bir kısmının kaynağı haline gelmiştir. Bunu önlemek amacıyla BM Uyuşturucu Kontrol Programı haşhaş ürünün azaltılması projesini başlatarak, üreticilere alternatif ürünler sunmuş, sulama sistemlerini iyileştirmiş ve yeni yollar yapmıştır. Bu proje Taliban'ın da desteğiyle biraz başarı sağlamış, BM yaptırımları, alternatif ürün geliştirme projelerini güçlendirmiş ve 2000 yılı Aralık ayında Taliban afyon üretimini yasaklamıştır.³²⁹

2001 yılı sonuna kadar Afganistan'daki çatışmalar aralıksız sürmüştür. Bu süre zarfında BM de dahil olmak üzere uluslararası yardım kuruluşları, mağdurlara yardımda belli ölçüde başarı göstermiştir. Etkili bir hükümetin olmayışı nedeniyle ortaya çıkan politik ve güvenlik sorunları, insani yardımların sık sık kesilmesine neden olmuş ve ortaya çıkan çeşitli krizler, BM ve hükümet dışı yardım kuruluşlarının çalışanlarını geçici olarak ülkeyi terk etmeye zorlamıştır.³³⁰

Afganistan'da üslenen El-Kaide Örgütü'nün ABD'ye yönelik 11 Eylül

³²⁷Ayrıntılar için bkz., Güvenlik Konseyi kararı S/RES/1198, 28 Ağustos 1998, <http://www.unama-afg.org/docs/sc/resolutions/sc1193.pdf>, (16.12.2005); Güvenlik Konseyi kararı S/RES/1198, Güvenlik Konseyi kararı S/RES/1214/1998, <http://www.unama-afg.org/docs/sc/resolutions/sc1214.pdf>, (18.12.2005).

³²⁸Ayrıntılar için bkz., <http://www.unama-afg.org/docs/sc/resolutions/sc1267.pdf>, (26.11.2005).

³²⁹<http://www.unama-afg.org/about/info.htm>, (24.12.2005).

³³⁰<http://www.unama-afg.org/about/info.htm>, (18.12.2005).

terörist saldırısı sonrasında Afganistan'daki karışıklıkların tırmanması üzerine BM Güvenlik Konseyi, Taliban Rejimi'ni değiştirmek üzere Afgan halkının mücadelesine destek vereceğini ifade etmiş, ayrıca Afganistan'ın uluslararası terörizm ihracına yönelik kullanılmasına müsaade edilmesini ve Usame bin Ladin'e yardım ve yataklık yapılmasını bir kez daha kınamıştır.³³¹

BM'nin Afganistan'daki faaliyetleri, ABD'ye yapılan terörist saldırıya cevap olarak başlatılan askeri harekât da dahil olmak üzere Afganistan'da artan çatışmalar nedeniyle, BM kuruluşlarında çalışan uluslararası personelin ülkeden ayrılmak zorunda kalması ile kesilmiştir.

Bu dönemde BM, Afgan gurupları arasındaki diyalogun geliştirilmesi, geniş tabanlı ve katılımlı bir hükümetin kurulmasını amaçlayan rolünü artırmaya başlamıştır. Bu kapsamda 3 Ekim 2001 tarihinde BM Genel Sekreteri, iki yıl önce istifa eden Lakhder Brahimi'yi yeniden Afganistan Özel Temsilcisi olarak atamıştır. 12 Kasım'da "Altı Artı İki Gurubu" New York'ta, Genel Sekreter'in başkanlığında, geniş tabanlı ve özgür iradeyle oluşturulmuş bir Afgan Hükümeti'nin kurulması ve komşu ülkelerin mülteci kamplarında yaşayanlar da dahil olmak üzere Afganistan'a BM insani yardım gayretlerinin devam ederek artırılması konusunda anlaşmışlardır. 27 Kasım'da İslamabat'ta BM Kalkınma Programı, Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası desteğinde Afganistan'ın yeniden inşası konusunda bir konferans toplanmıştır. Bu arada Kuzey İttifakı, Mezar-ı-Şerif, Herat ve sonra Kabil'e girmiş, bu olaylar Taliban'ın yenilmesinde bir dönüm noktası olmuştur. BM Kasım ayı sonunda Bonn'da, Afgan politik liderlerinden oluşan bir toplantı düzenlemiştir. Kuzey İttifakı da dahil dört grubun temsil edildiği toplantı, 5 Aralık 2001'de Bonn Anlaşması imzalanmıştır. İlk adım olarak Afgan geçici hükümeti kurulmuştur. Güvenlik Konseyi 1386 sayılı kararıyla, UGYK'nin kurulmasına karar vermiştir.³³²

5 Aralık 2001'de imzalanan Bonn Antlaşması'nda, antlaşma hükümlerinin uygulamasında BM'nin önemli bir rol üstleneceği belirtilmiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi 28 Mart 2002'de tarihinde 1401 sayılı karar ile B.M.Y.M., başlangıçta bir yıllık süreyle oluşturmuştur. 1401 sayılı karar özetle, 18 Mart 2002'de

³³¹<http://www.unama-afg.org/about/info.htm>, (18.12.2005).

³³²Ayrıntılar için bkz. Güvenlik Konseyi kararı S/RES/1386/2001, <http://www.unama-afg.org/docs/sc/resolutions/sc1386.pdf>, (16.12.2005).

Genel Sekreter'in raporunda belirtilen yapı ve emirleri yerine getirecek şekilde Afganistan'da BM Yardım Misyonu'nun kurulmasını ve Genel Sekreter Özel Temsilcisi'nin gerekli planlamayı yaparak Afganistan'daki tüm BM faaliyetlerinin yürütülmesinden sorumlu olmasını istemektedir.³³³

Bu kapsamda BM Afganistan Yardım Misyonu, insan hakları, hukuk ve cinsiyet konuları, bütün BM insani yardım ve yeniden yapılanma faaliyetleri de dahil, Bonn Antlaşması'nda belirtilen görev ve sorumlulukları yerine getirmek amacıyla Afgan yönetimiyle koordineli çalışarak Afganistan'da ulusal barışı geliştirilmekle, ülkedeki tüm BM faaliyetini bütünleştirmekle görevlendirilmiştir. Afganistan'da hükümetle, milli ve uluslararası hükümet dışı kuruluşlarla birlikte çalışan 16'ya yakın BM yardım kuruluşu bulunmaktadır. BM Afganistan Yardım Misyonu'nu yöneten Genel Sekreterin Afganistan Özel Temsilcisi, ülkedeki tüm BM faaliyetinin kapsamlı sorumluluğunu da üzerine almış ve bu görev halen sürmektedir.³³⁴

Sovyet işgaline karşı verilen mücadele ve çeşitli dini ve etnik grupların kendi aralarındaki güç ve iktidar mücadeleleri, Afganistan'ı her yönüyle dünyanın en geri ülkelerinden biri haline getirirken, milyonlarca insan mülteci ve göçmen durumuna düşmüş, ülke büyük tahribata uğramış, Afganistan, teröristler ve uyuşturucu trafiği için cennet ülke haline gelmiştir. Bu zor dönemde Afganistan'da çalışmalar yürüten BM'nin, mülteci ve göçmenlerin dönüşü ve topluma kazandırılması, gıda yardımı, yaşam ve sosyal güvenlik, sağlık ve beslenme, insan hakları, öğretim ve mesleki eğitim ve mayın temizleme konusunda önemli bir görev üstlendiği ve başarılı olduğu gerçektir. Afganistan'ın genel güvenlik durumunun iyileşmesi ve politik istikrarın sağlanması halinde belirtilen konularda daha da başarılı olunabilir.

³³³Ayrıntılar için bkz., S/RES/ 1401/2002, <http://www.unama-afg.org/docs/sc/resolutions/sc1401.pdf>, (26.11.2005).

³³⁴Genel Sekreterin Afganistan Özel Temsilcisinin iki yardımcısı bulunmaktadır. Bunlardan biri Siyasi İlişkiler, diğeri İnsani Yardım, İyileştirme ve Yeniden Yapılanmadan sorumludur. Genel Sekreterin Afganistan Özel Temsilcisinin aynı zamanda insan hakları, cinsiyet, hukuk, polis, ordu ve göçleri durdurma konularında özel danışmanları, iletişim ve halkla ilişkiler bürosunu işleten bir basın sözcüsü bulunmaktadır. BMYM'nun aynı zamanda bir yönetim birimi vardır. Misyonun yıllık bütçesi toplam 48 milyon dolardır ve hali hazırda 159'u uluslararası ve 322'si ulusal olmak üzere toplam 481 personeli bulunmaktadır. Kabil karargahına ilaveten, Bamyan, Gardez, Herat, Celalabat, Kabil, Kandahar, Kunduz ve Mezar-ı-Şerif'de bölgesel büroları bulunmaktadır. İslamabad ve Tahran'da iki irtibat ofisi bulunmaktadır., <http://www.unama-afg.org/about/info.htm>, (24.12.2005).

3.3.2. Afganistan’da NATO ve Koalisyon Güçleri

Afganistan’da halen askeri güç olarak, ABD ve İngiltere liderliğindeki, “*Sonsuz Özgürlük Operasyonu*” olarak bilinen askeri müdahaleyi yapan, koalisyon güçleri ve NATO komutasında görev yapan UGYK güçleri bulunmaktadır. Bonn Antlaşması sonrasında BM kararıyla kurulan UGYK gücü ile koalisyon ülkelerinin Kabil yakınında, Bagram hava üssünde bulunan operasyon kuvvetleri nitelikleri ve amaçları açısından birbirlerinden tamamen farklıdırlar.³³⁵

ABD komutasındaki A.K.G.K., Afganistan’da terörizmin tekrar ortaya çıkmasını önlemek ve tüm Afganistan çapında güvenliği yeniden tesis etmek için belirlenen harekât alanında tam kapsamlı askeri faaliyetler icra etme, şeklinde tanımlanmış bir görev icra etmektedir. A.K.G.K.’nın harekât alanı, Afganistan’ın tamamı, Pakistan’ın kuzey bölgeleri, Jamnu Keşmir Bölgesi, Tacikistan’ın Kunduzhand Eyaleti ve Özbekistan’ın doğu eyaletlerinden Farghona, Fergana, Namangan, Taşkent ve Sirderya olarak belirlenmiştir. A.K.G.K.’na, Muhalif Askeri Unsurlar (Hizbi İslami Gulbiddin, Taliban, El-Kaide) ile mücadele haricinde, Afgan Milli Ordusu’nun kurulması, eğitilmesi ve Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti’ne destek sağlanması görevleri de verilmiştir. A.K.G.K. bünyesinde görev yapan ABD haricinde toplam 20 ülke vardır. Yaklaşık 18 bin ABD askeri haricinde, 3 bin civarında diğer ülke askerleri ile toplam sayı 21 bini bulmaktadır. Türkiye, bu güç içerisinde 3 kişilik bir gözlem ve koordinasyon ekibi bulundurmaktadır. A.K.G.K.’nın kuvvetleri Bagram, Kandahar, Host ve Uruzgan operasyon üs bölgelerinde konuşlandırılmıştır.³³⁶

Afganistan Geçici Yönetimi’nin Kabil ve çevresinde güvenli bir ortam yaratmasına yardımcı olarak, Afganistan’ın yeniden yapılanmasını destekleyecek bir uluslararası kuvvet oluşturulması, Bonn Konferansı’nda kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda BM, 1386 sayılı kararı ile ilk UGYK birliğinin teşkil etmiş ve sorumluluğu İngiltere’ye vermiştir. UGYK-I grubu, 18 ülkenin kuvvet ve varlıklarını kapsıyordu. Bunlardan 12’si NATO üyesi diğerleri ise NATO dışındandı.³³⁷

³³⁵PALMER, a.g.m.; ORAL, a.g.m.

³³⁶<http://www.cfc-a.centcom.mil/Information/Coalition%20forces%20in%20Afghanistan.htm>, (21.01.2006); ESMER, a.g.m., s.37.

³³⁷NATO üyesi olan katılımcılar, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Almanya,

BM Güvenlik Konseyi Kararları kapsamında ilk kuruluşundan itibaren altı aylık periyotlarla ülkeler arasında değişen UGYK komutası, sırasıyla İngiltere, Türkiye, Almanya–Hollanda tarafından yürütülmüştür. Daha sonra UGYK-IV döneminde, UGYK sorumluluk alanının Kabil ve çevresi ile birlikte tüm Afganistan'ı kapsayacak şekilde genişletilmesini sağlayan 1510 sayılı BM Güvenlik Konseyi ve Kuzey Atlantik Konseyi kararları doğrultusunda görev, 11 Ağustos 2003'den itibaren NATO Konseyi'nin siyasi sorumluluğunda, Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığı Karargâhı ve Müşterek Kuvvet Karargâhı'nın harekât komutasında yürütülmüştür. Bu komuta bağlantısı halen devam etmektedir. UGYK-V dönemi, NATO sorumluluğunda ve Kanada liderliğinde yapıldıktan sonra NATO'ya deklare edilmiş olan Dereceli Hazırlık Kuvvetleri Karargâhları'nın (Ülkelerin NATO kolordularının) UGYK Harekâtı'na liderlik yapması kararlaştırılmış, bunun ilk uygulaması olarak 09 Ağustos 2004 tarihinde başlayan UGYK-VI Harekâtı Avrupa Kolordusu (EUROCORPS) liderliğinde devam edilmiştir. 13 Şubat 2005 tarihinden itibaren başlayan UGYK-VII Harekâtı'nın liderliğini ise Türkiye'nin 3'ncü Kolordu'su (NRDC-TU) devralmıştır. Türkiye'nin 3'ncü Kolordusu'ndan sonra sırasıyla İtalya, İngiltere, İspanya ve Almanya-Hollanda'nın NATO'ya deklare edilmiş kolordularının UGYK sorumluluğunu üstlenmesi planlanmıştır. Halen komutası İtalya tarafından yürütülen UGYK'da, 37 ülkeden, 8 bin civarında asker görev yapmaktadır.³³⁸

BM güdümünde ve 1386, 1413, 1444 ve 1510 sayılı kararlar doğrultusunda, Ağustos 2003'de bu yana Afganistan'da görev yapan NATO güçlerinin görev alanı, Kabil şehri ve ülkenin kuzeyindeki 9 il ile sınırlıdır.³³⁹ Ancak, NATO'nun Afganistan'daki görev alanı ile ilgili olarak son dönemde yeni gelişmeler yaşanmıştır. 8 Aralık 2005'de NATO üyesi ülkelerin dışişleri bakanları, başkent Kabil'de İngiltere'nin komutasında yeni bir NATO karargâhı oluşturulmasını, üçte biri İngiliz Askerleri'nden oluşacak 6 bin askerin ise ülkenin güneyine konuşlandırılmasını kararlaştırmıştır. Karar gereğince, halen Kabil ve belirli bazı bölgelerde görev yapan

Yunanistan, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya ve Türkiye; NATO üyesi olmayanlar, Avusturya, Bulgaristan, Finlandiya, Romanya ve İsveç, Yeni Zelanda'dır., PALMER, a.g.m.

³³⁸http://www.tsk.mil.tr/uluslararası/isaf_int/tarihce.htm, (12.01.2006); ESMER, a.g.m., s.37.

³³⁹**NATO in Afghanistan Factsheet**, <http://www.nato.int/issues/afghanistan/factsheet.htm>, (18.05.2005); ESMER, a.g.m., s.37.

NATO komutasındaki UGYK askerleri, 2006 yılında ülkenin güneyinin kontrolünü, ABD Askerleri'nden alacaktır. Yeni planla, UGYK ile "terörizme karşı mücadele" eden ABD birimlerinin komuta sistemlerinin yakınlaştırılması da öngörülmektedir.³⁴⁰ ABD Askerleri'nin yükünü hafifletme amacıyla alındığı görülen bu karar, Afganistan'ın güneyinde Taliban'ın hala var olduğunu ve bu güçlerle mücadele için daha fazla askere ihtiyaç duyulduğunu göstermesi açısından önemlidir.³⁴¹ Ayrıca, karar ile uzun süreden beri koalisyon güçleri ile UGYK güçlerinin bir çatı altına alınmasını isteyen ABD'ye direnen Fransa ve Almanya'nın muhalefetine de bir çözüm bulunmuştur.³⁴²

NATO, Afganistan'daki oluşturduğu gücün yanında, bu ülkedeki faaliyetlerini koordine etmek, ittifakı bilgilendirmek, Afgan makamlarıyla ilişkileri güçlendirmek amacıyla bir temsilci görevlendirmiştir. NATO Yüksek Sivil Temsilcisi olarak anılan bu makamda halen Türkiye Cumhuriyeti eski bakanlarından Hikmet Çetin bulunmaktadır. Afganistan'da NATO Genel Sekreteri'ni temsil eden Yüksek Sivil Temsilci, doğrudan Genel Sekreter ile görüşürken, NATO adına her görevi yapma yetkisi bulunmaktadır. Bu yetkiler içinde, Afgan yetkililerle temas, komşu ülkelerle doğrudan temas veya NATO adına konuşmak da bulunmaktadır. UGYK, BM ve AB ile koordineli çalışan Çetin, NATO'ya sürekli rapor verirken, zaman zaman da NATO Konseyi'ne bilgi vermektedir.³⁴³

NATO'nun geçirdiği evrimi, operasyonel rolünün genişlemesi ile politik ve askeri dönüşümü arasındaki bağı en iyi ifade eden somut gerçek, NATO'nun Afganistan'daki faaliyetleridir. NATO'nun Avrupa'daki geleneksel merkezinin bu kadar uzağında UGYK misyonuna önderlik ediyor olması, NATO'nun gündeminin 11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terörist saldırılarından sonra ne kadar çok ve ne kadar hızla değiştiğinin bir göstergesidir. Ancak NATO'nun Afganistan'daki görevinin İttifak'ın dönüşümü üzerindeki etkisi, NATO'nun Ağustos 2003 tarihinde UGYK'nin komutasını üstlenmesinden daha önce başlamıştır. Bu etkinin başlaması İttifak'ın 11 Eylül'e derhal tepki vermesine ve ayrıca 2002 yılının ilkbahar ve

³⁴⁰CUMHURİYET, "İttifaka Daha Fazla Yol" Cumhuriyet Gazetesi, 9 Aralık 2005.

³⁴¹www.miliet.com.tr.,(3.11.2004).

³⁴²AP, "Almanya ve Fransa Direniyor", Associated Press Haber Ajansı, 14 Ekim 2004.

³⁴³**NATO in Afghanistan Factsheet**, <http://www.nato.int/issues/afghanistan/factsheet.htm>, (18.05.2005); MİLLİYET, "Hikmet Çetin Olayı", www.miliet.com.tr., (3.11.2004); ORAL, a.g.m.

yazında İttifak operasyonlarını Avrupa-Atlantik bölgesinin dışına taşıyacak politik ve askeri kararların alınmasına dayanır. 11 Eylül'ün dönüşüm açısından İttifak'a önemli bir etkisi de, NATO'nun Soğuk Savaş sonrası stratejisinin altında yatan politik ve askeri modellerin gözden geçirilmesi olmuştur, bu da İttifak'ın coğrafi sınırlarla kısıtlanmadan askeri operasyon yapabilmesi konusunda alınan kararlar sonuçlanmıştır.³⁴⁴

³⁴⁴PALMER, Diego A. Ruiz, "Dönüşüm Sürecinde Afganistan Sorunu",
<http://www.nato.int/docu/review/2005/issue2/turkish/art2.html>, (10.11.2005).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN'IN YÖNETİM YAPISI

4.1. Afganistan'da Yönetim Yapısı ve Teşkilatının Gelişimi

Afganistan coğrafyasının, boy ve aşiret anlayışıyla bir arada yaşayan toplulukların yaşam alanı olduğu, Afganistan'da etnik köken ve dinin, aşiret hayatının esaslarını belirlediği, bu ülkeyi inceleyen tüm çalışmaların ortak noktasıdır. Bu bölgede yaşayan topluluklar, siyasi anlamda milli bir devlet adı altında bir araya gelse de, feodal anlayış ile yaşam süregelmiştir. Afganistan'ın merkezi hükümeti hiçbir zaman güçlü olmamıştır. Aşiretleri yöneten yerel liderler, sık sık güçlü ve etkili konumlara ulaşmıştır. Kabil'deki siyasi otorite ise, aşiretleri bir arada tutabilmek ve otoritesini tüm ülkede kabul ettirmek için sürekli bir arayış içinde olmuştur.³⁴⁵

4.1.1. Emirlik'ten, Cumhuriyet'e Yönetim Yapısı

Afganistan, ülke tarihi boyunca büyük güç mücadelelerinin ve bölgesel istikrarsızlıkların gölgesi altında varlığını sürdürmüş bir devlettir. Afganistan'da sürekli bir siyasi otoritenin kurulamaması ve istikrarsızlığın hüküm sürmesi, yönetsel yapının genel itibarıyla, büyük güçlerin etkisi altında şekillenmesinden olduğu kadar, ülkede var olan feodal düzenden de kaynaklanmaktadır.

Siyasi istikrarsızlığın birinci nedeni olarak Afganistan'ın coğrafi ve stratejik konumu gösterilebilir. Afganistan Batı Asya ile Orta Doğu, Orta Asya ile Basra Körfezi ve Hint Okyanusu arasında önemli bir geçit noktasıdır.³⁴⁶ Orta Asya'da XVI. yüzyıl başından itibaren oluşan ve günümüzde de etkinliği görülen, Safevi İran, Özbek ve Hindistan'a kadar bir bölgede hakim olan Moğol İmparatorluğu'ndan oluşan üç etkin kutup mevcut olmuştur. Bu üç kutupta bulunan ülkelerden, bir dönem

³⁴⁵KLOBY, a.g.e., s.353.

³⁴⁶ARMAOĞLU, a.g.e., s.762.

Özbeklerin yerini Ruslar ve Moğol İmparatorluğu'nun yerini de İngilizler almıştır. Bölgede her zaman etkili olmuş bu üçlü kutbun kesişme yeri ise Afganistan'dır. Afganistan tarihi boyunca, ya bu üç kutuptaki ülkenin veya mirasçılarının çatışma anı olmuş, ya da kutuplar arasında tampon bölge olarak varlığını sürdürmeye çalışmıştır.³⁴⁷ Özellikle XIX. yüzyıl başlarından itibaren bölge hâkimiyeti kurmaya çalışan Ruslar ile sömürgesi Hindistan'ı koruma güdüsüyle hareket eden İngilizler arasındaki etki alanı ve hâkimiyet mücadelesinde, bu iki sömürgeci güçten birisinin etkisinden kaçarken diğerinin sömürü tehlikesiyle karşılaşmıştır. Yaşanan bu süreç Afganistan'da köklü ve istikrarlı bir yönetsel yapının kurulmasında engeller teşkil etmiştir.³⁴⁸ Afganistan'da iktidara sahip olan emirler ülkelerinin ve halkının geleceği için İngilizler ile üç kez savaşa girmiştir: İlk savaşta Afganlar'ın başarılı olması, ülkenin siyasi durumunu çok değiştirmemiş, ancak 1878-1879 yıllarındaki ikinci savaşta İngilizler'in zaferi sonrasında, 26 Mayıs 1879 da yapılan “*Gandamak Antlaşması*” ile Afganistan'ın bağımsızlığı yara almış, İngilizler' in himayesi altında yarı bağımsız bir ülke halini almıştır.³⁴⁹ Afgan ve İngilizler arasındaki son savaş 1919 yılında yaşanmış, Afganlar'ın başarısı ile sona eren savaşı takiben imzalanan Ravalpindi Antlaşması aynı zamanda ülkenin bağımsızlık antlaşması olmuştur.³⁵⁰

Afganistan'daki siyasi istikrarsızlığın ikinci nedeni olarak, dağlık coğrafyası nedeniyle dağınık ve birbirinden kopuk yaşayan insan topluluklarının, sosyal ve kültürel anlamda oldukça karışık bir yapıya sahip olması gösterilebilir. Ülkede birçok etnik grup ve de aşiret bir arada bulunmaktadır. Feodal ve kabile hayatı sürdüren insanların istikrarlı bir devlet ortaya çıkarması, güçlü bir birlik oluşturması mümkün olmamıştır.³⁵¹ Feodalite ülkede köklü bir kurum halini almıştır. Ülkede bazı kabile reisleri kendi çıkarlarını koruma gayesiyle, iktidarlarına dinsel ve geleneksel bir görünüm yaratarak, ortaçağ zihniyetiyle insanlara hükmetmiş, bu durumdan istifade etmek isteyen yayılmacı büyük güçler, yürüttükleri gizli planlar ve çizdikleri garip

³⁴⁷ROY, a.g.e., s.37.

³⁴⁸GREGORIAN, Vastan, **The Emergence of modern Afghanistan**, Stanford California, 1969'dan aktaran; EMİNİ, a.g.m., s.460.

³⁴⁹MEDEDİ, M. Akber, “Çehrehayı Muberizini Afgani der Cengi Afgan ve İngiliz”, Aryana Quarterly Social Seicnis Seientific and Research Center, **Afganistan Academy of Sciences**, Vol 39, Kış 1363-1982'den aktaran; EMİNİ, a.g.m., s.456.

³⁵⁰ARMAOĞLU, a.g.e.,s.210.

³⁵¹EMİNİ, a.g.m., s.455.

sınırlar ile bu ülkeyi bir ülke olmaktan çıkararak, düzensizlikler ve çıkar savaşları içinde bir kabileler topluluğu, ırklar mozaiği haline getirmişlerdir.³⁵²

Tarihi boyunca emirlik, mutlak krallık, meşruti krallık, cumhuriyet, demokratik cumhuriyet, İslam devleti gibi çeşitli yönetim şekilleri ile yönetilen Afganistan’da, tüm bu yönetimler esnasında tespit edilebilen özellik, tam bir merkezi otoritenin olmayışıdır. Merkezi otorite kurulamamasının nedenleri olarak, coğrafi konum, farklı sosyal yapı ve feodal zihniyet olmakla birlikte, asıl sorun uzun yıllar boyunca aynı coğrafyada yaşayan bu insanların bir “millet” olma bilincine sahip olamayışlarıdır.³⁵³ Ülkede her ne kadar “Afgan Ulusu” bilinci benimsenmiş olsa da, bu kavram sadece Peştunlar için milli bir anlamı ifade etmektedir, diğer unsurlar Afgan Ulusu’ndan olmayı daha ziyade “yurt bilinci” olarak algılamaktadır. Tüm etnik farklılıklara rağmen, bu coğrafyada yaşayan kabileleri birleştiren dirayetli Emirlerin gayretiyle ülkede ulusal bir bilincin pekişmesinde, Farsça (Darice) dili önemli bir kültürel öge olmuştur. Ancak, Zahir Şah ve Davut Han döneminde Peştun dilinin (Peştuca) resmi dil olarak kabul edilip, eğitim öğretim de kullanılması, Afgan milli birliğinin oluşumuna olumsuz etki yapmıştır. Peştuca’nın katkısıyla öne çıkan Peştun milliyetçiliği, diğer etnik unsurların faaliyetlerini de tetiklemiş, “Afgan Milleti” yerine kabile ve soy hep öne çıkmıştır. Ülke genelinde etnik özelliklere göre bölgesel egemenlik günümüze kadar gelmiştir.³⁵⁴

Devletten çok ırklar, dinler, diller, kabile ve aşiretler mozaiği olan ülke halkı millet olma bilincine hiç ulaşamamış, birlik ve bütünlüğü birbiriyle hiç sağlayamamış, sadece dış müdahaleler karşısında bir araya gelerek ülkesini işgal edenlerle mücadele etmiştir. Bir millet olmaktan uzak olan Afganistan halkını, daha medeni bir duruma getirmeye çalışan kişi Emanullah Han olmuştur. Emanullah Han 1926 yılında ülke yönetiminde kullanılan, emirlik unvanını bırakarak, kral unvanını almıştır. Emanullah Han döneminde yönetim biçimi mutlak monarşidir. Buna rağmen anayasa başta olmak üzere birçok hukuki ve yönetsel reformlar yapılmıştır. Han, Atatürk’ten de esinlenerek ülkede eğitim ve kültür alanında birçok reform

³⁵²EMİNİ, a.g.m., s.460.

³⁵³GUBAR, Mir Gulam Muhammed, **Afganistan der Mesiri Tarih**, Kabul, 1967 (1346)’den aktaran; EMİNİ, a.g.m., s.460.

³⁵⁴KOCAOĞLU, a.g.m.,s.304.

başlatmış, Türkiye ve Almanya'dan uzmanlar getirmiş, ancak ülkenin yapısı O'nun düşündüğü anlamda bir reformu kaldıramamış, dindar mollaların ve muhafazakâr kabilelerin 1928 yılında çıkardığı ayaklanmada ülkeyi terk etmiştir. Emanullah Han'dan sonra gelenlerin hiç biri halkın koyu din baskısını ve kabile yaşantısını karşısında köktenci reform hareketine girişememiştir.³⁵⁵ Emanullah Han'ın düşündüğü anayasa değişiklikleri ve reformlara en fazla muhalefet Büyük Milli Meclis'den gelmiştir. Aşiret liderlerinin ve dini liderlerin etkisinin azaltılması gibi yönetsel konuların yanında, çok eşliliğin kaldırılması ve kızların okula gönderilmesi gibi toplumsal birçok reformu içeren yenilikler tutucu halk tarafından hiç benimsenmemiştir. Anayasa değişiklik önerileri ve reform tekliflerini görüşen Büyük Milli Meclis toplantıları sonunda devlet yönetiminde üç organ belirlenmiştir: Mutlak yetkilerle donatılmış krallık, başbakan ve bakanlar ve parlamento. Parlamento üyeleri 150 kişiden oluşmakta ve üç yıl için seçilmekteydiler.³⁵⁶

1928 ayaklanmasını fırsat bilen ve Emanullah Han'dan Kabil'deki iktidarı ele geçiren Habibullah, ülkede yapılan tüm yenilikleri, tüm medeni kurum ve ilkeleri yıkıp mutlak Kur'an ilkeleri ve tamamen şer'i kuralları uygulatmaya başlamıştır.³⁵⁷

Bu dönemden sonra Habibullah'ı deviren Nadir Şah iktidar geçmiştir. Nadir Şah ve oğlu Zahir Şah 1973 yılına kadar ülkeyi yönetmişlerdir. 1929'da başlayan bu uzun dönem, 1929-1964 arası mutlak krallık, 1964-1973 yılları arası ise meşruti krallık olarak sürmüştür. 1973 yılında kralın kız kardeşiyle evli olan Davut Han iktidarı ele geçirerek, krallığa son vermiş ve cumhuriyeti ilan etmiştir. Bu yönetim 1978 yılındaki darbe ile yıkılarak Sovyet yanlısı Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Sovyet işgali sonrası Afganistan'daki yönetimi bütünlük arz etmeyip, Sovyetler'e karşı savaşan grupların elinde bölge bölge dağılmıştır.³⁵⁸

4.1.2. Anayasal gelişim

Afgan yönetim tarihinde 1923, 1931, 1964, 1976, 1987 ve 1990 anayasaları

³⁵⁵ARMAOĞLU, a.g.e.,s.211; EMİNİ, a.g.m., s. 461

³⁵⁶OĞUZ, a.g.e., s.53-55.

³⁵⁷EMİNİ, a.g.m., s. 461.

³⁵⁸EMİNİ, a.g.m., s.462.

ile en son olarak 2004 yılında kabul edilen ve halen yürürlükte olan anayasalar vardır. Anayasalar genel olarak incelendiğinde ilk göze çarpan konu, anayasa tarihleri hakkındaki bazı çelişkilerdir: Bazı kaynaklar 1931 anayasasını Afganistan anayasaları içerisinde ele almamaktadır. Nadir Şah tarafından uygulamaya konan bu anayasa, daha önce Emanullah Han'ın hazırlattığı 1923 anayasasında bazı değişiklikler yapılarak oluşturulduğundan, yeni bir anayasa değil, öncekinin devamı olarak düşünülmesi muhtemeldir. Öte yandan, bazı çalışmalarda 1964 anayasası 1963 olarak, 1976 anayasası da 1977 anayasası olarak isimlendirmektedir.³⁵⁹ Ancak bu tarih çelişkisi anılan anayasaların hazırlanması ve yürürlüğe giriş tarihi ile ilgili tercihlerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Afgan anayasalarından 1923 ve 1931 anayasaları, ikisi de kralın mutlak gücünü tasdik etmektedir. Sadece 1964 anayasası yasama, yürütme ve yargının ayırımına dayanan, anayasal bir monarşiyi öngörmektedir.³⁶⁰ 1923 ve 1931 anayasaları tamamen liberal olmayan ve İslami kanunları vurgulayan özelliktedir. 1964 anayasası, Afgan kanunlarının laikliğini vurgulayan, ismen ilk liberal anayasadır. Batı stilinde ilk anayasa ise 1976 de kabul edilen anayasadır.³⁶¹

Tüm anayasalara genel olarak bakıldığında, gerek laik özellik gösteren ilk anayasa gerekse meşruti anayasalarda ve komünist rejimin anayasasında dahi din ve geleneksel özellikler hep ön plandadır. 1923 ve 1931 krallık anayasaları, 1964 ve 1976 meşruti anayasalar, komünist rejimin hazırladığı 1987 anayasası ve 1990 İslami devlet anayasasında Büyük Milli Meclis, feodalite ve ulemayı meşru hale getiren bir kurum olarak yer bulmuştur.

4.1.2.1. Mutlak Monarşi ve İlk Anayasa

Afganistan Kral Emanullah Han'ın liderliğinde 1919 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra yeni bir yönetim şekline adım atmıştır: “Mutlak Monarşi”. Kral

³⁵⁹<http://www.afghangovernment.com/Constitution1976.htm>, (12.11.2005); **A Guide to Researching the Law of AFGHANISTAN at the University of Michigan Law Library**, <http://www.law.umich.edu/library/refres/resguides/pdfs/afghanistan.pdf>, (16.12.2005).

³⁶⁰<http://jurist.law.pitt.edu/world/afghanistan.htm>, (24.11.2005).

³⁶¹**A Guide to Researching the Law of AFGHANISTAN at the University of Michigan Law Library**, a.g.e., s.2.

Emanullah iktidarının ilk döneminden itibaren gerçekleştirdiği yeni hukuki ve yönetsel reformların ilki 1923 anayasası olarak bilinen Afganistan'ın ilk anayasasıdır.³⁶²

Emanullah Han'ın 1923 anayasası modern bir yönetim öngörmesine rağmen, yasama gücünün kral ve 7 üyeli kabinesine veriyordu. Kadınlara eşitlik hakkı veren bu anayasa ayrıca, köleliği kaldırıyor ve ülkede yaşayan azınlıklara bazı haklar tanıyordu.³⁶³

1923 anayasası, mutlak monarşi yönetimini benimsemekle beraber, yürütme (kabine) sistemini de getirmiştir. Anayasada “Afganistan tahtı kral ve onun erkek soyuna özgüdür ve nesilden nesile geçer” ibaresi mevcuttur. Kral, kendisi ve danışmanlarıyla birlikte ülkeyi yönetir. Ülke yönetiminde kral danışmanlık yapanlara “Derbari Şahi Üyeleri” denir ve Dürrani kabile reislerinden ve ülkede tanınmış olan kişilerden meydana gelirler. Bu üyelerin bir kısmı kral tarafından bir kısmı ise halk tarafından seçilirdi. Yürütme organında bulunan milli eğitim, ticaret, savunma, adalet ve maliye bakanları kral tarafından ülkenin ileri gelen bilgili yetenekli kişileri arasından atanır ve doğrudan krala karşı sorumludurlar.³⁶⁴

Afganistan'ın din konusu, genel olarak tüm Afgan tarihinde olduğu gibi birinci anayasada da önemli bir yer almıştır. Anayasanın 2. maddesi “Afganistan'ın dini kutsal İslam dinidir. Afganistan'daki diğer dinler devletin koruması altındadır” denmiştir. Bu ikinci maddeye daha sonra İslam'ın Hanefi mezhebinin geçerli olduğu da eklenmiştir. Diğer dinlerin varlığına yer veren anayasa, azınlık din mensuplarının ayırt edilmesi için, özel vergiler ödeme ve farklı kıyafetler giyme zorunluluğu getirmiştir.³⁶⁵

Şer-i kurallara ve halk kanunu olarak ifade dilen geleneksel hukuk düzenine de bu anayasada yer verilmiş, 24. maddede “Şeriat ve şeriata uygun halk kanunlarından başka kimseye cezalandırma yapılamaz.” ibaresi kabul edilmiştir.³⁶⁶

³⁶²<http://www.afghan-web.com/history/const/const1923.html>, (16.11.2005).

³⁶³ **A Guide to Government in Afghanistan**, The World Bank&AREU Yay., Washington, 2004, s.1.

³⁶⁴ EMİNİ, a.g.m., s.462,463.

³⁶⁵ EMİNİ, a.g.m., s.463.

³⁶⁶<http://www.afghan-web.com/history/const/const1923.html>, (16.11.2005).

4.1.2.2. 1931 Anayasası

Nadir Şah iktidara geçtiğinde, tahta çıkışını onaylamak üzere 16 Ekim 1929'da Büyük Milli Meclis'i toplantıya çağırarak, 286 kişilik Büyük Milli Meclis içinden 105 kişilik Şurayı Milli heyetini oluşturup, daha sonra bu guruptan en bilgili 27 kişiyi Meclisi Şura'ya (Senato) seçmiştir. Çoğunluğu kendi ailesinden olan on üyeli bir kabine ilan etmiştir. Ekim 1931'de yeni bir anayasayı yürürlüğe koyan Kral, bu anayasada atamayla gelen Seçkinler Meclisi ve seçimle gelen Devlet Konseyi biçiminde çift meclisli bir yasama organı oluşturdu. Bu anayasa, anayasal monarşi gibi dursa da, kraliyet oligarşisini kurmaktaydı ve halkın katılımı sadece kâğıt üzerinde kalmaktaydı. Nadir Şah'ın 1931 anayasası küçük ilavelerle 1964'e kadar Afganistan'da yürürlükte kalmıştır.³⁶⁷

1931 anayasası da 1923 anayasasında olduğu gibi kralın mutlak gücünü tasdik etmektedir.³⁶⁸ Yani Nadir Şah dönemi de yönetsel anlamda mutlak monarşinin devam ettiği bir dönem olmuştur. Afganistan ikinci anayasası genel yönetsel yapıyı şu şekilde şekillendirmiştir:

Yüz on maddeden oluşan 1931 anayasası, mutlak ve irsi bir siyasal rejimi benimsemiştir. Egemenlik ve ülkenin yönetimi krala aittir. Anayasa, devlet ve toplumun dinini İslam dini ve İslam dinini de Hanefi mezhebiyle sınırlamıştır.³⁶⁹

Kral bu anayasa ile tam yetkili kılınmış, rütbe ve makam tevcihi, başbakan ve bakanlar kurulunun tayin ve azli, meclisten geçen kanunların onaylanması ve yayınlanması, şeriatın ve medeni kanunların himayesi ve yürütülmesi, kralın görev ve yetkileri olarak sıralanmıştır. Babadan geçen bir hak ile iktidarı elinde tutan kralın iktidar ve yetkilerini kısıtlayacak, anayasa dahil, hiçbir organ yoktur. Bu da bu dönemdeki yönetim şeklinin anayasanın varlığına rağmen meşruti bir yönetim olarak adlandırılmasını zora sokmaktadır. Meşruti yönetimlerde saltanat haklarına kanuni bir sınırlama getirildiği anayasa hükümleri mevcut olmalıdır. Ayrıca bu yönetim türünde kral devletin asli ve birinci derece organı olmamalı, halkı temsil eden meclis ile yargı erkinin de etkinliği söz konusudur. Kral yetkilerini kendine göre değil,

³⁶⁷SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.150-152; **Country Studies**, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0024>, (02.12.2005).

³⁶⁸<http://jurist.law.pitt.edu/world/afghanistan.htm>, (24.12.2005).

³⁶⁹1931 Anayasası Md.1.

hukuka uygun ve tarafsız olarak kullanılmalıdır. Bu anayasaya kraldan hariç bir meclis öngörse de bu meclis ya da yargı organlarının kraldan bağımsız hiçbir karar veya yasa çıkartamaması bu dönem yönetim yapısının meşrutiyetten uzak bir yapı olduğunu göstermektedir.³⁷⁰

4.1.2.3. 1964 Anayasası

İkinci Dünya savaşı sonrasındaki dünyada yaşanan siyasal değişimler ile savaş karşıtı, insan haklarına saygılı, özgürlükleri ön plana çıkaran söylemler, Afganistan'daki mutlak monarşiyi de etkilemiştir.³⁷¹ Babası Nadir Şah'ın öldürülmesi sonrası, 1933 yılından itibaren Afganistan'da iktidarda bulunan Zahir Şah, 1964 yılında yeni demokratikleşme programı ilan etmiş ve bu doğrultuda bir anayasa hazırlatmıştır.³⁷² 9 Eylül 1964'te yürürlüğe giren yeni anayasaya göre, seçimle gelen halk temsilcileri ülke idaresinde rol oynayacaktır. Demokratikleşme sürecine, 1965 yılında yapılan seçimle bir meclisin oluşturulmasıyla başlanmıştır. Bu yüzden 1964 anayasası sonrası Afganistan'daki yönetim biçimi daha çok meşruti rejim ya da monarşik parlamenter sistem olarak adlandırılabilir. Diğer yandan yeni anayasa, meşruti idareyi değiştirmemek şartıyla, komünist parti haricinde siyasi partilerin kurulmasına da izin veriyordu. Yeni anayasa sonrası eski başbakan Davut Han liderliğinde, Vihzelmeyan (Bilinçli Gençler) ve ADHP gibi partiler kurulmuştur.³⁷³ Ancak anayasa gereği, meclisin çıkardığı siyasi parti kurma yasası, kralın onayından geçmemişti. Bu nedenle, kurulan partiler değişik yasal boşlukları kullanarak faaliyet sürdürmüşlerdir.³⁷⁴

1977 yılına kadar geçerli kalan ve bu dönemin siyasal ve yönetsel teşkilatına şekil veren 1964 anayasası genel özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

Toplam 128 madde ve 13 bölümden oluşan anayasanın 1. maddesine göre, devletin şekli “meşruti krallık” olarak belirtilmektedir. Bu anayasada da aynı 1923

³⁷⁰EMİNİ, a.g.m., s.464.

³⁷¹EMİNİ, a.g.m., s.465.

³⁷²1964 Anayasasının tam metni için bakınız; <http://www.afghan-web.com/history/const/const1964.html>, (18.12.2005).

³⁷³SARAY, *Afganistan ve Türkler*, a.g.e., s.183; OĞUZ, a.g.e., s.66-71.

³⁷⁴EMİNİ, a.g.m., s.468.

anayasasındaki gibi, iktidarın babadan oğula geçeceği kuralı sürmüştür.³⁷⁵ Egemenliği temsil eden kral daha önceki anayasada olduğu gibi, Afgan vatandaşı Müslüman ve Hanefî mezhebinden olmalıdır.³⁷⁶ Seçimlerin yapılması Başbakan ve bakanlar kurulunun atanması, görevden alınması, yüksek mahkeme üyelerinin atanması, görevden alınması kralın yetkileri arasındadır.³⁷⁷

1964 anayasası iki meclisli bir meşrutî yapıyı öngörüyordu. Bu meclisler, seçilerek gelen Halk Meclisi (Avam) ve kısmen seçilmiş Üst Senato'dur.³⁷⁸ Yeni anayasa, parlamentonun Afganistan halkının iradesiyle oluşturulacağını ve halkın ülke yönetimine parlamento aracılığıyla katılacağını benimsemiştir.³⁷⁹ Millet meclisi için seçimler serbest, tek dereceli ve genel oy esasına göre yapılacaktır.³⁸⁰ Senato meclisinin üçte biri kral tarafından, üçte biri ilin yönetsel meclis üyelerinden, üçte biri ise her ilden bir kişi olmak üzere o ilin halkı tarafından gizli ve genel oy esasına göre seçilecektir.³⁸¹

Anayasaya göre meclise karşı sorumlu olan hükümet üyeleri, meclis içinden veya dışından atanabilir.³⁸² Bakanlar kurulu millet meclisinden güvenoyu almak zorundadır.³⁸³ Başbakan ve bakanlar kurulu hükümet işlerinden şahsen ve de genel olarak meclise karşı sorumlu olduğu gibi, kraldan aldıkları emir ve fermanlardan ayrıca sorumludurlar.³⁸⁴ Millet meclisi hükümeti denetleme yetkisine sahiptir.³⁸⁵ Afganistan siyasal tarihinde başbakan ve bakanlar genelde meclis dışından, kralla yakın kişilerden atanmıştır. 1964 anayasası ile getirilen esaslara bakıldığında, meclis ve yürütme organının bir taraftan bölgesel kabileleri temsile edenlerin istek ve çıkarları diğer taraftan da kralın istek ve menfaatleri arasında etkin çalışmasının çok

³⁷⁵1964 Anayasası Md.19.

³⁷⁶1964 Anayasası Md.8.

³⁷⁷1964 Anayasası Md.9.

³⁷⁸**A Guide to Government in Afghanistan**, a.g.e., s.4.

³⁷⁹1964 Anayasası Md.41.

³⁸⁰1964 Anayasası Md.44.

³⁸¹1964 Anayasası Md.45.

³⁸²1964 Anayasası Md.66,88.

³⁸³1964 Anayasası Md.89.

³⁸⁴1964 Anayasası Md.96.

³⁸⁵1964 Anayasası Md.92.

zor olacağı açıktır. Zaten bu dönemde sık sık kabine ve başbakan değişmiştir.³⁸⁶

Yargı alanına bakıldığında, 1964 anayasasına göre yüksek mahkeme ve diğer mahkemelerin varlığı görülmektedir.³⁸⁷ Anayasa ile yüksek mahkeme başkanı (Kazı-Ula Kubat) ve üyelerinin kral tarafından atanması,³⁸⁸ diğer yargıçların ise yüksek mahkeme heyetinin teklifi ile kral tarafından atanması esası benimsenmiştir.³⁸⁹ Anayasada savcılık, soruşturma, kavuşturma ve temyiz gibi hak ve yetkiler yürütme ve idareye yani il valilerine bırakılmıştır.³⁹⁰

Genel olarak değerlendirilecek olunursa, bu anayasa köklü ve ilerici bir değişiklik getiren özellik taşımamaktadır. Devletin monarşik ve teokratik özellikleri korunmuştur. Meşrutî yönetim şeklinin esas olduğu ve bir takım demokratik yasaların yer aldığı 1964 anayasası, kralın mutlak hâkimiyeti, yasama ve yargı organlarının bağımsızlığının olmayışı gibi özellikler taşımaktadır.³⁹¹ Ancak bu anayasa ile kadınlara eğitim öğretim hakkı verilmesi ile kadın hakları alanında, sendika kurma hakkı verilerek de işçi haklarında birtakım iyileşmeler sağlanmıştır.³⁹²

4.1.2.4. Cumhuriyet İlanı ve 1976 Anayasası

Afganistan'ın yönetim tarihinde bir diğer dönem, eski başbakan Davut Han'ın ülke yönetiminde tekrar söz sahip olmak için ihtilalle iktidarı ele geçirip, 17 Temmuz 1973'de cumhuriyeti ilan etmesiyle başlayan dönemdir. Cumhurbaşkanlığı, başbakanlık, dışişleri ve milli savunma bakanlıklarını kendinde toplayarak işe başlayan Davut Han, demokratik bir yönetim, özgürlük ve radikal reformlar vaat etmiş, yeni anayasa, toprak reformu sözü vermiştir. Davut Han'ın cumhuriyeti ve planları sadece kâğıtta kalmıştır. Bazı yenilik girişimlerine rağmen, ülkede feodal yapıyı bozmadığından toprak reformu yapamamış, cumhuriyet ilkelerinden sapmış, ülke yönetimi feodal baskı altında despotik bir şekil almıştır. 1973 yılında ilan edilen

³⁸⁶EMİNİ, a.g.m., s.467.

³⁸⁷1964 Anayasası Md.97.

³⁸⁸1964 Anayasası Md.105.

³⁸⁹1964 Anayasası Md.101.

³⁹⁰EMİNİ, a.g.m., s.468.

³⁹¹EMİNİ, a.g.m., s.468.

³⁹²BAL, a.g.m., s.274.

Cumhuriyetin ilk kurucu meclisi (Büyük Milli Meclis) ancak 30 Ocak 1977 tarihinde toplanarak 14 Şubat 1977 tarihinde Davut'u ilk Afganistan Cumhurbaşkanı seçmiştir. Cumhurbaşkanı 24 Şubat 1977'de hazırlanan cumhuriyet anayasasını yürürlüğe koymuştur. Anayasaya göre yargı organının kuruluşu 1978 yılında, millet meclisinin toplanması ise 1979 yılında öngörülmüştür. Fakat anayasayla öngörülen bu geçiş dönemi henüz tamamlanmadan, 27 Nisan 1978 yılındaki ihtilalle sona ermiş, 1977 anayasası yürürlükten kaldırılmıştır.³⁹³

Davut Han söylem olarak, 1964 monarşisinin sadece kâğıt üzerinde ve prosedürde kalan demokrasisini yeni demokrasi ile değiştirmek adına yola çıkarak, bu yeni anayasayı hazırlatmış, ancak gerçekte sadece tek bir partiye hayat şansı tanıyarak ülke içi demokrasiyi tam işletememiştir.³⁹⁴

1977 anayasasının 4. maddesine göre yargı ve halkın faaliyetleri demokrasinin güvencesindedir. 5. madde ile insan hak ve özgürlükleri korunurken, Müslüman olmayan halkın kendi ibadetlerinde serbest olduğu belirtilmiştir. Bu anayasanın genel olarak daha fazla özgürlükçü bir tutum çizdiği söylenebilir.³⁹⁵

4.1.2.5. 1987 Anayasası

Sovyet desteğiyle 1986 yılında iktidara gelen Necibullah, 1987 yılında yönetime daha fazla politik çoğulcu ve İslami özellik getiren bir anayasa hazırlatarak yürürlüğe koymuştur.³⁹⁶ 1987 anayasası başlıca şu yönetsel maddeleri içermektedir:³⁹⁷

Yüz kırk dokuz maddeden oluşan bu anayasada Afganistan devleti, üniter bölünmez bir devlet olarak açıklanmış, egemenliğin Büyük Milli Meclis, meclis ve yerel meclisler aracılığıyla, millet tarafından kullanılacağı ibaresi yer almıştır.³⁹⁸ Anayasaya göre, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin başı cumhurbaşkanıdır ve anayasa hükümleri ve kanunlar çerçevesinde bu gücünü yasama yürütme ve yargı

³⁹³EMİNİ, a.g.m., s.468-471; DUPREE, a.g.e.'den aktaran, EMİNİ, a.g.m., s.470.

³⁹⁴ **A Guide to Government in Afghanistan**, a.g.e., s.5.

³⁹⁵ Ayrıntılar için bkz., <http://www.afghan-web.com/history/const/const1976.html> (24.11.2005).

³⁹⁶ **A Guide to Government in Afghanistan**, a.g.e., s.6.

³⁹⁷ Ayrıntılar için bkz., <http://www.afghan-web.com/history/const/const1987.html>, (21.11.2005).

³⁹⁸ 1987 Anayasası Md.1.

alanlarında kullanabilir.³⁹⁹

1987 anayasası devletin en üst yasama organı olarak milli meclisi göstermiştir.⁴⁰⁰ Milli Meclis anayasaya göre temsilciler meclisi ve senato olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Temsilciler Meclisi üyeleri 5 yıllık bir süre için seçimle göreve başlarlar, senato üyeleri ise, her bir ilden eşit olarak 2 kişi 5 yıllık bir süre için, her bir ilden o il meclisi tarafından seçilen 2 kişi üç yıllık bir süre için ve de kalan üçte birlik kısım ise cumhurbaşkanı tarafından bilgili ve tecrübeli kişiler arasından 5 yıl için seçilerek oluşturulmaktadır.⁴⁰¹ Yürütme ve yönetsel organ başbakan ve bakanlar kuruludur.⁴⁰²

1987 anayasası yerel yönetim alanında yerel meclislere vurgu yapmaktadır. 128. maddede “Yerel yönetim amacıyla Afganistan Cumhuriyeti eyaletlere, bölgelere, şehirlere, illere, beldelere ve köylere ayrılmıştır. Bu yönetim birimlerindeki gücü onların meclislerinde bulunmaktadır” denmiştir.

Bir başka önemli husus ise tarihi boyunca Afganistan toplumu için büyük önem taşıyan din yine komünist bir anayasa olarak kabul edilen 1987 anayasasında da yer almış ve anayasanın 2. maddesinde “Kutsal İslam dini Afganistan’ın dinidir. Afganistan’da kutsal İslam dini hilafına hiçbir kanun uygulanamaz.” denilmiştir.

4.1.2.6. 1990 Anayasası

Yine Necibullah zamanında hazırlanan ve yürürlüğe giren 1990 anayasası, 149 maddeden oluşmaktadır.⁴⁰³ Bu anayasada ilk etapta dikkati çeken husus, anayasanın ilk maddesinde, Afganistan Cumhuriyeti’ni bir İslam devleti olarak tanımlamasıdır. 1990 Anayasasında da devletin başı cumhurbaşkanı olarak belirtilmiş ve Büyük Milli Meclis üyelerinin oy çokluğuyla seçileceği esası yer almıştır.⁴⁰⁴

³⁹⁹1987 Anayasası Md.71.

⁴⁰⁰1987 Anayasası Md.77.

⁴⁰¹1987 Anayasası Md.79.

⁴⁰²1987 Anayasası Md.100.

⁴⁰³Ayrıntılar için bkz., <http://www.afghan-web.com/history/const/const1990.html> ,(21.12.2005).

⁴⁰⁴1990 Anayasası Md.71,72.

1990 Anayasasında da, 1987 Anayasasında olduğu gibi en yüksek yasama organı olarak belirtilen milli meclis, senato ve temsilciler meclisi olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.⁴⁰⁵ Afganistan Cumhuriyeti'nin yürütme organı yine bakanlar kuruludur.⁴⁰⁶

1990 Anayasası, Afganistan'ın yönetim yapısını merkezi ve yerel olmak üzere ikiye bölmüştür. Yerel yönetim iller, ilçeler, şehirler ve beldeler olarak ayrılırlar. Bu yerlerde il ve bölge meclislere kurulması öngörülmüştür.⁴⁰⁷ İl ve ilçe meclisleri devletin o bölgedeki gelişim amaçlarını yerine getireceklerdir.⁴⁰⁸ Bu anayasada Büyük Milli Meclis ve Halk Meclisi seçimlerinde Kabil şehrine ve ilçelerine il esasları uygulanması maddesi yer almıştır.⁴⁰⁹

4.1.3. Yönetmel Teşkilat

Afgan yönetim yapısı, karmaşık tarihi geçmişinin bir sonucu olarak üniterdir ve tüm siyasi otorite Kabil'de toplanmıştır. İl ve ilçe yönetimlerinin gücü ve imkânı, merkezce belirlenmiş olup, istendiğinde de çekilebilir. İl ve ilçeler resmen alt milli yönetim ögesi olsa da politik kararlarında özerklik öngörülmemiştir. Özellikle 1964 anayasası sonrası çıkan kanunlar, merkezîyetçi yönetimi pekiştirmiştir. Bu dönemden itibaren illerde çalışan tüm memurlar Kabil'den yönetilmiş, il ve ilçe yönetimleri Kabil'deki bakanlıkların minyatürü ve devamı olarak yapılanmıştır. Davut Han zamanında kamu yönetiminin profesyonelliği anlamında ilk teşebbüsler yapılmıştır. Bu kapsamda bakanlıklar düzenlenerek görevler teknik bilgi ve uzmanlık alanlarına göre verilemeye başlanmıştır. Bu dönemde bölge ve yerel yönetimler daha fonksiyonel hale gelmiş, ilçeler illerin alt yönetim birimi olmuştur. Bölgelere genel vali, illere vali, ilçelere ilçe yönetici, nahiyelere Alagadar adlı yöneticiler gönderilmiştir. Valiler doğrudan başbakana bağlıdır, bazı önemli özerklikleri

⁴⁰⁵1990 Anayasası Md.77-78; Temsilciler meclisinin üyeleri genel, eşit özgür gizli ve direk oylama sonucunda 5 yıl için, senato üyeleri ise; 5 yıllık bir süre için her eyaletten seçilen 2 kişi, eyalet konseylerinden her eyaletten iki kişi 3 yıllığına, kalan üçte birlik kısım ise cumhurbaşkanı tarafından ulusal ve kültürel kişiliklerden bilgili prestijli insanlar tarafından 4 yıl için atanır., 1990 Anayasası Md.79.

⁴⁰⁶1990 Anayasası Md.100.

⁴⁰⁷1990 Anayasası Md.128.

⁴⁰⁸1990 Anayasası Md.129.

⁴⁰⁹1990 Anayasası Md.130.

bulunan tüm bu yerel yöneticiler, merkezce atanmış ve merkeze karşı sorumlu olmuşlardır.⁴¹⁰

Afganistan'ın merkezi yönetim teşkilatı olarak 30 bakanlık 2 anayasal organ (Devlet Başkanlığı Ofisi ve Anayasa Mahkemesi), 8 bağımsız organ ve merkezi yönetim ajansından (İstatistik Ofisi, Jeodezi-Kartografi Ofisi, Milli Güvenlik Kurumu, Uyuşturucu Mücadele Kurumu, Bilim Akademisi, Milli Olimpiyat Komitesi, Kamu Hizmetleri Komisyonu, Başsavcılık Ofisi) oluşmaktadır.⁴¹¹

İllerde valiler yönetim yapısını oluşturmada bağımsız değildir. İllerdeki teşkilat, merkez teşkilatının bir kopyasıdır ve her bakanlık, il yönetimi içerisinde bir daire şeklinde kendi teşkilatını oluşturarak, bu dairelerin, personel temini dahil tüm yönetimini kontrol etmekte ve bütçelerini hazırlamaktadır. Bakanlıkların illerde kurduğu standart bir teşkilatı yoktur. Teşkilatlanma ihtiyaca göre düzenlenmektedir.⁴¹²

Belediyeler il ve ilçelerde bazı kentsel görevler icra eden kendi kendine yeterli yönetim organıdır. Maliye Bakanlığı'na belirlenen bazı hizmet ve lisanslardan kısmı vergi ve harç alırlar. Afganistan'da toplam 217 il ve ilçe belediyesi vardır. Hepsi de İçişleri Bakanlığına bağlıdır. İl belediyesi, il yönetiminin bir dairesi gibi teşkilatlanmıştır. İl yönetiminin her dairesinin, ilgili bakanlıkça oluşturulması gibi, belediyeler de bağlı oldukları İçişleri Bakanlığınca oluşturulmaktadır. Bu kapsamda il belediye başkanları İçişleri Bakanlığı'na atanmaktadır. Belediye başkanı belediye meclisini yönetir. Belediyelerin bütçesi merkezden değil, yerel kaynaklardan oluşmaktadır. Son anayasanın 141. maddesi, şehir işlerini yönetmek için belediyelerin kurulacağını, belediye başkanı ve meclis üyelerinin özgür, genel, gizli ve direkt seçimlerle seçileceğini hükme bağlasa da 1992 yılından bu yana ülkede belediye seçimleri yapılmamıştır.⁴¹³

Afganistan'da yaklaşık 250-350 bin kamu çalışanı vardır. Bu sayının kesin

⁴¹⁰ **A Guide to Government in Afghanistan**, a.g.e., s.2.

⁴¹¹ **A Guide to Government in Afghanistan**, a.g.e., s.8.

⁴¹² **A Guide to Government in Afghanistan**, a.g.e., s.100.

⁴¹³ Belediye çalışanlarını başkan seçer ancak, memuriyet derecesine göre, belediye başkanı, vali veya İçişleri Bakanı'na atanır. Kabil için özel bir durum vardır, başkent belediye başkanını ve üst düzey memurlarını devlet başkanı seçer, bütçesini de Maliye Bakanlığı yapar, **A Guide to Government in Afghanistan**, a.g.e., s.108,112,113.

olmaması birçok faktöre bağlıdır. Tüm kamu çalışanlarının bir listesi olmadığı gibi, her ay ödenen maaş bordroları da farklılık göstermektedir. Kamu çalışanlarının yaklaşık 120 bini yani % 40'ı Kabil'de bulunmaktadır. Geri kalan 200 bin civarında çalışan taşradadır. Tüm kamu çalışanlarının 60 bini orduda, 6 bini Kamu İktisadi Teşekküllerinde, 3 bini belediyelerdedir.⁴¹⁴

4.1.4. Yönetmel Bölger

Afganistan'da yönetmel bölger anlamında ilk düzenlemeler, 1881 yılında iktidara geçen Emir Abdurrahman zamanında yaşanmıştır. Modern Afganistan'ın temelini atan liderlerden kabul edilen Emir Abdurrahman, etkin bir merkezi yönetim kurup, devlet yönetimini yeniden organize ederek, otoriteyi başkentin ötesine yaymaya çalışmıştır. Ülkenin her tarafına yönetici memurlar atamıştır.⁴¹⁵ Abdurrahman Han'ın oğlu Habibullah döneminde ülkede ekonomi ve yönetmel yapı alanında düzenlemeler ve köklü yenilikler devam etmiştir. Habibullah Han temel özelliklerini değıştirmeden, idareye düzen vermenin yanında, ülkeyi 6 yönetmel bölgeye ayırmıştır. Bu iller, Kabil, Kandahar, Herat, Farah, Afgan Türkistan'ı ve Bedahşan'dır. Bu eyaletleri de alt yönetmel bölgelere ayırmıştır. İlleri yönetmek için hem yönetmel hem adli yetkileri olan hakimler atamıştır.⁴¹⁶

1963'de il sayısı 27 olarak düzenlenmiş, illerde çalışan tüm memurlar Kabil'den yönetilmeye başlanmıştır.⁴¹⁷

1987 Anayasası yönetmel bölüm olarak Afganistan Cumhuriyeti'ni aşırı bir bölünmeye götürmüştür. Bu dönemde ülke eyalet, bölge, il, ilçe, şehir, nahiye, belde ve köylere ayrılmıştır. Bu dönemde yerel birimlerin meclisleri önem kazanmıştır.⁴¹⁸ 1990 Anayasası ise yönetmel bölger olarak ülkeyi daha sade bir yapıya sokmuştur. Afganistan'da yönetmel bölger iller, ilçeler, şehirler ve beldeler olarak ayrılmıştır.⁴¹⁹

Afganistan'da kurulan geçiş yönetimi tarafından hazırlanan 2004

⁴¹⁴ **A Guide to Government in Afghanistan**, a.g.e., s.39.

⁴¹⁵ **A Guide to Government in Afghanistan**, a.g.e., s.1.

⁴¹⁶ BAL, a.g.m., s. 245-247.

⁴¹⁷ **A Guide to Government in Afghanistan**, a.g.e., s.4.

⁴¹⁸ 1987 Anayasası Md.128.

⁴¹⁹ 1990 Anayasası Md.128.

Anayasasının 136. maddesinde, Afganistan'ın yerel yönetim birimi iller olarak belirlenmiştir. Afganistan'da alt milli yönetimin, yani yerel yönetimin 4 ögesi vardır: Bunlar: İl, ilçe, il belediyesi ve ilçe belediyesidir. Halen ülkede 34 il (*wolayat*), yaklaşık 355 ilçe (*uluswali*) vardır. Afganistan'da iller, 3 ile 27 arasında değişen sayıda ilçeye sahiptir. İl belediyeleri (*sharwali wolayat*) her ilde mevcuttur. İlçe belediyeleri (*sharwali uluswali*) ise birçok ilçede mevcuttur.⁴²⁰

4.2. BM Kararları ve Uluslararası Antlaşmalar ile Afganistan'da Kurulması Öngörülen Yönetim Yapısı ve ABD'nin Etkisi

4.2.1. BM Kararlarında Afganistan Sorunu

BM dünyada uluslararası hukukun uygulanmasında ve uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında birincil role sahip olmuştur. Bu doğrultuda Afganistan sorunu ve beraberinde getirdiği uluslararası terörizm tartışmaları BM'nin ajandasında yoğunlukla yer almıştır, özellikle 11 Eylül terörist saldırılarından sonra Güvenlik Konseyinin aldığı kararlar bunun bir göstergesi durumundadır.

11 Eylül öncesinde BM aldığı birçok kararla, dünya devletlerine, Afganistan'da 90'lı yıllar süresince devam eden iç savaşın uluslararası barışı ve güvenliği tehdit ettiğine yönelik uyarılarda bulunmuştur.⁴²¹ BM, Taliban'dan, Afganistan toprakları içerisinde herhangi bir terörist eğitim ya da barınma kampı bulunmadığından emin olması uyarısında bulunmuştur. Bu kararlarda Afganistan'daki insan hakları ihlalleri, kadın ve kızlara yönelik ayrımcı uygulamalar ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi sorunların altı çizilmiş ve Taliban yönetimi suçlanmıştır.

1333 sayılı Güvenlik Konseyi kararında BM, Taliban Yönetimi'nden ülke

⁴²⁰ **A Guide to Government in Afghanistan**, a.g.e., s.8; 2004 yılında il yapılan Daykondi ve Penşir ile birlikte, Afganistan bugünkü duruma göre 34 ilden oluşmaktadır. Diğer 32 il; Bedaşan, Badgış, Bağlan, Belh, Bamyan, Farah, Faryab, Gazni, Gor, Helmand, Herat, Cevizcan, Kabil, Kandahar, Kapisa, Host, Kunar, Kunduz, Lagman, Logar, Nangahar, Nimruz, Nuristan, Uruzgan, Paktiya, Paktika, Parvan, Samangan, Sar-e Pol, Takar, Vardak, ve Zabol'dur., <http://www.afghan-web.com>, (12.12.2005).

⁴²¹ BM Güvenlik konseyinin 1267 (1999) ve 1333 (2000) sayılı kararlarında, açıkça Taliban yönetiminin Usame Bin Ladin'e verdiği desteği ve bunun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğine yönelik maddeler bulunmaktadır., <http://www.un.org/documents/scres.htm>, (12.2005).

topraklarındaki terörist kampların kapatılmasını ve Amerikanın isteği üzerine, Usame Bin Ladin'in, Kenya, Nairobi ve Tanzanya'daki elçiliklerinin bombalanması ve Amerikan Vatandaşları'nın öldürülmesi eylemleri nedeniyle yargılanması için Amerika'ya teslim edilmesini istemiştir. Bir başka önemli husus ise tüm üye devletlerden terörist faaliyetlerde bulunan örgütlere karşı doğrudan veya dolaylı olarak fon aktarımının, silah yardımının engellenmesi ve yasaklanmasının istenmesidir. Ayrıca tüm üye devletlerden topraklarında Taliban Yönetimi'nin bürolarını kapatmalarını, Taliban Yönetimi'nden herhangi bir yetkilinin kendi toprakları içerisinde geçişini ve barınmasını yasaklamalarını istemiştir.⁴²²

11 Eylül saldırılarından önce BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı bir başka karar olan 1363 sayılı kararda, daha önce 1333 ve 1267 sayılı kararlarda alınan önlemlerin izlenmesi için bir komisyon kurulmasına ve bu komisyonun BM Konseyi'ne düzenli rapor vermesine karar verilmiştir. Bu kararda yine Afganistan'daki duruma dikkat çekilmiş ve de bunun uluslararası barış ve güvenliği ciddi bir şekilde tehdit ettiği yeniden vurgulanmıştır.⁴²³

Görüldüğü gibi BM, 11 Eylül saldırıları öncesinde de, Taliban ve Usame Bin Ladin'e yönelik saptamalarda bulunmuş ve kararlar almıştır. 11 Eylül'ün hemen ardından çıkarttığı kararlarda ise bütün araçlarıyla BM'nin dünyadaki terörist hareketlerle mücadele edeceğinin, buna karşılık bütün ülkelerin bu amaçta birleşmesi gerektiğinin altını çizmiş uluslararası terörizmin dünyadaki barış ve güvenliği tehdit ettiğinin tekrardan vurgulamıştır. Bu doğrultuda 22 Eylül 2001' de çıkartılan 1373 sayılı kararda BM, daha önce alınan kararların uygulanmasına riayet ettiğini ve de terörist eylemlere karşı bütün devletler tarafından yeni önlemlerin alınması gerektiğini vurgulamıştır. BM antlaşmasının 7'nci bölümüne atıfta bulunarak, 1373 sayılı kararda tüm devletlerin terörist hareketleri finanse edecek uygulamaları yasaklamaları, terörist grupların bütün finansal hesaplarının dondurulması, bu gruplarla mücadele için her türlü işbirliğinin üye devletler tarafından sağlanması, etkili sınır kontrolüyle bu grupların eylemlerinin kontrol altına alınması, uyuşturucu kaçakçılığı, organize suçlar ve kara para aktarımı gibi suçlarla bu terörist grupların iç içe olduğu gerçeğinin bilinmesi gibi birçok önlemi duyurmuş ve bu yönde üye

⁴²²<http://www.un.org/documents/scres.htm>, (12.12.2005).

⁴²³<http://www.un.org/documents/scres.htm>, (12.12.2005).

devletler arasında bağlayıcı kararlar almıştır.⁴²⁴

Saldırıların hemen ardından ABD önderliğinde başlatılan askeri harekât ve Kuzey İttifakı'nın bölgedeki faaliyetleri bölgedeki barış çalışmalarına yeni bir boyut getirmiş, BM bu süreçte Kuzey İttifakı'na uluslararası bir desteği açıkça belirtmekten kaçınmıştır. Amerika'nın askeri müdahalesinin meşruluğu tartışılırken, BM sorunun daha çok Afganistan'ın yeniden yapılandırılması, insan hakları ihlalleri ve Afgan halkının yardım ihtiyaçları üzerinde odaklanmış ve bu doğrultuda çalışmalar yürütmüştür.⁴²⁵

Afganistan'da müdahale sonrası kurulması düşünülen yönetim yapısının şekillendirilmesinde, BM'nin Afgan politik liderler, parti temsilcilerinin katılımıyla düzenlediği Bonn Toplantısı'nın önemi büyüktür. Bu toplantı sonunda imzalanan Bonn Antlaşması Afganistan'da kurulacak yeni yönetim şeklinin ve bütün yönetsel yapılanmanın temelini atmıştır. BM Afganistan'ın yeniden yapılanması süreci içerisinde sahiplendiği rolün ve uygulamaya konulacak olan faaliyetlerin çerçevesini çizerken kendine ölçüt olarak bu antlaşmayı almış ve daha sonraki kararlarında da daha çok bu antlaşmanın esaslarının uygulanmasına yönelik önlemlere yer vermiştir. Bu açıdan BM ve uluslararası antlaşmalarla kurulmayı öngörülen yönetim yapısı incelemek için Bonn Antlaşmasına ve yükümlülüklerine bakmak gereklidir.

4.2.2. Bonn Antlaşması

Afganistan'da kurulacak yeni yönetimin esaslarını belirlemek için yapılan görüşmeler neticesinde, 5 Aralık 2001 tarihinde Almanya'nın Bonn şehrinde ilgili tarafların katılımıyla Bonn Antlaşması imzalanmıştır.⁴²⁶ Önce Ankara'da yapılması planlanan ancak daha sonra Bonn'a alınan toplantının en önemli sorun Peştunlar'ı kimin temsil edeceğiydi. ABD bu toplantıda ve Afganistan'ın geleceğinde, birbiriyle anlaşamayan eski liderlerin mümkün olduğunca görünmesini istemiyordu. Bu yönde

⁴²⁴<http://www.un.org/documents/scres.htm>, (12.12.2005).

⁴²⁵<http://www.un.org/documents/scres.htm>, (12.12.2005).

⁴²⁶Orijinal adı ile "Agreement on Provisional Arrangements in Afghanistan Pending the Reestablishment of Permanent Government Institutions-Bonn Agreement" (Afganistan'daki Henüz Karara Bağlanmamış Kalıcı Hükümet Kurumları Hakkındaki Hazırlık Düzenlemeleri Anlaşması- Bonn Antlaşması),<http://www.un.org/News/dh/latest/afghan/afghan-agree.htm>, (12.12.2005); http://www.afghan-web.com/politics/bonn_agreement_2001.html, (12.12.2005).

çalışmalar sonucunda sadece Taliban değil Hikmetyar dahil, son dönemde yaşanan iç savaş ortamında adı öne çıkan birçok lider geri planda bırakılmıştır. Peştunlar'ın temsilciliğini ise ABD ile eski ilişkileri nedeniyle avantajlı olan Hamit Karzai yapmıştır. Yoğun pazarlıklara sahne olan Bonn'da, başbakanlık hariç icraat bakanlıkları Tacik'lere, başbakanlıkla birlikte temsil bakanlıkları ise Peştunlar'a verilmiştir. Pir Ahmet Geylani başta olmak üzere bazı Peştunlar ile Özbekler, Bonn sonucundan memnun kalmadığını açıkça dile getirmiştir. Kabine dışı kalan General Dostum daha sonra savunma bakan yardımcılığı verilerek ikna edilmiştir. Sonuçta bu antlaşma, siyasi süreçte Peştunlar'ı temsil görevi verilerek konumu pekiştirilen Hamit Karzai'nin tanındığı ve öne çıktığı bir anlaşma olmuştur. İç savaşın son zamanlarında ülkeye gelerek bazı çatışmalara katıldığı bilinen Karzai'nin, ABD tarafından belirli bir eğitim ve hazırlık sürecinden geçirilerek, zamanı geldiğinde Taliban'a karşı kullanılmak üzere Afganistan'a gönderildiği iddia edilmektedir.⁴²⁷

Bonn görüşmelerine katılanlar, antlaşmanın ilk bölümünde belirtildiği gibi, bu antlaşmayla Afganistan'daki trajik sorunun bitirilmesini, ulusal uzlaşmanın, barış ve istikrarın sağlanmasını, insan haklarının daha iyi korunmasını amaçlamışlardır. Taraflar, Afganistan'ın toprak bütünlüğünü, ulusal egemenliğini ve bağımsızlığını teyit etmiş, Afgan halkının kendi politik geleceğini özgür bir şekilde, “İslam demokrasi, çoğulculuk ve sosyal adalet” ışığında kendilerinin belirleme haklarının olduğunu vurgulamıştır. Yine taraflar, ülke için geçmişte yaşanan mücahitleri de antlaşmanın başında anarak takdirini belirtmiştir. Antlaşmanın başında Afganistan'daki istikrarsızlık durumunun olağanüstü geçici uygulamaları gerektirdiğinden, Burhaneddin Rabbani'ye bu antlaşmaya uygun olarak kurulacak geçici bir hükümete yetki transfer etmeye hazır olmasını istemiştir. Bu geçici antlaşmanın “geniş tabanlı, cinsiyet hassasiyetli, çok etnik yapılı ve tam temsil yetkili hükümetlerin” kurulmasında ilk basamak olduğu ve belli bir zaman sonra hükümsüz olacağını da kararlaştırmışlardır. Tam anlamıyla işleyen ve yapılandırılmış yeni Afgan güvenlik güçlerinin kurulmasına kadar uluslararası bir gücün oluşturularak, Afganistan'da görevlendirilmesi benimsenmiştir. Ayrıca bu antlaşmada BM'nin, uluslararası tanınmış tarafsız bir kurum olarak, Afganistan'da kalıcı kurumların kurulmasına kadar geçen sürede bazı önemli faaliyetleri yerine getirmesi

⁴²⁷ÖZCAN, Mustafa, a.g.m., s.389-393.

kararlaştırılmıştır.⁴²⁸

Bonn Antlaşmasında kararlaştırılan ve “Bonn Süreci” diye bilinen süreç şu şekildedir: Antlaşma sonrası dönemde mevcut iktidardan yönetimi, Bonn’da belirlenen, Geçici Otorite devralacak, geçici otorite ve onun yürütme organı olan hükümet, öncelikle Olağanüstü Büyük Milli Meclis toplanması faaliyetlerine başlayacak, toplanan Milli Meclis ülkeyi seçimlere götürecektir. Geçiş otoritesini belirleyecek, kurulan geçiş yönetimi, önce anayasal Büyük Milli Meclis’i toplayacak ve daha sonra ülkede adil ve özgür seçimlerin yapılması için çalışmalar yürütecektir.⁴²⁹

BM Genel Sekreteri’nin, Afgan Özel Temsilcisi Lakhdar Brahmı başkanlığında, Kuzey İttifakı, Peşaver grubu, Pakistan ve İran’daki Afgan mülteciler ve eski Kral Muhammed Zahir’in temsilcisinin katılımı ile on gün süren toplantıların ardından aşağıdaki kararlar alınmıştır:⁴³⁰

4.2.2.1. Afgan Geçici Otoritesi (Afgan Interim Authority)

Bonn Antlaşması’na göre, 22 Aralık 2001 tarihinde halen iktidarda bulunan Burhanettin Rabbani’nin yetkilerini vermesiyle kurulacak ve göreve başlayacak olan Geçici Otorite, resmi yetki devrinin ardından, Afgan egemenliğinin temsilcisi olacak böylece bu geçici süreçte, Afganistan’ın dış ilişkilerini yürütecek ve BM dahil tüm uluslararası kurumlarda Afganistan koltuğunu temsil edecektir. Nitekim antlaşmada öngörüldüğü tarihte, 6 ay süreyle görev yapacak ve Olağanüstü Büyük Milli Meclis tarafından kurulacak olan geçiş otoritesinin kurulması ardından varlığını yitirecek Geçici Otorite ve bu otoritenin hükümeti törenle göreve başlamıştır. Bonn Antlaşması gereği kurulan Geçici Otorite, üç ana fonksiyondan oluşacaktır:

- Geçici Yönetim,

⁴²⁸Uluslararası gücün oluşturulması ve BM’nin yapacağı ve yönlendireceği faaliyetler ile ilgili ayrıntılılar, antlaşmanın eklerinde yer almıştır. <http://www.un.org/News/dh/latest/afghan/afghan-agree.htm>, (12.12.2005); http://www.afghan-web.com/politics/bonn_agreement_2001.html, (12.12.2005).

⁴²⁹Bonn süreci için antlaşmanın orijinal metninde geçen terimler ve uygun görülen karşılıklar şu şekildedir: Interim Authority, Geçici Otorite; Transitional Authority, Geçiş Otoritesi; Emergency Loya Jirga, Olağanüstü Büyük Milli Meclis; Constitutional Loya Jirga, anayasal Büyük Milli Meclis; Interim Administration, Geçici Yönetim; Transitional Administration, Geçiş Yönetimi.

⁴³⁰UNAMA Fact Sheet on Bonn Agreement, , <http://www.unama-afg.org>, (22.11.2005).

- Olağanüstü Büyük Milli Meclis İçin, Özel Bağımsız Komisyon,
- Afgan Yüksek Mahkemesi ve Diğer mahkemeler.

4.2.2.1.1. Geçici Yönetim

Bonn Antlaşması, ülkede yaşanan kriz döneminde Afganistan'ı yönetecek ve uluslararası alanda temsil edecek yönetim olan Afgan geçici yönetiminin oluşumunu, prosedürlerini ve görevlerini şu şekilde tarif etmiştir:

Geçici yönetim, bir başkan, beş başkan yardımcısı ve 24 üyeden oluşturulmuştur. Her bir üye, başkan hariç, geçici yönetimin bakanlıklarında görev almıştır. Geçici yönetimin başkan, başkan yardımcıları ve diğer üyeleri Bonn görüşmelerine katılanlardan seçilmiştir. Bonn Antlaşması'nda geçici yönetime seçilenlerin, profesyonel yeterlilik ve BM görüşmelerinde katılımcılar tarafından verilen listelerdeki kişisel bütünlük temelinde, Afganistan'ı oluşturan etnik, coğrafi ve dinsel oluşum ve kadın katılımcıların önemi göz önüne alınarak yapıldığı vurgulanırken, hiçbir üyenin Özel Bağımsız Komisyon'un (Ö.B.K.) doğrudan üyesi olamayacağı hükme bağlanmıştır. Antlaşmada, yönetimin çalışma ve karar alma esasları belirlenmiştir. Ayrıca Afgan geçici yönetiminin yetki ve görevleri, devletin günlük işlerini yürütmek, Afganistan'ın iyi yönetimi için kararnameler çıkarmak, ulusal para basımı ve dağıtımını ile uluslararası finans kurumlarıyla ilişkileri yönetmek, ülkenin para politikasını yönetecek ve düzenleyecek Afganistan Merkez Bankası kurmak, geçici ve geçiş otoritelerinin ihtiyaç duyacağı kamu yönetimi teşkilatını oluşturmak, insan hakları alanında faaliyette bulunacak bağımsız bir insan hakları komisyonu kurmak ve tüm bu faaliyetlerini, uluslararası kurallara uygun esaslar dahilinde yürütmek olarak, karara bağlanmıştır.⁴³¹

4.2.2.1.2. Özel Bağımsız Komisyon (Ö.B.K.)

Bonn Antlaşması'na göre kurulacak özel bir komisyonun yapacağı çalışmalar sonrasında, altı ay içinde Olağanüstü Büyük Milli Meclis toplanacaktır. Olağanüstü

⁴³¹<http://www.un.org/News/dh/latest/afghan/afghan-agree.htm>, (12.12.2005); http://www.afghan-web.com/politics/bonn_agreement_2001.html, (12.12.2005).

Büyük Milli Meclis, geçici otoriteden yönetimi devralarak, iki yıl içinde yapılacak bir seçimle tam yetkili bir hükümet kurulana kadar ülkeyi yönetecek olan geniş tabanlı, geçiş yönetimi hakkında karar verecek ve devlet başkanını seçecektir. Bahsedilen Olağanüstü Büyük Milli Meclis'in toplanması için çalışacak olan Ö.B.K., geçici yönetimin kurulmasının ardından bir ay içinde faaliyete geçecektir. 21 üyeden oluşacak ve bunlardan birçoğu anayasalar ve gelenekler hakkında uzman olacaktır. Üyeler, Afgan profesyoneller ve sivil toplum gruplarının yanı sıra BM Afganistan görüşmelerine katılanlar tarafından önerilen adaylar listesi içinden seçilecektir. BM, komisyonun kurulması ve işlemesi sürecinde yardımcı olacaktır. Ö.B.K., Olağanüstü Büyük Milli Meclis'e katılacak insan sayısını ve prosedürleri belirlemede son yetkili olacak, Olağanüstü Büyük Milli Meclis toplantıları ile ilgili ayrıntılı bilgileri, prosedürleri ve kuralları yayımlayacak, Olağanüstü Büyük Milli Meclis için aday gösterme sürecini izleyip, prosedürlerini uyarlayıp uygulayacaktır.⁴³²

4.2.2.1.3. Afganistan Yüksek Mahkemesi

Bonn Anlaşması'nda, yeni Afgan Anayasası oluşturuluncaya kadar geçecek sürede, monarşiye dair hükümler ile Bonn Antlaşması ve uluslararası kurallara aykırı olan hususlar hariç, 1964 anayasasının ve yine bu anayasanın uygulanabilir hükümlerine uygun olan, mevcut diğer kanun ve düzenlemelerin uygulanacağı kararlaştırılmıştır. Ancak geçici otoritenin bu kanun ve düzenlemeleri kaldırma ve değiştirmeye yetkili olacağı da belirtilmiştir.

Bonn Antlaşması'nda, Afganistan'ın Yargı gücünün bağımsız olacağı, bu gücün Afgan Yüksek Mahkemesi ve Geçici Yönetim tarafından kurulacak diğer mahkemelerde olacağı karara bağlanmıştır. Geçici Yönetim, BM'nin yardımlarıyla, İslam prensipleri, uluslararası standartlar, hukukun üstünlüğü ve Afgan yasal gelenekleri çerçevesinde bir yerel adalet sistemi oluşturmak amacıyla bir Yargı Komisyonu kuracağı da bu antlaşma ile kabul edilmiştir.⁴³³

⁴³²<http://www.un.org/News/dh/latest/afghan/afghan-agree.htm>, (12.12.2005); http://www.afghan-web.com/politics/bonn_agreement_2001.html, (12.12.2005).

⁴³³<http://www.un.org/News/dh/latest/afghan/afghan-agree.htm>, (12.12.2005); http://www.afghan-web.com/politics/bonn_agreement_2001.html, (12.12.2005).

4.2.2.2. Afgan Geçiş Otoritesi (Afgan Transitional Authority)

Yapılacak çalışmalar sonrasında toplanacak olan, Olağanüstü Büyük Milli Meclis, ülkeyi iki yıl içinde yapılacak adil ve özgür bir seçimle seçilecek tam yetkili bir hükümet kurulana kadar yönetecek geniş tabanlı bir geçiş hükümetini de içeren geçiş yönetim hakkında karar vermesiyle bu süreç başlayacaktır. Antlaşmaya göre geçici yönetim, geçiş otoritesinin kurulmasının ardından varlığını yitirecektir. Bu kapsamda, 10 Haziran 2002 tarihinde Büyük Milli Meclis oluşturulmuş ve eski kral Zahir Şah ilk oturumu açmıştır. Büyük Milli Meclis oy çokluğu ile devlet başkanlığına Hamit Karzai'yi seçmiş ve hassas dengeleri ile etnik yapıyı dikkate alarak 18 aylık geçiş hükümetini oluşturmuştur. Hükümet 19 Haziran 2002 tarihinden itibaren göreve başlamıştır. Afganistan'da yeni devlet başkanlığı ve parlamento seçimleri yapılana kadar görev yapacak Afgan Geçiş Hükümeti 09 Ekim 2004 tarihinde yapılan devlet başkanlığı seçimleriyle yerini yeni Afgan hükümetine bırakmıştır.⁴³⁴

4.2.2.3. Bonn'da Alınan Diğer Kararlar

Bonn Antlaşması, geçiş otoritesinin kurulmasından itibaren 18 ay içinde Afganistan'a yeni bir anayasa oluşturmak için Anayasal Büyük Milli Meclis toplanmasını kararlaştırmıştır. Bu anayasanın hazırlanmasında anayasal Büyük Milli Meclis'e yardım etmek amacıyla, geçiş yönetimi, göreve başlamasından sonra iki ay içinde BM'nin desteğiyle birlikte bir anayasal Komisyon kuracaktır.

Bonn Antlaşması'yla, bütün Afgan silahlı güçlerinin geçiş yönetimi bünyesinde birleştirilmesine ve yeni Afgan silahlı kuvvetlerinin kurulmasına, insan hakları konusunda yeni kurulacak hükümetin uluslararası normlara uygun hareket etmesine, geçici yönetimin terörizm, uyuşturucuyla mücadele ve organize suçlara karşı uluslararası camiayla işbirliği içerisinde olmasına, yönetimde ve Olağanüstü Büyük Milli Meclis bünyesinde tüm etnik grupların ve kadınların eşit bir şekilde temsil edilmesine ve BM ile uyum içerisinde çalışılmasına, karar verilmiştir.

Bonn Antlaşması'nda ayrıca, Afgan silahlı güçleri kurulana kadar, özellikle

⁴³⁴<http://www.afghan-web.com>, (14.12.2005).

Kabil’de güvenliği sağlayacak ve yönetime yardımcı olacak, uluslararası bir gücün oluşturulması yönünde BM’den talepte bulunmuştur. Bu doğrultuda, 20 Aralık 2001’de UGYK kurulmuştur. Ayrıca Bonn Antlaşması’nın ikinci ekinde, BM’nin süreçteki rolü ve sorumlulukları açıkça belirtilmiştir. Genel Sekreterin Afganistan zel Temsilcisi BM’ce Afganistan’da yürütülen tüm faaliyetlerden sorumlu olarak belirlenmiş ve B.M.Y.M. oluşturulmuştur. Bonn Antlaşması’nın üçüncü ekinde, BM’den ve uluslararası camiadan talepler vardır: Bu talepler, Afganistan’ın iç işlerine karışılmaması, Afganistan’ın ulusal egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve birliğini garanti altına almak için gerekli önlemlerin alınması, Afganistan’ın yeniden yapılandırılmasında iyileştirilmesinde ve rehabilitasyonu için gerekli maddi yardımın yapılması, yeni anayasanın hazırlanması ve seçim hazırlıklarıyla ilgili hususlar bulunmaktadır.

BM bu zamandan sonra aldığı bir çok kararda, Bonn Antlaşması’na referans vererek Afganistan’da devam eden yapılanma sürecine desteklerini sık sık tekrarlamıştır. Bu antlaşma ile kurulan geçici yönetimin ve de UGYK’nin Afganistan zerindeki sorumluluğunu tam desteklediğini dile getirmiştir. BM ayrıca ye devletlere seslenerek sadece insani yardımın değil yeniden yapılanma ve de yeniden konuşlandırma için gereken ihtiyaçların karışılmasına yönelik yardımların da önemli olduğunu belirtmiştir ve bu doğrultuda 21-22 Aralık 2001’ de Tokyo’ da bir yardım konferansı düzenlemiştir.

26 Haziran 2002’ de yayınladığı 1419 sayılı bir başka kararında ise Olağanüstü Büyük Milli Meclis’in, Hamit Karzai’nin seçilmesiyle sonuçlanan Geçiş Yönetimi seçimlerindeki başarısını tebrik etmiş ve anayasa komisyonunun kurulması, Afgan Ordu ve Güvenlik Teşkilatı’nın kurulması, yargı reformu, insan haklarına saygının sağlanması ve de güçlü bir ekonominin kurulması yönünde geçici yönetime olan güçlü desteğini bildirmiştir.

Bonn Antlaşması genel olarak değerlendirilecek olursa öncelikli olarak, ülkeyi kriz süresince yönetecek ve de sonrasında yerini kalıcı bir yönetime bırakacak geniş tabanlı, daha çok merkezizetçi bir anlayışa sahip bir otoritenin kurulmasını hedeflediği söylenebilir. Bunun yanı sıra yeni bir anayasa oluşturulması, en kısa zamanda seçimlerin yapılması, ülkedeki silahlı güçlerin birleştirilip yeni bir güvenlik

teşkilatının oluşturulması, ülke yönetiminin işleyişini sağlayacak organ ve kurumların bir an evvel faaliyete geçirilmesi, Bonn Antlaşması'nın hedeflediği faaliyetler arasındadır.

4.2.3. Tokyo Konferansı

Afganistan'ın yeniden inşası için Tokyo'da 21-22 Ocak 2002'de bir konferans düzenlenmiştir. Bakan seviyesinde olan ve Amerika, AB, Japonya ve Suudi Arabistan'ın liderliğindeki Afgan yeniden inşa yönetim grubunun ve Afgan geçici yönetimi üyelerinin de katıldığı bir konferanstır.⁴³⁵

Afganistan'ın yeniden inşası için ilk raporun hazırlandığı Tokyo konferansı, ülkeye yapılacak maddi yardımların da vaat edildiği bir toplantı olmuştur. Konferansta Türkiye'yi Devlet Bakanı Edip Sadıkoğlu'nun başkanlığındaki heyet temsil etmiştir.⁴³⁶

Yeni Afgan yönetimini desteklemek amaçlı bu konferansa 61 den fazla ülke ve 21 uluslararası organizasyon katılmıştır. Katılımcılar Afganistan'a 6 yıllık bir süreçte 5 milyar dolar civarında bir yardım vaat etmiştir.⁴³⁷ Tokyo konferansından bugüne kadar toplam 4,6 milyar dolar yardım alındığı Afgan Maliye Bakanlığınca açıklanmıştır.⁴³⁸

Tokyo konferansı katılımcıları, kreditor ülkelerin kendi yardımlarını kendilerinin kullandıracağını belirtirken, Dünya Bankası'nın daha küçük ülkelerin yardımlarını idare edecek bir fon kuracağını açıklamıştır. Afganistan'ın yeni yönetimi, sağlayacağı bu maddi destek ile dış ülkelerde mülteci ve sürgün olarak yaşayan altı milyon kişiyi yerleştirmeye öncelik vermeyi planlarken, uzun vadede canlı bir ekonomi yaratmayı hedeflemektedir. Ayrıca bu yardımlar, kentsel hizmetler, ulaştırma, mayın temizleme ile uyuşturucu ticaretiyle mücadele

⁴³⁵<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2002/7014.htm>,(24.12.2005).

⁴³⁶Ayrıca Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, Türkiye'nin Tokyo Büyükelçisi ve Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi (DEİK) Avrasya Koordinatörü ve Uluslararası Mühendisler Birliği Türkiye Genel Sekreter Yardımcısı bulunmuştur, <http://ntvmsnbc.com/news/130935.asp> ,(25.11.2005).

⁴³⁷<http://www.af/recosting/berlinconference.html>, (11.11.2005).

⁴³⁸ESMER, a.g.m.,s.37.

alanlarında da kullanılacaktır.⁴³⁹

Türkiye, Tokyo Konferansı'nda Afganistan'ın Yeniden Yapılanması Projesi kapsamında 5 milyon Dolarlık bir teknik yardım paketi taahhüt etmiştir.⁴⁴⁰

4.2.4. Cenova Görüşmeleri ve Afganistan'da Güvenlik Sektör Reformu

2002 yılı Nisan ve Mayıs aylarında Cenova'da yapılan G8 ülkeler toplantılarında, Afganistan'da güvenliği sağlanmasına yönelik ana çalışma sahaları lider ülkeler arasında paylaşılmıştır. Güvenlik sektörü reformları olarak anılan bu paylaşıma göre, beş ana faaliyet alanı belirlenmiş, silahsızlandırma, terhis etme, sivil hayata kazandırma programı, Japonya'ya, uyuşturucu ile mücadele İngiltere'ye, yargı reformu İtalya'ya, Afgan milli ordusunun eğitimi ABD'ye ve polis kuvvetlerinin eğitimi Almanya'ya verilmiştir.⁴⁴¹

4.2.4.1. Silahsızlandırma, Terhis Etme, Sivil Hayata Kazandırma Programı⁴⁴²

2003 yılı Ekim ayında Japonya liderliğinde başlanan, Silahsızlandırma, Terhis Etme ve Sivil Hayata Kazandırma Programı (S.T.K.P.), Afganistan Yeni Başlangıç Programı, olarak da bilinmektedir. Programın amacı, Afgan ordusu mensubu askerlere sivil yaşamla bütünleşme imkânı sağlamak, ülke genelinde güvenliği sağlamak, güvenlik ve yönetim alanında reforma imkân tanımak, ordu personeline destek eğitimi programları başlatarak, Afgan Milli Ordusu'nun, Afganistan genelinde tek askeri güç olmasını sağlayacak şekilde kurulmasını ve yayılmasına yardımcı olmaktır. Program, üç yıllık bir plan dahilinde 100 bin askeri

⁴³⁹<http://ntvmsnbc.com/news/130935.asp>, (24.12.2005).

⁴⁴⁰Bu tutarın 500 bin dolarlık kısmı Dünya Bankasının liderliğinde oluşturulan Afganistan Yeniden İnşa Yardım Fonu'na aktarılmış, 100 bin dolarlık kısmı ise yönetsel harcamalar için Afganistan yönetimine tahsis edilmiştir. Afganistan'a Türkiye tarafından vaat edilen yardımların koordinasyonu, dışişleri bakanlığına verilmiştir. 5 milyon dolarlık yardımın 1,9 milyon dolarlık bölümü, 2004 yılında projeler vasıtasıyla Afganistan'a verilmiştir. Dışişleri Bakanlığı ve Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Afganistan'ın ayrılan fonun kullanımı konusunda 2 Aralık 2004 tarihinde imzalanan bir protokol ile söz konusu fonun TİKA vasıtasıyla kullanımı resmileştirilmiştir. Halen TİKA başkent Kabil'de bir ofis bulundurmaktadır, TİKA, **Afganistan İslam Devleti**, www.tika.gov.tr, (5.12.2005).

⁴⁴¹ESMER, a.g.m., s.37.

⁴⁴²Disarmament De-mobilisation Re-integration- DDR.

personelin silahsızlandırılmasını ön gören üç aşamadan oluşmaktadır:

- Birinci aşama (17 Mayıs 2004 – 26 Temmuz 2004) Afgan Ordusu'nun %40'ının programa dahil edilmesi,
- İkinci aşama (27 Temmuz 2004 – 24 Ekim 2004) lağvedilen birlikler ve görevden alınan askerlerin yeniden entegrasyon için hazırlanması,
- Üçüncü aşama (25 Ekim 2004 - 21 Temmuz 2005) geriye kalan tüm Afgan Ordusu unsurları ve bağımsız birliklerin S.T.K.P.'na katılımının sağlanması.

25 Ekim 2004 tarihinde itibariyle üçüncü safhaya başlanmış olup, halen sürmektedir. Bu programa ait internet sitesinde yayımlanan rapora göre, S.T.K.P.'nın başladığı Eylül 2003 tarihinden bu yana 63 bin kişi silahsızlandırılmış, 62 bin eski subay ve asker ordudan terhis edilmiş ve bunlardan 60 bini yeniden sivil hayata kazandırma sürecine katılarak eğitim, tarım, mayın arama, yapı işçiliği, sanayi işleri ve polislik gibi meslek programlarına dahil olmuştur.⁴⁴³

4.2.4.2. Uyuşturucu ile Mücadele

Cenova'da alınan karar gereği Afganistan'daki güvenlik reformlarından, uyuşturucu ile mücadele çalışmaları İngiltere'nin liderliğinde yürütülmektedir. BM Uyuşturucu ve Suçlar Ofisi'nin yayımladığı rapora göre dünyanın en büyük afyon üreticisi durumunda olan Afganistan'da, koalisyon güçlerinin müdahalesi sonrasında, afyon gelirinin ve üretimin Taliban yönetimi zamanına göre daha da arttığı, haşhaş üretiminin Afganistan'da en önemli ve büyüyen bir problem olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca uyuşturucunun, merkezi hükümetin otoritesinin tesis edilmesine ve hukuk sistemine büyük zarar verdiği ve Taliban ve diğer terörist gruplara büyük meblağlarda para kazandırdığı, savaş ağalarına kendi otonomilerini devam ettirme ve küçük ordularını muhafaza etme imkânı sağladığı belirtilmektedir.⁴⁴⁴

Afganistan içişleri bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, 2004'de Afganistan'da üretilen afyonun dünyada üretilen eroinin dörtte üçlük hammadde girdisini oluşturduğu, uyuşturucu ile mücadele stratejisi doğrultusunda uyuşturucu üretiminin 2008 yılına kadar %75 azalacağını ön görüldüğü belirtilmiştir. Ancak

⁴⁴³<http://www.undpanbp.org/>, (31.01.2006).

⁴⁴⁴http://www.unodc.org/pdf/afg/afg_survey_2005_exsum.pdf, (20.12.2005).

uyuşturucu ile mücadelede ön görülen hedeflere ulaşamayacağı değerlendirilmektedir.⁴⁴⁵

4.2.4.3. Afgan Milli Ordusu'nun Eğitimi

Afgan Milli Ordusu (A.M.O.)'nun kuruluş ve eğitim çalışmaları ABD tarafından yürütülmektedir. A.M.O.'nun kurulmasının maksadı, mücahit döneminden kalan ve halen gücünü muhafaza eden Afgan askeri güçlerinin yerine, savunma bakanlığına bağlı tek ve düzenli yapıya sahip modern bir orduya sahip olmaktır. A.M.O. tugay ve taburları, sivil düzenin sağlanması için Kabil içinde UGYK ile birlikte, Kabil dışında ise genel güvenliğin sağlanması maksadıyla koalisyon güçleri ile birlikte operasyonlar yapabilecek taktik ve teknik yeterliliğe ulaşması hedeflenmektedir. A.M.O.'nun kurulması, uzun vadeli bir projedir. Proje birbirini takip eden iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama Haziran 2004, ikinci aşamanın ise Aralık 2006'da tamamlanması öngörülmüştür. Ancak, ilk aşama Eylül 2004 itibariyle tamamlanabilmiştir. A.M.O. üç tugaydan oluşan bir kolordu olarak düzenlenmiştir. Bu tugaylardan ikisi hafif piyade tugaylarıdır. Üçüncü tugay ise bir komando taburu, bir mekanize piyade taburu ve bir zırhlı taburdan oluşan ani müdahale gücüdür. Aralık 2005 itibariyle A.M.O.'nun mevcudu 15.755'dir.⁴⁴⁶

4.2.4.4. Yargı Reformu:

Yargı reformu İtalya önderliğinde yürütülmektedir. Reform kapsamında ceza hukuku ve mevcut uygulamaları incelenmektedir. 2004 yılı sonuna kadar bin savcı ve hakimin eğitim programının tamamlanması, eğitimi tamamlayan 120 hakimin değişik eyaletlerde görevlendirilmesi öngörülmektedir. Hakimlerin ve narkotik polislerinin eğitim programlarının 1,7 milyon dolara mal olacağı değerlendirilmektedir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁵<http://www.afghan-web.com/politics/>, (13.08.2005).

⁴⁴⁶<http://www.undpanbp.org/>, (31.01.2006).

⁴⁴⁷<http://www.undpanbp.org/>, (24.01.2006).

4.2.4.5. Afgan Milli Polisi Eğitimi

Afgan Milli Polisi (A.M.P.)'nin eğitimi Almanya ve ABD tarafından yürütülmektedir. 2005 yılı Ekim ayına kadar Afganistan çapında 50 bin kişilik polis ve 12 bin kişilik de sınır polis kuvvetinin oluşturulması, oluşturulan yapının eyalet ve bölgelere kadar genişletilmesi ve uyuşturucu ile mücadelede kullanılması öngörülmektedir. İçişleri Bakanlığı'nın verilerine göre eğitilmiş ve eğitimsiz toplam polis sayısı 57 bin kişidir. Kabil Polis Akademisi'nde ve bölgesel eğitim merkezlerinde yetiştirilen polis sayısı ise 25 bin civarındadır. Gardez, Kandahar, Mezar-ı Şerif, Kunduz ve Celalabad'ta bulunan bölgesel eğitim merkezlerinin yanında, yakın zamanda Herat ve Bamyân'da da eğitim merkezleri açılacaktır.⁴⁴⁸

4.2.5. Berlin Konferansı (1 Nisan 2004)

Afganistan ile ilgili yeniden yapılanma sürecini görüşmek üzere Berlin'de yapılan konferansta katılımcılar, Afgan güvenlik güçleri kurulana kadar UGYK'nin görevine devam etmesine, ülkede güvenlik istikrar çalışmalarına ve özellikle Eyalet Yeniden Yapılanma Timleri tarafından yürütülen yeniden yapılanma ve gelişim çalışmalarına yardıma devam edilmesine, Haziran 2004'de S.T.K.P'nin ilk etabının uygulanmış olacağından bu tarihte seçim programının uygulanmasına, ülkede işleyen bir hukuk sistemi için daha fazla çabanın gerektiğine, uyuşturucu ile mücadeleye devam edilmesine, Afganistan'ın yeniden yapılanma faaliyetlerinde başarısının, Afgan Hükümeti'nin başarıma azminin yanında, bağışçı ülkelerin sürekli katılımlarına da bağlı olduğuna, Afgan hükümetinin uygulamalarının kuvvetle desteklenmesine, yeni Afganistan'ı inşa etmeye yönelik tüm çabalar, sivil toplumun doğmasına ve kadınların her alanda katılımının artmasına neden olacağına kamuoyunca göz önünde tutulmasına karar vermiş ve Berlin Deklarasyonu ile dünya kamuoyuna duyurmuşlardır.⁴⁴⁹

⁴⁴⁸<http://www.undpanbp.org/>, (31.01.2006).

⁴⁴⁹Konferansın katılımcıları bu deklarasyonda; 4.4 milyar doları Mart 2004 - Mart 2005 arası için olmak üzere, toplamda 8.2 milyar dolarlık, Mart 2004 - Mart 2007 tarihlerini kapsayan çok yıllık yardım katılımını, 2004 yazına doğru ek 5 PRT kurarak UGYK'nin görevini uzatan NATO'nun katkılarını ve UGYK'nin ve Koalisyon güçlerinin güvenli bir seçim için yardıma hazır oluşlarını memnuniyetle karşıladıklarını duyurmuşlardır, http://www.auswaertigesamt.de/www/en/aussenpolitik/friedenspolitik/afghanistan/konferenz_040331_html, (12.12.2005);

Berlin Deklarasyonu eklerinde, “Afgan Hükümetinin Çalışma Planı”, Bonn Antlaşması’ndan itibaren geçen süreçte yapılanların ortaya konduğu “Faaliyet İlerleme Raporu” ve “Uyuşturucuya Karşı Berlin Deklarasyonu” yer almaktadır.

4.2.5.1. Afgan Hükümetinin Çalışma Planı

Çalışma planı, iki ana bölümde ele alınmıştır:

- Afganistan’da özgür ve adil seçimlerin yapılması ve
- Kurumların inşası ve kalkınma.

Seçimlere ilişkin olarak çalışma planında alınacak tedbirler şöyle sıralanmıştır: Vatandaşlar, adaylar ve siyasi partilerin, parti kurma ve düşünceyi ifade etme özgürlüğü kısıtlanmayacak, herkese eşit yaklaşım, ayrımcılık yapmama prensibine uyulacak, oy kullanan ve aday olarak kadınların katılımına özen gösterilecek, memurlara ve askeri personele siyasi tarafsızlık, siyasi özgürlüğün korunması ve cezalar hakkında eğitim verilecek, basın özgürlüğü sağlanacak, devlet medyasına adayların ve siyasi partilerin eşit ulaşımı sağlanacak, Afganistan’da seçimler ile ilgili görevli kuruluşlar seçim ve politik hakların kullanımı hakkında periyodik olarak kamu raporları hazırlayacak, NATO ve Koalisyon Güçleri, A.M.O. ve A.M.P., seçimleri korumaya yetecek sayıda katkıda bulunacaktır.⁴⁵⁰

Kurumların inşası ve kalkınma alanında yapılacak olanlar, çalışma planının ikinci bölümünde ele alınmıştır. Bu bölümde, ülkenin süratle ve topyekün kalkınmasının sağlanabilmesi için özellikle yönetime uyarılar yapılmıştır. Yönetimin planlanan kalkınma programını yerine getirmeyi taahhüt etmesi ve uygulamasını üzerine alması istenmektedir. Yönetim bu anlamda ortaya koyacağı politikalarını üç temel üzerine kuracaktır: Milli kalkınma planı, milli şeffaf bütçe ve uygulamada etkin tavrı. İyi yönetim ve kamu yönetimi alanında yapılacaklar da bu bölümde yer almaktadır. Bu alanda yönetime tarafsız, sorumlu ve etkin, aynı zamanda hükümet politikalarını destekleyebilecek kapasiteye sahip kamu yönetimi kurma sorumluluğu verilmektedir. Ayrıca bu alanda atılacak somut adımlar şöyle sıralanmıştır:⁴⁵¹

<http://www.af/recosting/berlinconference.html>, (12.12.2005).

⁴⁵⁰<http://www.af/recosting/berlinconference.html>, (12.12.2005).

⁴⁵¹<http://www.auswaertiges->

- Öncelikli Reform ve Yeniden Yapılanma Programı⁴⁵² kapsamında, bakanlıklarda ve devlet kurumlarında işlevsel reformlar yapılması,
- Seçimlerden önce kamu kurumları yasaının yürürlüğe konması,
- Kamuda, vasıf ve deneyimlerine göre yerleştirme sürecinin başlatılması,
- Savaş nedeniyle eğitiminden uzak kalanlar için yönetici eğitim programları oluşturulması,
- İlgili kurum ve kuruluşlarla birlikte, insan kaynakları ve maaş politikalarını harmonize etmek,
- Rüşvete karşı cezaları ve hareket tarzlarını içeren yasanın çıkarılması,
- Sivil ve askeri görevleri ve faaliyetleri birbirinden ayıracak başkanlık kararnamesinin çıkartılması.

Afganistan'ın kalkınması için mali yönetim alanında, reformlara devam etmek, verimli ve şeffaf harcama politikası, gümrük ve vergi yasalarının hazırlanması, bütçe harcamalarını kontrol altına almak, çalışanların ödemelerini zamanında ve tam yapmak gerektiği belirlenmiştir.⁴⁵³

Özel Sektör alanında acil atılması gerekli adımlar ise düzenleyici ve yasal çerçeveleri güçlendirilmesi, devlet girişimlerinin tekrar organize edilmesi, toprak ve mülk yasaları çıkarılması olarak planlanmıştır.⁴⁵⁴

Ekonomik ve Sosyal Gelişim alanında, yoksullar için bütçe yaratılması, karşılanabilir sosyal politikalar üretilmesi, çevre yönetimi uygulamaları planlanması öngörülmüştür.⁴⁵⁵

Hukukun Üstünlüğü ve İnsan Hakları alanında, Afgan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu⁴⁵⁶ ile tam işbirliği, anayasa mahkemesinin görevini yerine getirebilecek kadroyla ve süratle kurulması, yargı kurumlarının yönetim ve mali yönetim kapasitelerini güçlendirilmesi, yasama reformunun açıklanması, kamu

amt.de/www/en/aussenpolitik/friedenspolitik/afghanistan/konferenz_040331_html, (12.12.2005).

⁴⁵²Priority Reform and Restructuring- PRR.

⁴⁵³[http://www.auswaertiges-
amt.de/www/en/aussenpolitik/friedenspolitik/afghanistan/konferenz_040331_html](http://www.auswaertiges-amt.de/www/en/aussenpolitik/friedenspolitik/afghanistan/konferenz_040331_html), (12.12.2005).

⁴⁵⁴<http://www.af/recosting/berlinconference.html>, (12.12.2005).

⁴⁵⁵[http://www.auswaertiges-
amt.de/www/en/aussenpolitik/friedenspolitik/afghanistan/konferenz_040331_html](http://www.auswaertiges-amt.de/www/en/aussenpolitik/friedenspolitik/afghanistan/konferenz_040331_html), (12.12.2005).

⁴⁵⁶Afghan Independent Human Rights Commission, AIHRC.

kurumlarında kadınlara eşit fırsat yaratılması öngörülmüştür.

Silahsızlanma ve Güvenlik alanında, planlanan ve çalışma planına dahil edilen hususlar şunlardır:⁴⁵⁷

- S.T.K.P sürecinin, Silahsızlandırma ve Terhis Etme bölümlerini 2005 Temmuz'da, sivil hayata kazandırma faaliyetlerini ise 2006 Kasım'a kadar bitirmek,
- Ulusal güvenlik stratejisi kurmak,
- A.M.P. ve A.M.O.'nun kurulmasını tamamlamak,
- İçişleri, Savunma Bakanlığı ve Ulusal Güvenlik Birimlerinde reformlara devam etmek,
- 2012 ye doğru mayınsız bir Afganistan yaratmak,
- Uyuşturucu kontrol kurumları, kaçakçılığa karşı eylemler ve talep düşürülmesi konularını içerecek Ulusal Uyuşturucu Kontrol Stratejisini oluşturmak.

4.2.5.2. Faaliyet İlerleme Raporu

Berlin Deklarasyonu'nun ikinci ekinde, Bonn Antlaşması'nda kararlaştırılan hususlarla ilgili olarak, Berlin Konferansı'na kadar geçen süreçte yapılanların ortaya konduğu, Faaliyet İlerleme Raporu yer almaktadır.

5 Aralık 2001 tarihli Bonn Antlaşması iki-üç yıllık kısa bir zaman diliminde Afganistan'ı "ulusal bütünleşme, barış, istikrar ve ülkede insan haklarına saygı" söyleminden "tam temsil hakkına sahip yönetim" safhasına taşımıştır. Ülkeyi bu büyük başarıya, Afgan Halkı ve uluslararası toplum 26 ayda ulaştırmıştır. Bu süreçte gerçekleştirilen politik ve yönetsel faaliyetler şu şekildedir:

- 22 Aralık 2001'de, Geçici Yönetim, Hamid Karzai başkanlığında kuruldu.
- 11-19 Temmuz 2002'de, Olağanüstü Büyük Milli Meclis geçiş yönetimini seçti.
- %28' i kadın, 1,5 milyondan fazla insan, seçimler için kayıt oldu,
- BM seçim uzmanlarının katkısıyla, 26 Temmuz 2003'de Ortak Seçim Yönetim Kurulu (O.S.Y.K.)⁴⁵⁸ kuruldu.

⁴⁵⁷http://www.auswaertiges-amt.de/www/en/aussenpolitik/friedenspolitik/afghanistan/konferenz_040331_html, (12.12.2005).

⁴⁵⁸Joint Electoral Management Board –JEMB.

- 6 Temmuz 2002 kararnamesi ile Afgan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu kuruldu.
- 21 Mayıs 2002 Kararnamesi ile Kamu Teşkilatı Komisyonu kuruldu.
- Kasım 2002 kararnamesi ile bu alanda önemli çalışmalar yapan Yargı Komisyonu kuruldu.
 - Merkezi Kabil'de olan ve 35 ilde şubesi bulunan Merkez Bankası kuruldu.
 - 7 Ekim 2002'de, ekonomi önemli bir adım olarak yeni para birimi piyasaya sunuldu,
 - Anayasa oluşturma sürecinde, 26 Nisan 2003'de 35 üyeli anayasa komisyonu kuruldu, 3 Kasım 2003'de komisyonun final raporu halka sunuldu, 14 Aralık 2003'de anayasal Büyük Milli Meclis toplandı ve 22 günlük görüşmelerden sonra yeni anayasayı kabul etti.

Bonn Antlaşması-Berlin Konferansı sürecinde, Güvenlik Sektörü Reformu çalışmaları kapsamında, Nisan-Mayıs 2002'de Cenova'da paylaşılan alanlarda faaliyetler devam etmiştir. Bu alandaki önemli gelişmeler şöyledir:

- 20 Eylül 2003'de S.T.K.P. pilot uygulaması başlamıştır.
- A.M.O. ve A.M.P. eğitimleri devam ederken, devlet başkanı tüm askeri güçleri, savunma bakanlığı altında toplayan kararnameyi imzalamıştır.
- Uyuşturucuyla mücadele müdürlüğü ve narkotik polisi teşkil edilmiştir, BM uyuşturucu kararlarıyla uyumlu, yeni uyuşturucu yasası çıkarılmıştır.

Afgan yönetimine askeri alanda katkı için Bonn'da öngörülen uluslararası Ordu Yardımı ile ilgili olarak, 20 Aralık 2001'de BM Güvenlik konseyi kararıyla UGYK kurulmuş ve 11 Ağustos 2003'de NATO, UGYK'nin kontrol ve sorumluluğunu almıştır.

4.2.6. ABD'nin Etkisi

2. Dünya savaşı sonrası, küresel ekonomiyi canlandırma hedefini seçen ABD'nin, küreselleşme sürecinde ve özellikle soğuk savaş sonrası oluşan düzende, meydana gelen güvenlik sorunlarına karşı belirli bir stratejisinin olmadığı, bu dönemde bir anlamda küreselleşmenin kendi başına ilerlediği kabul edilmektedir. Bu dönemde Afganistan gibi, küreselleşmenin işleyen merkezinin dışında kalan

bölgelerde krizlerin yaşanması, küresel sisteme uyum sağlayan ülkelerin aksine, bağlantısı zayıf olan ve sisteme tam entegre olmamış ülkelerin krizlere yol açması, yeni yüzyılda tehlikelerin entegre olmayan veya bağlantısız olarak tanımlanan ülkelere gelebileceği, bu ülkelerin kontrolden uzak bir şekilde teröristler ve kötü aktörler doğuracağı fikrinin tüm dünyada yaygınlaşmasına neden olmuştur. Küreselleşmenin kontrolsüz ilerlediği bir dönemden sonra ABD, liderliği ele alarak, küresel bağlantıyı yayma, dünya barışı ve gönenci için sisteme entegre olmamış ülkelere müdahale etme stratejisiyle, kendisine yeni bir yol çizmiştir. Yeni strateji, en büyük tehdidin küresel sisteme savaş açan devlet harici güçlerden geleceğini esas aldığından ve bu devlet olmayan unsurlar kendilerine korunacak ülke olarak, bağlantısızları seçeceğinden, Afganistan gibi bağlantısız ve entegre olmayan devletler, ABD için bir tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır.⁴⁵⁹ Afganistan gibi zayıf devletlerin sadece ABD değil, uluslararası düzen için de tehdit oluşturduğu, devlet dışı güçlerin bu tür ülkeleri, Taliban döneminde olduğu gibi, kolayca ele geçirebileceği, bu devletlerin sisteme verdiği zararın yanında, en önemlisi teröristleri beslemeleri küresel liderleri ve özellikle ABD'yi harekete geçirmiştir. Caydırıcılık ve tehditlerin devlet dışı güçlerin kontrolündeki zayıf devletlere işlememesi sonucunda tek ve kalıcı çözüm daha derine inmek ve rejimi değiştirmek olarak belirlenmiş ve sonuçta ABD Afganistan'a müdahale etmiştir. Son on beş yılda sıkça karşılaşılan bu müdahalelerde askeri liderliği ABD çekse de, devlet inşası kısmında Avrupa ülkeleri, Japonya ve Avustralya bu ülkeye katılmıştır.⁴⁶⁰

Gelinen bu noktada görülen o ki, yıllarca ulus devletlere karşı savaş planları yapan ABD planlarını son 30 yılda sistemlere ve ideolojilere karşı savaştan, devletlere karşı olana ve şimdi de birey ve örgütlere kaydırmıştır. ABD'nin 11 Eylül sonrası küresel teröre karşı açtığı savaş üç alanda başlatılmıştır: Bu alanlar, finans ve iletişim ağlarını kapsayan bilgi şebekeleri alanı, haydut devletler olarak bilinen, entegre olmayan devletlere müdahale esaslı, askeri alan ve kişi bazında tutuklama ve ortadan kaldırmalar şeklinde yürütülen özel operasyonlar alanıdır.⁴⁶¹

Küresel tehlike yaratan zayıf veya bağlantısız devletlere askeri müdahale

⁴⁵⁹BARNETT, Thomas P. M., **Pentagon'un Yeni Haritası**, 1001 Kitap Yay., İstanbul, 2005, s.9-18.

⁴⁶⁰FUKUYAMA, Francis, **Devlet İnşası**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s.110-114.

⁴⁶¹BARNETT, a.g.e., s.110-116.

sonrası, bu devletlerin yönetimlerini desteklemek, demokratik meşruiyetini geliştirip, kendini idare edebilen kurumlarını güçlendirmek şeklinde tarif edilen girişimler, son dönem literatüründe devlet inşası veya ulus inşası olarak tanımlanmaktadır. Ulus inşasının üç şekli veya aşaması vardır: Devletin tamamen çökmüş olduğu ülkelerde, çatışmalar ve askeri müdahale sonrası yeniden yapılanma safhası. Bu tür ülkelerde ortada devlet ve otorite adına bir kurum yoktur ve her şeyin yeniden yapılanması gereklidir. Bu tür devletler uluslararası yardım sonrasında, Bosna'daki gibi, istikrar sağlarsa, ikinci aşamaya geçilmektedir. İkinci aşamada kendine yeterli kurumların geliştirilmesi hedeflenir. Birçok kurumun olduğu fakat mülkiyet hakları gibi bazı hakların tam sağlanamadığı safhadaki ülke üçüncü safhadadır. Afganistan modern anlamda bir devlete hiç sahip olmayan bir ülkedir. Monarşik yönetim altında başkent dışında devlet otoritesinin hemen hemen görülmediği bu ülke, kabileler konfederasyonu şeklinde varolagelmıştır. Komünist yönetim ve iç savaş dönemi var olan devlet ve yönetim düzenini iyice yok etmiş ve ABD müdahalesi sonrasında, ulus inşası bağlamında koalisyon güçleri ve uluslararası örgütler, birinci safhadan işe başlamak zorunda kalmışlardır. Bu durum Afganistan'da planlanan sürecin zorluğunu ortaya koymaktadır.⁴⁶²

ABD liderliğindeki uluslararası güçlerin, devlet inşası kapsamında başlattıkları anayasa hazırlığı faaliyeti, dünya kamuoyunda tedirginlik yaratmıştır. Yeni Afgan devletinin bir İslam Cumhuriyeti olmasına karar verilmesi ve anayasada şer'i hükümlere atıfta bulunulması, ülkenin yönetim biçimini beğenmeyerek, sistemi yeniden düzenleme vaadiyle hareket eden ABD ve koalisyon ortaklarının, müdahale gerekçeleriyle icraatları arasında çelişki yaratmıştır. Müdahalenin gerekçelerine bakıldığında, dünya kamuoyuna, köktendincilikten uzak, laik bir demokrasi oluşturma hedefi açıklanırken, uygulamalar bu hedeften çok farklı özellikler göstermektedir.⁴⁶³

ABD'nin Afganistan kaynaklı teröre karşı başlattığı operasyonun ardından yıllar geçmesine ve 11 Eylül'de ölen 3 bin kişinin 4-5 katı Afgan sivil veya askeri ölmesine rağmen, ülkede hala tam olarak düzenin sağlanamaması ve hükümetin

⁴⁶²FUKUYAMA, a.g.e., s.119,121.

⁴⁶³İNCE, Özdemir, http://www.hurriyetim.com.tr/archive_articledisplay/0,,nvid~345044,00.asp, (10.12.2003).

ülkede otoritesini tam kuramaması, dünya kamuoyunda tepkileri gündeme getirmiştir. Rusya başta olmak üzere bazı ülkeler, ABD'yi bölgede ciddi askeri operasyonlar yapmamakla suçlamışlardır. ABD'nin, Afganistan'da kasıtlı olarak tam güvenlik sağlamadığı, kısaca istikrarsızlığın devam etmesini kendi çıkarına gördüğü ifade edilmektedir. ABD'nin, askeri gücüne, sağlam ve kalıcı bir üs imkânı olarak gördüğü Afganistan'da, sadece askeri ve ekonomik çıkarlarını uzun yıllar destekleyecek bir yönetim ve parlamento oluşturmak istediği, yani ülkede kendi çıkarlarını destekleyecek kadar demokrasiye ihtiyaç duyduğu, şeklinde eleştiriler yapılmaya başlanmıştır.⁴⁶⁴

Afganistan'da devlet inşa etme sürecinde izlenen politikalar, zaten merkezi yapıda olan devleti iyice Kabil'e bağımlı hale getirmiştir. Özellikle kamuda düzenleme ve güçlendirme adı altında, kamu çalışanlarının aşırı artmasının yanında, bölgesel güç liderlerinin Kabil'deki hükümete dahil olması sonrasında, başkente doğru bir akım yaşanmıştır. Merkezdeki politik ve yönetim yapısındaki büyüme, yönetimin bölgesel güçler üzerindeki etkisine aynı oranda yansımamıştır. Bölgesel liderler merkezde mevki elde ettiği gibi, taşrada da güçlerini korumaktadır. Geline bu günkü durumda Afganistan'da, uluslararası kararlarla oluşturulan Hamit Karzai liderliğindeki hukuki yönetimin yanında, bölgelerde halen etkili olan fiili otoriteler mevcuttur. Tüm dünyanın kabul ettiği Karzai hükümeti ülkenin merkezi ve belirli bölgelerinde otorite sahibiyken, fiili yönetimler açıkça ve uygulamada birçok bölgeyi yönetmektedir. Etnik liderler ve savaş ağası olarak adlandırılan güçler halen bölgesel olarak etkindir. Karzai hükümetinin kurumsal ve askeri güç olarak bölgelerde bulunmayışı fiili yöneticileri ön plana çıkarmıştır. Eski Herat Valisi İsmail Han ve kuzeyde tek söz sahibi olan Abdürreşid Dostum fiili otoritelere iki örnek teşkil etmektedir. Ülkedeki otorite alanındaki bu iki başlılık, yönetim reformlarında dikkat edilmesi gereken bir özellik taşımaktadır. Çünkü yerel yönetimlerin yetkisini artırıcı kanunlar ve kararlar, aynı zamanda, fiili otoriteleri de güçlendirmektedir.⁴⁶⁵

⁴⁶⁴TUSAM, "Savaş ve Dehşetin Gölgesinde Demokrasi Denemeleri", <http://www.tusam.net/>, (20.09.2005).

⁴⁶⁵**A Guide to Government in Afghanistan**, a.g.e., s.14,16.

4.3. 2004 Anayasası ve Yeni Kanunlar Işığında Afganistan İslam Cumhuriyeti

4.3.1. 2004 Anayasası ile Oluşan Devlet Yapısı

Hukuk profesörü ve İslam uzmanı Noah Feldman, dünyanın en yeni iki anayasası (Afganistan ve Irak) üzerindeki deneyimlerini aktarırken⁴⁶⁶ demokratik olan ve demokrasiyi görece başarıyla uygulayan İslam ülkeleri olsa da, İslam ile demokrasinin bir araya gelmesinde bazı zorluklar olduğunu dile getirmektedir. Özellikle bir İslam ülkesinde demokratik anayasa uygulamasına geçilme zamanı geldiğinde, bazı kesimlerin İslam ve demokrasinin bağdaşmaz olduklarını fark ettiklerini, İslam'a egemen olarak Tanrı görüldüğünden, bu kesimlerin insanların yönetimde karar alıcı konumunda olamayacağını düşündüklerini, Tanrı'nın egemenliği ile halkın siyasal gücü arasındaki çelişkinin çözümünde zorluklarla karşılaşmalarını söylemektedir.⁴⁶⁷

Feldman bir ülkede yeni bir anayasa hazırlık sürecinde karşılaşılabilecek türde sorunların Afganistan'da anayasa hazırlayıcıların da karşısına çıktığını, buradaki sorunların özel olarak İslam-demokrasi sorununa bağlanamayacağını söylemektedir. Feldman'a göre Afganistan'da üzerinde durmak zorunda kaldıkları konu, anayasada İslamın devletin resmi dini olduğunun hükme bağlamasıydı. Diğer yandan aynı anayasa Afgan devletinin seçimlerle belirleneceği ve demokratik değerlerin yer alacağı bir devlet olacağını da hükme bağlıyordu. Feldman'a göre sorun İslam hukukunun ne zaman uygulanacağı üzerindeki yapısal sorundu. Bu sorun anayasaya ilk kez 1906 İran Anayasası'nda görülmüş olan bir koşul ekleyerek, aşılmıştır. "İslama aykırı yasa çıkartılamaz."⁴⁶⁸ Bu maddenin uygulanması safhasında çıkartılan bir yasanın İslami değerlere uygun olup olmadığını belirleyecek ve ihtilaflara çözüm getirecek, Anayasa Mahkemesi kurulması ile Afganistan anayasa yapıcıları, karşılarına çıkan İslam ve demokrasi sorununu bir derece çözmüşlerdir. Burada önemli olan konu ise, Anayasa Mahkemesi'nin bu madde

⁴⁶⁶Noah Feldman, Afganistan anayasasının hazırlanışında, Dışişleri Bakanlığı'na dinsel özgürlük danışmanlığı yapmış, 2002 yılı Nisan ortasından Temmuz'a kadar da Irak'ta, Koalisyon Geçici Yönetimi'ne üst düzeyde anayasa danışmanlığı yapmıştır.

⁴⁶⁷"Anayasallaşma ve İslam Dünyası", A.B.D. Dışişleri Bakanlığı Elektronik Dergisi, Demokrasi Konuları, Cilt 9, Sayı 1, <http://usconsulate-istanbul.org.tr/turkish/anayasal.pdf>, (10.12.2005).

⁴⁶⁸2004 Anayasası Md.3.

hakkında yargıya varabilmesi için, laik hukuk yargıçlarının yanında şeriat kadılarını da içermesinin de gerekliliğidir. Ortaya konan bu çözümün ne derece işleyebileceği kesin değildir. Feldman'a göre bu durum bir deneyimdir. İşleyebilme olasılığı vardır, ama bunun bir garantisi olamaz. Denenecek olan, birbirinden farklı iki değer sistemi arasında arabuluculuk yapacak bir yapının işlevsel olup olamayacağıdır. 2004 anayasası meclis tarafından kabul edilmesiyle bu çözüm şekli, Afgan halkı tarafından da meşru olarak kabullenilmiştir. Feldman, Şer'iyе'nin nerelerde uygulanacağını anayasada belirlenmiş olmasını olumlu görürken, anayasada Şeriat'ın yasamanın kaynağı olduğunu belirten, bir hükmün olmamasını da sorunun çözümü olarak görmektedir.

Son Afganistan anayasasını Yasama, Yürütme ve Yargı hususundaki düzenlemeleri bakımından ele alacak olursak, genel hatlarıyla demokratik bir yapı öngörse de İslami kuralları bir kenara atma cesaretini gösteremediği görülür. Hatta bazı yerlerde doğrudan Şer'i kurallara atıfta bile bulunulmuştur.⁴⁶⁹

Ülkenin geçmişte yaşadığı savaşların ve işgallerin hatırlatıldığı, Afganistan için can verenlere minnetin dile getirildiği, BM kuralları ve İnsan Hakları Evrensel Beyannameesi esaslarına atıfta bulunulan, Afganistan'ın üzerinde yaşayan tüm etnik gruplara ait bölünmez ve birleşik bir ülke olduğunun vurgulandığı Afganistan'ın 2004 anayasası daha başlangıç bölümünde milli birliği güçlendirmek, bağımsızlığı, milli egemenlik ve ülkenin bölgesel bütünlüğünü korumak, demokrasiyi temel alan bir düzen kurmak, hukukun üstünlüğünü, sosyal adaleti, insan haklarının korunmasını ve saygınlığı esas alan medeni bir toplum yaratmak, politik, sosyal, ekonomik ve savunma kurumlarını güçlendirmek ve Afganistan'ın uluslararası topluluklarda hak ettiği yeri tekrar elde etmek gibi çok ideal bir vizyon ortaya koymaktadır. 2004 anayasası, 12 Bölüm ve 162 madde olup, 3 Ocak 2004 yılında Kabil'de toplanan Büyük Milli Meclis tarafından kabul edilmiştir.⁴⁷⁰

⁴⁶⁹2004 Anayasası Md.130,131.

⁴⁷⁰Afganistan'ın son Anayasasının ayrıntıları için bknz., <http://www.moj.gov.af/english/constitution7.html>, (25.12.2005).

4.3.1.1. Yasama

Yakın dönem Afgan tarihi açısından bakıldığında, yeni anayasa kabul edilene kadar ülkede yasama adına bir kurumdan söz etmek mümkün değildir. Ancak bu tarihten itibaren oluşum süreci başlamıştır.⁴⁷¹

Anayasaya göre, Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin en yüksek yasama organı, tüm ulusu simgeleyen Afganistan halkının genel çıkarları ve üstün yararları doğrultusunda kararlarını veren Milli Meclis'tir.⁴⁷²

Milli Meclis iki meclisten oluşur. Bunlar, Halk Meclisi ve Büyükler Meclisi'dir. Milli Meclis üyesi olarak seçilen ya da aday olan bir kişi seçimlerdeki koşulları yerine getirmesine ek olarak, Afganistan vatandaşı olmalı, ya da en az on yıl önce vatandaşlığı elde etmiş olmalı, mahkeme tarafından medeni haklarından mahrum bırakılmış olmamalı, Halk Meclisi üyeleri aday olduğu gün veya atandığı gün en az 25 yaşında, Büyükler Meclisi üyeleri ise 35 yaşında olmalıdır.⁴⁷³

Milli Meclis şu yetkilere sahiptir:⁴⁷⁴

- Kanunların ve/veya yasamaya ilişkin kararnamelerin onaylanması, değiştirilmesi ya da yürürlükten kaldırılması,
- Ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik geliştirme planlarının onaylanması,
- Devlet bütçesinin onaylanması, borç verimi ve alımına izin verilmesi,
- Yönetim birimlerinin oluşturulması değiştirilmesi ve iptal edilmesi,
- Uluslararası antlaşmaların imzalanması, ya da Afganistan'ın bu antlaşmalardan çekilmesi.

Anayasa tarafından aksi belirtilmedikçe kanunlar, Milli Meclisi oluşturan her iki meclis tarafından kabul edildikten sonra Devlet Başkanı tarafından onaylanır. Devlet Başkanı'nın Milli Meclis'in onayladığı bir şeyi reddetmesi durumunda Devlet Başkanı konuyu kendisine sunulmasından itibaren on beş gün içinde gerekçeleriyle

⁴⁷¹The World Factbook, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/af.html>, (02.05.2005).

⁴⁷²2004 Anayasası Md. 81.

⁴⁷³Halk Meclisi, yerel olarak Wolesi Cirga, Büyükler Meclisi ise Meshrano Cirga olarak adlandırılmaktadır, 2004 Anayasası Md. 82,85.

⁴⁷⁴2004 Anayasası Md. 90.

birlikte Halk Meclisi'ne geri gönderir. Bu sürenin geçmesi, ya da Halk Meclisi üyelerinin üçte ikisinin tekrar onaylaması durumunda tasarı onaylanmış ve geçerli kabul edilir.⁴⁷⁵

Bir kanun tasarısı hükümet tarafından, Milli Meclis üyeleri tarafından veya yargıyı düzenleyici alanlarda hükümet vasıtasıyla Anayasa Mahkemesi tarafından yapılabilir. Mali ve bütçe yasalarının tasarılarına ilişkin öneriler sadece hükümet tarafından yapılabilir. Kanun tasarıları hükümet tarafından ilk önce Halk Meclisi'ne sunulur. Halk Meclisi yasa tasarısını bir ay içinde görüşüp onaylar ya da tamamıyla reddeder. Kanun taslağı, Halk Meclisi tarafından onaylanmasının ardından Büyükler Meclisi'ne sunulur. Büyükler Meclisi on beş günlük bir süre içinde taslak üzerinde karara varır.⁴⁷⁶

Hükümet devlet bütçesi ve kalkınma programlarını tavsiye niteliğindeki fikirleriyle birlikte Büyükler Meclisi yoluyla Halk Meclisi'ne sunulabilir. Halk Meclisi'nin kararı, Büyükler Meclisi'ne sunulmaksızın Devlet Başkanı'nın imzalamasından sonra uygulamaya konulur.⁴⁷⁷

Bir meclisin kararının diğer bir meclis tarafından reddedilmesi halinde, bu anlaşmazlığı gidermek için her iki meclisin üyelerinden eşit bir şekilde oluşmuş birleşik bir komisyon kurulur. Bu komisyonun kararı, Devlet Başkanı'nın onaylamasından sonra yürürlüğe konulur. Birleşik komitenin anlaşmazlığı giderememesi durumunda, anlaşmazlık konusu olan karar geçersiz sayılır. Böyle bir durumda, Halk Meclisi kararı bir sonraki oturumda üçte ikilik bir çoğunlukla geçirebilir. Bu onama, Devlet Başkanı'nın onayından sonra, Büyükler Meclisi'ne sunulmadan uygulanabilirliği kabul edilir.⁴⁷⁸

Milli Meclisin hiçbir üyesi hakkında görevlerini yerine getirmesi esnasında görüşlerini açıklamasından veya oylama nedenlerinden dolayı yasal olarak dava açılmaz.⁴⁷⁹

Afganistan milletvekillerinin dokunulmazlığı yoktur. Milli Meclis

⁴⁷⁵ 2004 Anayasası Md. 94.

⁴⁷⁶ 2004 Anayasası Md. 95,97.

⁴⁷⁷ 2004 Anayasası Md. 98.

⁴⁷⁸ 2004 Anayasası Md.100.

⁴⁷⁹ 2004 Anayasası Md.101.

üyelerinden biri bir suç ile suçlandığı zaman, Kanun Uygulama Otoritesi suçlanan üye ve olay hakkında suçlanan üyenin meclisini bilgilendirir ve suçlanan kişi hakkında yasal kovuşturma açılabilir. Suçun açık olduğu durumlarda, Kanun Uygulama Otoritesi yasal olarak suçlanan üyenin meclisinin izni olmadan bu suçlu üyeyi yakalayıp tutuklayabilir.⁴⁸⁰

Milli Meclisi oluşturan her iki meclis de oturumlarını aynı zamanda ayrı ayrı yapabilirler. Ancak, yasama döneminin veya yıllık oturumun açılışı sırasında ve Devlet Başkanı tarafından gerekli olduğu düşünüldüğü zaman her iki meclis müşterek oturum yapabilir. Bu durumda Halk Meclisi'nin başkanı, Milli Meclisin Başkanı durumuna geçer.⁴⁸¹

Milli Meclis her yıl iki defa olağan oturumunu yapmak için toplanır. Milli Meclisin yıl içindeki süresi 9 aydır. Milli Meclis tatilde olduğu dönemlerde Devlet Başkanı'nın emriyle olağanüstü toplantıya çağırılabilir. Bir Afgan vatandaşı, Milli Meclisin iki alt meclisinde de aynı anda üye olamaz.⁴⁸²

4.3.1.1.1. Halk Meclisi (*Wolesi Cirge*)

Halk Meclisi üyeleri yaygın, özgür, gizli ve direk olarak seçimler yoluyla halk tarafından seçilir. Üyelerin görevi seçimlerden beş yıl sonra sona erer ve yeni meclis seçilir. 2004 anayasası, Halk Meclisi üye sayısının 250 üyeyi geçemeyeceğini belirlemiş, anayasanın bu maddesine uygun olarak meclisin sandalye sayısı, seçim kanununda 249 olarak tespit edilmiştir. Anayasada, ülkedeki bütün insanların genel ve adil temsilini sağlamak amacıyla, her ilin nüfusuyla orantılı olarak, en az iki kadının, Halk Meclisi'ne seçilmesi için seçim kanununda önlemler alınması hükmü yer almaktadır.⁴⁸³

Halk Meclisi, anayasanın Milli Meclis'e verdiği yetkilerden hariç, özel olarak bakanlar ile ilgili gensoru hakkında karar verme, devlet kalkınma programları ve devlet bütçesi konusunda meclisler arasında anlaşmazlık meydana gelmesi

⁴⁸⁰ 2004 Anayasası Md.102.

⁴⁸¹ 2004 Anayasası Md.104.

⁴⁸² 2004 Anayasası Md.82,107.

⁴⁸³ 2004 Anayasası Md.83.

durumunda, son kararı alma ve anayasanın öngördüğü bazı atamaların onaylanıp, reddedilmesi gibi özel bazı yetkileri de vardır.⁴⁸⁴

4.3.1.1.2. Büyükler Meclisi (*Meshrano Cirge*)

Büyükler Meclisi üyeleri her ilde, il meclis üyeleri arasından ve kendi meclisi tarafından dört yıllık bir dönem için bir kişi, her ilin, ilçe meclisleri üyeleri arasından ve yine kendi meclisi tarafından, üç yıllık bir süre için bir kişi, kalan üçte birlik üye, devlet başkanı tarafından beş yıl için atanır. Bunlar iki üye sakat ve sorunlular iki üye de göçmenleri içermek üzere uzman ve deneyimli kişiler arasından olmalıdır. Devlet Başkanı bu kişilerden % 50 'sini kadınların arasından seçer.⁴⁸⁵

4.3.1.1.3. Büyük Milli Meclis (*Loya Cirge*)

Büyük Milli Meclis Afganistan halkını temsil eden en büyük yapıdır. Büyük Milli Meclis, Halk ve Büyükler Meclisi üyeleri ile il ve ilçe meclislerinin başkanlarından oluşur. Bakanlar, Yargıtay Başkanı ve Anayasa Mahkemesi üyeleri ve silahlı kuvvetler yüksek komutanları, oy kullanma hakları olmaksızın Büyük Milli Meclis oturumlarına katılabilirler.⁴⁸⁶

Büyük Milli Meclis, ülkenin üstün çıkarları, bölgesel bütünlüğü, milli egemenlik ve bağımsızlıkla ilgili konularda karar almak için anayasanın hükümlerini değiştirmek için veya devlet başkanı hakkında soruşturma açmak için toplanır.⁴⁸⁷

Büyük Milli Meclis'in oylama için gereken salt çoğunluğu, üyelerin büyük çoğunluğunun katılımıyla tamamlanır. Anayasada açıkça belirtilen durumlar haricindeki Büyük Milli Meclis kararları, hazır bulunan üyelerin büyük çoğunluğu tarafından alınır.⁴⁸⁸

Üyelerin dörtte birinin gizli oturum istemesi ve Büyük Milli Meclis'in bunu

⁴⁸⁴ 2004 Anayasası Md.91.

⁴⁸⁵ 2004 Anayasası Md.84.

⁴⁸⁶ 2004 Anayasası Md.110.

⁴⁸⁷ 2004 Anayasası Md.111.

⁴⁸⁸ 2004 Anayasası Md.113.

kabul etmesi durumu haricindeki görüşmeler açık görüşmedir.⁴⁸⁹

Büyük Milli Meclis oturumu esnasında, hiçbir üye hakkında görevlerini yerine getirmesi esnasında görüşlerini açıklamasından veya oylama nedenlerinden dolayı yasal olarak dava açılmaz. Ayrıca Milli Meclis üyelerinden biri bir suç ile suçlandığı zaman, suçlanan kişi hakkında yasal kovuşturma açılabilir ve hatta tutuklanabilir.⁴⁹⁰

Anayasada değişiklik yapma önerilerini uygulamak için Devlet Başkanı kararı ile hükümet, Milli Meclis ve Anayasa Mahkemesi üyelerinden oluşan bir komisyon kurulur ve bu komisyon değişiklik taslağını hazırlar. Değişikliklerin onaylanması için anayasanın Büyük Milli Meclis ile ilgili hükümlerine bağlı kalarak, Devlet Başkanlığı kararı ile Büyük Milli Meclis toplanır. Değişiklikler, Büyük Milli Meclis üyelerinin üçte ikilik büyük bir çoğunluk tarafından onaylandığı zaman Devlet Başkanı'nın onayı ile uygulamaya konulur.⁴⁹¹

4.3.1.2. Yürütme

Afganistan İslam Cumhuriyeti Yönetimi kanunlara uygun olarak merkezi ve yerel yönetim birimleri üzerine kurulmuştur. Merkezi yönetim, her birinin başında bir bakan bulunan belirli sayıda yönetim birimlerine ayrılmıştır. Yerel yönetim birimi ildir.⁴⁹²

4.3.1.2.1. Devlet Başkanı ve Bakanlıklar (Merkezi Yönetim)

4.3.1.2.1.1. Devlet Başkanı

Devlet Başkanı Afganistan İslam Cumhuriyeti Devleti'nin başıdır ve anayasa hükümleri çerçevesinde, uygulama, yasama ve yargılama konusunda yetkilere sahiptir. Devlet Başkanı'nın birinci ve ikinci olmak üzere iki tane yardımcısı vardır. Devlet Başkanı'nın yokluğunda, istifa etmesi ve veya ölümü halinde birinci

⁴⁸⁹ 2004 Anayasası Md.114.

⁴⁹⁰ 2004 Anayasası Md.115.

⁴⁹¹ 2004 Anayasası Md.150.

⁴⁹² 2004 Anayasası Md.136.

yardımcı, yoksa ikinci yardımcı, anayasa hükümlerine bağlı kalarak görev yapar.⁴⁹³

Devlet Başkanı, özgür, genel, gizli ve doğrudan oylama yoluyla kullanılmış geçerli oyların %50'den fazlasını alarak seçilir. Devlet Başkanlığı süresi, seçimlerden 5 yıl sonraki Mart ayının ilk günü sona erer. Devlet Başkanlığı süresi sona ermeden önce yeni Devlet Başkanlığı seçimi yapılır. Eğer adaylardan hiç birisi ilk oylamada %50'nin üzerinde oy almayı başaramazsa ikinci tur seçimleri sonuçlar açıklandıktan sonra iki hafta içinde yapılır ve bu turda ilk turda en yüksek oyu alan iki aday katılabilir. Bu oylamada en yüksek oyu alan aday Devlet Başkanı olur. Eğer birinci veya ikinci oylama sırasında, fakat seçim sonuçlarının açıklanmasından önce adaylardan biri ölürse, kanunlar çerçevesinde yeni seçimler yapılır.⁴⁹⁴

Devlet Başkanı adaylarının taşıması gereken şartlar şunlardır:⁴⁹⁵

- Afganistan vatandaşı, Müslüman ve Afgan anne-babaya sahip olmalı, başka bir ülkenin vatandaşı olmamalı,
- Aday olduğu gün 40 yaşın altında olmamalı,
- İnsanlara karşı işlenmiş suçtan, cinayet işlemekten mahkûm olmamalı, ya da mahkeme tarafından medeni haklarından mahrum edilmiş olmamalı.
- Hiç kimse iki dönemden fazla Devlet Başkanı olamaz.
- Bu şartlar Devlet Başkanı yardımcısı için de geçerlidir.

Devlet Başkanı görevi teslim almadan önce, İslam dinine itaat edeceğine, anayasa ve diğer kanunlara uyacağına, bağımsızlığı, milli egemenliği ve Afganistan'ın bölgesel bütünlüğünü koruyacağına dair yemin eder.⁴⁹⁶

Devlet Başkanı'nın görev ve sorumlulukları anayasada şu şekilde belirlenmiştir:⁴⁹⁷

- Anayasanın uygulanmasını denetleme.
- Ülkenin temel politikasını Milli Meclisin onayıyla birlikte belirleme.
- Afganistan silahlı kuvvetlerinin başkomutanı olma.
- Milli meclisin onayıyla savaş ve ateşkes ilan etme.

⁴⁹³ 2004 Anayasası Md.60.

⁴⁹⁴ 2004 Anayasası Md.61.

⁴⁹⁵ 2004 Anayasası Md.62.

⁴⁹⁶ 2004 Anayasası Md.63.

⁴⁹⁷ 2004 Anayasası Md.64.

- Bağımsızlığın korunması ve bölgesel bütünlüğünün savunulması için gereken kararları alma.
- Milli meclis onayıyla silahlı kuvvetler birliklerini yabancı ülkelere gönderme.
 - Büyük Milli Meclis' i toplantıya çağırma.
 - Milli Meclis'in onayı ile olağanüstü hal ilan etme ve sona erdirme.
 - Büyük Milli Meclis ve Milli Meclis'i törenle açma.
 - Devlet Başkanı yardımcılarının istifasını kabul etme.
 - Halk Meclisi'nin onayıyla, Yargıtay başkanı, bakanların, merkez bankası başkanını, ulusal güvenlik bakanını ve Kızılhaç başkanının atanması, istifa ve görevlerine son verilmesini kabul etme.
 - Halk Meclisi'nin onayıyla Anayasa Mahkemesi Başkanı ve üyelerinin atanması,
 - Kanunlar çerçevesinde yüksek rütbeli memurların ulusal güvenlik, polis ve silahlı kuvvetlere ait subayların, hakimlerin işten çıkarılmaları ve istifalarını onaylama, emekliye ayırma ve atama,
 - Afganistan'ın uluslararası organizasyonlardaki ve yabancı ülkelerdeki diplomatik misyon şeflerinin atanması ve Afganistan'daki diplomatik misyonların güven belgelerini kabul etme,
 - Kanun ve yargısal kararnameleri onaylama,
 - Kanunlara uygun olarak Uluslar arası antlaşma sonucu için güven belgesi verme.
 - Kanunlar çerçevesinde cezaların azaltılması ve bağışlanması.
 - Kanunlara bağlı kalarak şeref unvanı ve madalya vermek.
 - Kanunlara bağlı kalarak ülkenin durumunu geliştirme ve yönetme için komisyonlar kurma.
 - Anayasa hükümlerine bağlı kalarak diğer yetkileri kullanma.

Devlet Başkanı önemli ulusal, sosyal, politik ve ekonomik konularda, anayasa hükümlerine aykırı olmamak veya bu hükümleri değiştirmemek şartıyla referanduma gidebilir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁸2004 Anayasası Md.65.

Devlet Başkanı'nın istifa etmesi, görevden alınması, ölümü ya da görev yapabilmesine engel olacak ciddi hastalık geçirmesi halinde Devlet Başkanı Yardımcısı onun görev ve yetkilerini üstlenir. Bu durumda yeni başkanlık seçimleri Anayasa'nın 61'nci maddesine uygun olarak üç ay içinde yapılır. Devlet Başkanı Yardımcısı, anayasa değişikliği, bakanların görevine son verme ve referanduma gitme yetkilerini kullanamaz.⁴⁹⁹

Devlet Başkanı, Halk Meclisi üyelerinin üçte biri tarafından, insanlık suçu, vatan hainliği ve cinayetle suçlanabilir, bu durum üçte iki çoğunluk tarafından teyit edilirse, bir ay içinde Büyük Milli Meclis toplanır. Büyük Milli Meclis'in da üçte ikisinin onaylaması halinde, Devlet Başkanı görevinden alınır ve durum, özel mahkemeye devredilir.⁵⁰⁰

4.3.1.2.1.2. Bakanlıklar

Hükümet, Devlet Başkanı'nın başkanlığı altında çalışan bakanlardan oluşur. Bakanların sayısı ve görevleri kanunlar tarafından düzenlenir.⁵⁰¹

Bakanlığa atanan kişiler şu özellikleri taşımalıdır:⁵⁰²

- Afganistan vatandaşı olmalıdır.
- Yüksek öğretim mezunu, çalışma tecrübesi ve iyi bir üne sahip olmalı.
- 35 yaşın altında olmamalı,
- İnsanlık suçlarından hüküm giymemiş olmalı ya da mahkeme tarafından medeni hakları elinden alınmış olmamalıdır.

Bakanlar, Milli Meclis içinden veya dışından atanabilirler. Eğer bir Milli Meclis üyesi bakan olarak atanırsa, Milli Meclis'teki üyeliğini kaybeder ve onun yerine kanunlara uygun olarak başka biri atanır. Hükümetin görevleri şunlardır:⁵⁰³

- Anayasanın hükümlerini, diğer kanunları ve mahkeme kararlarını uygulamak,

⁴⁹⁹2004 Anayasası Md.67.

⁵⁰⁰Özel mahkeme; Büyük Meclis Başkanı ve Büyük Milli Meclis'in tayin ettiği Anayasa Mahkemesinin 3 üyesi ve Halk Meclisi'nin 3 üyesinden oluşur.,2004 Anayasası Md.69.

⁵⁰¹ 2004 Anayasası Md.71.

⁵⁰² 2004 Anayasası Md.72.

⁵⁰³ 2004 Anayasası Md.73,75

- Bağımsızlığı koruma, bölgesel bütünlüğü savunma ve Afganistan'ın Uluslararası topluluklarda çıkarlarını ve saygınlığını korumak,
- Kamu hukuku ve kanunlarını düzenleme ve her çeşit yönetim bozukluklarını gidermek,
- Bütçe hazırlama, mali işleri düzenleme ve halk refahını korumak,
- Sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik kalkınma için programlar planlama ve uygulamak,
- Mali yılsonunda Milli Meclise, başarıyla sonuçlandırılmış görevleri ve yeni mali yıl için önemli programları rapor etmek,
- Anayasa ve kanunlar tarafından verilen diğer görevleri yerine getirmek.

Yönetim birimlerinin başkanları ve bakanlar, sorumluluklarını, anayasa ve diğer kanunların belirlediği sınırlar dahilinde yerine getirir. Bakanlar kendilerine verilen görevler konusunda Devlet Başkanı ve Halk Meclisi'ne karşı sorumludurlar.⁵⁰⁴

Halk Meclisinin tatil olması durumunda hükümet, ani bir ihtiyaç halinde, bütçe ve finans meseleleri hariç diğer konularda kararname çıkarıp kabul edebilir. Kararnameler Devlet Başkanı'nın imzalamasından sonra yürürlüğe girer. Bu kararnameler, Milli Meclis'in ilk oturumundan itibaren otuz gün içinde Milli Meclise sunulur. Milli Meclis'in reddetmesi durumunda bu kararnameler geçersiz olur.⁵⁰⁵

4.3.1.2.2. Yerel Yönetim Teşkilatı

Afganistan İslam Cumhuriyeti yönetiminin yapısında, yerel yönetim birimi ildir. İllerin sayıları, alanları, bölümleri, yapıları ve yönetimleri; üzerlerinde yaşayan halk, sosyal ve ekonomik koşullar ve coğrafi durumu esas alınarak kanunlarla tespit edilmiştir.⁵⁰⁶

Hükümet, merkeziyetçiliğin ilkelerini muhafaza ederken, ulusun gelişimine halkın katılım oranını artırmak ve ekonomik, sosyal, kültürel çalışmalarını hızlandırmak ve ilerletmek için bazı yetkileri kanunlar çerçevesinde yerel yönetim

⁵⁰⁴ 2004 Anayasası Md.77.

⁵⁰⁵ 2004 Anayasası Md.79.

⁵⁰⁶ 2004 Anayasası Md.136.

birimlerine aktarır.⁵⁰⁷

Her ilde, bir İl Meclisi oluşturulur. İl Meclisi üyeleri, kanunlara uygun olarak dört yıllık bir süre için, orantılı nüfus dağılımı ile il sakinleri tarafından kullanılan hür, doğrudan, gizli oy ve genel seçimler yoluyla seçilir. İl Meclisi, devletin gelişim hedeflerinin sağlanmasına ve kanunda belirtilen yollarla işlerin ilerletilmesine katılır ve ilgili konularda il yönetim birimlerine danışmanlık yapar. İl Meclisleri görevlerini il yönetimleri ile işbirliği içinde yerine getirirler.⁵⁰⁸

Halkı ilgilendiren faaliyetleri organize etmek ve onların yerel yönetimlere aktif olarak katılımlarını sağlamak için kanun hükümleri çerçevesinde ilçelerde ve köylerde meclisler kurulur. Bu meclislerin üyeleri üç yıllık bir süre için yerel halk tarafından özgür, gizli, genel ve direk oylama yoluyla seçilirler.⁵⁰⁹

Şehir işlerini yönetmek için belediyeler kurulur. Belediye başkanı ve meclis üyeleri özgür, genel, gizli ve doğrudan seçimlerle seçilir. Belediyeler ile ilgili meseleler kanunla düzenlenmiştir.⁵¹⁰

4.3.1.3. Yargı

Yargı, Afganistan İslam Cumhuriyeti Devleti'nin bağımsız bir organıdır. Yargı, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkemeler ve Temyiz Mahkemeleri'nden oluşur ve yapısı ve otoritesi kanunla belirlenmiştir. Anayasa Mahkemesi en yüksek adli organ olarak, Afganistan İslam Cumhuriyeti adli organlarının başını temsil eder.⁵¹¹

Afganistan'da yargı alanındaki kurumlar olarak, 9 üyeli Anayasa Mahkemesi haricinde, Adalet Bakanlığı ve Afgan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu vardır. Bu komisyon, ülkedeki insan hakları ihlallerini ve savaş suçlarını incelemek üzere Bonn Antlaşması'nda alınan karar gereği kurulmuştur.⁵¹²

⁵⁰⁷ 2004 Anayasası Md.137.

⁵⁰⁸ 2004 Anayasası Md.138,139

⁵⁰⁹ 2004 Anayasası Md.140.

⁵¹⁰ 2004 Anayasası Md.141.

⁵¹¹ 2004 Anayasası Md.116.

⁵¹² **The World Factbook**, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/af.html>,

Anayasaya göre ülkede yargı organının yetkilileri, devleti de içine alacak şekilde gerçek ve tüzel kişiler tarafından açılan tüm davaları, davalı ve davacıların kanun hükümleri çerçevesinde mahkeme önüne çıkartılmasını içerir.⁵¹³

Anayasa hükümlerinin yerine getirilmesi, mahkemelerin yapısı, yetkisi, icraatları ve yargılama görevi ayrıca kanunla düzenlenmiştir.⁵¹⁴ Yargının memurları ve yönetici personeli hükümetin diğer memur ve yönetici personeline ilişkin kanun hükmüne tabi tutulur, fakat onların atanmaları, işlerine son verilmeleri, terfileri, ödülleri ve cezalandırılmaları, kanunlar çerçevesinde Anayasa Mahkemesi tarafından yapılır.⁵¹⁵

Yargının bütçesi, hükümetle koordineli olarak, Anayasa Mahkemesi tarafından planlanır ve devlet bütçesinin bir parçası olarak hükümet tarafından Milli Meclise sunulur. Yargı Bütçesinin uygulanması Anayasa Mahkemesinin yetkisindedir.⁵¹⁶

Afganistan mahkemelerinde, duruşmalar herkese açıktır ve herkes kanunlar çerçevesinde bu duruşmalara katılabilir. Mahkeme, kanunlarda belirtilen durumlarda veya duruşmanın gizli yapılması gerekli olduğu durumlarda, duruşmaları gizli yapabilir, fakat mahkeme kararının ilan edilmesi her defasında açık olur.⁵¹⁷

Mahkeme, alınan karara neden olan tüm sebepleri açıklamak zorundadır. Mahkemenin tüm kesin kararları, Devlet Başkanı'nın onayını gerektiren ölüm cezaları hariç, uygulanacak kararlardır.⁵¹⁸

Bir konu hakkında anayasada veya diğer kanunlarda hüküm bulunmadığı zaman, mahkemelerin kararları, Hanefi mezhebi hukuğuna bağlı kalarak, anayasanın sınırları dahilinde ve adalete hizmet için mümkün olan en iyi şekilde olur.⁵¹⁹

Şii mezhebine bağlı kişiler ile ilgili durumlarda mahkemeler, kanunlara bağlı

(02.05.2005).

⁵¹³ 2004 Anayasası Md.120.

⁵¹⁴ 2004 Anayasası Md.123.

⁵¹⁵ 2004 Anayasası Md.124.

⁵¹⁶ 2004 Anayasası Md.125.

⁵¹⁷ 2004 Anayasası Md.128.

⁵¹⁸ 2004 Anayasası Md.129.

⁵¹⁹ 2004 Anayasası Md.130.

kalarak Şii hukuku okuluna başvururlar. Anayasa ve diğer kanunların açıklık getirmediği ve davacı ile davalının Şii mezhebine bağlı olduğu diğer durumlarda mahkemeler, meseleyi Şii mezhebi kanunlarına göre çözeceklerdir.⁵²⁰

Suçların araştırılması edilmesi polisin görevidir. Soruşturma ve takip kanun hükümlerine bağlı olarak Savcılık tarafından yapılır. Savcılık, yürütmeye ilişkin bölümün bir parçasıdır ve icra ettiği işlerde bağımsızdır.⁵²¹ Hakimler, savcılar görevleri süresince siyasi partilere üye olamazlar⁵²²

Anayasa Mahkemesi, Halk Meclisi'nin onayı ile Devlet Başkanı'nın on yıllık bir süre için atadığı 9 üyeden oluşur ve şu şekillerde atanır: Üç üye dört yıllık bir süre için, üç üye yedi yıllık ve üç üye de on yıllık bir süre için atanır. Sonraki atamalar on yıllık bir süre için yapılır. Üyelerin ikinci dönem için seçilmelerine izin verilmez. Devlet Başkanı, üyelerden birini Anayasa Mahkemesi Başkanı olarak atar. Anayasanın 127'nci maddesinde belirtilen suça karışma durumu haricinde dönem sonuna kadar üyelerin görevlerine son verilemez.⁵²³

Bir Anayasa Mahkemesi üyesi aşağıda belirtilen özelliklere sahip olmalıdır:⁵²⁴

- Anayasa Mahkemesi Başkanı ve üyeleri, atanma süresinde 40 yaşın altında olamazlar.
- Afganistan vatandaşı olmalıdır.
- Hukuk veya İslam Hukuku branşında, yüksek öğretim mezunu olmalı ve Afganistan'ın adli sistemi konusunda yeterli uzmanlık ve tecrübe sahibi olmalı.
- Yüksek ahlâka ve uygun davranışların ününe sahip olmalı,
- İnsanlara karşı işlenmiş suçtan, cinayet işlemekten mahkûm olmamalı ya da mahkeme tarafından medeni haklarından mahrum edilmiş olmamalı,
- Resmi görev süresi içinde herhangi bir partiye üye olmamalıdır.

Anayasa Mahkemesi, hükümet ve mahkemelerin istemeleri halinde kanunları,

⁵²⁰ 2004 Anayasası Md.131.

⁵²¹ 2004 Anayasası Md.134.

⁵²² 2004 Anayasası Md.153.

⁵²³ 2004 Anayasası Md.117.

⁵²⁴ 2004 Anayasası Md.118.

yasamaya ilişkin kararnameleleri, uluslararası antlaşmaları ve uzlaşmaları anayasaya uygunluğu konusunda gözden geçirir ve kanunlar çerçevesinde onları yorumlar.⁵²⁵

Halk Meclisi üyelerinin üçte birinden fazlası Anayasa Mahkeme Başkanı'nın yargılanmasını talep ettiği zaman veya bir Anayasa Mahkemesi üyesi, görevini uygulaması esnasında doğrudan olarak suç işlerse, Halk Meclisi bunu üçte iki oy çoğunluğuyla onaylarsa, suçlanan kişi görevinden alınır ve olay özel mahkemeye havale edilir.⁵²⁶

Hakimler, Anayasa Mahkemesinin önerisi ve Devlet Başkanı'nın onayı ile atanırlar. Hakimlerin atanmaları, nakilleri, terfileri, ceza almaları ve emekliye ayrılma önerileri, kanunlar çerçevesinde Anayasa Mahkemesinin yetkisi dahilindedir. Anayasa Mahkemesi, yönetsel ve adli işlerini, Yargı Genel Yönetim Bürosu kanalıyla yürütür.⁵²⁷

Anayasa Mahkemesi, hakimlerin yargılamasını da yapar. Mahkeme, yargılama sonunda suçlamanın geçerli olduğuna karar verirse, hakimin görevden alınması için Devlet Başkanı'na teklifte bulunur. Devlet Başkanı'nın onaylamasının ardından, hakim görevden alınır ve kanunların öngördüğü şekilde cezalandırılır.⁵²⁸

4.3.2. Seçim Kanunu ve Seçimler

4.3.2.1. Seçim Kanunu

Ortak Seçim Yönetim Organı ve Kabinenin uzunca müzakerelerini takiben ve politik partiler ile görüşmeler sonrasında hazırlanan seçim kanunu, 27 Mayıs 2004'de devlet başkanı tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir. On bir bölüm ve 62 madde olan seçim kanunu, geçiş sürecinde gerçekleşecek tüm seçimlerin ana esaslarını içermektedir. Seçim kanunu, seçim sisteminin prensip ve kurallarını, yetkilerini ve seçim takvimini içermektedir. O.S.Y.K.'nin onayladığı seçim düzenlemeleri ve seçim prosedürlerinin detaylarını vermektedir. Seçim kanunu özetle

⁵²⁵ 2004 Anayasası Md.121.

⁵²⁶ 2004 Anayasası Md.127.

⁵²⁷ 2004 Anayasası Md.132.

⁵²⁸ 2004 Anayasası Md.133.

şu önemli hususları içermektedir.⁵²⁹

Seçim kanununun uygulaması sadece geçiş sürecinde planlanmış olan başkanlık seçimleri, milli meclis, il ve ilçe meclisi seçimlerini kapsamaktadır. Geçiş sürecinin sonuna kadar, O.S.Y.K., Afganistan Bağımsız Seçim Komisyonu'nun yetkilerini kullanarak seçimleri yönetecektir.⁵³⁰

Milli meclis seçimlerinin birinci bölümü Halk Meclisi seçimleridir. 249 sandalyeli Halk Meclisi için seçimler, illerin nüfus durumuna göre, merkezi istatistik ofisinin ve seçim komisyonunun tespit ettiği esaslara göre belirlenen sandalye dağılımı sonrasında yapılır. Her il ayrı bir seçim bölgesidir ve yapılan seçimlerle Milli Meclis'e kendi temsilcilerini gönderir.⁵³¹

Halk Meclisi seçimleri esnasında aynı zamanda il ve ilçe seçimleri de yapılarak, il ve ilçe meclisleri oluşturulur. İl meclisleri, nüfusları ile orantılı olmak üzere 9-29 arasında değişirken, ilçe meclisleri yine nüfuslarına göre 5-15 kişi arasındadır.⁵³²

Büyükler Meclisi seçimleri, seçimlerin ikinci bölümüdür ve ilk bölümdeki çıkan durum sonrası gerçekleşir. Büyükler Meclisi'nin sandalye sayısı, il sayısının üç katıdır. Her ilden 3 aday vardır. Bir aday il meclisi içinden, bir aday ilçe meclislerinden ve 1 aday da devlet başkanınca seçilir.⁵³³

Her il, en çok oyu alan adayların seçilebileceği çok üyeli bir seçim bölgesidir. Ancak burada kadınlara pozitif ayrımcılık için anayasal şart gündeme gelmektedir. Gerek aday gösterme, gerekse meclis üyeliklerine seçim esnasında bu ayrım mevcuttur.⁵³⁴

Seçimlere seçmen olarak katılmak, erkek-bayan tüm Afgan vatandaşlarının eşit hakkıdır. Seçmen yaşı 18'dir. Ayrıca seçmenlik için listelere kaydolma, seçmen

⁵²⁹ http://www.afghan-web.com/politics/storage/election_law.pdf ,(28.12.2005).

⁵³⁰ O.S.Y.K.'nin toplam 13 üyesi vardır: Afgan Seçim Komisyonu'nun üyesi olan 6 Afganlı, BM'in atadığı 5 uluslararası üye, O.S.Y.K. yöneticisi ve O.S.Y.K. seçim teknik danışmanı., Seçim kanunu Md. 60,61.

⁵³¹ Seçim kanunu Md. 18,19.

⁵³² Seçim kanunu Md. 29.

⁵³³ Seçim kanunu Md. 24,25.

⁵³⁴ Seçim kanunu Md. 23.

kartına sahip olma ve herhangi bir mahkemeden politik haklara yönelik kısıtlama cezası almamış olmak gerekir.⁵³⁵

Anayasa ve seçim kanunu, gerek başkanlık gerekse meclis üyeliklerine adaylık için de bir takım şartlar belirlemiştir. Bunlardan en dikkat çeken, yatırılacak depozitodur. Adaylık esnasında, başkan adayları 50 bin, Milli Meclis adayları 15 bin, il meclisi adayları 5 bin ve ilçe meclisi adayları da 3 bin Afgani* yatırmak zorunadır. Ancak, bu adaylardan başkan adayları geçerli oyların % 15'ini, Milli Meclis adayları ve yerel meclis adayları oyların %3' ünü alırsa, alınan paraları iade edilmektedir. Diğer taraftan bir başkan adayı, adaylık başvurusu esnasında kendisini destekleyen farklı bölge ve etnik guruplardan, en az on bin seçmenin seçmen kartı kopyasını, kendisini destekleyenler olarak, seçim organına sunmak zorundadır. Bu şart Halk Meclisi adaylarında 500, il meclisi adayları için 300 ve ilçe meclisleri için 200 kişidir. Bu kural ile ilgili olarak, oylamanın gizliliği ilkesine aykırı düştüğü ve politik hakların kısıtlanması anlamına geldiği şeklinde gündeme getirilen iddialara karşılık, sistemi savunanlar, seçmenin bir adayı destekleyip oylamada başkasına oy verebileceğini öne sürerken, birçok ülkede bu tür uygulamaların varlığını gündeme getirmektedir.⁵³⁶

Devlet memurları ve önemli bürokratlar, ancak istifa ederek aday olabilirler. Savunma Bakanlığı, İçişleri Bürokratları ile ulusal güvenlik bürokratları, hükümet üyeleri, hakim ve savcı gibi yargı mensupları, görevlerinden, seçimden en az 75 gün önce istifa etmelidir. Bu kişiler seçimlerden 20 gün sonra tekrar görevlerine dönebilirler. Devlet Başkanı bu şartın dışındadır.⁵³⁷

4.3.2.2. Devlet Başkanlığı Seçim Süreci

4.3.2.2.1. Devlet Başkanlığı Adayları

Devlet başkanlığı seçimlerine gidilen süreçte, Hamid Karzai'nin liderliğindeki Afganistan Geçiş hükümeti, politik yelpazenin her tarafından liderlerin

⁵³⁵Seçim kanunu Md. 13.

* 1 Dolar yaklaşık 50 Afgani'dir.

⁵³⁶Seçim kanunu Md. 44.

⁵³⁷Seçim kanunu Md. 13.

oluşturduğu bir koalisyon olmasına rağmen, hükümette bulunmayan ve seçimlere girmeyi düşünen birçok bölgesel lider bu dönemde yeni parti kurma yoluna gitmiştir. Afgan kanunları gereği, seçimlere katılacak olan partiler, Adalet Bakanlığı tarafından onaylanmak zorundadır. Onaylanan partiler içinden, 9 Ekim 2004 tarihinde yapılan Devlet başkanlığı seçimlerine toplam 18 aday katılmıştır.⁵³⁸

4.3.2.2.2. Hazırlık, İcra ve Sonuçları Bakımından Seçimler

Afganistan devlet Başkanlığı seçimlerinin Eylül 2004 tarihinde yapılacağı aylar öncesinden ilan edilmesine rağmen yetersiz maddi destek, seçmen kayıt işlemlerindeki yavaş ilerleme, kabul edilen seçim yasasındaki bazı hukuki boşluklar ve ülkedeki güvenliğin tam olarak tesis edilememesi seçimlerin 09 Ekim 2004 tarihine ertelenmesine neden olmuştur. Açıklanan seçim takvimine göre Devlet Başkanlığı seçimlerinin 09 Ekim 2004, Parlamento seçimlerinin ise Nisan veya Mayıs 2005 tarihinde yapılması kararlaştırılmıştır.⁵³⁹

Afganistan başkanlık seçimlerinden aylar önce yetkilileri en çok meşgul eden konu hala ülkede tam anlamıyla güvenliğin sağlanamamış olmasıydı. Temmuz ayından itibaren yapılan seçim hazırlık toplantılarının temel konusu da aynıydı. Afgan yönetimi, Taliban ve diğer grupların seçim kayıt işlemlerini ve seçimleri engellemek için saldırıları artırabileceğini düşünerek, Geçiş hükümetinin birinci önceliğinin güvenlik olduğunu kabul etmiş ve planlarını bu duruma göre yapmıştır.⁵⁴⁰

Devlet başkanlığı seçimleri için propaganda süreci 07 Eylül 2004 tarihi itibariyle başlamıştı. Seçim sürecinde, 16 Eylül 2004 tarihinde Hamid Karzai'nin Gardez şehrine yaptığı ziyaret esnasında helikopterin inişi sırasında yapılan roket saldırısı ile 06 Ekim 2004 tarihinde Badahşan eyaleti Feyzabad bölgesinde, devlet başkanı yardımcı adaylarından Ahmet Ziya Mesut'a yönelik suikast girişiminden

⁵³⁸Bu adaylar; Abdul Latif Pedram, Hamid Karzai, Hamyon Şuah Asifi, Mir Mahfuz Nedahi, Hacı Muhammed Muhakkık, Seyid İshak Geylani, Abdul Hafız Mansur, Gulam Faruk Necrabi, Abdul Settar Sırat, Ahmed Şuah Ahmedzay, Abdul Hasib Aryan, Vekil Mangal, Abdul Hadi Halilzay, Muhammed Abraham Rashid, Muhammed Yunus Kanuni, Mesude Celal, Seyid Abdul Hadi Dabir, Abdürreşid Dostum., <http://www.elections-afghanistan.org.af/>, (10.10.2004).

⁵³⁹http://www.afghan-web.com/politics/storage/election_law.pdf (12.12.2005).

⁵⁴⁰http://www.afghan-web.com/politics/storage/election_law.pdf (12.12.2005).

başka, Afganistan genelinde devlet başkanlığı adaylarına veya önemli devlet büyüklerine yönelik bir saldırı gerçekleşmemiştir. Bu dönemde güvenlik güçlerinin çok endişe ettiği konu ise, Sovyet savaşı esnasında ülkeye giren ve halen eski direniş gruplarının elinde bulunan, tanesi 190 bin dolardan elden ele dolaşan Stinger hava savunma füzeleriydi.⁵⁴¹

Seçimlere yönelik olarak, Amerikan birliklerinin Afganistan'ın güneyinde ve doğusunda seçim faaliyetlerinin güvenliğini sağlamak amacıyla geniş ve etkin bir güvenlik koridoru oluşturacağı, Afgan Milli Ordusu ve Afgan Polisinin ise seçim merkezlerinin güvenliğini sağlayacağı kararlaştırılmıştır. Seçimlerde 18 bin ABD İngiliz askeri ile 8 bin NATO askeri ve ayrıca 42 bin Afgan güvenlik gücü görevlendirilmiştir.⁵⁴²

Taliban rejiminin devrilmesinden yaklaşık üç yıl sonra Afganistan'da yapılan ilk demokratik seçimler, Pakistan ve İran'daki mülteci kamplarındaki yaklaşık 2,5 milyon Afgan vatandaşının da katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Seçimleri BM tarafından görevlendirilen 500'ü aşkın gözlemci takip etmiştir. Seçim kanununa göre seçim sonuçlarının 15 gün içerisinde açıklanması ve yapılan seçimlerde bir adayın devlet başkanı seçilebilmesi için kullanılan oyların %50'den fazlasını alması, adaylardan hiç birinin bu sayıya ulaşamaması halinde ise, kesin sonuçların açıklandığı tarihten 15 gün sonra ikinci tur seçimlerin yapılması gerekiyordu. İkinci tur yapılması halinde ilk turda en fazla oyu alan iki aday arasında tekrar yeni bir seçim yapılacaktı. Seçimler için ülkedeki bayanların %40'ının da dahil olduğu on milyondan fazla Afgan seçmenin kayıt yaptırdığı O.S.Y.K. tarafından duyurulmuştur. Terörist saldırılara tedbir olarak, seçimlerde kullanılan oylar ülke çapında belirlenen sekiz bölgesel oy sayım merkezine daha çok hava yoluyla gönderilmiş, taşıma esnasında oy sandıklarını taşıyan konvoylar ile sayım merkezlerine saldırı olmamıştır.⁵⁴³

Yapılacak seçimlerde ilk turun, en güçlü adaylar, Hamid Karzai ve Yunus Kanuni arasında geçebileceği, ABD başta olmak üzere uluslararası toplumun desteğini büyük ölçüde almış olan Hamid Karzai'nin tekrar devlet başkanı olarak

⁵⁴¹http://www.afghan-web.com/politics/storage/election_law.pdf (12.12.2005).

⁵⁴²CUMHURİYET, Dış haberler, Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ekim 2004.

⁵⁴³http://www.afghan-web.com/politics/storage/election_law.pdf (12.12.2005).

seçileceği tahmin ediliyordu.

09 Ekim 2004 tarihinde yapılan devlet başkanlığı seçimlerine katılacak 15 aday (Hamid Karzai ve Yunus Kanuni hariç) Mezar-ı Şerife bağlı Şibirgan şehrinde bir araya gelerek Karzai'nin karşısına üzerinde anlaşacakları tek bir adayla çıkma konusunda uzlaşma arayışında bulunmuşlar ancak başaramamışlardır.⁵⁴⁴

Karzai ise seçimi sürecinde ABD tarafından açıkça ve kuvvetle desteklenmiştir. Devlet başkanlığı adaylarından Muhammed Muhakkık yaptığı açıklamada, ABD Afganistan büyükelçisi Zalmay Halilzad tarafından kendisine antlaşma teklif edildiğini ve seçimlerden çekilmesinin istendiğini, antlaşma için sadece kendisine değil tüm adaylara teklif yapıldığını, sadece Halilzad'ın değil, ABD hükümetinin de bu antlaşmaları istediğini ve Hamid Karzai'yi devlet başkanı olarak görmek için her yolu denediğini, söylemiştir.⁵⁴⁵

Afganistan Devlet Başkanlığı seçimlerinin 09 Ekim 2004 tarihinde yapılmasının ardından 14 devlet başkanı adayının, O.S.Y.K.'na kullanılan mürekkeplerin kalıcı olmaması ve birden fazla oy kullanmaya müsait olması nedeniyle, seçimlerin adil ve belirlenen kurallara göre yapılmadığı iddiasıyla, seçim sonuçlarının geçersiz sayılması ve seçimlerin yenilenmesi talebiyle başvurmaları ve seçimleri boykot edeceklerini açıklamalarıyla ülkede siyasi ortam gerginleşmiştir. O.S.Y.K., 09 Ekim tarihinde yaptığı açıklamada, seçim sürecinde ülkenin yapısından kaynaklanan bazı teknik sorunların olduğunun kabul edildiğini fakat seçimlerin iptal edilerek yeniden yapılmasını gerektirecek bir durumun bulunmadığını vurgulanmıştır. Ancak kısa sürede ve özellikle ABD Afganistan Büyükelçisi Zalmay Halilzad'ın girişimleri ile devlet başkanı adaylarından Mesude Celal, Muhammed Muhakkık, Dostum ve Hamid Karzai'nin en güçlü rakibi olarak değerlendirilen Yunus Kanuni'nin, boykottan vazgeçmesi ile siyasi gerginlik azalmıştır.⁵⁴⁶

Afganistan'daki ilk demokrasi deneyimi olan devlet başkanlığı seçimlerine, usulsüzlük karıştırıldığının dile getirilmesi, özellikle mükerrer oy kullanılması, erkeklerin eşlerinin yerine oy kullanmaları, seçmenlerin önceden belirlenen adayların

⁵⁴⁴http://www.afghan-web.com/politics/storage/election_law.pdf (12.12.2005).

⁵⁴⁵http://www.afghan-web.com/politics/storage/election_law.pdf (12.12.2005).

⁵⁴⁶CUMHURİYET, Dış Haberler, Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ekim 2004.

kazanması için seçim sandıkları önünde tehdit edilmesi gibi usulsüzlükler yapıldığı iddiaları, ABD karşıtı cephe tarafından, ilk demokrasi deneyimi olan bu seçimleri başarısız göstermekte kullanılmıştır.⁵⁴⁷

14 Ekim 2004 tarihinde Afganistan'da oy sayım işlemlerine başlanmış ve resmi olarak oy sayım işlemleri 03 Kasım 2004 tarihinde sona ermiştir. BM-Afgan Ortak seçim kurulu O.S.Y.K., seçimlerin geçerli olduğunu, iddiaların oyların yüzde 55,4'ünü alan Hamid Karzai'nin zaferini geçersiz kılacak bir temele sahip olmadığını, Karzai'nin Afganistan'ın ilk seçilmiş devlet başkanı olduğunu, 4 Kasım 2004 tarihinde resmen ilan etmiştir.⁵⁴⁸

O.S.Y.K. tarafından açıklanan devlet başkanlığı seçim sonuçlarına göre toplam oyların % 100'ü sayılmış, Hamid Karzai % 55,4, Yunus Kanuni %16, Muhakkık % 12, Abdürreşid Dostum % 10 ve diğer adaylar da % 7 oranında oy almıştır.⁵⁴⁹ Hamid Karzai'nin zaferiyle sonuçlanan seçimlere katılım oranı 83.66% olarak açıklanmıştır.⁵⁵⁰

Seçim galibi Hamid Karzai, 07 Aralık 2004 tarihinde yemin etmiş, bu amaçla devlet başkanlığı sarayında, aralarında yabancı devlet ve hükümet başkanlarının da bulunduğu beş yüzden fazla seçkin davetlinin katıldığı bir tören yapılmıştır.

Seçim sonrası zaman geçirilmeden yeni kabine çalışmaları başlamış ve ülkenin politik gündemi yoğunlaşmıştır. Devlet başkanlığı seçimlerin galibi olan ve arkasında %55'lik bir halk desteği bulunan Hamid Karzai'nin bu süreçte kendisine rakip olan güçlü isimlere kabinesinde yer vermeyeceği, ülkeyi parlamento seçimlerine taşıyacak olan hükümeti; Afganistan'daki mevcut durum, halkın istekleri ve etnik yapıyı mutlaka göz önünde bulundurarak geçmişi temiz, iyi eğitimli, deneyimli, ileriye gören, mevcut parlamento'dan güvenoyu alabilecek ve kendisiyle uyumlu çalışacak kişilerden oluşturmaya çalışacağı tahmin edilmekteydi. Nitekim Hamid Karzai, 23 Aralık 2004 tarihinde yeni kabine üyelerini açıklamıştır. Açıklanan kabine 12 Peştun, 9 Tacik, 3 Hazara, 2 Özbek ve 1 Türkmen olmak üzere

⁵⁴⁷www.tsk.mil.tr., (12.10. 2004).

⁵⁴⁸AP, "Karzai'nin Afganistan Başkanlık Seçimlerinin Resmi Galibi Olduğu İlan Edildi", Associated Press Haber Ajansı, 4 Kasım 2004.

⁵⁴⁹Başkanlık seçim sonucu, için bkz., www.election-afghanistan.org.af, (24.11.2005).

⁵⁵⁰http://www.ecoi.net/pub/presidentialelection, (24.11.2005).

27 bakandan oluşmuştur. Kabine yüzde olarak, %45 Peştun, %34 Tacik, %11 Hazara, %7 Özbek ve %3 Türkmenlerden oluşmuştur. Bakanların dokuzu eski kabineden gelirken 18 bakan ise yeni atanmıştır. Burada dikkati çeken husus, devlet başkanlığı seçimlerinde %16 oy alan Yunus Kanuni'ye, ABD ve Rusya'nın yoğun telkinlerine rağmen, kabinede yer verilmemesiydi. Seçimlerde %12 oy alan Muhammed Muhakkik ve %10 oy alan Abdürreşid Dostum ile Afganistan'da etkin bir kişi olan eski savunma bakanı Muhammed Fehim Han yüksek okul mezunu olmamaları gerekçesi ile kabine dışında bırakılmıştır. Oluşan yeni kabinede en etkin bakanlıklar Peştun ve Tacikler arasında paylaşılırken, eski kabinede yer alan bölgesel liderler ve savaş ağalarının birçoğu tasfiye edilmiştir. Peştun ve Tacik ağırlıklı oluşturulan hükümet sonrasında özellikle kuzey ve kuzeydoğu Afganistan'da meydana gelebilecek muhtemel muhalif hareketleri etkisiz hale getirmek için kuzey ittifakının üst düzey liderlerine bakanlık yardımcılıkları veya devlet kurumlarının bazılarında nispeten etkisi düşük seviyedeki görevler verilmiştir.⁵⁵¹

Seçim sonrası oluşan kabineye Tekokrat Kabine denilebilir. Karzai'nin bazı savaşçı grupların liderlerini hükümet dışında bırakıp uzmanlardan oluşan kişileri hükümete sokması, kendine güveninin arttığına bir işaret olarak görülmüştür. Kabinedeki diğer önemli değişiklikler ise Merkez Bankası yöneticisinin, Maliye Bakanlığı'na getirilmesi, uyuşturucu trafiğini denetlemek amacıyla yeni bir bakanlık oluşturulmasıdır. Son yıllarda eroin yapımında kullanılan afyon bitkisinin üretiminde artış yaşandığının tespit edilmesi ve özellikle Berlin Konferansı sonrası alınan kararlar bunda etkili olmuştur.⁵⁵²

Seçimler sonrasında, Bonn sürecinde öngörüldüğü üzere, ülkenin adı değişerek Afganistan İslam Cumhuriyeti olmuş, ardından uluslararası toplum hem Hamid Karzai'nin Devlet Başkanlığını, hem de Afganistan İslam Cumhuriyeti'ni resmen tanımıştır.⁵⁵³

4.3.2.2.3. Başkanlık Seçimleri Ardından

⁵⁵¹http://www.afghan-web.com/politics/storage/election_law.pdf, (12.12.2005).

⁵⁵²www.tsk.mil.tr, (24.12.2004).

⁵⁵³TİKA, a.g.e., www.tika.gov.tr, (5.12.2005).

Afganistan'da 9 Ekim 2004 tarihinde gerçekleştirilen devlet başkanlığı seçimleri, Afganistan siyasi tarihi açısından önemli bir kilometre taşı olarak anılacaktır. Uzun yıllardır sadece savaştan Afgan halkı, bu kez hayatlarında ilk kez sandık başına geçerek kendilerini yönetecek devlet başkanını seçme heyecanı yaşamıştır. Taliban ve El-Kaide tehditlerinin sürdüğü ülkede, seçim süresince önemli bir güvenlik sorununun yaşanmaması da seçimlere katılımın daha fazla olmasına katkıda bulunmuştur.

Seçimlerin tamamlanmasının ardından çeşitli sorunlar gündeme gelmiştir. Seçimi boykot eden adayların isteklerine, başta koalisyon ülkelerinin liderleri olmak üzere, AGİT ve NATO gibi örgütler karşı çıkmış ve yeni bir seçimin haksızlık olacağı söylenmiştir. Diğer yandan, toplam 5 bin seçim merkezinde sadece 230 gözlemci olmasının yanında, ülkede şiddetin devam ettiği bir ortamda seçim yapılması, uluslararası camiadan gerekli maddi yardımın gelmemesi nedeniyle seçim gözlem alt yapısının tam kurulamaması nedenleriyle, başta İnsan Hakları Gözlem Örgütü olmak üzere birçok kuruluş ve örgüt, seçimin uluslararası standartların çok altında olduğunu ve serbest ve adil olarak nitelenen seçimlerin, meşruiyetinin bile şüpheli olduğunu açıklamıştır.⁵⁵⁴

Önümüzdeki süreçte yeni devlet başkanıyla yeni bir sürece başlangıç yapacak olan Afganistan'da kurulacak hükümetin otoritesini bölgesel komutanlara ve güçlere nasıl kabul ettireceği merak konusudur. Karışık etnik yapı nedeniyle aşiretler, gruplar, kabileler halinde yaşayan halkın tek bir millet bilincine kavuşturulması ve üniter bir yapının sağlanması oldukça güç olacaktır. Dolayısıyla terör, uyuşturucu üretimi ve ticareti gibi ülkedeki başlıca sorunlarla mücadelede tam bir başarının yakalanabilmesi zor görünmektedir. Gelecek devlet başkanından beklentiler oldukça fazladır, ancak, başkanın icraatlarını uluslararası yardım olmadan yapması imkânsızdır.⁵⁵⁵

4.3.2.3. Parlamento (Milli Meclis) Seçimleri

Afganistan'ın yeniden yapılanma sürecinde, başkanlık seçimleri kadar önemli

⁵⁵⁴RADİKAL, Dış Haberler, Radikal Gazetesi, 11 Ekim 2004.

⁵⁵⁵KIRAÇ, Gürol, "Afganistan'da Yeni Dönem Sancılı Başladı", www.tusam.org., (12.10.2004).

olan parlamento seçimlerinin 2005 yılı baharında yapılması öngörülürken, ülkede savaş sonrası yeniden yapılandırma projeleri kapsamında yapılacak çok işin olması, okuma yazma oranının çok düşük olması, il sınırlarının belli olmaması, hangi ilin ne kadar milletvekili çıkaracağıın tespit edilememesi, nüfus sayımının yapılamaması nedenleri öne sürülerek seçimler planlanan tarihte yapılamamış ve ertelenmiştir.⁵⁵⁶

Afganistan'ın 2004 anayasasına göre Milli Meclis seçimlerinin Devlet Başkanlığı seçimlerinden bir yıl sonra yapılması gereklidir.⁵⁵⁷ Anayasadaki esasa uygun olarak, Afganistan Seçim Komisyonu tarafından, 21 Mart 2005'de yapılan bir açıklama ile Afganistan'da çeyrek yüzyıl süren savaşın ardından demokrasi yönünde atılmış bir adım niteliğindeki, Taliban sonrası ilk Milli Meclis seçimlerinin, yerel seçimlerle beraber, 18 Eylül 2005'de yapılacağı açıklanarak, seçim süreci başlatılmıştır.⁵⁵⁸

Afganistan'da da faaliyet gösteren Uluslararası Kriz Grubu adlı kuruluş, 21 Temmuz 2005 tarihinde, Afganistan parlamento seçimleriyle ilgili olarak, adaylık başvurusu kapanışında, il seçimli 249 Halk Meclisi üyeliği için 2,838 adayın, 420 il meclisi üyeliği için ise 3,198 kişinin başvurduğu açıklamıştır.⁵⁵⁹ O.S.Y.K.'nun resmi internet sitesinde ise 20 Ağustos 2005 tarihinde, toplam 76 politik partinin seçimlere katılmak üzere kaydolduğu ve Adalet Bakanlığınca onaylandığı duyurulmuştur.⁵⁶⁰

Parlamento seçimlerine, eski savaş ağaları, Taliban üyeleri, etnik grupları temsil eden partilerden büyük katılımın nedeni, 25 yıl süren savaşlarda ülkenin tarihinde önemli rol oynayan bu grupların mutlaka parlamentoya girmeyi hedeflemeleriydi. Yapılan seçimlerle, Halk Meclisi'ne 249 milletvekili, Büyükler Meclisi'ne 102 üye, İl ve İlçe Genel Meclisi üyeleri seçilmiştir.⁵⁶¹

Parlamento seçimleri öncesinde, seçimlerin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinin önünde birçok sorun olduğu, Afgan yönetimince ve ülkede görev yapan uluslararası kuruluşlarca da bilinmekteydi. Aşırı katılımın getirdiği

⁵⁵⁶TİKA, a.g.e., www.tika.gov.tr, (5.12.2005).

⁵⁵⁷2004 Anayasası Md. 161.

⁵⁵⁸AP, "Afganistan'da Taliban Sonrası İlk Parlamento Seçimi 18 Eylül'de", Associated Press Haber Ajansı, 21 Mart 2005.

⁵⁵⁹<http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=1266&l=1>, (21.11.2005).

⁵⁶⁰<http://www.ecoi.net/pub/presidentialelection>, (11.11.2005).

⁵⁶¹TİKA, a.g.e., www.tika.gov.tr, (5.12.2005).

zorluklar, güvenliğin tam sağlanamaması, seçim alt yapısının yeterli bir şekilde düzenlenememiş olması, ülkedeki siyasi partilerin güçlü olmaması, seçim sisteminin zayıf olması, halkın seçim tecrübesinin olmaması ve halkın etnik çizgide oy vermesinin beklentisi yüzünden bölünmüş bir parlamento oluşma riski bulunması gibi sorunlar, alınan tedbirlerle kısmen giderilmiş ve bu olumsuzluklara rağmen seçimler gerçekleşmiştir. Ülkede siyasi süreç gecikmeli de olsa, halen işlemekte ve ülke demokratikleşmeye ve normalleşmeye doğru gitmektedir.⁵⁶²

4.4. Yeni Yönetimin Kurulma Sürecinde Türkiye'nin Yeri ve Etkinliği

4.4.1. Askeri Alanda Türkiye'nin Katkıları

Afganistan'da görev yapan Türk askeri varlığı gerek askeri alanda gerekse, Afgan halkının yaşam şartlarının iyileştirilmesi alanında birçok faaliyete imza atmaktadır. Türk Birliklerini de bünyesinde bulunduran UGYK, Bonn Antlaşması'nda öngörüldüğü üzere, BM Güvenlik Konseyi'nin 20 Aralık 2001 tarih ve 1386 sayılı kararına istinaden teşkil edilmiştir. UGYK, 1386 sayılı kararla, Kabil ve çevresinde güvenliği sağlayarak Afgan Geçici Yönetimi'ne yardım etmekle görevlendirilmiştir.

İngiltere ilk lider ülke olarak UGYK komutasını almış ve 6 ay süreyle görev yapmıştır. Türkiye, 20 Haziran 2002 tarihinde, BM Güvenlik Konseyi'nin aynı zamanda UGYK görevinin 6 ay süreyle (20 Aralık 2002 tarihine kadar) uzatılmasını öngören, 23 Mayıs 2002 tarih ve 1413 sayılı kararına istinaden UGYK'nin komutasını devralmıştır. Türkiye'nin görevi, 20 Aralık 2002 tarihinde sona ermesi gerekirken, BM Güvenlik Konseyi'nin 27 Kasım 2002 gün ve 1444 sayılı kararı gereği, 10 Şubat 2003 tarihine kadar uzatılmış ve bu tarihte Almanya ve Hollanda'ya devredilmiştir.⁵⁶³

UGYK Komutanlığı'nın vazifesi, Bonn Anlaşması, BM Güvenlik

⁵⁶²TİKA, a.g.e., www.tika.gov.tr, (5.12.2005); ABD Başkanı Bush'un "Hukuk ilkelerine göre idare edilecek demokratik bir devlet olma yolunda önemli bir adım" olarak nitelediği seçimler planlanan tarihte başarıyla yapılmıştır. ABD Başkanı haricinde NATO Genel Sekterteri, AB yetkilileri, Blair ve diğer birçok dünya lideri, Taliban'ın tüm tehditlerine rağmen oy kullananları cesaretinden dolayı övmüştür, CUMHURİYET, Dış Haberler, Cumhuriyet Gazetesi, 20 Eylül 2005.

⁵⁶³www.tsk.mil.tr, (24.12.2004).

Konseyi'nin 1386, 1401, 1413 sayılı kararları ve Askeri Teknik Anlaşma'da⁵⁶⁴ kararlaştırıldığı şekilde, Afganistan'ın sorumlu bir üye olarak uluslararası topluluğa tekrar entegre olmasını sağlamak amacıyla, sorumluluk sahası içerisinde Afganistan Geçiş Yönetimi'ne güvenliğin ve istikrarın sağlanmasında yardımcı olmaktır. UGYK bünyesindeki Türk birliği görev yaptığı sürede özellikle Afganistan'daki bütün etnik gruplara eşit mesafede durmaya, Afgan iç politikasına müdahale etmemeye, Afgan gelenek, kültürel değerler ve dini inanışlara tam olarak saygı duymaya, Afgan vatandaşlarına karşı nazik ve anlayışlı davranmaya dikkat etmektedir. Türk Birlikleri Kabil şehrinde asayiş kontrol etmek üzere, Afgan Polisiyle birlikte görev yapmakta bu esnada Afgan Polisini eğitmektedir. Ayrıca, Afgan güvenlik unsurlarına ve yüksek mevkideki yönetici korumalarına da eğitimler verilmektedir.⁵⁶⁵

Türkiye ile Afganistan arasında İkili Askeri İşbirliği Anlaşması 16 Ocak 2003 tarihinde imzalanmıştır. İkili Askeri İşbirliği Anlaşması esaslarına göre, birçok Afgan subay ve astsubayına Türkiye'de eğitim verilmiş ve halen de verilmektedir. Türkiye'ye eğitime gelecek Afgan askeri personele, Kabil'de kurulan Türkçe dershanesinde, Türkçe kursu verilmektedir. Bu askeri personel Türkiye'de, Kara Harp Okulu'na, Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ne, değişik sınıfların kurslarına devam etmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Türkçe öğretileri tarafından, Kabil Üniversitesi Türkoloji bölümünde danışmanlık ve Türkçe öğretmenliği yapılması, Afgan Devlet Başkanlığı bandosuna eğitim verilmesi, Afganistan'ın birliği ve egemenliğinin sağlanması için büyük önem arz eden A.M.O.'na eğitim ve teçhizat desteği sağlanması gibi faaliyetler devam etmektedir.⁵⁶⁶

Türk Birliklerinin, sivil halkın yaşam seviyesinin iyileştirilmesine yönelik olarak yaptığı çalışmalar, BM'nin Afganistan'a Yardım Kuruluşu, diğer BM kuruluşları ve hükümet dışı organizasyonlarla etkin bir koordinasyon ile yapılmaktadır. UGYK'nin Afgan halkının yaşam şartlarının iyileştirilmesi faaliyetlerine yönelik bir fonu bulunmamaktadır. Bu tür faaliyetler katılımcı ülkelerin

⁵⁶⁴ Afganistan Geçici Yönetimi ile UGYK arasında 04 Ocak 2002'de, bu gücün ülkede çalışma esaslarını belirleyen Askeri Teknik Anlaşma imzalanmıştır., www.tsk.mil.tr, (24.12.2004).

⁵⁶⁵ www.tsk.mil.tr, (24.12.2004).

⁵⁶⁶ www.tsk.mil.tr, (24.12.2004).

inisiyatifinde yapılmakta ve mali desteğini kendileri karşılamaktadır. Türkiye de kendi döneminde yaptığı yardımları kendisi finanse etmiştir. Bu kapsamda Türk Birlikleri, onarım ihtiyacı olan devlet binalarının tamirata, çocukların sünnet edilmesi, çocuklara oyun alanları yapımı, çocukların okul ihtiyaçlarının giderilmesi, okul onarımları, hastane yenileme ve malzeme yardımı, su kuyuları açılması, cami onarımı, elektrik sıkıntısı çeken bölgelere trafolar, sağlık taramaları gibi hayati konularda Afgan halkına yardım etmiş ve halen bu faaliyetleri devam etmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri Afganistan'da, sadece altı aylık UGYK'nin 7. dönem komutası sırasında, 2,7 milyon dolar değerinde 11 proje gerçekleştirmiştir.⁵⁶⁷

4.4.2. Siyasi Çalışmalar

İlk Afgan-Türk İttifakı 1 Mart 1921'de, Afgan heyeti ile Türk elçilik heyeti arasında Moskova'da imzalanmıştır. Bir müddet sonra da, eski Medine muhafızı Fahreddin Paşa, Kabil'e ilk Türk elçisi olarak atanmış, böylece Türk-Afgan siyasi ilişkilerinde yeni bir devir başlamıştır.

Emanullah Han'ın 1928 Mayısındaki Türkiye ziyareti sonrasında, 1 Mart 1921'de imzalanan Türk Afgan İttifak Muahedesi'ne ek olarak "Türkiye ve Afganistan arasında Dostluk ve Ortaklık" adıyla yeni bir antlaşma imzalanmıştır. Özellikle 1930'lu yıllar, Türkiye'nin, Afganistan'a çeşitli sahalarda yardım elini uzattığı bir devir olmuştur. Türkiye'nin 1930'lu yıllarda Afganistan Türkiye ilişkilerinin en iyi şekilde yürümesini sağlayan, Kabil'deki Türk Elçisi Memduh Şevket Esendal olmuştur. Kendisi Türk Hükümetlerinin ve Atatürk'ün direktiflerini Afganistan'da en başarılı bir şekilde tatbik ederek bu ülkede Türk nüfuzunu en yüksek seviyeye çıkaran elçimiz olmuştur.

Türkiye ve Afganistan tarih boyunca yakın ilişkilere sahip olmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıyan ikinci ülke olan Afganistan ile Türkiye arasındaki yakın işbirliği, Atatürk ve Emanullah Han'ın liderliğinde iyice geliştirilmiştir. Türkiye'nin ilk yıllarında gerçekleştirdiği reformlardan etkilenen Afganistan'a, devlet organlarının, üniversitelerin, hastanelerin, kültürel kuruluşların ve ordunun

⁵⁶⁷AA, "Mehmetçik'ten Kabil'e Kalıcı Eserler", Anadolu Ajansı, 18 Temmuz 2005.

kuruluşunda önemli yardımlarda bulunulmuştur. Türkiye, Afganistan'ın bağımsızlığına, ulusal birliğine ve toprak bütünlüğüne, önem vermektedir. Afganistan genelinde kalıcı barış ve istikrarın tesisi için ülkede demokratik, geniş tabanlı ve temsili bir siyasi yapının oluşturulmasını da desteklemektedir.⁵⁶⁸

Türkiye, Bonn Süreci'ne ve Afgan Yönetimine gereken desteği vererek, hem Afganistan'a dostluğunu göstermiş hem de terörizme karşı uluslararası koalisyonun içinde yer almıştır. Türkiye'nin bölgeye yönelik politikası ve isteği, barış ve istikrarın tesisi ve Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasıdır. Türkiye kuruluşundan itibaren Afganistan'daki UGYK'ne iştirak ederek ve iki defa da komuta ederek bu desteğini pekiştirmiştir. Türkiye ayrıca, ağırlıklı olarak eğitim, sağlık ve tarım alanlarında bu ülkenin yeniden imarına yönelik projeler üstlenmiş bulunmaktadır. Türkiye'nin Afganistan'da yaptığı bu girişimler ve çalışmalar, aynı zamanda 11 Eylül sonrası dünyada uluslararası güvenlik ve istikrarın sağlanması yönünde devam etmekte olan arayışa yaptığı somut, sürekli ve stratejik katkıyı ifade etmektedir. Tüm bu yapılanlar, Afganistan'ın uluslararası toplumda hak ettiği yeri almasına yönelik çabalara aktif olarak katılan Türkiye'nin, bu ülkeyi bundan sonra da, terörizm, şiddet ve köktencilikten arınma ile barış, güvenlik ve refah içinde bir ulus yaratma yönünde destekleyeceğinin kanıtıdır. Yani Türkiye, Afgan halkına istikrar ile demokrasi yolunda ve ülkelerini yeniden inşa etme çalışmalarında destek olmaya devam edecektir.⁵⁶⁹

4.4.3. Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)'nın Afganistan'daki Faaliyetleri⁵⁷⁰

Türkiye'nin, Tokyo Konferansında Afganistan'ın Yeniden Yapılanması Projesi kapsamında taahhüt ettiği 5 milyon dolarlık yardım paketinin, nakit olarak Dünya Bankasının liderliğinde oluşturulan fona aktarılan 500 bin dolarlık kısmı ile yönetsel harcamalar için Afganistan yönetimine verilen 100 bin dolarlık kısmı haricindeki tutarın kullanımının yönetilmesi, Türkiye Cumhuriyeti hükümetince 2

⁵⁶⁸<http://www.tcberlinbe.de/tr/trdis/genelgorunum/genel.htm>, (18.10.2005).

⁵⁶⁹<http://www.tcberlinbe.de/tr/trdis/genelgorunum/genel.htm>,(18.10.2005).

⁵⁷⁰TİKA, a.g.e., www.tika.gov.tr, (5.12.2005).

Aralık 2004 tarihinde TİKA'ya verilmiştir. TİKA, Eylül 2004 ayı itibarı ile Kabil Büyükelçili bünyesinde Program Koordinasyon ofisini açarak faaliyetlerine başlamıştır.

2004 yılında TİKA, Afganistan'daki faaliyetleri kapsamında,

- Yerel bazı TV kanallarına, yayınlarına devam edebilmesini için mali destek verilmesi,
- Kabil Üniversitesi Türkoloji bölümünde 2 öğretim görevlisi görevlendirilmesi,
- Tarım konusunda kapasite oluşturulması ve ilgili uzman personelin yetiştirilmesi için Türkiye'de düzenlenen eğitim programlarına Afganistan'dan teknik personel ve tarım uzmanları gönderilmesi,
- Ekonomik alanda, personel yetiştirilmesini temin için Afgan uzmanlara Türkiye'de eğitim verilmesi,
- Afganistan'ın Paktiya gibi, Afgan Merkezi hükümetinin ulaşamadığı, bazı bölgelerde gıda yardımı yapılması gibi faaliyetler icra etmiştir.

TİKA 2005 yılında, tahmini keşif tutarı 1 milyon 150 bin ABD doları olan, 6 okul yapımı ve birçok su kuyusu açılması çalışmaları projelendirilmiştir. 2005 yılı için öngörülen diğer proje, program ve faaliyetler ise: Şıbrgan ili içme suyu projesi, Kunduz ili sulama kanalı temizleme projesi, Cevizcan ili Akça ilçesinde pilot bölge olarak, evlerde halıcılığın desteklenmesi, Kandahar ilinde, genç kızlara yönelik ebe yetiştirme kurslarının düzenlenmesi, yoksul halka insani yardım projeleri, Kabil'de çanak ve çömlekçiliğin geliştirilmesi, Herat'ta, camcılığın geliştirilmesi projesi, Afganistan'da dokunan halıların yıkanabilmesi için halı yıkama tesisi kurulması, Kabil Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Kimya Fakültesi'nde bir laboratuvarın tadilatı, Kabil Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk dili ve Edebiyatı bölümü içerisinde faaliyette olan Türkoloji Bölümünün rehabilitasyonu, Şıbrgan Afgan-Türk dostluk hastanesi hemşirelerine Türkiye'de staj verilmesi, Afganistan'ın kuzeyinde, inşası, tadilatı ve tefrişi yapılan üç hastanenin, iki kliniğin ve iki gezici ambulansın imar projelerinden karşılanmasını içeren, sağlık projesidir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

M.Ö. 500 yılından itibaren, birçok devletin işgaline maruz kalan, 1747 yılında Ahmet Şah Dürrani'nin oluşturduğu siyasi birlik sonrası Afganistan adıyla bilinen, bugünün Afganistan İslam Cumhuriyeti, Orta Asya, Güney Asya, Ortadoğu ve Kafkasya'nın kesişme noktasında, yaklaşık otuz milyon nüfuslu, etnik olarak oldukça karışık bir ülkedir.

Afganistan, önemli ekonomik kaynakların bulunduğu coğrafyaya yakınlığının yanında, Orta Asya ile Güney Asya arasında geçiş kapısı olması, elinde nükleer güç bulunduran Rusya, Hindistan ve Pakistan'a oldukça yakınında olması, Rusya'nın güneye inmesinin önüne set olması, Hazar Havzası petrolü ile doğalgazının Hint Okyanusu'na aktarılabilmesi için geçiş güzergâhı üzerinde bulunması nedenleriyle yayılmacı güçlerin hâkimiyet mücadelesinin merkezi olmuş ve halen de bu özelliğini sürdürmektedir.

Afganistan-Türkiye ilişkileri, ülkeler arasındaki coğrafi uzaklık nedeniyle yaşanan güçlüklerle rağmen, daima iyi seviyede olmuştur. Afganistan'ın bağımsızlığından itibaren, başlayan dönemde, I. ve II. Dünya savaşının en zor şartlarında bile, karşılıklı dostluğun devam ettiği görülür. Türkiye, Afganistan'a uluslararası alanda verdiği siyasi desteğin yanında, bu ülkeye askeri, eğitim, sağlık ve bazı ekonomik yardımlar da yapmıştır.

Dünya savaşları sırasında tarafsız politikalar izleyen Afganistan, 1950'li yıllardan itibaren, ülkeyi modernleştirme adına yardımlar alabilmek için Sovyetlere yakın politikalar izlemeye başlamıştır. Afganistan'da yapacakları ekonomik yardımların ve geliştirecekleri kültürel ilişkilerin, sonunda komünizm için uygun bir ortamı kolaylıkla yaratabileceklerine inanan Sovyetler, 1956-78 yılları arasında Afganistan'a, ekonomik ve askeri, yaklaşık 3 milyar dolar yardımda bulunmuştur.

Aynı dönemde ABD bu ülkeye toplam 500 milyon dolar yardımda bulunmuştur. Bu dönemde ABD, Afganistan'a ilgisiz kalarak, Sovyet etkisine girmesine neden olmuştur.

Zahir Şah'ın 1964 yılında uygulamaya koyduğu yeni program ile Afganistan ABD ile yakınlaşmış ve Sovyet etkisine karşı bir denge yaratılmış olsa da, bu denge siyaseti ancak 1970'lerin başına kadar devam etmiştir. Zahir Şah'ın yürürlüğe koyduğu yeni anayasanın kabulünden ve sol görüşlü partilerin kuruluşundan sonra ülkede özellikle eğitim alanında materyalist fikirler aşılana başlanmış, fakir halk arasında İslam ağırlık kazanırken, zengin bürokrat ve üst düzey yönetici çocukları arasında Marksist fikirler yayılmıştır. 1970-1973 yılları arasında halk tabanında İslami hareketin, devlet kadrolarında ise Marksist hareketin hızlı bir şekilde geliştiği, ülkede İslami ve Marksist çatışmaların iyice büyüdüğü bir dönemde, Temmuz 1973'de Başbakan Davut Han Zahir Şah'ı kansız bir darbeye devirip başa geçmiş, meşruti hükümdarlık idaresini kaldırıp "*Cumhuriyeti*" ilan etmiştir.

Davut Han dönemi ve askeri darbe sonrası kurulan yeni cumhuriyet, geleneksel yapının katı ve değişmez olduğu Afganistan'da, iktidara karşı yeni bir muhalif grubun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle yurtdışında eğitim alan aydınlar ve subaylar, iktidara karşı bir hareketi başlatırken, İslami grupların da dahil olması ile başlayan çatışmalar ülkeyi yeniden gerginlik ve karışıklıklar içine sürüklemiştir. Davut Han'ın izlediği politikalardan son derece rahatsız olan Sovyetlerin desteğiyle, 27 Nisan 1978'de ülkedeki komünist kesim darbeye yönetimi ele geçirmiştir. *Demokratik Afgan Cumhuriyeti*'ni kurmuşlardır.

İktidara geçen komünist liderlerin icraatları, ülkede çatışma ortamını iyice alevlendirdiği gibi bu dönemde yönetimin baskıcı ve sert müdahaleleri, birçok muhalif İslami örgüt liderinin İran ve Pakistan'a kaçmaya devam etmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler, Afganistan'da uzun ve kanlı bir dönemin başlangıcını işaret ederken, direniş örgütleri kanalıyla ülkenin yabancı güçler tarafından kontrol edileceği bir dönemi de başlatmıştır. Yetmişli yılların sonunda Afganistan'da yaşanan halk-yönetim çatışması veya başka bir açıdan Komünist-İslami hareket çatışmaları ile ADHP'nin Sovyet yanlısı politikaları, bağımsız bir ülkeyi işgale kadar sürüklemiştir. Afganistan'ın Sovyetlerce işgaline kadar giden süreçte, ABD'nin bir

dönem bu ülkeyi başka ülkelere tercih ederek yalnız bırakmasının payı büyüktür.

Sovyet ordusunun, 27 Aralık 1979'da, Afganistan'ı işgal etmesi sonrasında, tüm ülkede büyük bir uzlaşma ortaya çıkmış, kralcı, laik, köktendinci fark etmeden tüm halk Sovyet ordularından ülkesini kurtarma mücadelesine katılmış, komünistlerle İslami direniş örgütleri arasında on yıl sürecek bir savaşı başlamıştır. Sovyet ordusunun 1989 yılında Afganistan'dan çekilmesinden sonra ise İslami direniş gurupları arasında strateji oluşturmada yaşanan sorunlar ve kopukluklar, birbiriyle işbirliği yapamamaları yanında, Sovyetlerden gelen destekle, Kabil'deki Necibullah yönetimi, 1992 yılına kadar iktidarını devam ettirmiştir. İslami direniş örgütlerinin birbirleriyle anlaşması üzerine 28 Nisan 1992'de iktidar, direniş guruplarına ve BM önderliğinde kurulan Afganistan İslam Devleti'ne geçmiştir. Ancak bu tarihten itibaren ılımlı güçlerle, İslami köktendinciler arasında iktidar mücadelesi ve ülkede iç savaş başlamıştır. Ülkede iç savaşın tüm şiddetiyle sürdüğü bir bu dönemde, 1994 yılında güney kenti Kandahar'da ayaklanarak bu şehri ele geçiren medrese öğrencilerinden oluşan Taliban grubu, kısa sürede tüm ülkeyi ele geçirmiştir.

Sovyet işgali esnasında ve işgali takip eden iç savaş yıllarında Afganistan'da yaşanan çatışmaların, bu ülkedeki hükümeti ve sivil toplumu, dolayısıyla tüm devlet yapısını ve otoritesini tamamen yok etmesi, örgütlenme anlayışını değiştirerek, uluslararası bir yapıya bürünen köktendinci İslami terörizmin kaynağının, bu ülkeye kaymasına sebep olmuştur.

Afganistan'da İslamın yükselişinin en önemli nedenlerinden birisi, Sovyet sisteminin çöküşünün sonrası, bölgede yaşanan kültürel dönüşüm ve toplumlarda görülen farklılık ve aidiyet hissini artmış olmasıdır. Orta Asya'da bütünleştirici etki yapabilecek kimlikleri pasifize eden Sovyet yönetimi sonrasında, Orta Asya'da din gibi bütünleştirici reel kimliklerin etkisini artırması için uygun bir ortam oluşmuştur.

Soğuk savaş döneminde, İslamın Komünizmin yayılmasını kalkan olabileceği görüşüne dayanarak, ABD'nin Afganistan ve yakın bölgesinde İslami hareket oluşturma gayretleri Sovyetlerin çöküşüne etki etmediği gibi, günümüzde tüm dünyada sorun haline gelen radikal İslamın temellerini atmıştır. Ayrıca, Orta Asya ve Afganistan'daki İslamcı gelişme İran ve Suudiler tarafından da desteklenmiştir.

Afganistan'da, Hanefiliğin ve Sufizmin yaygın olması, ülkede esnek ve anlayışlı bir inanç sisteminin oluşmasını sağlamıştır. Ancak, ülkedeki İslam anlayışının aksine, Peştunlardan oluşan ve Peştun milliyetçiliğini aşırı şekilde harekete geçiren Taliban, geleneksel İslami değerler, toplumsal yapı ve mevcut devlet yapısı ile uyumu kabul etmeyen, köktendinciliğin yeni bir örneğini, İslamiyet'in ve şeriatın aşırı bir yorumunu temsil ederek, yönetimi ele geçirdiği gibi, tüm dünyanın tepkisini çeken uygulamalara girişmiştir. Taliban'ın iktidarı ele geçirmesi sonrası yaşananlar ve nihayet 11 Eylül 2001'de gerçekleşen terörist saldırılar, ABD ve koalisyon güçlerinin bu ülkeye askeri müdahalesi ile son bulmuştur.

ABD'nin Afganistan'a müdahalesinin nedenlerine bakıldığında,

- Taliban'ın terörizme verdiği destek, özellikle Usame bin Ladin'e ev sahipliği yapması,
- ABD'nin İran'a yönelik, çevreleme politikasında Afganistan'ın önemli bir rolünün bulunması,
- Taliban'ın uyuşturucu ticaretindeki rolü,
- Bölgede bir dengenin ve sakinleşmenin sağlanmasıyla, Orta Asya Cumhuriyetleri'nden gelip Afganistan ve Pakistan üzerinden dünya pazarlarına açılacak doğal gaz ve petrol yollarının garanti altına alınabilmesi,
- Enerji kaynaklarının Rus kontrolünden kurtarılması,
- Afganistan üzerinde kurulacak bir denetim ile nükleer güce sahip olan tüm bölge güçlerine ve bu alanda çalışmalar yapan İran üzerinde bir denetim sağlanması,
- Bölgenin enerji kaynaklarını kontrol ederek, Ortadoğu petrollerine olan bağımlılığının azalması, hususları öne çıkmaktadır.

ABD'nin müdahalesi uluslararası hukuk açısından, BM antlaşmasının kendini savunmaya yönelik maddeleri gereği, meşru müdafaa hakkı olarak görülmektedir. Ancak, meşru müdafaa hakkının kullanımı geçici bir durumu ifade etmekte olup, meşru müdafaa hakkının meşruiyeti bakımından, bu kapsamda gösterilen tepkinin ve alınan tedbirlerin Güvenlik Konseyi'ne bildirilmesi gereklidir. ABD bunu yapmamış olsa da bu koşulun Meşru müdafaa hakkını engellemediği veya hukuka aykırı hale

getirmediği düşünülmektedir. Diğer yandan meşru müdafaa eyleminin, saldırı ile orantılı olması ve amacını aşmaması gereklidir. Yani tehdit yok edildiğinde eylemin bitmesi gereklidir. Aksi halde bu hak meşruiyetini yitirir.

BM, 11 Eylül sonrası aldığı kararlarda, saldırıyı kınamış, meşru müdafaa hakkını tekrar etmiş, ancak bir ülkeye müdahale yetkisi vermemiştir. Ancak Afganistan olayında alınacak tedbirlerin askeri güce dayalı olmayacağını kararlarında belirtmemesi nedeniyle ve müdahale sonrası aleyhte bir görüş veya karar almayarak zımnen onay vermiştir. Yani kasıtlı belirsizlik durumunun bu operasyonun meşrulaştırılmasına katkı sağladığı ifade edilebilir.

ABD'nin Afganistan müdahalesi meşru müdafaa olarak kabul görse de, dünya kamuoyuna, ortaya konan amaç haricinde gizli emeller güdüldüğü izlenimi vermektedir. Ayrıca meşru müdafaa meşruiyetin sağlanması için sivillere zarar vermemek, orantılı güç kullanmak, yakalanan ve yaralananlar iyi muamele edilmesi gerekir ki, ABD'nin bu anlamda durumu iç açıcı değildir.

ABD ve koalisyon güçlerinin, müdahalesinin sonuçları incelendiğinde, 11 Eylül saldırısı bir yandan ABD'nin terörle mücadele adı altında dünyanın değişik yerlerinde askeri operasyonlar yapmasının yolunu açarken, diğer yandan Orta Asya Cumhuriyetleri başta olmak üzere, birçok ülkeyle de işbirliğine girmesine neden olmuş, bir süredir Orta Asya bölgesine girmeye istekli olduğunu belli eden ABD, terörle mücadele söylemi ile ve Rusya'nın geçici onayı ile bölgeye girmiş, Orta Asya ülkeleri kendi ülkelerinde bulunan köktendinci unsurların ve terör kaynaklarının yok edilmesi şansı yakalamış, ABD'nin bölgeye yerleşmesiyle, bölge ülkeleri için Rusya ve Çin'e karşı bir denge unsuru oluşmuş, ABD'ye kapılarını açan Orta Asya ülkelerinin liderleri, yaptıkları işbirliğiyle yolsuzluk ve insan hakları ihlalleri gibi ithamlardan kurtularak yerlerini sağlamlaştırmıştır.

Bu gelişmeler ışığında, 11 Eylül'de Amerika'ya yapılan saldırıların, yeni bir dönemin başlangıcı olduğu söylenebilir. Dünya hâkimiyetine oynayan ABD'nin Afganistan'a müdahalesi küresel güç mücadelesine yeni bir boyut getirmiştir. Artık Asya'daki kuvvet dengesi değişmeye başlamıştır. Bu değişim, yeni ittifaklara yol açabilecek özelliktedir.

Koalisyon güçlerinin müdahalesi sonrası Afganistan'a bazı uluslararası

kurum ve kuruluşlar da girmiştir. Ancak, bu örgütlerden BM misyonu, müdahaleden çok önceleri bu ülkede faaliyetlerine başlamıştır. BM, 1988 yılında imzalanan Cenova Antlaşması'ndan bu yana Afganistan'da faaliyettedir. İlk olarak, mültecilerin durumu ile ülkedeki, açlık, sağlık eğitim ve mayın sorunlarıyla ilgilenirken, 1990-2001 yılları arasında bu faaliyetlerinin yanında, ülkede çatışan guruplar arasında barışı sağlamak üzere de gayret göstermiştir. Ekim 2001'den bu yana ise B.M.Y.M. vasıtasıyla, başkanlık seçimlerinin ve parlamento seçimlerinin organizasyonu için çalışmıştır.

Afganistan'da bulunan iki askeri güçten birisi, NATO komutasındaki UGYK birlikleri iken, diğer güç ise asıl müdahaleyi yapan, ABD liderliğindeki koalisyon birlikleridir. Afganistan Koalisyon Güçleri Komutanlığı, ABD komutasındadır ve ülkenin değişik yerlerinde konuşlanmıştır.

Tarihi boyunca emirlik, mutlak krallık, meşruti krallık, cumhuriyet, demokratik cumhuriyet, İslam devleti gibi çeşitli yönetim şekilleri ile yönetilen Afganistan'da, tüm bu yönetimler esnasında tespit edilebilen özellik, tam bir merkezi otoritenin olmayışıdır. Merkezi otorite kurulamamasının nedenleri olarak, coğrafi konum, farklı sosyal yapı ve feodal zihniyet olmakla birlikte, asıl sorun bu kadar uzun yıllar boyunca aynı coğrafyada yaşayan bu insanların bir "millet" olma bilincine sahip olamayışlarıdır. Ülkede Afgan Ulusu kavramı sadece Peştunlar için milli bir anlamı ifade etmektedir, diğer unsurlar Afgan ulusundan olmayı daha ziyade, yurt bilinci olarak algılamaktadır.

Afganistan'da 1919 yılındaki bağımsızlıktan itibaren Emanullah Han'ın ve Nadir Şah'ın monarşi yönetimi hakim olurken, 1933 yılında Zahir Şah'ın iktidara geçişi sonrasında ülke, 1933-1964 yılları arası mutlak krallık, 1964-1973 yılları arası ise meşruti krallık olarak sürmüştür. 1973 yılında Davut Han tarafından krallığa son verilmiş ve cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu yönetim 1978 yılındaki darbe ile yıkılarak Sovyet yanlısı Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti ilan edilmiştir. 1992 yılına kadar Demokratik Cumhuriyet Sovyet desteğiyle sürse de, Afganistan'daki yönetim bölgesel güçlerin elinde bölge bölge dağılmıştır. 1992 yılında, BM desteğiyle kurulan Afganistan İslam Devleti, 1996 yılında ülkeyi işgal eden Taliban tarafından değiştirilerek Afganistan İslam Emirliği olarak ilan edilmiş, ancak bu yönetim sadece

Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Pakistan tarafından tanınmıştır.

Afgan yönetim tarihinde 1923, 1931, 1964, 1976, 1987 ve 1990 anayasaları ile en son olarak 2004 yılında kabul edilen ve halen yürürlükte olan anayasalar vardır. Afgan anayasalarından 1923 ve 1931 anayasaları, kralın mutlak gücünü tasdik eden monarşik anayasalardır. 1923 ve 1931 anayasaları tamamen liberal olmayan ve İslami kanunları vurgulayan özelliktedir. 1964 anayasası yasama, yürütme ve yargının ayırımına dayanan, anayasal bir monarşiyi öngörmektedir. 1964 anayasası, Afgan kanunlarının laikliğini vurgulayan ismen ilk liberal anayasadır. Batı stilinde ilk anayasa ise 1976'de kabul edilen anayasadır. Tüm anayasalarda, din ve geleneksel özellikler hep ön plandadır. 1923 ve 1931 krallık anayasaları, 1964 ve 1976 meşruti anayasalar, komünist rejimin hazırladığı 1987 anayasası ve 1990 anayasasında, Büyük Milli Meclis (*Loya Cirge*), feodalite ve ulemayı meşru hale getiren bir kurum olarak yer bulmuştur.

ABD ve koalisyon güçlerince gerçekleştirilen müdahale sonrası, Afganistan'da kurulacak yeni yönetimin esaslarını belirlemek için yapılan en önemli uluslararası toplantı Bonn'da yapılmıştır. 5 Aralık 2001 tarihinde Almanya'nın Bonn şehrinde ilgili tarafların katılımıyla imzalanan Bonn Antlaşması'nda kararlaştırılan ve "Bonn Süreci" diye bilinen süreç özetle şu gelişmeleri öngörmüştür: Mevcut iktidardan yönetimi, Bonn'da belirlenen geçici otorite devralacak, geçici otorite ve onun yürütme organı olan hükümet, öncelikle Olağanüstü Büyük Milli Meclis toplanması faaliyetlerine başlayacak, toplanan Büyük Milli Meclis ülkeyi seçimlere götürecek olan geçiş otoritesini belirleyecek, kurulan geçiş yönetimi, önce anayasal Büyük Milli Meclis'i toplayacak ve daha sonra ülkede adil ve özgür seçimlerin yapılması için çalışmalar yürütecektir.

Bonn da alınan diğer kararlar ise şunlardır: Geçiş otoritesinin kurulmasından itibaren 18 ay içinde Afganistan'a yeni bir anayasa oluşturmak için Anayasal Büyük Milli Meclis toplanacak, bu anayasanın hazırlanmasında Anayasal Büyük Milli Meclis'e yardım etmek amacıyla, geçiş yönetimi, BM'nin desteğiyle bir anayasal komisyon kuracak, bütün Afgan silahlı güçleri geçiş yönetimi bünyesinde birleştirilecek, insan hakları konusunda yeni kurulacak hükümet uluslararası normlara uygun hareket edecek, geçici yönetim terörizm, uyuşturucuyla mücadele ve

organize suçlara karşı uluslararası camiayla işbirliği içerisinde olacak, yönetimde ve Olağanüstü Büyük Milli Meclis bünyesinde tüm etnik gruplar ve kadınlar eşit bir şekilde temsil edilecektir. Bonn antlaşmasında ayrıca, Afgan silahlı güçleri kurulana kadar özellikle Kabil’de güvenliği sağlayacak ve yönetime yardımcı olacak, uluslararası bir gücün oluşturulması kararı alınmış, bu doğrultuda 20 Aralık 2001’de UGYK kurulmuştur. Ayrıca Bonn antlaşmasının ikinci ekinde, BM’nin süreçteki rolü ve sorumlulukları açıkça belirtilmiş, B.M.Y.M. oluşturulmuştur.

Yeni yönetim oluşturma sürecinde, Afganistan’ın yeniden inşası için Tokyo’da 21-22 Ocak 2002’de bir konferans düzenlenmiştir. Yeni Afgan yönetimini desteklemek amaçlı bu konferansta katılımcılar, Afganistan’a 6 yıllık bir süreçte 5 milyar dolar civarında bir yardım vaat etmiştir. Bu yardımlardan toplam 4,6 milyar dolar Afgan maliyesine verilmiştir. Türkiye, Tokyo Konferansında Afganistan’ın Yeniden Yapılanması Projesi kapsamında 5 milyon Dolarlık bir teknik yardım paketi taahhüt etmiştir.

Afganistan’da yeni yönetim oluşturma sürecinde diğer önemli bir toplantı, 2002 yılı Nisan ve Mayıs aylarında Cenova’da yapılan G8 ülkeler toplantılarıdır. Burada, Afganistan’da güvenliğin sağlanmasına yönelik ana çalışma sahaları lider ülkeler arasında paylaşılmıştır. Güvenlik sektörü reformları olarak anılan bu paylaşıma göre beş ana faaliyet alanı belirlenmiş, silahsızlandırma, terhis etme, sivil hayata kazandırma programı, Japonya’ya; uyuşturucu ile mücadele İngiltere’ye; yargı reformu İtalya’ya; Afgan milli ordusunun eğitimi ABD’ye ve polis kuvvetlerinin eğitimi Almanya’ya verilmiştir.

Afganistan’ın yeniden yapılanma sürecinin ele alındığı diğer bir toplantı 1 Nisan 2004’de Berlin’de yapılmıştır. Bu konferansta katılımcılar, Afgan güvenlik güçleri kurulana kadar UGYK’nin görevine devam etmesine, ülkede güvenlik istikrar çalışmalarına ve özellikle Eyalet Yeniden Yapılanma Timleri tarafından yürütülen yeniden yapılanma ve gelişim çalışmalarına yardıma devam edilmesine, Haziran 2004’de S.T.K.P.’nin ilk etabının uygulanmış olacağından bu tarihte seçim programının uygulanmasına, ülkede işleyen bir hukuk sistemi için daha fazla çabanın gerektiğine, uyuşturucu ile mücadeleye devam edilmesine, Afganistan’ın yeniden yapılanma faaliyetlerinde başarının, bağışçı ülkelerin sürekli katılımlarına bağlı

olduğuna, Afgan hükümetinin uygulamalarının kuvvetle desteklenmesine karar vermiş ve Berlin Deklarasyonu ile dünya kamuoyuna duyurmuşlardır

Tüm dünyanın etkilendiği küreselleşme sürecinde, özellikle 1990 yıllardan itibaren, Afganistan gibi, küreselleşmenin işleyen merkezinin dışında kalan, bağlantısı zayıf olan ve sisteme tam entegre olmamiş ülkeler ve bölgelerde krizler yaşanmıştır. Küresel sisteme uyum sağlayan ülkelerin aksine, sisteme tam entegre olmamiş ülkelerin krizlere yol açması, yeni yüzyılda tehlikelerin bu ülkelerden gelebileceği, bu ülkelerin kontrolden uzak bir şekilde, teröristler ve kötü aktörler doğuracağı fikrinin tüm dünyada yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda ABD, küresel bağlantıyı yayma, dünya barışı ve gönenci için sisteme entegre olmamiş ülkelere müdahale etme stratejisiyle, kendisine yeni bir yol çizmiştir. ABD'nin 11 Eylül sonrası küresel teröre karşı açtığı savaş üç alanda başlatılmıştır: Bu alanlar, finans ve iletişim ağlarını kapsayan bilgi şebekeleri alanı, haydut devletler olarak bilinen, entegre olmayan devletlere müdahale esaslı, askeri alan ve kişi bazında tutuklama ve ortadan kaldırmalar şeklinde yürütülen, özel operasyonlar alanıdır.

Afganistan'da gerçekleşen müdahale sonrası ABD ve koalisyon güçlerince, son dönem literatüründe devlet inşası veya ulus inşası olarak tanımlanan süreç başlatılmıştır. Ancak devlet inşası kapsamında hazırlanan anayasada, Afgan devletinin "İslam Cumhuriyeti" olmasına karar verilmesi ve anayasada şer'i hükümlere atıfta bulunulması, ülkenin yönetim biçimini beğenmeyerek, sistemi yeniden düzenleme vaadiyle hareket eden ABD ve koalisyon ortaklarının, müdahale gerekleriyle icraatları arasında elişi yaratmıştır. Diğer yandan ABD, Afganistan'da kasıtlı olarak tam güvenlik sağlamamakla sulanmaya başlanmıştır.

Afganistan'da devlet inşa etme sürecinde, özellikle kamuda düzenleme ve güçlendirme adı altında, kamu çalışanlarının aşırı arttırılması ve bölgesel liderlerin Kabil'deki hükümete dahil olması sonrasında, zaten merkezi yapıda olan devleti iyice Kabil'e bağımlı hale getirmiştir. Ayrıca gelinen bugünkü durumda Afganistan'da, uluslararası kararlarla oluşturulan, Hamit Karzai liderliğindeki hukuki yönetimin yanında, bölgelerde halen etkili olan, fiili otoritelerin bulunduğu da görülmektedir.

Afganistan'ın 2004 yılında onaylanarak yürürlüğe giren anayasası ışığında ülkede şu an itibariyle oluşan yönetim yapısı üç temel güç başlığı altında incelenmiştir:

Yakın dönem Afgan tarihi açısından bakıldığında, yeni anayasa kabul edilene kadar ülkede yasama adına etkin bir kurumdan söz etmek mümkün değildir. Son Anayasaya göre, Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin en yüksek yasama organı, tüm ulusu simgeleyen Afganistan halkının genel çıkarları ve üstün yararları doğrultusunda kararlarını veren Milli Meclis'tir. Milli Meclis iki meclisten oluşur. Bunlar, Halk Meclisi (*Wolesi Cirge*) ve Büyükler Meclisi (*Meshrano Cirge*)'dir. Bu meclislerden Halk Meclisi seçimle belirlenirken, Büyükler Meclisi, yerel meclis temsilcileri ve Devlet Başkanı'nın belirlediği üyelerden oluşmaktadır.

Afganistan'ın yürütme erki, anayasa ve kanunlarla, merkezi ve yerel yönetim birimleri üzerine kurulmuştur. Merkezi yönetim, devlet başkanı ile her birinin başında bir bakan bulunan belirli sayıdaki bakanlıklara ayrılmıştır. Hükümetin başı devlet başkanıdır.

2004 anayasasınının 136. maddesinde, Afganistan'ın yerel yönetim birimi iller olarak belirlenmiştir. Afganistan'da alt milli yönetimin, yani yerel yönetimin 4 ögesi vardır: Bunlar il, ilçe, il belediyesi ve ilçe belediyesidir. Afganistan'da halen 34 il (*wolayat*) ve yaklaşık 355 ilçe (*uluswali*) vardır. Her il ve ilçede, il ve ilçe meclisleri vardır. Ülkede şehir işlerini yönetmek için belediyeler kurulmuştur. Belediye başkanı ve meclis üyeleri özgür, genel, gizli ve doğrudan seçimlerle seçilir. İl belediyeleri (*sharwali wolayat*) her ilde mevcuttur. İlçe belediyeleri (*sharwali uluswali*) ise birçok ilçede mevcuttur.

Yargı, Afganistan İslam Cumhuriyeti Devleti'nin bağımsız bir organıdır. Yargı, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkemeler ve Temyiz Mahkemelerinden oluşur ve yapısı ve otoritesi kanunla belirlenmiştir. Anayasa Mahkemesi en yüksek adli organ olarak, Afganistan İslam Cumhuriyeti adli organlarının başını temsil eder.

Bonn sürecinin önemli safhalarından birisi olarak, Devlet başkanlığı ve parlamento seçimlerine gidilen süreçte, öncelikle bir seçim kanunu oluşturulmuştur. Tüm Afgan vatandaşlarının seçme ve seçilme hakkı veren bu kanun esasları dahilinde ülke seçim dönemine girmiş ve ilk olarak 9 Ekim 2004 tarihinde devlet

başkanlığı seçimi yapılmıştır. Devlet başkanlığı seçimlerine toplam 18 aday katılmış, BM-Afgan Ortak seçim kurulu, seçimlerin geçerli olduğunu, Hamid Karzai'nin Afganistan'ın ilk seçilmiş devlet başkanı olduğunu, 4 Kasım 2004 tarihinde resmen ilan etmiştir.

Seçimlerin tamamlanmasının ardından çeşitli sorunlar gündeme gelmiştir. Seçimi boykot eden adayların seçimi tekrarlama isteklerine, başta koalisyon ülkelerinin liderleri olmak üzere, AGİT ve NATO gibi örgütler karşı çıkmıştır. Ancak, 5 bin seçim merkezinde sadece 230 gözlemci olmasının yanında, ülkede şiddetin devam ettiği bir ortamda seçim yapılması, uluslararası camiadan gerekli maddi yardımın gelmemesi nedeniyle seçim gözlem alt yapısının tam kurulamaması nedenleriyle, birçok kuruluş ve örgüt, seçimin uluslararası standartların çok altında olduğunu ve serbest ve adil olarak nitelenen seçimlerin, meşruiyetinin bile şüpheli olduğunu açıklamıştır.

Afganistan'ın 2004 anayasasına göre Milli Meclis seçimlerinin Devlet Başkanlığı seçimlerinden bir yıl sonra yapılması gereklidir. Anayasadaki esasa uygun olarak, Afganistan Seçim Komisyonu tarafından, 21 Mart 2005'de yapılan bir açıklama ile Afganistan'da çeyrek yüzyıl süren savaşın ardından demokrasi yönünde atılmış bir adım niteliğindeki, Taliban sonrası ilk Milli Meclis seçimlerinin, yerel seçimlerle beraber, 18 Eylül 2005'de yapılacağı açıklanarak, seçim süreci başlatılmıştır.

Afganistan Milli Meclis seçimlerine, il seçimli 249 Halk Meclisi üyeliği için 2,838 aday, 420 il meclisi üyeliği için ise 3,198 aday başvurmuş, toplam 76 politik partinin katıldığı seçimlerle, Halk Meclisi'ne 249 milletvekili, Büyükler Meclisi'ne 102 üye, il ve ilçe genel meclisi üyeleri seçilmiştir.

Türkiye Afganistan'daki askeri faaliyetleri kapsamında ilk olarak, 20 Haziran 2002 tarihinde UGYK'nin komutasını devralmış ve 10 Şubat 2003 tarihinde Almanya ve Hollanda'ya devretmiştir. NATO'daki planlamalar çerçevesinde ikinci defa, 13 Şubat 2005 tarihinde Türk 3'ncü Kolordusu tarafından komuta alınarak, 6 ay süreyle yerine getirilmiştir. Türkiye ile Afganistan arasında ikili askeri işbirliği faaliyetleri halen, 16 Ocak 2003 tarihinde imzalanana antlaşmaya uygun olarak sürmektedir. İkili askeri işbirliği esaslarına göre birçok Afgan subay ve astsubayına

Türkiye’de eğitim verilmiş ve halen de verilmektedir.

UGYK bünyesindeki Türk birliği görev yaptığı sürede özellikle Afganistan’daki bütün etnik gruplara eşit mesafede durmaya, Afgan iç politikasına müdahale etmemeye, Afgan gelenek, kültürel değerler ve dini inanışlara tam olarak saygı duymaya, Afgan vatandaşlarına karşı nazik ve anlayışlı davranmaya dikkat etmektedir. Türk Birliklerinin, sivil halkın yaşam seviyesinin iyileştirilmesine yönelik olarak yaptığı çalışmalar, BM kuruluşları ve hükümet dışı organizasyonlarla etkin bir koordinasyon ile yapılmaktadır. Afgan halkının yaşam şartlarının iyileştirilmesi faaliyetleri katılımcı ülkelerin inisiyatifinde yapılmakta ve mali desteğini kendileri karşılamaktadır. Türkiye de kendi döneminde yaptığı yardımları kendisi finanse etmiştir. Bu kapsamda Türk Birlikleri, hayati öneme haiz bir çok konuda Afgan halkına yardım etmiş ve halen bu faaliyetleri devam etmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri Afganistan’da, sadece altı aylık ikinci komuta döneminde, 2,7 milyon dolar değerinde 11 proje gerçekleştirmiştir.

Türkiye ve Afganistan tarih boyunca yakın ilişkilere sahip olmuşlardır. Türkiye, Afganistan’ın bağımsızlığına, ulusal birliğine ve toprak bütünlüğüne, önem vermektedir. Afganistan genelinde kalıcı barış ve istikrarın tesisi için ülkede demokratik, geniş tabanlı ve temsili bir siyasi yapının oluşturulmasını da desteklemektedir. Türkiye, Bonn Süreci’ne ve Afgan Yönetimine gereken desteği vererek, hem Afganistan’a dostluğunu göstermiş hem de terörizme karşı uluslararası koalisyonun içinde yer almıştır. Türkiye’nin bölgeye yönelik politikası ve isteği, barış ve istikrarın tesisi ve Afganistan’ın yeniden yapılandırılmasıdır. Türkiye kuruluşundan itibaren Afganistan’daki uluslararası güce iştirak ederek ve iki defa da komuta ederek bu desteğini pekiştirmiştir. Türkiye’nin bu ülkeye maddi katkıları bağlamında, Tokyo Konferansında Afganistan’ın Yeniden Yapılanması Projesi kapsamında taahhüt ettiği 5 milyon dolarlık yardım paketi, TİKA koordinatörlüğünde devam etmektedir. Türkiye’nin Afganistan’da yaptığı bu girişimler ve çalışmalar, aynı zamanda 11 Eylül sonrası dünyada uluslararası güvenlik ve istikrarın sağlanması yönünde devam etmekte olan arayışa yaptığı somut, sürekli ve stratejik katkıyı ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar :

- ARMAOĞLU, Fahir, **XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi I (1914-1989)**, T.İş Bankası Yay., Ankara, 1991.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I (1919-1938)**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları No:1, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1981.
- BARNETT, Thomas P. M., **Pentagon'un Yeni Haritası**, 1001 Kitap Yay., İstanbul, 2005.
- BAŞEREN, Sertaç, **Terörizm Kavramsal Bir Değerlendirme-Terörizm İncelemeleri**, ASAM Yay., Ankara, 2000.
- BEG, Rauf, **Adı Afganistan'dı, Talibanların Eline Nasıl Düştü**, Turan Kültür Vakfı Yay., İstanbul, 2001.
- BROXUP, Marie, **Bugünkü Afganistan**, ODTÜ Asya-Afrika Araştırmaları Yayın Grubu, Yayın No: 21, Ankara, 1985.
- _____, **Sovyetler Afganistan'da: Bir İşgalin Anatomisi**, Rasih Malyalı (Çev.), ODTÜ Asya-Afrika Araştırmaları Grubu Yayın No. 5, Ankara, 1985.
- BRZEZINSKI, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası**, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998.
- ÇAYCI, Sadi, **Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması**, Genelkurmay Basımevi, 1995.
- CEBESOY, Ali Fuat, **Moskova Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, 2001.
- CLIFFORD, Mary Louise, (Çev.) Murtaza Asadi, **Serzemin ve Mardomi Afganistan**, Şirketi İntişarati İlmi ve Ferhengi Yay., Tahran, 1993.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yay., İstanbul, 2003.
- DOĞAN, Süleyman, **Afganistan'da Kim Kazandı**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1995.
- DUPREE, Luis, **Afganistan**, Princeton Universty Press, New Jersey, 1980.
- ECER, Ahmet Vehbi, **Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri**, ASAM Yay. No: 16, Ankara, 2001.
- FUKUYAMA, Francis, **Devlet İnşası**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.
- GREGORIAN, Vastan, **The Emergence of Modern Afghanistan**, Stanford California, 1969.
- GUBAR, Mir Gulam Muhammed, **Afganistan der Mesir-i Tarih**, Matbaayı Devleti

- Yay., Kabil, 1967.
- KAFESOĞLU, İbrahim, “Mahmud Gaznevi” maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt VII.
- KLEVEMAN, Lutz, **Yeni Büyük Oyun, Orta Asya’da Kan ve Petrol**, Everest Yayınları, İstanbul, 2004.
- KLOBY, Jerry, **Küreselleşme Sefaleti**, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- KONUĞU, Enver, **Kuşan ve Akhunlar Tarihi**, Sevinç Matbaası Yay., Ankara, 1973.
- MART, Metin, **Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa Hatırat**, Arma Yay, İstanbul, 1996.
- MESUN, Gulam Saki, **Münasebet-i Beynül-milel-i Afganistan**, Devlet Matbaası, Kabil, 1977 (1356).
- NUR, Rıza, **Türk Tarihi**, Toker Yay., İstanbul, 1994, Cilt 13-14.
- OĞUZ, Esedullah, **Afganistan**, Cep Kitapları, İstanbul, 1999.
- OSMANOĞLU, Mahmut, **Afganistan’da Cihadın 10 Yılı**, Rehber Yay., Ankara, 1990.
- RAŞİD, Ahmet, **Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun**, Everest- Mozaik Yay., İstanbul, 2001.
- ROY, Oliver, **Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi**, Mehmet Moralı (Çev), Metis Yay., İstanbul, 2000.
- SANDER, Oral, **Siyasi Tarih (1914-1994)**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- SARAY, Mehmet, **Afganistan ve Türkler**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.
- _____, **Atatürk ve Türk Dünyası**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1995.
- SAREM, **Afganistan ve Taliban Hareketi ile ABD, Rusya Federasyonu, Pakistan, İran, Hindistan, Çin Halk Cumhuriyeti ve Orta Asya Cumhuriyetleri’nin Afganistan’a Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi**, Genelkurmay ATASE Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM) Yay., Ankara, 2001.
- TOROSLU, Nevzat, **Ceza Hukuku**, Savaş Yayınları, Ankara, 1988.
- ÜLKÜ, İrfan, **Moskova’yla İslam Arasında Orta Asya**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2002.
- UYSAL, Hasan, **Adı Afganistan**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1996.
- YALÇINKAYA, Alaaddin, **Türk Cumhuriyetleri, Petrol Boru Hatları**, Bağlam Yay., İstanbul, 1998.
- YAPP, Malcolm, “Afganistan’da Türk Halkları”, **Dünyada Türkler**, Say Yay., 1995, İstanbul.

Makaleler:

- “Afganistan Ülke Profili”, **Avrasya Dosyası**, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4.
- ATAY, Mehmet, “Avrasya’nın Balkanları, Afganistan’da İç Çatışma Dinamikleri”, **Avrasya Dosyası**, Sonbahar Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4.
- BAL, Halil, “Afganistan-Türkiye İlişkilerinin Başlıca Yönleri”, **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, Ali AHMETBEYOĞLU (der.), Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yay., İstanbul, 2002.
- BAYKAL, Hülya, ”Milli Mücadele Yıllarında Mustafa Kemal Paşa ile Cemal Paşa Arasındaki Yazışmalar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 1989, Cilt 5, Sayı 14.
- BÖRKLÜ, Meşkure Yılmaz, “Tarihsel Boyutu İçinde Afganistan’daki Gelişmeler ve Türk-Afgan İlişkileri” **Avrasya Dosyası**, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4.
- ÇEÇEN, Anıl, “Afganistan’ın Öne Çıkışı”, **Avrasya Dosyası**, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4.
- DURŞUN, Gülfem, “Afganistan’ın Etnik Kimliği”, **Avrasya Dosyası**, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4.
- EFEGİL, Ertan, “Washington’un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye”, **Avrasya Dosyası**, Yaz 2000, Cilt 6, Sayı 2.
- EMİNİ, Mehmet Emin, “Afganistan’da Yönetim Arayışları ve Anayasal Görünüm”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1-2, 1996.
- ERHAN, Çağrı, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Güz 2004, Cilt 1, Sayı 3.
- EROL, Mehmet Seyfettin, “11 Eylül Türk Dış Politikasında Macera Arayışları ve Orta Asya-Kafkasya Boyutu”, **Avrasya Dosyası**, İlkbahar 2004, Cilt 10, Sayı 1.
- _____, “ABD’deki Terör Saldırıların Bölgesel Yansımaları: Türkistan”, **Stratejik Analiz**, Ekim 2001, Cilt 2, Sayı 18.
- EROL, Mehmet Seyfettin ve Fazıl Ahmet BURGET, “Afganistan Özbekleri”, **Avrasya Dosyası**, Sonbahar 2001, Cilt 7, Sayı 3.
- EROL, Mehmet Seyfettin, Çiğdem TUNÇ, “11 Eylül Sonrası ABD’nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya”, **Avrasya Dosyası**, Sonbahar 2003, Cilt 9, Sayı 3.
- EROL, Mehmet Seyfettin ve Fazıl Ahmet BURGET, “İniş ve Çıkışlarıyla ABD-Pakistan İlişkilerinin Son Elli Yılı ve 11 Eylül”, **Stratejik Analiz**, Ocak 2003, Cilt 3, Sayı 33.
- ESMER, Cüneyt, “Yeniden Ayağa Kalkmaya Çalışan Ülke: Afganistan”, **TİKA Avrasya Bülteni**, Mart/Nisan 2005, Sayı 32-33.
- FALK, Richard, “Adil Bir Savaşı Tanımlamak”, **ABD, Terör ve İslam**, Ahmet DEMİRHAN (der.), Vadi Yay., Ankara, 2001.
- İLHAN, Suat, “Jeopolitik Gelişmeler ve Türk Dünyası”, **Avrasya Etüdüleri**,

Sonbahar 1995, Cilt 2, Sayı 3.

- İŞCAN, İsmail Hakkı, “Küresel Değişimin Getirdiği Yeni Stratejilerle Enerji Güvenliği Sorunu ve Türkiye”, **Avrasya Etüdleri**, Bahar 2002, Sayı 22.
- KAYA, İbrahim, “11 Eylül Saldırıları ve Sonrası: Uluslararası Hukukta Askeri Müdahale”, **Stratejik Analiz**, Kasım 2001, Cilt 2, Sayı 19.
- KOÇAOĞLU, Timur, “Afganistan Ulusal Sorununun Uluslararası Boyutları”, **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, Ali AHMETBEYOĞLU (der.), Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yay., İstanbul, 2002.
- KOHEN, Ariel, “Yeni Büyük Oyun: Avrasya Boru Hattı Siyaseti”, **Avrasya Etüdleri**, İlkbahar 1996, Cilt 3, Sayı 1.
- KONİ, Hasan, “ABD’nin İslam Politikası”, **Avrasya Dosyası**, Yaz 2000, Cilt 6, Sayı 2.
- MEDEDİ, M. Akber, Çehrehayı Muberizini Afgani der Cengi Afgan ve İngiliz, Aryana Quarterly Social Seienis Seientific and Research Center, Afganistan Academy of Seiences, Vol 39, Kış 1363-1982.
- ÖZCAN, Azmi, “Nadir Şah ve Afganistan”, **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, Ali AHMETBEYOĞLU (der.), Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yay., İstanbul, 2002.
- _____, ”II. Abdülhamid Döneminde Afganistan ile İlişkiler ve İngiltere”, **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, Ali AHMETBEYOĞLU (der.), Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yay., İstanbul, 2002.
- ÖZCAN, Mustafa, “Büyük Oyun II: Taliban Sonrası Afganistan”, **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, Ali AHMETBEYOĞLU (der.), Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yay., İstanbul, 2002.
- ÖZKAN, Ayşe, ”Uluslararası Hukukta BM ve Afganistan Operasyonu”, **Avrasya Dosyası**, BM Özel, İlkbahar 2002, Cilt 8, Sayı 1.
- ROY, Arundhati, “Savaş Barıştır”, **ABD, Terör ve İslam**, Ahmet DEMİRHAN (der.), Vadi Yay., Ankara, 2001.
- SARAY, Mehmet, “Türkmen İli ve Boyları” Togan Armağanı, **Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, Sayı 13 (1985).
- SHEEHAN, Michael A., “Sheehan Testimony on Counterterrorism and South Asia”, **US Department of State, International Information Programs**, Washington File, 17 Temmuz 2000.
- STCİNBERGER, Michael, “Madeniyetler Savaşta mı?”, **ABD, Terör ve İslam**, Ahmet DEMİRHAN (der), Vadi Yay., Ankara, 2001.
- TAFLIOĞLU, Serkan, “İslami Direnişten Taliban’a”, **Avrasya Dosyası**, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4.
- ÜLGER, İrfan Kaya, “Taliban: Afganistan’da Pax American’ın İslamcı Militanı”, **Avrasya Dosyası**, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4.
- YAVUZ, Celalettin, “A. Cemal Paşa’nın Bahriye Nazırlığı Döneminde Osmanlı Türk Bahriyesinde Reform Arayışları“, **VII. Askeri Tarih Semineri**

Bildirileri II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2001.

YAZICI, Orhan, “Birinci İngiliz-Afgan Savaşı ve Sonuçları”, **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, Ali AHMETBEYOĞLU (der.), Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yay., İstanbul, 2002

Diğer:

İnternet Kaynakları:

AKDEVEELİOĞLU, Atay, “İran’ın Orta Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası”, www.stradigma.com, (06.1.2006).

“Anayasallaşma ve İslam Dünyası”, **A.B.D. Dışişleri Bakanlığı Elektronik Dergisi**, Demokrasi Konuları, Cilt 9, Sayı 1, <http://usconsulate-istanbul.org.tr/turkish/anayasal.pdf>, (10.12.2005).

“21. Yüzyılda NATO”, http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_tur.pdf, (10.11.2005).

A Chronolog of Afghan History, <http://www.afghan-web.com/history/achron.html>, (24.12.2005).

A Country Study: Afghanistan, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (02.05.2005).

A Guide to Researching the Law of AFGHANISTAN at the University of Michigan Law Library, <http://www.law.umich.edu/library/refres/resguides/pdfs/afghanistan.pdf>, (16.12.2005).

BURGET, Fazıl Ahmet, “Afganistan’da Karzai ile Devam Kararı Ardından”, www.turksam.org, (18.12.2005).

Country Profile: Afghanistan, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/Afghanistan.pdf>, (27.03.2005).

ÇINARLI, Özgür, “Afganistan’ın Dünü Bugünü”, www.hirc.hacettepe.edu.tr, (22.12.2005).

ERHAN, Çağrı, “ABD’nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları”, <http://www.stradigma.com/türkçe/Kasım2003/vizyon>, (15.11.2004).

<http://countrystudies.us/afghanistan/38.htm>, (02.05.2005).

<http://jurist.law.pitt.edu/world/afghanistan.htm>, (24.11.2005).

<http://ntvmsnbc.com/news/130935.asp>, (25.11.2005).

<http://www.af/recosting/berlinconference.html>, (11.11.2005).

<http://www.af/recosting/berlinconference.html>, (12.12.2005).

<http://www.afghana.com/Directories/Facts.htm>, (10.12.2005).

<http://www.afghangovernment.com/Constitution1976.htm>, (12.11.2005).

<http://www.afghan-web.com>, (14.12.2005).

<http://www.afghan-web.com/geography/lr.html>, (02.04.2005).

<http://www.afghan-web.com/history/const/const1923.html>, (16.11.2005).

<http://www.afghan-web.com/history/const/const1964.html>, (18.12.2005).

<http://www.afghan-web.com/history/const/const1976.html>, (24.11.2005).

<http://www.afghan-web.com/history/const/const1987.html>, (21.11.2005).

<http://www.afghan-web.com/history/const/const1990.html>, (21.12.2005).

<http://www.afghan-web.com/politics>, (13.08.2005).

http://www.afghan-web.com/politics/bonn_agreement_2001.html, (12.12.2005).

http://www.afghan-web.com/politics/storage/election_law.pdf, (12.12.2005)

[http://www.auswaertiges-
amt.de/www/en/aussenpolitik/friedenspolitik/afghanistan/konferenz
040331.html](http://www.auswaertiges-
amt.de/www/en/aussenpolitik/friedenspolitik/afghanistan/konferenz
040331.html), (12.12.2005).

<http://www.britannica.com/eb/article-9049795?tocId=9049795>, (15.12.2005).

[http://www.cfc-a
.centcom.mil/Information/Coalition%20forces%20in%20Afghanistan.htm](http://www.cfc-a
.centcom.mil/Information/Coalition%20forces%20in%20Afghanistan.htm),
(21.01.2006).

<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/af.html#Intro>, (02.05.2005).

<http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=1266&l=1>, (21.11.2005).

<http://www.ecoi.net/pub/presidentialelection>, (24.11.2005).

<http://www.elections-afghanistan.org.af/>, (10.10.2004).

<http://www.institute-for-afghan-studies.org/>, (18.01.2006).

[http://www.institute-for-afghan-studies.org/UNITED%20NATIONS
/UNITED%20NATIONS.htm](http://www.institute-for-afghan-studies.org/UNITED%20NATIONS
/UNITED%20NATIONS.htm), (20.01.2006).

<http://www.moj.gov.af/english/constitution7.html>, (25.12.2005).

<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5380.htm>, (22.01.2006).

<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2002/7014.htm>, (22.12.2005).

<http://www.tcberlinbe.de/tr/trdis/genelgorunum/genel.htm>, (07.12.2005).

<http://www.tsk.mil.tr.>, (12.10.2004).

http://www.tsk.mil.tr/uluslararasi/isaf_int/tarihce.htm, (12.01.2006).

http://www.un.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf, (23.01.2006).

<http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r137.htm>, (14.12.2005).

<http://www.un.org/documents/scres.htm>, (12.12.2005).

<http://www.un.org/News/dh/latest/afghan/afghan-agree.htm>, (12.12.2005).

<http://www.unama-afg.org/docs/ga/resolutions/ares51108.pdf>, (15.12.2005).

- <http://www.unama-afg.org/about/info.htm>, (11.12.2005).
- http://www.unama-afg.org/docs/_BM%20Docs/_sc/resolutions.htm, (12.11.2005).
- <http://www.unama-afg.org/docs/sc/resolutions/sc1076.pdf>, (12.11.2005).
- <http://www.unama-afg.org/docs/sc/resolutions/sc1193.pdf>, (16.12.2005)
- <http://www.unama-afg.org/docs/sc/resolutions/sc1214.pdf>, (18.12.2005).
- <http://www.unama-afg.org/docs/sc/resolutions/sc1267.pdf>, (26.11.2005).
- <http://www.unama-afg.org/docs/sc/resolutions/sc1386.pdf>, (16.12.2005).
- <http://www.unama-afg.org/docs/sc/resolutions/sc1401.pdf>, (26.11.2005).
- <http://www.unama-afg.org/docs/sc/resolutions/sc622.pdf>, (18.12.2005).
- <http://www.undpanbp.org/>, (31.01.2006).
- http://www.unodc.org/pdf/afg/afg_survey_2005_exsum.pdf, (20.12.2005).
- İNCE, Özdemir, http://www.hurriyetim.com.tr/archive_articledisplay/0,,nvid~345044,00.asp, (10.12.2003).
- KIRAÇ, Gürol, “Afganistan’da Yeni Dönem Sancılı Başladı”, <http://www.tusam.org.>, (12.10.2004).
- KONGAR, Emre, <http://www.ntvmsnbc.com/news/245912.asp>, (12.11.2005).
- KÖROĞLU, İrfan Mesut, “Uluslararası Sistemde Meşru Müdafaa Hakkı ve Sınırları”, www.kho.edu.tr, (20.11.2005).
- Nato in Afganistan Factsheet**, <http://www.nato.int/issues/afghanistan/factsheet.htm>, (18.05.2005).
- PALMER, Diego A. Ruiz, ”Kabil’e Giden Yol”, <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue2/turkish/art3.html>, (18.11.2005).
- _____, “Dönüşüm Sürecinde Afganistan Sorunu”, <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue2/turkish/art2.html>, (10.11.2005).
- The World Factbook**, <http://worldfacts.us/Afghanistan.htm>, (15.11.2005).
- TİKA, **Afganistan İslam Devleti**, www.tika.gov.tr, (14.12.2005).
- TUSAM, “Savaş ve Dehşetin Gölgesinde Demokrasi Denemeleri”, <http://www.tusam.net/>, (20.09.2005).
- UNAMA Fact Sheet on Bonn Agreement**, <http://www.unama-afg.org>, (22.11.2005).
- www.dısişleri.gov.tr, (10.01.2005).
- www.joshuaproject.net, (5.5.2005).
- www.miliet.com.tr, (3.11.2004).
- www.tika.gov.tr, (5.12.2005).
- www.turkishembassy.org.pk, (25.12.2005).
- www.turkishweekly.net, (25.12.2005).
- www.un.org/news/press/docs/2001/afg152.doc.htm, (12.12.2005).

Gazeteler ve Haber Ajansları:

- A.A., “Mehmetçik'ten Kabil'e Kalıcı Eserler”, Anadolu Ajansı, 18 Temmuz 2005.
- AP, “Afganistan'da Taliban Sonrası İlk Parlamento Seçimi 18 Eylül'de”, Associated Press Haber Ajansı, 21 Mart 2005.
- AP, “Karzai'nin Afganistan Başkanlık Seçimlerinin Resmi Galibi Olduğu İlan Edildi”, Associated Press Haber Ajansı, 4 Kasım 2004.
- AP, “Almanya ve Fransa Direniyor”, Associated Press Haber Ajansı, 14 Ekim 2004.
- CUMHURİYET, “İttifaka Daha Fazla Yol”, Cumhuriyet Gazetesi, 9 Aralık 2005.
- CUMHURİYET, “Taliban Esirleri”, Cumhuriyet Gazetesi, 26 Ocak 2002.
- CUMHURİYET, Dış haberler, Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ekim 2004.
- CUMHURİYET, Dış Haberler, Cumhuriyet Gazetesi, 20 Eylül 2005.
- KLEVEMAN, Lutz, “Yeni Büyük Oyun”, The Guardian, 20 Ekim 2003.
- ORAL, Zeynep, “Çatışmaların Kıskaçında Afganistan”, Cumhuriyet Gazetesi, 11 Haziran 2005.
- RADİKAL, Dış Haberler, Radikal Gazetesi, 11 Ekim 2004.
- ZAMAN, “Rusya'dan Etkili Strateji”, Zaman Gazetesi, 26 Eylül 2001.

Raporlar ve Konferans Metinleri:

- A Guide to Government in Afghanistan**, The World Bank&AREU Yay., Washington, 2004.
- China Institute of Contemporary International Relations, Guoji Zhanlüe yü Anguan Xinshi Pinggu (Uluslararası Stratejik ve Güvenlik Durum Raporu), Pekin: Shishi Chubanshe, 2002.
- KURUBAŞ, Erol, “Uluslararası Güç Mücadelesi Ekseninde Hazar Petrolleri ve Boru Hatları Sorunu“ konulu konferans metni, Dağ, Komando Okulu, Isparta, 14 Şubat 2004.
- YARDIM, Gökhan (BOTAŞ Yönetim Kurulu Başkanı ve Genel Müdür), “Kafkasya, Hazar Petrolleri ve Doğal Gazları ile İlgili Projelerin Mevcut Durumları ve Türk Ekonomisine Etkileri” konulu konferans metni, Harp Akademileri, İstanbul, 13 Aralık 2000.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Murat BÜYÜKBAŞ

Doğum Yeri : YOZGAT

Doğum Yılı : 1972

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu :

Lise : 1986 – 1990 Işıklar Askeri Lisesi

Lisans : 1990 – 1994 Kara Harp Okulu

Yabancı Diller ve Düzeyi :

1. Almanca : İleri Seviyede

2. İngilizce : Orta seviyede

İş Deneyimi

1994 – 1998 Söke / AYDIN – Takım Komutanı

1998 – 2001 Kağızman / KARS – Bölük Komutanı

2001 – 2003 Lefkoşe / Kıbrıs – Bölük Komutanı

2003 – 2004 Eğirdir / ISPARTA – Bölük Komutanı

7/2004–2/2005 Kabil/Afganistan–UGYK (ISAF)/Türk Bölük Timi Komutanı

2005- Eğirdir / ISPARTA – Bölük Komutanı